

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 06804

A FERTLYORHUNDERT

B. Grobard

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

א פערטליאַרהונדערט

א פערטליאָרהונדערט

אַ פּערטליאַרהונדערט

עסי וועגן דער יידישער ליטעראַטור
אין אמעריקע

פון

ב. גראַבאַרד

ניו-יאָרק, 1935

Copyright, 1935
by
B. GROBARD

 490
THE ASTORIA PRESS
61 E. 4th St., N. Y.

אַרײַנפֿיר

מיין אַרבעט האָט, לכתחילה, געדאַרפט זיין אַן עסיי וועגן צוויי שרייבער — י. אָפּאַטאַשו, און ה. ליוויס — די צוויי בערג שפיצן אין אונזער יידישער ליטעראַטור אין אמעריקע. זיי שטייען אָבער נישט אַליין אין דער סאָציאַלער סביבה, וואו זיי זענען געוואַקסן און ריף געוואָרן. האָב איך שוין געמוזט אַרייננעמען אויך אַנדערע שרייבער. דורך די אַנדערע וועט מען בעסער זען און באַגרייפן דעם וואַקס, די שוועריקייטן און די דערגרייכונגען פון י. אָפּאַטאַשו און ה. ליוויס. די אַנדערע שרייבער מאַכן קלאָרער און גאַנצער דאָס בילד.

טייל שרייבער, וואָס איך גיי בלויז פאַרביי, און ריר זיי קוים אָן, וואָלט מען געקאָנט ברייטער און אויספירלעכער באַהאַנדלען. זיי גייען אָבער נישט אַריין אין מיין הויפט אַרבעט. זיי דינען מיר בלויז ווי אַ רישטאָוואַניע ביי אַ געביידע.

אַנדערע שרייבער, כאָטש זיי פאַרנעמען אַן אָנגעזען אַרט אין אונזער ליטעראַטור, לאָז איך אינאַנצן אַרויס. איך לאָז זיי דורך, ווייל אין דער ספּעציעלער אַרבעט פון צעאָקערן און פּרוכטיק מאַכן אונזער אַמעריקאַנער לעבן האָבן זיי זיך נישט באַטייליקט. זיי האָבן זיך בלויז דורכגעפלאַטערט און איבערגעלאָזט נאָך זיך דעם שאַטן פון פּייגל, וואָס טראָגן זיך איבער אַ וואַסער.

אַזאַ גרויסן דיכטער ווי א. רייזען האָב איך דורכגעלאָזט. ער וואוינט צווישן אונז אַ פּערטל יאָר הונדערט, און לעבן לעבט ער נאָך אַלץ מיט דער „אַלטער היים“.

דער נאָמען „א פערטל יאָרהונדערט“ מעג קלינגען אַביסל
פרעטענציעז. איך האַלט אָבער, אַז דער נאָמען איז גיכער אַן עסיי-
אישער ווי אַ היסטאָרישער.

דאָס בוך איז פאַר מיר אַ מין תפילה און אַ חרטה. איך האָב
אַמאָל אין אַ ריי אַרטיקלן אויסגעדרוקט אַנדערע מיינונגען, סיי וועגן
י. אָפּאַטאַשו, סיי וועגן לייוויקין, וועגן לעיעלעסן און וועגן מ. ל.
האַלפּערן. דאָס זענען געווען אין די יאָרן פון שוין־שרייבעריי און
עסטעטיק. איך זע היינט אַנדערש, און דאָס פאַרצייכן איך.

מיד פאַרדריסט, וואָס איך האָב נישט אַרײַנגענומען די קריטיק.
איך טו עס אין מיין אַרבעט „אידיען אין דער יידישער ליטעראַטור.“

ב. ג.

דער ערשטער דור יידישע שרייבער אין אמעריקע האָט קיין לוי-
 טעראַטור נישט געשאַפן. ליטעראַטור, וואָס זאָל געבן דעם איצט,
 דעם יידיש אַמעריקאנישן ישוב, און וואָס זאָל גלייכצייטיק זיין פאַר-
 בונדן מיטן עבר. דער ערשטער דור איז נישט געווען צונויפגעוואָקסן
 מיטן אַרומיקן לעבן. ער האָט דערפאַר בלויז מיט ווילן געאַרבעט,
 מיט אינטואַיציע געמייסטערט. ער האָט דערפאַר בלויז ביכער גע-
 שריבן, לידער אַרויסגעריסן פון זיך, דערציילונגען אויסגעהאַקט. אַלע
 שאַפונגען פון דעם דור זענען אָבער געווען צופעליקע. גוטע און
 שלעכטע. ווי צופעליק ס'זענען געווען די אינצידענטן און פאַסירונגען
 אין זייער אייגן לעבן. די ווערק פון דעם דור שרייבער זענען נישט
 געפלאָסן אין איין שטראָם אַרײַן, וואָס מיר רופן די ליטעראַטור פון
 אַ פּאָלק. זייערע אַרבעטן זענען געווען שטיקער פון זיך, פון דעם
 אייגענעם, נישט איינגעגעבענעם לעבן. דער ערשטער דור יידישע
 שרייבער האָט קיין געשטאַלטן נישט געפורעמט, קיין סינסטלערישע
 ווערטן נישט געשאַפן. זייערע ווערק האָבן אָפגעשפיגלט דעם אימיג-
 ראַנטן-דור פון זייער צייט, וואָס האָט בלויז קיין אמעריקע דעם גוף
 געבראַכט. בלויז די גופים האָבן די אימיגראַנטן געהאַרעוועט און
 אָפגעהייט. די נשמות אָבער האָבן זיי איבערגעלאָזט אינדעררהיים,
 אויף יענער זייט ים. מען האָט געלעבט מיטן חלום פון דער אַלטער
 היים. מען האָט זיך באַשיצט קעגן דעם אַרומיקן לעבן מיט אַ מאַנטל
 פון בענקשאַפט און מיט זכרונות. מען האָט זיך דאָ נישט איינגע-
 בירנערט. אמעריקע איז געווען אַ גליקלעכער צופאַל אין זייער לעבן.
 מען האָט פונקט אזוי גוט געקאַנט פאַרוואַנלט ווערן אין אַן אנדערער
 מדינה. ווי די אימיגראַנטן, אזוי האָבן די שרייבער באַטראַכט אַמע-
 ריקע, ווי אַ צייטווייליקע פאַסירונג. דערפאַר זייער אויסגעוואַרצלט
 קייט. בערג-שפיצן שוועבן נישט אין דער לופט אָן אַן אַנלען. זיי
 רוען אַפילו נישט אויף דער ערד. זיי זענען די ערד אין איינע פון
 אירע צאָלריכע מאַניפעסטאַציעס. אזוי מוזן שרייבער זיין פאַרבונדן

און איינגעוואַרצלט אין דער ערד און אין דעם לעבן, וואָס זיי דאַרפן איבערשאַפן. אונדזערע שרייבער פון יענעם דור זענען געווען אָן אַן ערד. זיי האָבן בלויז אַ זכרון פון ערד געהאַט. ערלשטאַט, באַוושאַך ווער אָדער ראָזנפעלד זענען געווען שרייבער פון ביכער. פונקט ווי ערגאר עלען פּאָן, וויטיער אָדער לאָעל זענען געווען לידער־שרייבער. וואונדער־סינדער פאַר איראַפּע. איינפלוסן און געשעענישן גיכער פאַר איראַפּע ווי פאַר אמעריקע. באַוושאַווער און ראָזנפעלד זענען געווען טאַלאַנטפולע דיכטער, אָבער נישט קיין ליטעראַטור שאַפער. זיי האָבן קיין ליטעראַטור נישט אויפגעבויט. נישט פאַראַנקערט קיין עפּאָכע. דער צווייטער דור, וואָס האָט איינגעוואַנדערט נאָך דער ערשטער רוסישער רעוואָלוציע, איז געקומען בלייבן. איז געקומען זיך איינגראַבן אין דער ערד, זיך איינבירגערן אין שאַפן, זיך היימיש מאַכן אויף דער פרייז. ער האָט זיך אָפּגעזאָגט פון דער היימישער ערד. איראַפּע האָט אויפגעהערט זיין די היים. דער צווייטער דור יידישע שרייבער האָט אָנגעהויבן שאַפן אַ ליטעראַטור. דער דור שרייבער האָט אָנגעהויבן קוקן אויף אמעריקע ווי אויף אַ נייער היים. זיי האָבן געמוזט זיך אָפּזאָגן פון דעם פריערדיקן. זיי האָבן געמוזט אָפּלייקענען די צופעליק געשאַפּענע ביכער כדי אַ נייע און פרישע ליטעראַטור צו בויען. פונקט ווי ביראַן אין זיין צייט האָט געמוזט אָפּלייקענען די מילטאַנס כדי צו מאַכן פּלאַץ פאַר זיין אָנסור מען. ער האָט געמוזט אָפּלייקענען די מעטאָדע און פּילאָזאָפיע פון די מילטאַנס, כדי צו מאַכן פּלאַץ פאַר דעם נייעם וואָס ער האָט גע־בראַכט, אזוי האָבן אונדזערע „יונגע“ געמוזט אָפּלייקענען ראָזנ־פעלדן און באַוושאַווערן און דעם זשאַנער לידער, וואָס זיי האָבן גע־שריבן, כדי צו שאַפן אַ ליטעראַטור. זיי האָבן לכתחילה זיך אויך געמוזט באַפרייען פון דער איראַפּיאישער טראַדיציע, כדי צו קאָנען פריי שאַפן. אמת, שפעטער האָט די טראַדיציע זיי גובר געווען. אָבער די באַפרייאונג איז נויטיק געווען, כאַטש ס'איז בלויז אַן אילוזיע געווען. זיי האָבן זיך געמוזט אָפּזאָגן און זיך באַפרייען פון דער יידיש אמעריקאַנער טראַדיציע פון צעשפּאַלטנקייט. גוף אין אמעריקע, נשמה אין איראַפּע כדי צו שאַפן אַ ליטעראַטור אַ גאַנצע. דאָס וואָס ניגער זאָגט וועגן אונדזער קריטיק איז אויך צוגעפאַסט

צו אונדזער בעלעטריסטישער ליטעראטור אין אמעריקע. רעדענדיק וועגן בעל מחשבות'ן, זאָגט ניגער: „פאר אים זענען אויך געווען, וואָס האָבן געשריבן קריטיק (ס'זענען געווען דאָס רוב בעלעטריסטן אליין; פריץ, דינענזאָן, שלום עליכם, אַ חוץ ראַבניצקין און אַנדערע). ס'זענען געווען ליטעראַטן וואָס האָבן געשריבן קריטיק אָבער עס איז ניט געווען קיין קריטיקער. דער קריטיקער איז געקומען ווען עס האָט זיך אָנגעהויבן דער איבערגאַנג פון ליטעראַטן צו ליטעראַטור.“ דאָס אייגענע איז אמת וועגן אונדזער צווייטן דור שרייבער אין אמעריקע. זיי האָבן אויפגעהערט שרייבן גלאַט ביכער און אָנגעהויבן שאַפן אַ יידישע ליטעראַטור אין אמעריקע, אַ ליטעראַטור מיט וואַרצלען און מיט אַ פעריפעריע.

זיי האָבן געמוזט אָנהויבן פון בראשית. עס איז נישט געווען קיין גייסטיקע אָדער סינסטלערישע סביבה פונדוואַנען זיי זאָלן ציען יניקה. עס זענען נישט געווען קיין קולטור־אידיען אָדער סינסטלע־ריש עטאַבלירטע ווערטן, וואָס זאָלן משפיע זיין. אידיען און ווערטן וואָס זאָלן אָנווייזן וועגן און ליניעס, וואָס מ'זאָל נאָכפאָלגן אָדער ברעכן. מען האָט בלויז געקאָנט אָפליקענען אָבער נישט ברעכן. עס איז נישט געווען וואָס צו ברעכן. די גאַנצע יידישע אידעאָלאָגיע, וואָס מיר האָבן מיטגעבראַכט פון יענער זייט ים, איז אין עצם געווען אַ דיאָקטישע. זי איז געווען אַ רעאַקציע קעגן אוממיטלכאַרער דער־פאַרונג, אַ רעאַקציע קעגן דער געשטאַלטונג פונם אַרומיקן לעבן, אַ רעאַקציע קעגן דינאַמישן איבערבוי פון דעם לעבן. די יידישע אידע־אָלאָגיע איז געווען אָדער אַ רעליגיעזע מיט אַ פאַרלאַנג פאַר מיסטי־שער אבנעגאַציע פון דעם אַרומיקן לעבן אָדער אַ משכיל'ישע מיט אַ צופעליקער פראַגראַם פון אַריינכאַפן זיך אין פרעמדע גערטנער, זיך גוט אַרומקוקן און שפּעטער נאָכמאַכן די פרעמדע מעטאָדן פון אַקערן, זייען און יעטן. מיר האָבן זיך אין דער פרעמד אויסגעלערנט מאַכן אַראַנג־זשעריען. די ביידע אידעאָלאָגיעס זענען נישט געווען קיין קאָנג־קרעטע און באַוואוסטזיניקע. זיי זענען געלעגן ערגעץ וואו אין דעם אונטערבאַוואוסטזיין פון די אינטעליגענטערע אימיגראַנטן. קיין פאַרמע אָדער קאָליר האָבן זיי דעם יידישן געזעלשאַפטלעכן לעבן ניט געגעבן. עס איז בכלל אַזאַ לעבן נישט געוועזן. עס זענען געווען

לאַנדסמאַנשאַפטן, וואו מען איז זיך צוזאַמענגעקומען באַקלאַנגן די אייגענע אויסגעוואַרצלטקייט, און זיך דערמאָנען אין די אַלטע גוטע צייטן ווען מען האָט געוואוסט, אז ס'איז דאָ אַ גאָט אויף דער וועלט. קיין קולטור אַטמאָספּערע ווערט אַזויערנאָך נישט געשאַפן. קיין קינסטלערישע אַטמאָספּערע אַודאַי נישט.

די יידישע שרייבער האָבן געמוזט פון זיך אַליין ציען דעם כוח און ווילן צו באַשרייבן דאָס לעבן אַרום זיך. אָדער מיט מער כוח און פאַנטאַזיע איבערשאַפן און באַשאַפן אַ ניי לעבן פון דער ווירק-לעכקייט אַרום זיך, אָדער פון אַ פאַרנאַנגן לעבן. זיי האָבן געדאַרפט זוכן אַ המשך און געבן אַ תּוך דעם אָפּגעריסענעם יידישן אימיגראַנטס לעבן. זיי האָבן אָפּטמאָל געמוזט ראַציאָנאַליזירן אַ פּילאָזאָפּיע פון יידישער אַנדערשקייט צו האָבן אַ קינסטלערישן לייטער, כדי צו קענען קלער טערן צו קינסטלערישע הייבן. זיי האָבן געמוזט אידעאָליזירן אַ צו-פאַל אָדער אַ היסטאָרישן אימפּעראַטיוו, כדי צו האָבן אַ נייטיקע סביבה, צו קענען אַרבעטן אָן דערפאַרונג. אָן דערפאַרונג פון פּריע-ריקע דורות, דורות פון קינסטלער און קולטור שאַפּער. און געוואָלט האָבן זיי געבן מער ווי עס גיבן נישטיידישע שרייבער, וואָס האָבן טראַדיציע און שפּראַך-ירושא. פאַר דעם ניט יידישן שרייבער איז גענוג אַביסל לאַקסאַלער קאָלאָריט, מיליע פאַרפּוצט מיט אַ פּאָר עפּיי-זאָרן און געוויינלעכע העלדן, ווייל וואָרצלען מיט ערד האָבן זיי. אַ נייע ערד האָט מען געוואָלט געבן דער יידישער וועלט מיט נייע מענטשן. אַ שווערע, אַ ריזיקע, אַ כמעט אוממעגלעכע אויפנאַבע, ספּעציעל אין אַמעריקע, וואו אַלץ איז געווען כאַאָטיש, מעשה בראשית'דיק.

מיט אונדזער גאַנצער רייכער געשיכטע, מיט אונדזרע פאַרשיי-דנאַרטיקע, אָפּטמאָל עפּיזאָדישע, אָבער דאָך טיפע און דויערנדיקע איינפלוסן האָבן אונדזרע יונגע שרייבער אין אַמעריקע געדאַרפט שאַפן זייער אייגענעם קינסטלערישן אידיאַם, זייער אייגענעם איינ-סטרומענט. זיי האָבן פאַרשווענדט קינסטלערישע ענערגיע צו באַ-שאַפן די שפּראַך. עפעס וואָס אַנדערע שרייבער אין אַנדערע ליטעראַ-טורן קאָנען שעפן פון דער לופט עמערווייז. אונדזרע שרייבער האָבן כוחות פאַרשווענדט, אויסגעלערנט זייערע העלדן רעדן. אָפּט-

מאָל האָבן זיי אַליין געמוזט פאַר זייערע העלדן רעדן, ווייל זייערע העלדן האָבן קיין צונג, קיין יידישן צונג ניט געהאַט. דאָס איז אפשר די סיבה פאַרוואָס די ליריק האָט זיך ביי אונדז אזוי פאַנאַנז דערגעבליט. מען האָט נישט געדאַרפט רעדן. מען האָט געקאָנט קרעכצן. דאָס איז אפשר אויך די סיבה פאַרוואָס דוד פינסקי, וואָס איז געווען איינער פון די ערשטע סאָציאַלע שרייבער אויף יענער זייט ים, האָט דאָ אין ניו־יאָרק, דאָס לשון פאַרלוירן. ער האָט פאַרשטאַנען און גערעדט די שפּראַך פון פּועלים, עס איז גיכער געווען שטור מער, הילפלאָזער פּראָטעסט פון פּועלים, וואָס האָבן אַ געשריי געמאַן. אָבער קיין שפּראַך פאַר אַרבעטער, וואָס ווילן, ווי יענער איד ביי שלום עליכמ'ען, אז דער דאָקטאָר זאָל אויסהערן אים אַליין, — שאַפן אַ שפּראַך פאַרן מאַסן־מענטש האָט פינסקי קיין כוח אָדער ווילן נישט געהאַט. ער איז אַנטלאָפן אָדער צו שלמה המלכ'ס צייטן, וואו מען קאָן רעדן וואָס מען וויל, אָדער ער איז אַנטלאָפן צו דער ליבע, וואו מ'רעדט אומעטום און אייביק די זעלבע שפּראַך. פינסקי האָט דאָ אָנגעהויבן רעדן אויף שטאַלצן. דאָס איז אפשר אויך די סיבה, וואָס ריזין האָט זיין גאַנצן טאַלאַנט אויסגעשעפט אויף יענער זייט ים, געבנדיק דאָס לעבן פון אַרימע מענטשן אין אַ סטאַטישער סביבה, אָבער ער האָט זיי נישט געקאָנט נאַכגיין אין אַ נייער סביבה אויף אַ נייער ערד, וואו דאָס לעבן איז דינאַמיש, ער האָט זיך שוין געהאַט איינגעלעבט אין אַ באַשטימטן אידיאם און זיך נישט געקאָנט בייטן, די „יונגע" האָבן זיך מיט אונדזער ביסל דערפאַרונג, וואָס איז איינ־געזאַמלט געוואָרן אין די ביכער פון דעם ערשטן דור שרייבער זיך נישט געקאָנט באַנוצן, האָבן זיי פון זיך געמוזט אַ נייע שפּראַך און אַ נייעם אידיאם שאַפן. זיי האָבן נישט געהאַט קיין פארמירטע גע־זעלשאַפט מיט באַשטימטע גרופן אידעאָלאָגיעס, מיט אייגנאַרטיקע באַגריפן און געזעלשאַפטלעכע מאַניערן. קיין אויסגעהאַמערטע גע־זעלשאַפטלעכע גרופעס מיט אויסגעשפּראַכענע סאָציאַלע אַפעטיטן און סאָציאַלע פּילאָזאָפיעס ווי אזוי צו קריגן מאַכט, און זיך איינבירגערן. יחידים האָבן זיך אַרויפגעאַרבעט און געביטן זייער קאָליר, זייער גייסטיקן באַנאַזש איבער נאַכט. געווען שווער אַזא יחיד קינסטלע־ריש אויפצוכאַפן און פאַרפיקסירן. אפילו די אַרבעטער אין די שע־

פער, די פעדלערס אין די גאַסן האָבן נישט אַקצעפצירט זייער פאך אַלס קרוין אָדער הויסקער, און עס באַוואוסטזיניק באַזונגען אָדער באַ-קעמפט. זיי האָבן זייער שיקזאַל באַהאַנדלט, ווי די סעזאָנען פון יאָר פאַראיבערגייענדיקע אומגליקן אָדער פריידיקע פאַסירונגען, אָבער הויפטזעכלעך פאַר נישט קיין אייביקן צושטאַנד וואו מ'מוז זיך אַריענטירן און זיך צופאַסן. מאָריס ראָזנפעלד, דער זינגער פון לידער פון אַרבעט, האָט נישט באַקעמפט דעם שאַפ אַלס בייטש, אַלס עקס-פּלוטאַציע און אים געפרואווט אויסבעסערן. ער האָט נישט גע-קעמפט פאַר אַ געזעלשאַפט, וואו שאַפ זאָל זיין געזאַנג, זאָל ווערן ליד. ער האָט פיינט געהאַט אַרבעט. די ביבלישע סלּלּה איז געלעגן אין אים און געהייצט זיין בלוט. ער האָט פיינט געהאַט דעם „בזעת אַפּיך תאַכל לחם“, און דאָס האָט זיינע לידער ביטער געמאַכט. זיי געגעבן אַ גרינגאַליקע קאָליר. קליין בירגער אין שאַפ, קליין בירגער פאַר'משפט צו לעבן אַ שאַפ-לעבן וואָלט געווען דער סאַציאַלער טער-מין. ער האָט צוזאַמען מיט אַנדערע אימיגראַנטן, תבואה הענדלער, מעקלער, לופט מענטשן, איידימס אויף קעסט, פּראָטעסטירט קעגן דעם ניי געפונענעם געזעץ, אַז כדי צו עסן דאַרף מען אַרבעטן; נאָר זיין פּראָטעסט איז געווען אַ דיכטערישער און שטאַרקער. שטאַרקער צוליב שנאה און נישט צוליב דעם אימפּולס צו בייטן די באַדינגונג גען פון אַרבעט. די שנאה צו אַרבעט האָט אים אין זיינע אייגענע אויגן חשיבות געגעבן. האָט אים העכערע אימפּולסן געגעבן און דורך דעם פּאָעטישע פּערזענלעכקייט געשאַפן. אַנדערשקייט גענערט דורך שנאה. שאַפ אַלס מאַנסטער, שאַפ אַלס שלאַכטפּעלד איז געווען זיין וויזיע. אייגענע שנאה פאַרוואַנדלט אין פאַטאַם. נישט אין טראַניק.

אַ ציוויליאַציע ווערט טראַנספּאָרמירט ווען די אונטערדריקטע, די דערנידריגונג פון שקלאַף, די אַרבעט פונם היינטיקן אַרבעטער קריגט ווערט, ווען דער אונטערדריקטער הערט אויף אַנטלויפן פון זיין געפאַלנקייט און זוכט זיין אויסלייזונג אין דער אַרבעט. ווען ער הערט אויף אַנטלויפן פון דער אַרבעט און זוכט אין דעם זיין עקזיס-טענץ באַרעכטיקונג, די פאַבריק וואָס איז דערווייל בלוז אַ קירכע פון די קאַטאַקאַמבעס מוז ווערן וואָס דער קאַטעדראַל איז געווען.

נאָר אנשטאט די געטער קעמפט דער מענטש קענן דער עדר. ראָזענ-
פעלד האָט דאָס נישט געזען. אַרבעט אַלס יאָך, עול, אַרבעט אַלס
אומגליק, איז געווען זיין מאַטיוו.

יהואש און ליעסין האָבן מער אינערלעכע פאַרשטענדניש און
קולטור ירושה פאַרמאָגט. אָבער זיי האָבן אויך דעם שאַפ און זיין
געזאַנג ניט געהערט. די גאָס און איר טומל נישט באַנומען. קיין
געשטאַלטן ניט געזען. קיין קאַמף געשריי ניט באַנומען, האָבן זיי פון
זייער קולטור ירושה גענומען, און מיט פּאַעטישן טאַלאַנט און פאַ-
טאָס עס איבערגעזונגען אין גאַטור לידער און אין נאַציאָנאַלע לידער.
זיי האָבן זיך אין מיסטישע שליערן געהילט, זיי האָבן זיך אין זייערע
אייגענע געזאַנגען פאַרוויגט כדי נישט צו הערן די געשרייען פון
דרויסן, זיי האָבן די פענצטער פאַרמאַכט, כדי נישט צו הערן דעם
טומל פון גאָס און לידער, פּאַעזיע געשאַפן. ווען זיי האָבן די
פענצטער צוריק געעפנט, האָבן די לידער זיך אָפּגעזאָגט אין גאָס
אַרויסצוגיין. זיי האָבן קיין קולטור פלאַך אין דרויסן ניט געהאַט
פונוואָגען זיך צו לאָזן הערן און אויפגענומען ווערן. זיי האָבן קיין
אַדרעס ניט געהאַט.

ליבין און קאַברין האָבן זיך געפילט וויניקער געקרווידעט, ווייל
זיי האָבן קלענערע פאַדערונגען געשטעלט האָבן זיי אויפגעכאַפט דעם
אויסערלעכן אידיאם, דאָס אויסערלעכע געשריי פון שאַפ און גאָס און
עס פאַרצייכנט. אויך זיי, ווי אַנדערע אימיגראַנטן פון זייער צייט
האָבן דאָס לעבן נישט אַקצעפּטירט. אָבער אויך אינערלעך, קינסט-
לעריש נישט באַקעמפט און דערפאַר האָבן זיי גלאַטע זאַכן געשריבן.
אָבער אַן פאַרנעם. שאַפ השכלה. זיי האָבן זיך דערשראַקן פאַר דעם
נייעם ווירוואַר, פאַר דער נייער געשטאַלטונג פון יידישן לעבן. און
קיין קולטור קוואַלן זענען ניט געווען האָבן זיי דעם טאָג טעגלעכן
שטויב באַשריבן. קללה פון שאַפ און אַרבעט. אָפּטמאַל אַ פאַר-
בלאַנדזשטעט באַרד פון שטעטל באַשריבן אַדער גלאַט אזוי אַ לאַנדס-
מאַן. קאַברין און ליבין האָבן די מענטשן בעסער געמאַלן, ווייל די
מענטשן האָבן זיי בעסער געקענט, זיי זענען נענטער געווען. קאַברין'ס
„ארע די באַרד“ און „יאַנקעל בויילע“ האַלב געלונגענע קינסטלערישע

זאָכן. דעם אַמעריקאַנער ייד אין זיין כאַאָטישקייט האָבן זיי ניט געזען.

די שרייבער פון יענעם דור האָבן נישט פאַרשטאַנען דעם פשוט'ן מענטשלעכן געזעץ אז מען מוז דאָס לעבן קודם כל אַקצעפּטירן און איינזאַפן אין זיך איידער מען קען עס קריטיקירן, כאַקעמפן, איבער-בויען אָדער כאַוואוסטזיניק אַנטלויפן פון אים. מען מוז האָבן אין זיך דעם רויש און טומל פון גאַס, דאָס רעווען פון מאַשינען, דעם בלאַנדזשענדן בליס פון פאַרלוירענע מענטשן, דעם ווייטיק פון הונגער, דעם שטאַלץ פון הויכע געביידעס, די ליידינשאַפטן פון פריי-קייט. מען מוז דאָס אַלץ אינטענסיוו איבערלעבן, כדי נאָכדעם זיך באַפרייען דערפון אָדער דאָס פאַרהערלעכן.

דער פירער און בייטש האַלטער פון די „גרינע“ אין יענער צייט איז געווען אייב קאהן. ער האָט שוין דאָן פאַרטראָטן דאָס ווילד גראַז אין אונדזער אַמעריקאַנער סביבה. ער האָט שוין דאָן באַקעמפט דאָס עכטע, דאָס קינסטלעריש איינגעכירגערטע. ער האָט ווייניק פאַרשטאַנען ליטעראַטור. ער האָט כמעט נישט באַגריפן די פשוט'ע לאַנגיק פון קינסטלערישן שאַפן. ער האָט נישט פאַרשטאַנען, אז אַ קינסטלער מוז אַקצעפּטירן און וואַרצלען אין אַ לעבן כדי עס אויפֿ-צונעמען און עס איבערצושאַפן. ער האָט שוין דאָן געהאַט זיין טעאָריע, וואָס ער האָט געלערנט אין ווילנער לערער אינסטיטוט, אז ליטעראַטור איז פלאַכער, וואולגאַריזירטער נאַטוראַליזם. יעדענפאַלס האָט ער עס אזוי פאַרשטאַנען. איבערגעזעצט אין אַמעריקאַנער אידיום האָט עס געמיינט „פּאָטימאָ און הענסקיטשע“ ליטעראַטור. אין תוך איז אייב קאהן'ס איינפלוס און ווירקונג זיך צוזאַמענגעקומען ערגעץ וואו מיט זישע לאַנדווי'ס פייה אויף דעם לעבן. ביידע האָבן נישט אַקצעפּצירט די גרויסע און ברייטע אַמעריקע פון מעגלעכקייטן און פעלקערשאַפטן. עס איז געווען דאָן אַ צייט פון פּאָזיטיווע מאַטעריעלע דערגרייכונגען. אָבער אויך אַ צייט פון אַ מאַראַלישקייט און גייסטיקע אָרימקייט. ביידע דער פועל יוצא פון דער זעלבער סיבה — אַמעריקעס גרויסע און רייכע וויטאַליטעט. דער שרייבער איז צערויסן געוואָרן צווישן דער רייכער נאַטור אַרום, וואָס האָט גערופן, אז מען זאָל זי באַצווינגען, און דער מענטשלעכער נאַטור,

זיך אויסצולעבן גאנץ און אין האַרמאָניע מיט זיך אליין. די מענטש-
לעכע נאַטור איז באַאיינפלוסט געוואָרן, פאַרגרעכט און פאַרקריפלט
געוואָרן פון אייב קאהן. ער האָט איינגעשפּאַנט אין שרייב־וואָגן
עטלעכע אַרבעטער, כדי צו ווייזן זיינע פּראָלעטאַרישע סימפּאַטיעס,
און שפּעטער זיי צעפּויקט אַלס די גרעסטע. זיינע פּראָדוקטן. די
„וואונדער קינדער“ אונדזערע. די ראַקס, אדערשלענגערס, לעווינס
און באַטאָוויניקס זענען פאַר אייב קאהן געווען דאָס אידישע ליטע-
ראַרישע אַמעריקע. אָט דעם יוקס אויף די פּאָליצעס פון זיין רע-
אַליסטישער קראַם, האָט ער מכפּר געווען מיט זיין ראַמאַנטיש שוין-
פענצטער. זיין שוין-פענצטער האָט ער אויסגעפּוצט מיט אַש, רייזין,
שניאָר און אַנדערע שרייבער. אַנדערע יונגע אַמעריקאַנער שרייבער,
וואָס האָבן געפרוואוּט שרייבן און געבן לעבן, אמת יידיש לעבן האָט
ער צעבראַכן, אויסגעלאַכט, און אַ טייל פון זיי געצוואונגען מאַלן
פּרינציפּעל שיקבענדלעך, און שלאָפּצימער מעשות. פּוסקן האָט ער
געמאַכט פאַר אַ שונד ליפּעראַנט. געלכוימען האָט ער געמאַכט פאַר
אַ ביליקן שרייבער. אַ טאַלאַנטפולע פּאָעטעסע ציליע דראַפּקין האָט
ער געטריבן שרייבן אַ שונד ראַמאַן. יעדן גוטן שרייבער, וואָס
האָט זיך נישט געלאָזט פון אים באַצווינגען האָט ער באַשפּיגן,
אַרונטערגעריסן און אויסגעלאַכט. אייב קאהן האָט אַמעריקע נישט
געזען, כאַטש ער האָט ענגליש געשריבן. ער האָט געלעבט מיט
איישישאַק — אַ פּאָדים, אַ גרינער, וואָס ציט זיך נאָך ביי אים ביזן
היינטיקן טאָג. זישע לאַנדוי, דער קונסט טעאַרעטיקער פון די עס-
טעטן. האָט אויך דאָס לעבן נישט געזען, און דערפאַר עס אָפּגעלייקנט
און איז אַנטלאָפּן. ער האָט אַ פייה געטאָן אויפן לעבן. דער פייה האָט
אים כוח געגעבן צו ווערן אַמאָראַליש. קונסט און ליטעראַטור
ווערן געשאפּן פון די פּאָזיטיווע עלעמענטן אין אַ ציוויליזאַציע. זישע
לאַנדוי'ס קונסט האָט אַלץ אָפּגעלייקנט און געשאפּן אַ הפּקרבאַציע-
אונג צו ליטעראַטור און צום לעבן. אייב קאהן און זישע לאַנדוי
זענען געשטאַנען אויף צוויי גרינע בערגלעך, פּונדוואַנען זיי האָבן גע-
שפּיגן אויף אונדזער לעבן. זיי האָבן דאָס נייע אַמעריקאַנער יידישע
לעבן נישט אַקצעפּצירט. זיי האָבן עס ציניש אויסגעלאַכט. זיי
האָבן צוגעגרייט דעם באַדן פאַר אַלע שונדישע גליטשן אויף וועלכע

ס'האָבן זיך געלאָזט אַ צאָל גאַנץ פיינע טאַלאַנטן. זיי האָבן געשאַפן
 די הפּקר באַציאונג צום ייִדישן וואָרט. אייב קאהן מיט אַ גרויסן,
 גראַבן פּרנסה שטעקן; און זישע לאַנדוי מיט אַ דין קונסט שטעקעלע.
 ביידע, נישט זישע לאַנדוי — דער איידעלער עסטעט, און נישט
 אייב קאהן, דער וואַלגאַרער נאַטוראַליסט האָבן נישט פאַרשטאַנען
 אַ זייער איינפאַכן געדאַנק. דאָס לעבן גייט אָן אין אַ באַשטימטער
 סביבה. און אז עס איז פאַראַן אַ סעגנזייטיקע ווירקונג פון אינער־
 לעכע און אויסערלעכע כוחות. קיין באַשעפּעניש לעבט נישט בלויז
 אונטער דער הויט, אָדער בלויז מיטן מאַגן. די אינווייניקסטע אָרגאַ-
 נען זענען אויך פאַרבינדונגס מיטלען מיט ווייטע סביבות, צו וועלכע
 מען מוז זיך צו גרייטן מיט אַ פאַרטיידיקונג אָדער פאַר אַ זיג. צו
 יעדער צייט מוז מען קעמפן קעגן דער סביבה און זי נעמען אַלס
 פאַרטיידיקונג און שוץ. די קאַריערע און שיקאַזאַל פון אַ מענטשן
 זענען פאַרבונדן מיט זיין באַציאונג צו דער סביבה ניט אויסערלעך,
 נאָר אויפן אינטימסטן שטייגער. ביידע, סיי אייב קאהן, און סיי
 זישע לאַנדוי האָבן דעם פּראַצעס אָפּגעלויקנט אָדער נישט פאַרשטאַ-
 נען. האָבן זיי דערפאַר געשאַפן אויסערלעכע, פּרעמדע מאַסן פאַר
 ליטעראַטור. ביידע זענען אַנטלאָפּן פונם רעאַלן לעבן. איינער צו-
 ליב בלינדקייט, דער אַנדערער צוליב טויבקייט. דער פּועל יוצא איז
 געווען דער זעלבער. זיי האָבן די אַרבעט פון די לעבעדיקע, עכטע
 שרייבער געמאַכט שווערער און שטיינערדיקער. די פּאָזיטיווע כוחות
 אין אונזער קולטור לעבן האָבן געדאַרפט שווערער קעמפן בייצוקור-
 מען די נעגאַציע. אַ סך שרייבער האָבן זיך באַפּרייט און דאָס לעבן
 אַקצעפּטירט און איבערגעשאַפן אָבער מיט אַ סך מי און מאַטערניש.
 עס איז זייער מעגלעך, אז די שרייבער, וואָס זענען געטריבן גע-
 וואָרן פון אינערלעכן כוח און גלויבן האָט אייב קאהן נישט געקאַנט
 ברעכן. אַראַפּפירן פון וועג האָט ער געקאַנט בלויז אַזעלכע, וואָס
 האָבן קיין וועג נישט געהאַט. בלויז אַזעלכע וואָס זענען גרייט
 געווען דינען יעדן אָפּגאַט, וואָס וועט הערשן. פּוסק און יי. זינגער
 זענען די בעסטע עדות אויף דעם. ביידע באַגאַבטע שרייבער, ביידע
 מייסטער פון פּלאַסטישע בילדער און דאָך איז דאָ אַ פּנימה אין זייער
 טאַלאַנט, וואָס גראַבט אונטער זייער ווערט, כאַטש פיינע קינסטלער

זענען זיי אביסל ענלעך אויף באזאר ארטיקלען וואָס יעדער איינער, וואָס וויל צאָלן דעם פּרייז קאָן זיי קויפן. זיי פעלט דער געפיל פון עכטער, אינערלעכער פאַרבינדונג מיט זייער אַרבעט. שרייבן איז ביי זיי גיכער און אַרבעט ווי אַ מיסיע, אַ תּפילה. זיי זענען דירעקטע מלחמה סרבנות. זיי זענען קינסטלעריש רייף געוואָרן אין די מלחמה יאָרן, ווען מאָראַל און עכטע באַציאונג איז איינגעשטאַנען בלויז ביי יחידי סגולה. פונדעסטוועגן קאָן מען מיט רעכט באַהויפטן, אַז קאהן האָט ערלעכע טאַלאַנטן אויך וואַלגאַריזירט. עס איז זייער מעגלעך אַז אַש'ס נאָנטע חבר'שאַפט מיט קאהנען האָט זיין טאַלאַנט קיין גוטס נישט געטאָן. זיכער האָט ער אונדזער יונגער ליטעראַטור אַ סך שאַרן געטאָן. לאַנדוי האָט זיין וואַלגאַריטעט אומדירעקט באַפּוצט מיט עסטעטיק. ער האָט קאהנ'ס גרינע חכמה באַפּוצט מיט „קינסטלערישע“ תּורה. די ביידע איינפלוסן האָבן פיל געשטערט דער אַנטוויקלונג פון אונדזער יונגער ליטעראַטור. סיי אייב קאהן און סיי ז. לאַנדוי האָבן דאָס לעבן אַרום נישט פאַרשטאַנען און נישט אַקצעפּצירט. זיי האָבן אַרויפגעוואַרפן אַ „קאָמעראַ אבסקיורע“ אויפן לעבן און אויף די שרייבער. זיי געהערן אין תּוך צום אַלטן דור. זיי זענען צעבראַכענע שפּענער אין דעם אַלטן שטראָם.

2

דער צווייטער דור שרייבער, אָדער אַ וויכטיקער טייל פון זיי ווי אָפּמאַטאָשו, לייזויק, יהואש, ליעסין, ראַבאָי, מ. ל. האַלפּערן און שפּעטער לעיעלעס האָבן דאָס לעבן יאָ פאַרשטאַנען און אַקצעפּטירט און ליטעראַטור געשאַפּן. נאַטירלעך, יעדער לויט זיין טאַלאַנט און כוח. אַ היבש ביסל פון דער פּאָעזיע פון יענער צייט, וואָס קוקט אויס לפנים ריז און פול איז באמת שוין היינט פאַרעלטערט און קליינשטעמלדיק. פּאָעטן ווי מאני לייב, י. ראַלניק האָבן דאָס לעבן נישט אַקצעפּטירט. זיי האָבן אפילו נישט געזוכט עס צו פאַרשטיין. זיי האָבן עס אינגאַנצן אינגאַרירט. זיי האָבן בלויז די פאַרשלאָפּענע, נישט אויסגעריבענע אויגן געעפנט און נישט געפינענדיק קיין פאַרטיקע סימבאָלן אַרום זיך האָבן זיי מורא געהאַט אָדער קיין כוח נישט געהאַט גרויסשטאַט אין פּאָעזיע צו פאַרוואַנדלען. צו גרויס שטאַט דאַרף מען האָבן אינטעליגענץ און וויסן כדי זי אַרומצוכאַפּן און באַזיגן. און דערפאַר האָבן זיי זיך באַהאַלטן הינטערן וואָרט. הינטערן געשריי, הינטערן קרעכץ. זיי זענען אין עצם געווען אי-זאָלירט. אָבער נישט צוליב גייסטיקע עשירות און פּערזענלעכקייט, נאָר צוליב נאווה. זיי האָבן זיך אָנגעבלאָזן כדי צו שאַפּן פּלאַץ אַרום זיך. זיי זענען נישט געווען פאַרבונדען מיט דער יידישער טראַדיציע. זיי זענען אויך נישט געווען פאַרבונדן מיטן אַרום. זיי זענען נישט גע- צונדן געוואָרן פון לעבעדיקע פייערן אַרום זיך. זיי זענען געווען היימלאָז דערפאַר האָבן זיי זיך געשפּילט מיט יאמבישע פּערזן און דאקטילן, כדי צו פאַרגעסן דעם אַרומיקן פרייען פּערז. זייער שרייבן האָט געהאַט טאַלאַנט אָבער נישט קיין כאַראַקטער, ווייל טאַלאַנט ווערט פאַרמירט אין שטילקייט, אין צוריקגעצויגנקייט, בעת כאַראַקטער טער ווערט געהאַמערט אין די שטורעמס פון לעבן, און זיי זענען אַנטלאָפּן נישט נאָר פאַר שטורעמס נאָר זיי האָבן זיך אפילו פאַר שטוט'ע ווינטן דערשראַקן. זיי האָבן זיך געשפּילט מיטן אייגענעם ווייטיק. מיט דער אייגענער בענקשאַפט. זיי האָבן געמוזט אָנבלאָזן

דעם אייגענעם עגא כרי צו געבן א גרעסערער אקוסטיק זייערע קליינע לירישע טענער. זייער איזאָלירטקייט און איינזאַמקייט, זייער אומ-פייאיקייט זיך אַרײַנצווואַרפֿן אין לעבן דורך אַקצעפּטירונג אָדער קאַמפּ מאַכט זייערע פּערזן אַזוי סטעריל אין דער היינטיקער צײַט. צאַרמע, פּאַרטריקסמע בלעטער, וועלכע צערייבן זיך אין קאָלירטן שטויב אַזוי שנעל ווי מען נעמט זיי אין האַנט אַרײַן. מאַני לײב זינגט: „כ'האָב אינמיטן טאָג אַ פּאַרהאַנג אויף מײַן פּענצטער אויפגע-האַנגען פֿון דער זון און פֿון די מענטשן האָב איך פּעסט מײַן טיר פּאַרמאַכט און אַ בלייכער אין דער פינסטער בין איך לאַנג אַרומ-געגאַנגען און די קאַלטע הענט געריבן און צו זיך אַלײַן געלאַכט.“

נ. שטיינבערג ציטירט אַ בריוו פֿון ז. לאַנדוי „בכלל איז די גאַנצע געשיכטע פֿון רייכקייט און אַרימקייט אַ פּיסקיע. דאָס האָבן סאָציי-אַליסטישע אַנטיטאַטאָרן אויסגעטראַכט.“ פּײַנע פּאַספּאַרטן פּאַר אַמעריקאַנער דיכטער פֿון יענע וויכטיקע יאָרן.

זייערע לידער לאָזן אַרויס אַ מאָדנעם רייך פֿון פּאַרוויאַנעטקייט, עפעס נישט ווי פֿון אַמאָליקע געזונטע בלומען, נאָר אַזוי ווי זיי וואָלטן לכתחילה געוואַסן אָן גענוג נאַרונג. מאַני לײב מיט זײַנע סאַטעליטן האָבן נישט קײן וואָרצלען פּאַרזעצט אין דעם אַמעריקאַ-נער לעבן. פֿון יענער זײַט האָט מען מיטגעבראַכט דעם גראַם און דעם פּאַרלאַנג צו זײַן פּאָעטן און מיט דעם באַגאַזש האָט מען גע-אַרבעט. יאָ, דאָ האָט מען אַ נייע קוואַליטעט צוגעקראָגן — מורא פּאַר דער אַרום. זיי האָבן אפילו מורא געהאַט די הענט אויסצו-שטרעקן עפעס צו כאַפֿן אָדער עפעס אָנצורירן כּאָטש זיי האָבן אין די אייגענע פינצטערע צימערן לאַנגע פינגער געהאַט. זיי האָבן אפּשר צו קורצע הענט געהאַט, דערפּאַר האָבן זיי מיטן הערצל געקרעכצט אָדער מיטן מײלעכל וואוילעריש געפּײַפּט. פּאַסטוכער אין דער שטאָט ניו-יאָרק, זיי האָבן פּײַנע פּײַפלעך געהאַט און זייער וואויל געפּײַפּט. אָבער לויטער מאַנדאַלין טענער, צעאַכטלעט, איינשלעפע-רישע און זייער אימפּאַזאַנטע אין דעם רוש פֿון אַרום. דער טע-מאַטישער באַגאַזש — בלאַסע מײדלעך, בלאַסע שטימונגען, שטײלע נעכט, ראַזעווע בענקענישן, אַרונטערגעצויגענע ראַליעטן און עסטע-טישע קונץ-שטיק.

זיי האָבן זיך אויסגעדרויט מיט דער פלייצע צו דער וועלט. זיי האָבן דאָס נייע אַמעריקאַנער לעבן אינגאַרירט. האָט דאָס לעבן זיי באַצאָלט מיט דער זעלבער מטבעה. עס האָט זיך נישט געלאָזט אָנ-טאפן פון זיי.

מאני לייב, דער קינסטלער פון דער עסטעטישער גרופע, איז אזוי פאַרשאפט געוואָרן פון וואָרט מייסטערשאַפט, אז ער האָט שיעור ניט פאַרנעסן, אז ס'איז דאָ נאָך עפעס אַ חוץ וואָרט. ער איז אזוי פאַר-כאַפט געוואָרן פון די מעגלעכקייטן פאַר בילד און גיואַנס פון יידישן וואָרט, אז ער האָט זיין גאַנצן טאַלאַנט געווידמעט אָט דעם וואונדער. ער האָט דאָס וואָרט אין זיך און אין סאַמעט געהילט, עס געפּוצט און געשלייפט ביז ער האָט אַ פיינעם פּאָעטישן אינסטרומענט גע-שאַפן. ער האָט אזוי לאַנג זיין אינסטרומענט געשאַרפט ביז ער האָט מיט אים געקאַנט אַ האַר איבערהאַקן. מאני לייב'ס פּאָעטישער אינ-סטרומענט איז געוואָרן אזוי שאַרף און דין, אז ער האָט מיט אים מורא געהאַט האַלץ צו שניידן. אין דער צייט ווען מ'האַט אין ניו-יאָרק פעלזן אויפגעריסן כדי די שטאָט איבערצובויען האָט ער מיט זיין אינסטרומענט האָזן ניסלעך געקנאַקט. ער האָט זיין אינסטרו-מענט אזוי לאַנג באַהויכט מיט זיין אַטעם, אז ער האָט פאַרנעסן, אז ס'זענען אויך דאָ ציין מיט נעגל, ער האָט זיין פּאָעטישן אינסטרו-מענט געוואַרימט, אז ער איז צו אידל געוואָרן אַרויסצוגיין אין דער וועלט אין דער וואַלגאַרער און זינגען דאָס ליד פונם פשוט'ן מענטשן אין גאַס, דעם ווייטיק פונם געבויענעם רוקן אין שאַפ. זיין וואָרט איז געווען צו אויסגעאיידילט דערפאַר. ווינעטקעס און בלימלעך האָט מען געקאַנט מיט אים פּוצן אָבער נישט ערד אויפאַקערן. האָט ער דער-פאַר זיך גענומען צו וויגיטענער. ווייסע פּערד, אַרימע הינט האָט ער באַזינגען. ער איז געפירט געוואָרן פונם וואָרט. נאָכדעם זוי ער האָט דאָס וואָרט באַצוווינגען איז דער פּאָעטישער אינסטרומענט זיין מייסטער געוואָרן. ער האָט זיינע שטימונגען געמייסטערט. זיין אינ-סטרומענט איז געוואָרן אַרבעטס פייאַק, ווען ס'איז זיך צוזאַמענגע-געקומען מיט זיינס אַן אינערלעכע שטימונג, עס איז דאָן געווען האַר מאַניע צווישן וואָרט און בילד. דאָס וואָרט האָט מאני לייבן צו שנייען און פינצטערע נעכט געפירט. נישט צו ברויזיק לעבן. סטאַ-

טישע בילדער, גלאטע באלאדן האָט זיך זיין אַטעם נעריסן צו באַר-
הויכן. אַן אונטערגייענדיקע זון, פאַרבלאַנדזשעטע שאַטנס, אַ פאַר-
לויבענעם אין דער נאַכט האָט זיין פּאָעטישער אינסטרומענט אָפּגע-
טאַקט. אָבער געראַנגל, קאַמף האָט זיין אינסטרומענט זיך געשראַקן
צו באַרדן. צו געזערטלט געווען. עס איז אָפּטמאַל אפילו שווער צו
באַשטימען, וואָס רעגט אים שטאַרק אויף, אָדער וואָס רעגט אים אן.
וואָס רייצט אים. ער האָט מורא אמת לעבן צו באַרדן. זיין אינ-
סטרומענט וועט נאָך קריגן אַ פּגימה.

איך קוש די דינע האַנט, אַ גוטע נאַכט
אַ גוטע נאַכט. נו גיי געזונטערהייט
די גאַס איז שטיל, אַ קילער געפּל ווייט
ניט גוט, ניט גוט, נו גוט, אַ גוטע נאַכט.

און טריט פאַרשטאַרבן אין דער שטילער נאַכט
אַ שאַטן וויגט זיך, וויגט זיך הין און הער
און מיר איז אזוי אומעטיק און שווער
ניט גוט. ניט גוט. נו וואָס? אַ גוטע נאַכט!...

דאָס ליד ווייזט צו וואָס מאַני לייב'ס פּאָעטישע מייסטערשאַפט
האָט דערפירט. דאָס וואָרט איז פיאיק געוואָרן צו רעזיגנירן הער-
לעך. אָבער עס איז געוואָרן אומפיאיק צו וועקן, סטימולירן און
אַרדנונג ברענגען אין אונדזער נייעם ישוב. ער האָט מורא געהאַט
אַז דאָס לעבן וועט אַ ריטמישן פּערז קאַליע מאַכן. אים האָט געפעלט
דער כוח צו האַרמאָנירן דאָס לעבן מיט זיין פּאָעטישן טאַלאַנט. אַ
טראַגישער פּאָעט. ער האָט געוואָלט אַ סך מער געבן, נאָר ער איז
פאַר'כישופ'ט געוואָרן פון וואָרט און נישט געקאָנט ווייטער גיין.
דאָס וואָרט האָט פאַר אים צו פיל צויבער געהאַט. זיין גאַנצע פאַר-
טעגן איז אַריינגעוועבט געוואָרן אין דעם צאַרטן לירישן קרעכץ,
און דער עכא פונם קרעכץ האָט נייע לירישע געוועבן געמייסטערט,
ווינקלדיקע און איינזאַמע געזאַנגען. וויכטיקע אין וואָרט
מייסטערשאַפט, גאַנצקייט פון וואָרט און בילד, אָבער אונטער פאַר-

מאַכטע טירן און פענצטער, אָפּגעהאַקטע, פאַרשטיקטע קרעכצן און זיפצן, אין דער ריזיקער ניו־יאָרק.

ראַלניק האָט אויך ערלעך און שטייל געזיפצט. זיין קול האָט די לבנה פאַרנומען. נאקטיוורנס אן מאני לייב'ס צארטע טענער. ער האָט ריזינען איבערגעזינגען, נאָר מיט אן אייגענעם קאַרגן ליט־ווישן וואָרט. ער זינגט אזוי שטייל, אז עס קלינגט ווי אן עכאָ פון ערגעץ זויט. ערלעך, פּאָעטיש אָבער אָן כוח. ראַלניק זינגט :

„די לאַנגע גאַס האָט טוזנט טירן
עס שרייט אויף מיר אַ יעדער טיר
און צען מאָל מער די גאַס האָט פענצטער
און יעדער פענצטער שפּאַט פון מיר.

איך ווייס ניט פיל און ווער זיי זענען
וואָס שטעקן הינטער וואַנט און טיר?
אַ בלינדע, אומגערעכטע שונאים
וואָס שיקט איר קריגס שלוחים מיר?

איך האָב זיך פעכטן ניט געלערנט
איך וויל נאָר דורכגיין אומגעשטערט
דעם וועג, וואָס איז מיר אָנגעוויזן
און אַפרוען — ווען ס'איז באַשערט“.

ראַלניק האָט זיך פאַרן לעבן דערשראָקן איז ער אַוועק אין ליטע, אָדער צו מי און צום סוף אַנטלאָפּן צום שטערן נויד. ראַלניק האָט זיך אַ פּילאָזאָפּיע געשאַפּן פון זיין באַשיידענער איזאָלירטקייט. דער פּאָעט איז אן איירעלער מענטש, ער טאָר זיך ניט צורירן צום לעבן. זיין מוזע וועט פאַרשוועכט ווערן. ער האָט זיך דערפאַר אין ווינקלען געשלייכט און ליריש געקערעכצט.

אפילו די פּראָזע שרייבער פון יענעם דור ווי ראַבאָי און איג־נאַמעוו האָבן אויך מורא געהאַט אָדער נישט געקאָנט אָנכאַפּן דאָס

לעבן פאר די האָר. ביידע זענען אויך צום האַרץ געלאָפן זוכן טרייסט. האָבן זיי זיך צו דער פריי געווענדט אָדער צו דער פאַרם אָדער קיין פראַג צי אויף די בערג און דאָרט געקרעכצט און געוויזן העלדישקייטן. זיי זענען אַנטלאָפן איידער זיי האָבן געזען דאָס לעבן אַרום און דאָס אַריינגענומען. זיי זענען געווען אַנטוישט אָן דערפאַרונגען. מיד אָן אַרבעט. ראַבויס אַנטלאָפּענע יידן פון שטאָט זענען אין עצם באַהעמער, פּעדערדיקע בחורים מיט פינע לאַנגע שניפּס, וואָס חנ'לעך זיך אויף דער פאַרם און ווייזן, אַז זיי קאָ-גען בעסער ווי אַנדערע קאַרטאָפּל פאַרזייען. זיי זענען מכלומר'שט מיט ווילן און מיט כוח צו דער „פאַרם“ געקומען. וועלן זיי דערפאַר די הייזער פון די ווינטן פאַרשטעלן. קאָנען זיי אָבער לעבן? קאָנען זיי זיך ראַנגלען? רינגלען זיי אַרום אידייען, אידעאָלאָגיעס וואָס פאַרמירן זיי, פאַרהאַרטעווען זיי אָדער רעגן זיי צו קאַמף? עס איז זייער לייכט זיך חנ'לעך אויף אַ פאַרם ווייט פון מענטשן און קאָנ-פליקטן אָבער אין וואָס פאַר אַ נייטיקער וועלט לעבן זיי? ראַבויס העלרן לעבן אין אַ נייטיקן און אידיאָישן חלל. ערגער ווי פאַר-שיקטע. זיי זענען צייטלאָז, זיי זענען רעגן-טראָפּנס. אָבער איר זעט נישט דעם רעגן און פון די טראָפּנס הערט איר בלויז דעם קלאַנג. דער קלאַנג אָבער פון די מענטשן איז אַ צאַרטער און באַח'טער, ווייל ראַבאָי באַהויכט זיי מיט חן. איז דאָס געווען צופאַל אָדער דינאַמישער כוח, וואָס האָט געטריבן די מענטשן צו אַן אַנדער לעבן. און וואָס טוען זיי נאָכדעם ווי זיי ברענגען שוין אַראָפּ די פרויען אויף דער פאַרם און זיי ווערן באַרימט אַלס גרויסע מבינים אויף פּערד. ווי אַזוי לעבן זיי ווען מבינות אַה פּערד ווערט נוצלאָז צוליב דעם אויטאָמאָביל? קומען זיי צוריק אין שטאָט אַריין? זיי ווערן ציוניסטען — די איינציקע אידעאָלאָגיע וואָס איז ראַבאָין געווען באַקאַנט. אַנדערע אידעאָלאָגיעס זענען זיי אומ-באַקאַנט. און זיינע שטאָט מענטשן? זענען זיי נישט קיין צופּע-ליקע מענטשן אין אַ ניט קלאָרער סביבה? זיי דרייען זיך אַרום אַרום אַ הייזל אָדער אַ טענעמענט הויז אויף דילענסי סט. און זייערע עמאַציאָנעלע איבערלעבונגען, זייער נייטיקע וועלט, זייערע קאָנ-פליקטן זענען אַזעלכע מיזערנע און נישטיקע. ראַבאָי גיט קליין שטאָט

און ניו־יאָרק. צארטקייט און וואונדער, אָבער באַגרעניצט. מענעסעס בוך, ווי אזוי צו לעבן אויף דער וועלט לויט באַשטימטע תקנות און געזעצן זענען זייער באַראַקטעריסטיש פאַר ראַבאָים גייסטיקער און אינטולעקטועלער וועלט. ספּעציעל איז מענעסעס שלחן-ערוך כאַ-ראַקטעריסטיש פאַר ראַבאָים פאַרשטיין די סאָציאלע קאָמפּן און קלאַסן קעגנזאָצן אין אַמעריקע. עס איז אַ מין ווייבערישער טייטש-חומש אין מענעסעס כתב, צונעפאַסט צו מענדעליים צייט און אין צו גלופסק, מער ווי צו קיד און קעלער עטיק קאָן זיך ראַבאָים העלד נישט אויפנעהויבן. פּונקט ווי דער העלד זיינער, אייברעם, דריי שטאַק נידעריקער, האָט אַ באַזונדערע באַ'ח'נטע עטיק פאַר קעז. אלע ליבעס און קאָנפליקטן ביי ראַבוין זענען הערצלדיקע און ברוסטטיקע און האָבן אַן אייגענע באַגרעניצטע אקוסטיק. באַגרעניצטן הן. זיינע העלדן שיכור'ן זיך אָן מיט ביר און ניט מיט בראַנפּן אָדער וויין. זיי האָבן נישט קיין כוח. זייער קרעכץ איז באַגרעניצט. אָן ווייב-ראַציעס, אָן אמת'ן ווייטיק. קעלער אידיליעס. ראַבוי אַליין האָט דעם אַרום ניט באַנומען. ער האָט די אַמעריקאַנער גייסטיקע און אינטעלעקטועלע וועלט ניט באַנומען. ער האָט געקוקט אַרום זיך און נאָטירט — זיינע אייגענע מעשות. ראַבוים צאינה וראנה לשון איז געווען צונעפאַסט פאַר זיינע פּאסטאראלע טיפּן, וואָס ער האָט געצייכנט מיט טאַלאַנט. אָבער ס'האָט אים לשון און פאַרב פאַרפעלט ווען די טיפּן זענען אין שטאַט געבליבן און זיי האָבן געדאַרפט רעדן און האַנדלען. דערפאַר קאָן ער אפילו היינט דעם, „פּראָלעטפּען“ מער ווי פּערד ניט געבן. זיינע אַרבעטער און באַסעס זענען כלום אַרעם. אויף די פּריירי און אין דאָרף האָט זיין טאַלאַנט געבליט. אין שטאַט און אין שאַפּ איז ער פאַרדאַרט געוואָרן.

אינגאַטאָום העלדן פּאָלגן אויך אויס די געזעצן פון אייגענעם האַרץ נאָך אָן ראַבוים נאַאיוויטעט, אָן ראַבוים טאַלאַנט, ביי איינע נאַטעוון איז אַלץ באַגלייט מיט רעטאָריק און רעציטאַציעס. זיינע העלדן אין „קעסל גרוב“, „פיבו“ און אפילו אין זיין נייער טרילאַג-ניע קרעכצן עקספּאַנסיוו ליריש. ווילן די וועלט איבערקערן אין אייגענעם האַרץ. און די האַנט אויפן האַרץ דעקלאַמאַטאָריש, וואָס פאַר אַ רייכע וועלט דאָרט איז זאָגן די העלדן זיינע. און איר גלויבט

זיי ניט. עפעס רעדן זיי פון העכערע מאַראַל אָדער פון אַן עטיש לעבן. אָבער נישט זייערע אידײען זענען קאָנצענטרירט און נישט די וועלט וואָס זיי נעמען אויף איז וויזועל צוגענלעך אַן אַנדערן מענטשן. זיי גייען אַרום מיט פּאָעטישע פרעטענציעס ווי ינגלעך און מיינען, אַז קיינער פּאַרשטייט זיי ניט. זיי האַלטן זייערע פּאָעטישע און מאַראַלישע דרשות אָנגעשריבענע אינם אויבערשטן קעשנדל פון זייערע רעקלעך ווי פּראַנטן האַלטן זיידענע טיכלעך מיט קאָלירטע שפיצן, וועלכע בעטן זיך מ'זאָל זיי אָנקוקן און באַוואַנדערן. אין מידע, אפּאָטישע מאַמענטן פאַרברענגט מען מיט אַזעלכע ליאַלקעס און מ'לאָזט זיי פלוידערן. זיי מאַכן טומל נישט מיט זייער שטאַרקן פעסטן טראַט. זיי גייען קיינמאָל נישט. זיי שוועבן אויף אַן אָרט. זיי זיצן אויף אַן אָרט און קלאַפּן מיט די הילצערנע אַפּפּאַסן און שפילן זיך מיט זייער גראַציעזקייט. מיט זייער אַנדערשקייט. קיין געשטאַלטן אָדער בילדער ווערן נישט געשאַפּן פון אַזאַ מאַטעריאַל. זיי איגנאַטעווי האָט נישט בלוז די וועלט אַרום זיך נישט געזען, ער האָט זי אויך אינטעלעקטועל נישט באַנומען. ער האָט קינדערלעך מיט בלויע אויגן, וואָס זוכן די לבנה, אָדער העלדן וואָס דעקלאַמירן „דאָס וואָס קאָן זיך ניט אויפהויבן זאָל בעסער פּאַלן“. ער האָט געמיינט אַז פון זאַצן־שפּיל אָדער וואָרט געוועב ווערט ליטעראַטור געשאַפּן. זיינע העלדן האָבן אַזוי געגלויבט, האָבן זיי אים אַלס אַמעריקאַנעם יידישן שרייבער געקרוינט. אַ פּאַפּירענע קרוין. זי איז, לכתחילה, געווען אַ צעריסענע, אַ ווערטלאָזע.

3

פאַרוואָס האָבן סיי די דיכטער און סיי די פּראָזאַאיכער מיט דער אויסנאַם פון אָפּאַטאָשו, לייַוויק, האַלפּערן, יהוּאַש, ליעסין און שפּע-טער לעיעלעס, קיין וויכטיקע ווערק ניט געשאַפן, קיין וויכטיקע גע-שטאַלטן אָדער אידיען נישט געמאַלן? איז די סיבה געווען בלוין די סביבה, דער שמעלץ טאָפּ פון אלע יידישע געגנטן און קאַנטן מיט זייערע דיאַלעקטן און מנהגים וועלכע האָבן זיי צעטומלט? האָט דאָך מאני לייב געוווּן, אַז ער האָט אַ חוש פאַר לשון און אַז אין אַ פאַר-מאַכטן צימער קאָן ער פלעכטן און שפינען פינע אימאַזשן, טאָ פאַר-וואָס האָט ער זיך פאַרן דרויסן דערשראַקן? און דער באַנאַכטער ראַבוי פאַרוואָס האָט ער זיך דערשראַקן? פאַרוואָס האָבן זיי זיך דערפילט אזוי אָפּגעריסן און איזאָלירט, אַז אפילו ווען זיי באַשרייבן שוין עפעס פון אַמעריקע שטייען זיי פון דערווייטנס און האָבן זיך מורא דערצו צוצורירן. זיי באַשרייבן דאָס ווי אַ וואַנטרעמעל. עס קאָן דאָך ניט זיין בלוין סביבה. האָבן דאָך לייַוויק און אָפּאַטאָשו לעבנדיק אין דער זעלבער סביבה, אפילו אין דעם זעלבן קרייז זיך געווענדט צו אַן אַנדער סביבה, צו דער פאַרגאַנגענהייט און פון דאָרט געבראַכט געשטאַלטן און אידיען, וואָס ווערן אייגן און נאָענט אזוי שנעל ווי מען רירט זיך צו צו זיי. און זייער וואָרט קונסט — אַ פעטיש ביי די יונגע — האָט דערפון גאָר נישט געליטן. פאַרקערט, אָפּאַטאָשו האָט פון די טיפּסטע קוואַלן די רייכסטע און געזונסטע פּראָ-זע גענומען שרייבן. און לייַוויק האָט די פיינסטע פּראָזע און דיכטונג אין געשיכטלעכן און לעגענדאַרן מאַטעריאַל אַרײַנגעוועבט. עס מוזן דאָך זיין טיפּערע סיבות, ריין אינדיווידועלע און סאָציאַלע, וואָס האָבן די אַנדערע שרייבער געהאַלטן פאַר'כישופ'ט אין צויבער פון די אייגענע זיפן בלאָזן. מיר דוכט, אַז די הויפט סיבה איז אַ סאָציאַל עקאָנאָמישע, וואָס האָט זיך צוגעפאַסט און האָט האַרמאָנירט מיט זייער טעמפּעראַמענט און מיט דעם מחות און כאַראַקטער פון זייער

טאלאנט און דערפארונג. די יידישע אימיגראנטן, פון אלע ארבע פינות העולם, וואָס האָבן נישט געהאַט קיין וואַרצלען אין אַ באַ- שטימט טראַדיציאָנעל לעבן, האָבן דאָ דערפאַר לייכט, אָן עגמת נפש אַוועקגעוואָרפן זייער פּעדערדיקן באַגאַזש, ווען זיי האָט זיך אויסגע- דוכט, אַז דער באַגאַזש שטערט זיי אין דעם נייעם לעבן. זיי האָבן אָנגעהויבן גלויבן, אַז זיי זענען באַלעבאַטים איבער זיך אַליין. זיי שמידן זייער אייגענעם שיקזאַל. זיי קאָנען ווערן די העכסטע און די רייכסטע אין דעם לאַנד פון אלע מעגלעכקייטן. און כּדי צו דער- גרייכן מוז מען זיין פּריי. פּריי צו טאָן יעדע זאַך און דערפאַר דאַרף מען זיך אָפּזאָגן פון אַלערליי טראַדיציאָנעלע, איינגעזאַפטע ירושות. אויך מוז מען גלויבן אין זיך אַליין. אין דעם אייגענעם כּוח. מען מוז גלויבן, אַז איד און די באַפּרידיקונג פון מיין יעדן פּאַרלאַנג איז דער אַלף-בית פון יעדער לעבנס-דערשיינונג. איד בין מייסטער און שאַפּער פון מיין אייגענעם שיקזאַל. זיי, די אימיגראַנטן, וואָס האָבן זיך אפילו אין אַלטן לעבן נישט געקאָנט וואַרצלען, זענען זיכער נישט כּכּוח געווען קיין נייע פּילאָזאָפּיע צו שאַפּן. זיי האָבן זי טאַקע נישט געשאַפּן. זי האָט זיך אַרומגעוואַלגערט אין יעדער פינסטערער קיך און אין יעדן ווילגאַטנעם אַלסקיר אויף דער „איסט-סייד“. זי איז אַהער אימפּאַרטירט געוואָרן פון דער ווייטער וועסט, וואו ברומאַלער כּוח האָט אין אַ באַשטימטער צייט רעגולירט דאָס לעבן. פון די ווילדערנישן פון אַלאַסקאַ האָט זיך די פּילאָזאָפּיע אָן אַן אַנטוויק- לונגס פּראָצעס, איינגעבירגערט אין דער חושב'דיקער „איסט- סייד“. און וואָס אַרומער דער אימיגראַנט, אַלץ שטאַרקער איז ביי אים געווען דער גלויבן אין זיך און אין די אומבאַגרעניצטע מעגלעכ- קייטן פון אַמעריקע. עס איז אין דער אמת'ן געווען אַ שוין-מאַנטל פאַר זיין גאַלדענעם חלום וועגן אַמעריקע. ער זאָל זיך נישט פאַר- קילן דער חלום. אָט דער שוין האָט אים געצוואונגען אָפּצולייקענען זיין טראַדיציאָנעלן באַגאַזש. קליינשטעטלדיק האָט ער עס גערופן אין פאַרגלייך מיט זיין ניי אַנטדעקטע פּילאָזאָפּיע, וואָס ער האָט באמת נישט באַנומען.

די יידישע דיכטער און נאָוועליסטן, מיט די פּריער דערמאָנטע אויסנאַמען, האָבן זיך נישט געקאָנט אַריינרייסן אינם בבל פון יידישע

פעלקערשאפטן און דיאָלעקטן און זען ווי דער אַמעריקאַנער שמעלעך טאָפּ האָט אָפגעווישט די אונטערשיידן. זיי האָבן אויך דאָס ריכטיקע לעבן נישט געזען. זיי האָבן געזען מאַנסטער-געביידעס, ריזיקע אינ-דוסטריען. אַן אַנדערע מאָראַל און באַציוונג צווישן מענטשן, אַן אַנדער לעבן — האָבן זיי זיך דערשראָקן. זיי האָבן מורא געהאַט זיך צו צורירן צו אַט די פרעמדע, שרעקלעכע אַביעקטן, זענען זיי אוועק צו זיך און אָנגעהויבן באַזינגען מיט פייפלעך זיך אַליין, דעם פּאָעט אַלס קלאַס פאַר זיך. ער, דער פּאָעט האָט צו לאַנגע פינגער מיט זיי צו באַרירן די מנוש'דיקע וועלט. האָבן זיי דערפאַר שאַטנס באַזונגען. זיי האָבן אויך געגלויבט, אַז זיי זענען באַלעכאָטים איבער זיך אַליין. זיי האָבן נישט געוואוסט, אַז זייער פייפן ווערט נישט באַ-גלייט פון קיין חופות און טעניץ. זיי האָבן נישט געוואוסט, אָדער ניט געוואָלט וויסן, אַז זייער פייפן איז נישט קיין רעאַקציע קעגן פריער-דיקע פויקן וועלכע האָבן געבאַראַבאַנעוועט. זיי האָבן פייפלעך גע-נוצט, ווייל זיי האָבן קיין כוח נישט געהאַט אַ גרעסערן און שטאַרקערן אינסטרומענט צו טראָגן. זיי האָבן זיך איזאָלירט נישט צוליב גבורה, נאָר צוליב שוואַכקייט. זיי האָבן זיך אָפגעזונדערט און געשאַפן אַן אַטמאָספערע פון פינסטערניש אַרום זיך. אין דער פינסטער זענען די אימאַזשן און בילדער און די אידיען געוואָרן בלייכער, אויסגעצוויר-גענער, לענגער און פאַרהערלעכט. אין דער איזאָלירטער פינסטערניש איז אַלעס אָנגעפילט געוואָרן מיט פאַטאָס, מיט פאַטעטישקייטן, מיט עקזאָטיק. מען איז געוואָרן דאָמאַנטיש מאַסאַזשירנדיק זיך. אין דער פינסטערניש איז מיט דער מיטהילף פון באַבעס געבוירן געוואָרן מאַני לייבס לידער, לאַנדווים עקזאָטישע פערזן, און אַ בלאַזזאָס פון אייגענעם איך. ראָלניקס אַרימע בעריאַזקעלעך, אונטער פאַרמאַכטע טירן האָבן דאָרט געשפּראָצט. איגנאַטאָווס פיביס און ראַבוביס באַ'חנ'טע אַנטלויפער פון שטאַט. ראָזענבלאַטס נאַטור לידער. ל. מילער'ס טענים לידער. בלוזין דאָ און דאָרט טרעפט, אַז זיי פאַרשפּילן זיך מיט זייערע מיראַזשן ביז אינדערפרי און אַ פייף פון אַ פאַבריק וועקט זיי און ביים ליכט פון טאָג ווערט געשאַפן אַ ליכטיקע זאַך. ווייניק זענען די מאָמענטן, אָבער מען געפינט זיי ביי מאַני לייבן, ביי ראַבובי, ווייל זיי זענען טאַלאַנטפולע. די מאָמענטן ווערן בלוזין אַקטיוו און ווירק-

זאם ווען זיי באפרייען זיך פון זייער הילפלעזער אינטואיציע. און פארבינדן זיך דינאמיש מיטן לעבן ארום, די מאמענטן קומען זיי אומגעריכטע בליצן, וואס באלייכטן אויף א מאמענט דאס גאלד אין זייער טאלאנט. אבער בדרך כלל רירן זיי דאס לעבן ניט אן. און דערפאר איז די ווירסונג זייערע געווען אזא שוואכע. א קונסט-ווערק ווערט צוגענגלעך צו גרויסע מאסן מענטשן ווען עס סימבאלי-זירט אזעלכע פארמען פון דערפארונג וועלכע זענען כאראקטעריסטיש פאר א גרויסע צאל מענטשן, און די סימבאלין ווערן קלאר דורך אזעלכע מעדיומס, וואס זענען באקאנט און אפעלירן צו א סך מענטשן. זייערע סימבאלין זענען געבוירן געווארן אין אן אוהל, זענען זיי די מאסן פרעמד געווען. זייער אייגענע פאעטישע דער-פארונג איז קיינעם ניט אָנגעגאנגען. דערפארונג איז נישט אזוי דער ציל און צוועק פון קונסט ווי דער מאטעריאל פון קונסט. קונסט איז ניט דערפארונג. זייערע אימאזשן האָבן דאָס טאָרטעגלעכע לעבן ניט געקאָנט באַרייכערן. זייער דערפארונג איז געווען א באַרעניצטע.

4

י. אָפּאַטאַשו, ה, ליוויק, און טיילווייז, מ. 5. האַלפּערן, פינסקי, חיימאָוויטש און שפּעטער ליעסין, יהוָאָש און לעיעלעס האָבן אויך אַן אַמעריקאַנער יידישן אידיאָם שאַפֿן אָנגעהויבן. זיי האָבן אויך לכתחילה צוזאַמען מיט די אַנדערע יונגע סיי טעמאַטיק און סיי אַן אויסדרוק מעריום געזוכט, אָבער זיי האָבן זיך נישט געלאָזט פאַר-פירן און פאַר'כישופֿן פֿון דער פֿלעדערמיוז. זיי האָבן מיט טאַלאַנט און באַוואוסטזיין זיך באַפרייט פֿון דעם איינזאַמען פינצטערן ציי-מערל, און געשאַפֿן דעם רוקן-ביין פֿון דער יידישער ליטעראַטור אין אַמעריקע. זיי האָבן דערהערט און דערפילט דאָס געשריי און דעם רוף פֿון דער יידישער אימיגראַנטן-מאַסע, זייער רוף אויסגעהערט צו ווערן. נישט אַלע זענען גלייך אַריינגעשפרונגען אין דעם אַמעריקאַ-נער שמעלץ טאַפּ. אַנדערע, וואָס זענען אַריינגעשפרונגען, האָבן זיך אָפּגעברייט און געשריען. אָבער אַלע זענען זיי אַנדערש געוואָרן. אַ פּונקט פֿון דעם געוועזענעם האָט געמליעט אין זיי. י. אָפּאַטאַשו און ליוויק האָבן אויך צום שטאַרקסטן דערהערט אין זיך דעם רוף פֿון י. 5. פּרץ, דעם רוף סאַר טראַדיציע און אייגנארט. זיי האָבן דערפילט דעם המשך פֿון יידישן לעבן און קולטור שאַפֿן און זיי האָבן אין דעם ווירטואַר און כאַאַס פֿון דעם נייעם קרעפטיקן לעבן אין אַמעריקע דערזען מענטשן, פּראָבלעמען, ראַנגלענישן, אידיען און ליידין. אָפּאַ-טאַשו האָט געענטפּערט דעם רוף אויף זיין אַרכיטעקטאָנישן, פּלאַס-טישן שטייגער און ליוויק אויף זיין לידיש דראַמאַטישן וועג, יהוואַש, ליעסין, מ. 5. האַלפּערן, שפּעטער לעיעלעס, האָבן געפרוּאוּט אויף זייער שטייגער געבן אַמעריקע און זיך. אָפּאַטאַשו האָט אי די מאַסע און אי די אינדיווידוּאַליזירטע פּערזענלעכקייט דערזען און זי סקולפֿ-טאריש אוועקגעשטעלט. ליוויק האָט אומעטום דעם מענטש געזען מיט אַלע זיינע קאָמפּלעקסן, ראַנגלענישן און ליידין. אַרום זיי האָבן זיך ביי די פּראַנזן אָנגעבונדן און נאַכגעלאָפֿן אַנדערע שרייבער און געהאַלפֿן אין דעם אויפבויען. זיי ביידע ווערן די פאַרלויער און טאַג-געבער פֿון אונדזער יונגער אידישער ליטעראַטור אין אַמעריקע. דורך

זיי קאָן מען זען די אַנדערע. דורך זיי קאָן מען מעסטן דעם וועג פון די אַנדערע. זיי זענען די פאָראויסגייער. זיי מאַכן די קלאַפּטער טריט, אָפּאַטאָשו אין דער פּראָזע. לייזויק אין דער דיכטונג. זיי ווערן די מרגלים און זיגער.

עס איז אינטערעסאַנט און כאַראַקטעריסטיש, אז ביי אָפּאַטאָשן פעלן אינגאַנצן קינדער העלדן און אפילו מאַמע העלדן, וועלכע וויינען און באַשיצן. קינדער העלדן ווערן געשאַפן אָדער אין אַ ניט רייפער ליטעראַטור, אָדער ביי שרייבער, וואָס קאָנען צוליב איין סיבה אָדער אַן אַנדערער זיך ניט רעהאַביליטירן אין לעבן, זיך צו פאַסן אָדער זיי קאָנען נישט דאָס נייע אין לעבן געשטאַלט אָדער פאַרמע צוליב סימפּאַטיעס אָדער קאָמפּליציירטקייט, נוצן זיי דאָס קינד אַלס פאַס-פאַרט אָדער קלאַפּ אין טיר. זיי זענען דאָ. זיי שאַפן. און דאָך זענען זיי אין דער אמת'ן נישטאָ. „מאָטל פייסי דעם חזנ'ס“, „האַקל-בערי פיין“ און „טאָם סאָיער“ פון מאַרק טוויין, „יאָסעלע“ פון די-נענואַן, „הערשעלע“ פון מ. מ. ס. זענען אַלע אַ רעזולטאַט פון נישט קאָנען אָננעמען דאָס לעבן ביי די הערנער. בערגלסאָנס „פענעק“ איז אַ פאַרזוך זיך צו רעהאַביליטירן אין דעם נייעם לעבן אין ראַטנפאַר-באַנד דורך אַ הינטערטיר. דאָס זעלבע איז אמת מיט אַלערליי מאַמעס ביי אַשן. די אַלע מאַמעס זענען מיטלען זיך אָנצוהאַלטן אין דעם לעבן אויפן לייכטסטן וועג, ביי דער מאַמעס פאַרטוך. דאָ קאָן מען אָפטאָן אַלערליי נאַרישקייטן און באַשיצט ווערן. אָפּאַטאָשו איז גלייך אַריין אין לעבן און זיך גענומען צו גרויסע קאנוועס און די-רעקט לעבן. רוי, אומגעהוּבלעט לעבן און עס גאַנץ געמאַכט. עס פאַרמע געגעבן. ער האָט זיך נישט געדאַרפט אַריינרויסן אין לעבן דורך קינדערשע רייד און קינדערשע באַאַבאַכטונגען. קינדער זען, רעוואָלטירען און פיעשמשען זיך. מאַמעס וויינען און פאַרדעקן. און אפּשר זענען אימיגראַנטן-קינדער עמאַציאָנעל שטום געווען אָדער פאַרכאַפט געוואָרן פונם אַמעריקאַנער טומל. אָפּאַטאָשו האָט געזען דאָס לעבן אין אַמעריקע און עס פאַרשטאַנען און געוואוסט ווי אַזוי עס צו אראַנזשירן גאַנץ און דערוואַקסן. אפילו אין זיינע ערשטע זאַכן פונם אַמעריקאַנער לעבן פילט זיך דער ווידערווילן צו מיניאַטור געבידעלעך. זיינע ערשטע אַרבעטן פילט מען זענען דער שטויס פון

א קאָביק, רוישיק לעבן. פון אָנהויבאָן הערט זיך די שטימע פון דעם מייסטער, דעם עפיקער וואָס באַטראַכט דעם שטראָם פון דעם נייעם לעבן אין אַמעריקע אלזייטיק. ער זעט דעם כאָאָס פון כרויזנדע מענטשלעכע אַפעטיטן און קאָנפליקטן. פאַסטן און פאַסטאַרן קרייצן זיך, פאַרפלאַנטערן זיך, רייסן זיך איבער. ער איז גענאָנגען צום ראַנד פון ניו־יאָרקער לעבן, כדי בעסער און גאַנצער צו זען.

וואָס זענען געווען די פראַבלעמען סיי סטיליסטישע און סיי אידייאַישע, וואָס דער אַמעריקאַנער יידישער קינסטלער האָט געמוזט בייקומען כדי צו שאַפן און פאַרמירן דאָס לעבן אַרום אים? עס איז נישט געווען קיין געזעצט לעבן מיט אָנגענומענע, איינגעפונדעוועטע טראַדיציעס און מנהגים. עס זענען נישט געווען קיין באַשטימטע גרופעס און קלאַסן, וואָס האָבן געהאַט אַ באַשטימטן לעבנס שטייגער געבויט אויף טראַדיציע און דערפאַרונג. אַלע לעבנס פאַרמען און פילאָזאָפיעס האָבן זיך געקרייצט און געפלאַנטערט. עס איז געווען אַ פיבערהאַפטע באַוועגונג איבערהצובויען, איבערצומאַכן. אַן פלאַן, אַן אַן אויסגערעכנטן באַשטימטן ציל. פיבערהאַפטע באַוועגונג, גלאַט אין דער וועלט אַרײַן. צו די הימלען. מען האָט זיך גערײסן און געבויט. ווען מען איז פאַרטיק געוואָרן (מ'איז אין דער אַמת'ן קיינמאָל ניט פאַרטיק געוואָרן) אָדער ווען מ'האַט זיך אָפגעשטעלט כאַפן דעם אָטעם און מ'האַט אַ קוק געטאָן, האָט מען געזען, אַז לעבן ריזיקע געביידעס האָבן זיך צו זייערע קנעכל געטוליעט קליינע הילצערנע הייזלעך. חורבות מיט אַרויסשטאַרטשענדע קוימענס. דער פראַצעס איז געווען אַ מאַטעריעלער, אַזוי גוט ווי אַ נייטיסקער ווי זאָגט וואַן וויס ברוקס: „דאָס טראַגישע אין אַ סביבה, וואָס איז אַזוי כאַאָטיש און פאַרכאַפּט איז וואָס מיר שרייבן איר צו די מאַיעסטעטישיקייט פונם שיקזאַל זעלבסט, כדי זיך אַליין צו ראַד־טעווען. מיר האַמערן אויף די באַדינגונגען, וואָס שטערן אונדז, מיר נעמען זיי אַרום מיט ליבע כדי צו אַנטלויפן פון באַטראַכטן אונדזער אייגענעם פערזענלעכן אונטערגאַנג.“ עס איז געווען כאַאָס און אַ ציר־מישונג פון ווערטן, אָבער נישט ווי בערגלסאָן, זינגער, וואַרשאַווסקי און האַראַנטשיק האָבן באַשריבן אַן ענלעכן צושטאַנד אין אייראָפּיי־איש אידישן שטעטל אַלס אַ פּועל יוצא פון דעגענעראַציע און פאַנאַנ־

דערפאל פון א באשטימטן לעבנס שטייגער. ביי אונדז איז דער כאַס געווען א רעזולטאט פון אן איבערפלוס פון ענערגיע, פון צופיל לעבנס-זאָפּט. שאַטנס זענען געבוירן געוואָרן ביי אונדז נישט אין שקיעה, נאָר פון צופיל זונשין און פון צופיל ווילן. נישט גע- צאָמער ווילן. ווילן נישט קאָנטראָלירט פון עטישע אָדער טראַדיר- ציאָנעלע ווערטן. גיכער כוח ווי ווילן. אין אזא סביבה פאָרמירן א קינסטלערישע פערזענלעכקייט און האַמערן מאַטעריאַל אין א באַ- שטימטער פאָרמע, איז ווי ווערן א לייבן צאמער. אין אזא סביבה זיך אָפּגעבן מיט עטישע ווערטן איז זיין א ריז. און די ערשטע קינסטלערישע פערזענלעכקייטן אין אַמעריקע, וואָס זענען גערעגט געוואָרן פון דעם אַרומיקן מאַטעריאַל, כדי אים איבערצושאַפן און זענען שפּעטער געשמויסן געוואָרן זוכן העלדן און אידייען אין דער ייִדישער געשיכטע, אין דער ייִדישער נאָענטער און וויטער פאַר- גאַנגענהייט זענען געווען י. אָפּאַטאַשו, ה. לייַוויק, טיילווייז, מ. ל. האַלפּערן, לעיעלעס, יהואש, ליעסין, פינסקי און היימאָוויטש.

אינגאַטאָווס עקסקורסיעס אין פראַג אָדער אויף די בערג זענען געווען אינטעלעגענטעשע שיין שרייבעריי. אָן שיכות צום לעבעדיקן לעבן און זיינע פראַבלעמען. ראַבויס אויספלוגן אויפן לאַנד זענען גיכער געווען וואַקאַציעס פון מידע און קראַנקע מענטשן, וואָס פאָרן זיך ערהאַלן, אָפּרוען, און ווי פיינערע מענטשן נעמט מען מיט א ספר כדי צו האָבן אין וואָס אַרײַנצוקוקן צווישן מאָלצײַטן. מען טוט עפעס פאָרן גײסט. ווייל נאָכאַלעמען איז מען דאָך עפעס אַ מענטש. עס איז אינטערעסאַנט, אַז דוקא דאָן ווען אין אַמעריקע איז אָנגעגאַנגען אַן אימיגראַציע פראַצעס פון דאָרף אין שטאָט אַרײַן, ספּעציעל אין אָנהייב פון די מלחמה יאָרן, ווען מען האָט אין שטאָט געצאָלט גרויסע שכירות, לאָזן זיך ראַבויס יונגעלייט אין דאָרף אָדער צו דער פריירי זיך שפּילן מיט פערד אָדער מיט קאַרטאָפּל. כאַטש ס'איז שווער צו באַשטימען די צײַט ווען ראַבויס יונגעלייט חנ'דלען זיך אויף דער פרייער פריירי. פאַר י. י. שוואַרצן איז דער פראַצעס נאָ- טירלעך. מיר ווייסן די צײַט און דאָס אָרט ווען און וואו יידן שאַפן אַ ישוב. אזוי, אַז „קענטאַקי“ איז אַ געזונט און קרעפטיק ווערן וועגן ייִדישן לעבן אין אַמעריקע. ביי ראַבוי איז עס צופאַל און

אנדערשקייט. כאָטש ער האָט אַ פיינעם זינגנדיקן טאַלאַנט, אָבער זייער באַגרעניצט אין אינטעלעקט. פרימיטיווער כוח. וואָס האָט אָפּאַטאָשו געזוכט און וואָס האָט ער געפונען אין ניו-יאָרק? דאָ זענען אַלע „איבעריקע“ מענטשן אַרײַנגעכאַפּט געוואָרן פון דעם לעבנס שטראָם, פון דעם שנעלן טעמפּאָ. זיי ווערן פאַרכאַפּט פון דער לעבנס דינאַמיק און האָבן אָנגעהויבן פאַרנעמען פּאַזיציעס. אַלערליי בינוש רובינשטיינס, פּליגלאַנס, מלכ'ס, מעריס. די דריי פּייען און די דעקלאַסירטע אינטעליגענטן זענען דאָ געוואָרן אָדער פּראָפּעסיאָנאַלן, סוחרים אָדער גוטע אַרבעטער. בדרך כלל האָבן זיי זיך שנעל אַקלימאַטיזירט און אַדאַפּטירט. זיי האָבן אַקצעפּטירט אָן אַן אידיען-קאַמף דעם פּלאַכן אַרום. זיי האָבן זיך אויסגעלערנט גלויבן, עס איז נישט געווען קיין רעזולטאַט פון דערפאַרונג, אַז דאָס לעבן האָט באַשטימטע אייזערנע געזעצן אונטער וועלכע מען מוז זיך אונטערוואַרפן. זיי האָבן דערפאַר אָנגענומען יעדע פּלאַכע נאַרישקייט, אַלס אַ לעבנס געזעץ. זיי האָבן קיין כוח נישט געהאַט באַקעמפן אָדער מאָדיפּיצירן געזעצן. זייער גאַנצע גייסטיקע ענערגיע האָבן זיי אויסגענוצט צו קאָנטראָלירן די אינטואיטיווע לירישע קרעכצן, וואָס זענען געבליבן פונם אַמאָל, די גוטע זאָרגלאָזע טעג פון אַמאָל. אזוי, אַז דאָ האָבן זיי איין גרויסן זיפּץ געגעבן, איין קרעכץ אויף דער גלאָררייכער פאַרגאַנגענהייט און אָנגענומען דאָס אַרומיקע אַזוי ווי עס שטייט און גייט. אָן גייסטיקער אָדער עטישער דיסקרימינאַציע. זיינען זיי מיליאַ געוואָרן נאָך בלאַסער און אינ-האַלטסלאָזער. כאָטש פעטער און זאַטער ווי פּריער. אַזעלכע מענטשן האָבן נישט געדאַרפט קיין סינסטלער, וואָס זאָל זיי קרעאַטיוו מאַלן. זיי האָבן געדאַרפט אַ נאַטאַר מיט נאָטיץ-ביכל, וואָס זאָל פּשוט פאַרנאָטירן און רעגיסטרירן ענדערונגען אין אַפּאַטישע באַשעפּענישן. עס איז נאַטירלעך דעריבער, אַז אַזעלכע מענטשן האָבן נישט געקאָנט רעגן און סטימולירן אַזאַ פּוּל-בלוטליקן ערדישן סינסטלער ווי אָפּאַטאָשו, וואָס האָט ליב צו דערציילן אַ מעשה. וועגן זיי איז נישט געווען וואָס צו דערציילן. זיי האָבן קיין מעשה נישט געהאַט, זיי האָבן געהאַט בלאַס בלויע, קוים מערקבאַרע, שאָטנדיקע זכרונות. די יונגע לייט, וואָס האָבן קליינערהייט געהאַט צוויי פאַרלאַנגען, ווי

דאָס יינגל אין פרעזעס שטעטל. נעמלעך, די לבנה זאָל ווערן אביסל גרעסער, און א „שטשיפיער“ אלע פרימאָרנן אויף אָנבייסן, האָבן דאָ אין די „שטשיפיער“ פאַרגעסן, ווייל זיי האָבן געהאַט ווייסע חלה און טעפ מיט פלייש און אויף דער לבנה האָבן זיי מער נישט געקוקט, און ס'האָט זיי נישט געאַרט, וואָס די לבנה קומט אָפּ פאַר אירע אַמאָליקע זינד, ווייל דאָ האָבן זיי מער ניט געקוקט אינדערהויך נאָר זיי האָבן געקוקט אַרום זיך צו פאַרדינען און ווערן מיט לייטן גלייך. האָט דערפאַר אזא ערדישער, געזונטער שרייבער מיט ברייטע נאָזלעכער, וואָס דערשמעקט קרענקלעכע ריחות און פוסטיקייט פאַר מוילן זיך אָפּגעקערט פון זיי. בכלל זענען די מענטשן געווען שטומע, און א קול. זיי האָבן קיין לשון נישט געהאַט, קיין ניוסטיקע ווערטן און א קול. זייער גאַנצער באַגאַזש איז געווען אביסל רוסישע אָדער פוילישע לומדות גענאַשט פון ביכלעך וואו מ'האָט אַמאָל אַריינגע-קוקט, א שטיקל פּיאַיקייט צו פשט'לעריי און א ידיעה אין די ווייטיקייט פון די הימלישע ספּערן, און א גרינגשעצונג צו יידיש אָדער „זשאַרגאָן“, ווי זיי האָבן דאָס גערופן. זיי האָבן אויך געהאַט א גרינגשעצונג צו טראַדיציאָנעל יידיש לעבן און יידישע ווערטן. אַזעלכע מענטשן מאַלן פון אינעווייניק האָט מען באַדאַרפט זיין אַ בטלן און פינגער-קנאַקער. קיין יידישע געזעלשאַפטלעכקייט איז ניט געווען. א פאַראַנטוואָרטלעכע געזעלשאַפטלעכע מיינונג פאַר וועלכע איר זאָלט דאַרפן אָפּגעבן אַ דינ-וחשבון, צו וועמען זיי זאָלן זיין פאַראַנטוואָרטלעך. קיין קלאָר פאַרמירטע קלאַסן אָדער גרופן זענען נישט געווען. עס איז געווען אביסל אימיגראַנטן-פּראָטעסט, האָבן אים באַוושאָווער און האָזענפעלד אַרויסגעשריען אין דער דיכ-טונג און ליבין און קאַברין אין דער פּראָזע.

נאָך 1905 האָט זיך דער פּראָטעסט רואיק איינגעברנגערט און זיך פאַרוואַנדלט אין געמיטלעכער צופאַסונג אָדער אין בילדער און לידער וועגן יענער זייט ים, וואו ס'זענען א רעוואָלוציע און פּאָגראַ-מען פאַרגעקומען. אַמעריקע איז נאָך אַלץ געווען דאָס לאַנד פון גרויסע, כאַטש באַגרעניצטע, מעגלעכקייטן. אָבער די לעגענדע וועגן די מעגלעכקייטן האָט פאַרפירט און איינגעווינגט. די אַרבעטער ביי די מאַשינען האָבן גע'חלומ'ט וועגן דער אַלטער היים, אָדער זיי

האַבן גע'חלומ'ט וועגן אָפּשפּאַרן גענוג געלט און זיך אַרויסרייסן פּונם מאַשינאָוו גיהנם, אָדער זיי האָבן געטרוימט וועגן אַ קראָם מיט שפע און זין — דאָקטוירים, טעכטער — לערענס אָדער סטענאָ-גראַפּיסטן. ליבין און קאַברין האָבן בלוז די איינגעבויגענע רוקנס געזען, ראָזנפעלד האָט אויך דעם שוויים אויף די פּנימ'ער געזען. ליבין און קאַברין זענען זיי נאָכגעגאַנגען אַהיים, האָבן זיי דערווייל די רוישיקע פרעמדע גאַסן געזען און אינדערהיים — די קיך, דעם אַלקיך, די ווייבער מיט די קינדער, און דאָס אַלץ געמאַלן אין געדיכט שוואַרצע פאַרבן. זעלטן אַן אנדערע קאָליר. אפילו אַ יום-טובֿ-טאָג אין קיינמאַל נישט דורך גלאַטיק. אַן עפעס, אַ צופאַל, אַ קריגעריי, וואָס זאָל איבעררייסן דעם שטילן פּלוס פון דעם זונטיק. אומעטום די געבויגענע פּלייצעס, דער געבויגענער רוקן, דער אַרימער אַרבעטער. דאָס האָבן זיי געפאַרעכט. נישט קיין מענטשן, אפילו נישט קיין אַר-בעטער האָבן זיי געמאַלט מיט אַ ספעציעלער אידעאָלאָגיע און וועלט-אַנשיואונג, געבוירן און גענערט אין ספעציעלע אומשטענדן מיט ספעציעלע דערפאַרונגען. זיי האָבן געמאַלן אָפּערייטאַרס, פּרעסערס און פינישערס און זייער אומגליקלעכע צייט. נישט לעבן. אַרומע וואוינונגען, קאַרגע פאַרגעניגנס, אָפטע סטרייס, אָבער אַלץ ברעקלעך און שטיקלעך. נישט קיין מענטשן. סעמס און טשאַרליס. אָפּאַטאַשו מיט זיין קינסטלערישן חוש פאַר גאַנצקייט, פאַר פאַרטרעטן מאַלעריי, האָט דאָס געזונטע און גאַנצע געזוכט און דאָס געפונען אין דער ניו-יאָרקער געטאָ, נישט אין שאַפ, וואו מענטשן זיצן איינגעבויגן, איז ער לכתחילה געגאַנגען זוכן די אַריבערגעקומענע אימיגראַנטן, נאָר אין קאָך פון ניו-יאָרק. די געטאָ איז געווען צוגעפאַסט צו זיין קולטור און קונסט-ירושא און צו זיין קינסטלערישן מהות. די ניו-ניו-יאָרקער געטאָ, נישט אין שאַפ, וואו מענטשן זיצן איינגעבויגן. רויקייט און נאַטירלעכקייט פון מענטשלעכע אינסטינקטן, עמאַציעס, און גלייכצייטיק האָט עס באַפּרידיקט זיין נייגעריקייט נאָכצוגיין די רוסיש-פּוילישע יונגעלייט און מיידלעך דאָ אין אַמעריקע, און זען וואָס פאַר אַ הויט זיי האָבן געקראָגן אין דעם אַמעריקאַנער שמעלץ-טאָפּ. אין דער געטאָ האָט מען געקאַנט זען, וואָס פון זאַנוולען פון „פּערד-גנב" איז געוואָרן.

אָפּאַטאָשו איז אַ שרױבער נישט פון עפּיואַדן, אינצידענטן, עסקיזן, אָדער מאַטיוון. ער שרױבט מעשות, דערציילונגען. עס מוז זײַן אַ פּאַבולע, עפעס אַן אָפּגעריסענע אָבער כאַראַקטעריסטישע פּאַסירונג אין דעם לעבן פון דעם נעגעבענעם העלד, ווי אַן אָפּגע-ריסן אבר פונם קערפער. אַ חוץ דעם איז אָפּאַטאָשו אַ נאַטוראַליסט מיט עקסטאַז. ער ווערט באַנייטערט פון פּוֹלֶסירנדיק בלוט, פון געזונטע מוסקולן, פונם בלאַזן פון ווינט, פון געדיכטע וועלדער, פון אַ בראַדעווסקע, פון גוֹאָז, פון אַלץ וואָס איז נאַטירלעך. און דערפאַר איז די נירױאַרקער געטאָ געווען פאַר אים ווי צוגעפאַסט. דאָ האָט מען נישט באַדאַרפט נעמען אַן אינערלעך געפיל אָדער שטימונג און עס פאַנאַנדערבלאַזן אין אַ וועלט־אידיע און פּרוּאוון, סינקרעטיזירן און שרױבן דיסערטאַציעס. דאָ האָט מען נישט באַדאַרפט געבן קיין שקיעה אַלס קאנווע פאַר אונטערגאַנג מיט די גאַנצע קלאַפּערגעצייג, קאַלירן און טענער. דאָ האָט האַנדלונג קאַנטראָלירט דאָס טראַכטן. די העלדן זענען עקסטראַווערטן. זיי ווערן גערענט פון אויסערלעכע געשעענישן און אפשר דערפאַר זענען אָפּאַטאָשום העלדן פון דער ערשטער עפּאַכע פול מיט העלדישקייטן און גבורות. זיי ווערן נישט באַגרעניצט פון אינערלעכע רעפּלעקסיעס און קאָנפּליקטן. זיי אַקור מילירן פּאַסירונגען, געשעענישן, און פאַרוואַנדלען זיי ניט אין דער פאַרונגען דורך איבערלעבן זיי אויפדאַסניי אינערלעך. זיי גייען פון איין איבערלעבונג צו דער אַנדערער מיט דיזעלבע טריט, געטריבן פון אימפּולסן אָדער אַפעטיטן. ספּעציעל איז דאָס אמת בנוגע זיינע העלדן אין „פון נירױאַרקער געטאָ“ און „אין דעם ראָמאַן פון אַ פּערד־גנב“. און אַפילו אין „היברו“, וואו דער הויפּט־העלד, דער יידישער דיכטער גרין, מאַכט אַן איינדרוק לפנים פון אַ ריין רעפּלעקט־טיוון העלד, וואָס צעברעקלט און אַנאַליזירט דערפאַרונגען. אַפילו גרין איז אין עצם אַ מענטש פון טאַט. נישט מער. זיין וועלט איז אַ טאַטלאָזע וועלט. זיין וועלט איז אינטערגעוואַרפן שטאַרקערע נע-זעצן ווי זיין טאַט. דאָס טאָן זיינס געפינט אַ שוואַכן עכאָ, ווייל

די וועלט וואו ער געפינט זיך איז אַ ליידיקע, זי סטימולירט נישט און טרייבט נישט צו גייסטיקע הייכן.

אַלע אָפּאַטאַשום העלדן אין דעם פעריאָד, ווען ער האָט אין זיך גובר געווען פרצ'ס, „צוויי בערג“ און אַש'ס זיידענע, שטעטלדיקע קאַלדרע, וואָס האָבן אים מסתמא, ווי יעדן אַנדערן יידישן שרייבער, געלאקט אי מיט דער שענקייט אי מיט דער סכעמאַטישקייט, ווען אָפּאַטאַשו איז דאָס בייגעקומען האָט ער זיך גענומען צו ברייטיקייט און פלאַך לאַנד און האַרטע ברוקירטע ערד. אַלע זיינע העלדן פון יענער צייט זענען רויע. אָן טראַדיציע. זיי שטייען האַרט ביי דער ערד. לעבן מיט בלוט גיכער ווי מיט נערוון. מיט ווינט גיכער ווי מיט זון. אָפּאַטאַשו מאַלט זיי מיט זייער אייגענער פאַרב. ער סינטעטיזירט זיי נישט, ווייל זיי זענען נאָך נישט קיין טעזן. זיי זענען רויע שטיקער לעבן. אויף זיי ליגט דער חותם פון גרויסע געביידעס, וואָס מען טראַכט וועגן זיי ניט. מען פאַרייסט בלוז צו זיי דעם קאַפּ און מען באַוואַנדערט און מ'ווערט פון זיי געטריבן. מען זעט אין זיי אַן אָפּשפיגלונג פונם אייגענעם ווילן. אַ צוועק-לאָזער רייסן זיך אינדערהויך. די העלדן פון די אַנדערע פּראָזאַ-איסקער אין יענער צייט, אינגאַטאַווים העלדן, האָבן אויך געקוקט אינ-דערהויך און זענען איבעראַשט געוואָרן. זיי האָבן אַנשטאַט גע-ביידעס פייגל געזען. זיי קלאַפּן מיט די פליגל און פישטשן. און די העלדן זיינע האָבן אָנגעהויבן רעזאָנירן און ראַמאַנטיזירן אָדער זיך דערשראָקן און זענען אַנטלאָפּן. אינגאַטאַוו ווערט באַהערשט פון זיינע העלדן און ווערט סטימולירט פון זיי, ווייל אין דער וועלט פון לופטיקער, איבערערדישער, פויגלדיקער ראַמאַנטיק זענען די העלדן מער באַלעבאַטיים און דעה-זאָגערס, ווי זייערע שאַפּער. אָפּאַטאַשום העלדן לעבן אין אַ רעאַלער אייגענער וועלט, און דער-פאַר באַהערשט ער זיי מיט זיין שעפּערישן ווילן. זיי קאָנען זיך ניט רייסן און טאָן עפּעס, וואָס דריקט ניט אויס זייער אינערלעך וועזן, זייער קינסטלערישן און מענטשלעכן מהות. זיי פּאָלנן באַ-שטימטע געזעצן. אָפּאַטאַשו האַלט זי אין האַנט און באַהערשט זייער יעדן ריר און באַוועגונג. ער קאָן זיי און קאָן זייער סביבה, ער ווייסט אויך זייער אָפּשטאַם און גייסטיקע עשירות.

אין וואָס פאַר אַ וועלט לעבן אָפּאַטאַשום העלדן? פּוננאַנען
 שעפּן זיי זייער לעבנס זאַפּט? איז דאָס לעבן זייערס בלוז אַ צו-
 פּאַסונגס פּראָצעס אָדער אַ רעזולטאַט פּון אַ באַשטימטער פּילאָזאָ-
 פּיע? די אַמעריקאַנער ווירקלעכקייט און געגנוואַרט האָבן פאַר דעם
 אַמעריקאַנער שרייבער אַוועקגעשטעלט דריי וויכטיקע סאַציאַלע
 כּוחות, וואָס האָבן פאַרמירט דאָס מענטשלעכע דענקען און פּילן.
 א) געשעפט. גיין פּון אַ קלענער געשעפט צו אַ גרעסערס. פּון איין
 געשעפט צו אַ קייט פּון געשעפטן איז געוואָרן די מאָס צו מעסטן
 פייאַיקייט. ב) די שנעלע, פיבערהאַפטע אינדוסטריעלע אַנטוויק-
 לונג פּון אַמעריקע, נאָכדעם ווי די „פּרייע וועסט“ איז פאַרמאַכט
 געוואָרן האָט פּריי געלאָזן אַלע אונטערדריקטע געפּילן, אַלע פאַר-
 כאַפּנדיקע אינסטינקטן מיט די באַגלייטנדיקע קאַמפּן צווישן מענטש
 און מענטש, צווישן מייסטער און אַרבעטער. ג) די פאַרבינדונג און
 זייער נאַנטע קרובה'שאַפט צווישן פּאָליטיק, רעגירונגס אַמטן און
 דעם קאַמף צווישן קאַפיטאַל און אַרבעט. קאַפיטאַל קאָנטראָלירט
 די רעגירונג אָדער איז די רעגירונג. און ביי אונדז אימיגראַנטן איז
 צוגעקומען אַ פּערטער כּוח — דער פאַרלאַנג זיך צו צופּאַסן, אַק-
 צעפּטירן די ברוטאַלע פּילאָזאָפּיע איינגעשלונגען ווערן פּון דעם
 אַרום און פאַרגעסן דעם אַמאָל, אין זייער ווייניק ווערס פּון יענער
 צייט שפּיגלען זיך אָפּ אַט די כּוחות און קאַמפּן. אין דעם לעבן
 פּון די יידישע אימיגראַנטן זענען די אַלע כּוחות נישט געווען
 אַקטיוו. וואָס פאַר אַ ווירקזאַמע פאַרמירנדיקע כּוחות רעגולירן
 דאָס לעבן פּון די יידישע מאַסן אין דער ניו-יאָרקער געטאָ, וועלכע
 אַמביציעס און אידייען קאָנטראָלירן זייערע האַנדלונגען און געבן
 דעם הויפט טאָן צו זייער לעבן? זענען כּלל געווען גרויסע קאָנ-
 פּליקטן און טראַגישע ווידערשטאַנדן צו דער סביבה? ביי אָפּאַ-
 טאַשון זען מיר מענטשן, וואָס ווערן געטריבן פּון אַנימאַלישע אינ-
 סטינקטן און ווייטפירנדיקע אַמביציעס. פּרייהייט אין דעם נייעם
 לאַנד ווערט נישט קיין דעצודירנדער אינטעלעקטועלער כּוח זיך
 אַליין איבערצומאַכן און באַווירקן די אַרומיקע וועלט. זיי ווערן
 באַהערשט פּון צוויי כּוחות, וואָס קריגן אַ פּרייע בינע זיך אויסצו-
 שפּילן אומבאַגרעניצט און אומגעצאַמט פּון טראַדיציע און אַ מאָראַל-

ב. גראַבאר

לישן קאָדעקס. ליבע און געשלעכט לעבן זיך אויס פריי אין דער פרייער סביבה. פאַרלאַנגען און פלענער איבערצושטייגן און אַריבער-צווינגן דעם קעגנער, וועלכער שטייט אין זוען ווערט כמעט אַ געזעץ. אַלטע תורות אָבער אויף נייעם פאַרמעט געשריבן. אַלטע מאָטיוון, און דאָך איז עס דער ערשטער אַראַמאַט פון עכט ניו־יאָרקער יידיש לעבן, וואָס האָט זיך געלאָזט פיקסירן און וואָס האָט ביי אַפּאַטאָשון געקראָגן סטרוקטורעלע גאַנצקייט. אַרימער מאַטעריאַל, און דאָך זען מיר סימנים, גענעטישע סימנים פון דעם געבורט פון אַ באַשטימטן טיפּ לעבן, אַ לעבן, וואָס האָט בלוז געקאָנט געבוירן ווערן און גע-דייען אין אַמעריקע. בלוז דאָ, וואו קיין צויען זיינען נישט געווען איז אַלעס מעגלעך געווען פאַר דעם, וואָס האָט געוואַנט. צי די טרייב כוחות זענען געווען אינערלעכע צי אויסערלעכע, דאָס היימישע הפּער'דיק לעבן אויף נייעם באָדן.

דאָס קוילער געסל אין אַמעריקע. דאָס אַמעריקאַנער קוילער געסל לעבט נישט מזוי השכינה ווי אין דעם קליינעם פּוילישן שטעטל. עס לעבט נישט פון גייסטיקע און קולטורעלע ברעקלעך און קריזיש-קעס, וועלכע עס קרינט פון גביר צוזאַמען מיט פעטש און באַליידי-קונגען, און וואָס עס נעמט אָן אַלס אַ טייל פון סדר העולם. דאָס אַמעריקאַנער קוילער געסל האָט געהאַט בלוט, מוסקלען און תּאוות און קיין אַנדערע מאָס מיט וואָס צו מעסטן און וועגן אַ גערעכט לעבן. אונדזער קוילער געסל האָט געהאַט אַנשטאַט דאָס קליינע שטעטל די ריזיקע שטאַט ניו־יאָרק אַלס הינטערגרונט וואו עס האָט געקאָנט פאַנאַדערשפּילן אירע לעבנס אַפעטיטן. אַפּאַטאָשו האָט דער ערשטער דערזען דעם נייעם העלד אויפן נייעם באָדן. סעס דער העלד פון „אין ניו־יאָרקער געטאָ" איז אַ איד, וואָס שטאַמט פון קוילער געסל, אָבער זיין יידישקייט איז בלוט יידישקייט. ער האָט ניט קיין דרך ארץ פאַר קיין באָרד, גרוי אַדער שוואַרץ. ער שרעקט זיך ניט פאַר דער מזרח־וואַנט. ער האָט פיינט יידישע זמירות, ניגונים. ער לאַכט פון דעם, ווי יידן רעדן ענגליש. ביי אים איז עס פאַרבונדן מיט זייערע אַמאָליקע ווערטן, וועלכע זענען ווערטלאָז אויפן נייעם באָדן. און בכלל האָט ער ניט קיין געוואַלדיקע באַציאָונג צו גייסטיקע און קולטורעלע ווערטן. אויך צו מאָראַלישע ווערטן האָט ער אַ קנאַפע

באַציאונג. ניט אז ער איז אוממאָראַליש. ניין, ער מאַטערט זיך
 ניט מיט דער פּראָבלעם. ער איז אַמאָראַליש. און אָט דער שטריך
 מאַכט אים פאַר אַ ריין אַמעריקאַנער פּראָדוקט. — דאָס קוילער געסל
 אין אַמעריקע, פּונקט מי דער אַמעריקאַנער אינדוסטריאַליסט, פּאָלי-
 טיקער, און אפילו אַרבעטער פירער האָבן זיך ניט אָפּגעשטעלט פאַר
 קיין מיטלען אָבי צו דערגרייכן זייערע צוועקן, אזוי האָט אויך סעם
 געגלויבט אז אַלע מיטלען זענען כשר. קליינע קייען וואָס גרויסע
 שפּיען, די פּילאָזאָפיע האָט זיך דורך באַהאַלטענע רערן אַרײַנגעריסן
 אין דער איסט סייד און געפונען אַ וועג צו סעמ'ס בלוט. פון די
 זעלבע קוואַלן קומט אויך סעמ'ס פאַראַכטונג פאַר מענטשן, וועלכע
 גלויבן אין ערלעכע אַרבעט, שטייען אויף יעדן פּרימאָרגן פינקטלעך
 צו דער אַרבעט. ער טראַכט, אז זיי האָבן ניט קיין אַמביציעס און
 קיין כוח צו לעבן אַ לייכט לעבן אָן אַחריות און אָן אַ באַשטימטן
 ציל. אפילו דעם נענערס לייכטע באַציאונג צו גאָט אין דערזעלבער
 נאָוועלע און זיין דרשה אין „סאלון“ איז אויך אַ פּועל יוצא פון די
 טראַפּנס אַמעריקאַנער לעבנס פּילאָזאָפיע, וועלכע האָבן אַרײַנגעדורנט
 גען אין די נעטאָ ווינקלעך. יענע וואָס האָבן די פּילאָזאָפיע געשאַפּן
 האָבן איר געדאַרפט אַלס אַ ראַציאָנאַליזאַציע פאַר זייערע „העלדישע“
 גניבות אָבער אונדזערע פּעדעריקע און לופטיקע חברה אויף דער איכט
 סייד נעמען זי ערנסט איבער און לעבן טאַקע מיט איר, אפילו מר.
 פּאָלאַק, וואָס איז פּרעזידענט פון אַ שול האָט זייער ווייניק באַציאונג
 צו יידישע טראַדיציאָנעלע ווערטן אָדער צו קולטור ווערטן בכלל.
 מיסעס ריטש און דער אַלטער משה — אַלע זענען זיי קרבנות פון
 פּליענדיקע פּונקטן פון אַן אַמעריקאַנער וועלט אנשוואונג, וואָס האָט
 זיך צו זיי אַרײַנגעכאַפט אין אויג און האָט אַ קוים באַמערקבאַר
 פייערל אָנגעצונדן. און מיט דעם לעבן זיי און מינען אז ס'איז
 דאָס אמת'ע פייער. אָבער דאָס אמת'ע פייער וואָס האָט די אַמע-
 ריקאַנער פּילאָזאָפיע פון כוח און אומבאַגרענצטע מעגלעכקייטן, גע-
 וואַרימט, האָבן זיי קיינמאָל ניט געזען. און אפשר זענען זיי בלויז
 פּלאַכע, ראַנדיקע לעבנס גרופּעס, וועלכע וואַקסן אויף דער אויבערפלעך
 פון דער ערד און ווערן דערפאַר באַאיינפלוסט פון יעדער אויסערלע-
 כער דערשיינונג. און דערפאַר שפּיגלען זיי אָפּ אויף אַ וואַלגנאַרן

אופן די איידעלע, ראַציאָנאַלע, אידעאָלאָגיש באַגרינדעטע לעבנס פּילאָזאָפּיע, יעדנפאַלס פאַר זיך, ווייל זיי מוזן זי האָבן.

די גאַנצע נאָוועלע דרייט זיך אַרום אַ קאַפּריזונער מיידל, וואָס האָט אַ סך בלוט און קאָן ניט אָדער וויל ניט עס איבערזעצן אין באַוואוסטזיניקע, צוועקמעסיקע מעשים. שפּילט זי זיך אין ליבע, גייט מיט איין בחור, רייצט אים, צינדט אים אָן דאָס בלוט און וואַרפט אים אַוועק. רעגט אָן אַנדערן און וואַרפט אים אַוועק. רייצט איין בחור קעגן אַנדערן און ס'ווערן געשלעגן. די גאַנצע האַנדלונג שפּיגלט זיך אָפּ אויף צוויי אומזיכערע פּלאַכן — אַ מיידלס ליבע און אַ קענדי סטאָר. פּאָלין, די העלדן איז אַ פּאַרלויפערן פּון דער טענצערן אין „אַרום גרענד סטריט“ זייער אַנדערשקייט, דער שפּאַן אין זייער אַנטוויקלונג און אין זייער ווירקונגס קרייז שפּיגלט אָפּ אַפּאַטאָשום אַריינאַקסן אין אַמעריקע און זיין ליטעראַרישע אַנטוויקלונג. דער זע קרייז וואָס זיין קינסטלעריש אויג כאַפט אַרום ווערט גרעסער און דער אידייען קרייז ווערט ברייטער און טיפּער. די העלדן, וואָס דרייען זיך אַרום מיסעס ריטשעס קענדי סטאָר זענען נאָך דערווייל ווילד־גראַז־געוויסן אין אַמעריקע. גענערט פּון צופעליקע ווינטן און רעגנס. זיי האָבן נאָך ניט קיין טיפּע וואַרצלען אין דעם אַמעריקאַנער לעבן. זיי נעמען איבער בלוזי אויסערלעכע איינפלוסן. זיי ווערן געיאָגט און געטריבן פּון יעדן ווינטל, אָבער שוין דאָ אין דער נאָוועלע וויזט אַפּאַטאָש אַרויס מיסטערשאַפט אין מאָלן מיט ווייניק שטריכן, אָבער מיט שאַרפע ליניעס קלאַרע פּאַרטעטן, גאַנצע מענטשן מיט אַ באַשטימטער דערפאַרונג אין אַ קלאָרן הינטער־גרונט. חוה — די אַלטע פּאַרקריפּלטע מיד, וואָס וואוינט מיט מיסטער פּאַלאַק איז אַן אויסטרעליש לעבנדיקע פּיגור. דאָס זעלבע איז אמת וועגן מיסעס ריטש, וואָס אַפּאַטאָש דערציילט אונדז וועגן איר, אַז ווען זי האָט געדאַרפט אַ וועקסל צאָלן מר, פּאַלאַק'ן האָט זי אָנגעמאַן אַ ניי קלייד און איבערנעלאָזט דעם קאַרעט אין דער היים. אַן אַמעריקאַנער לעקציע געלערנט פּון די אַנאַנסן און אפּישן. נאָר אַ היפש ביסל וואַלגאַריזירט און פּאַר־פּלאַכט. מרס. ריטש האָט זיך זייער לייכט אַמעריקאַניזירט.

איז „פּון ניר־אַרקער געמאַ“ אַ ריין אַמעריקאַנישע זאַך ? ווען

מען באטראכט די העלדן, זייערע רייד, זייערע מעשים, זייער לעבנס פילאָזאָפיע אויף וויפל מ'קאָן אן אינסטינקט עקזיסטענץ רופן א פילאָזאָפיע זענען זיי אמעריקאנער. קיינער פון די העלדן ווערט נישט באַגרעניצט פון קיין טראַדיציעס, אפילו ניט פון געוואוינ־הייטן. זיי ווערן בלויז קאָנטראַלירט פון בלוט און מוסקלען און צופעליקע איינפאלן, פון ווינט. זיי זענען ציניש אָן דעם וויין פון חכמה. זייער באַראַקטעריסטיש איז די רעדע, וועלכע דער ניגער האַלט אין „סאַלון“, אז „א שאַפ קאָן ניט זיין אָן א פאַרמאָן און דערפאַר קאָן די וועלט ניט זיין אָן א גאָט. און אז גאָט איז גע־גליכן צו אַ טכויר, מען זעט אים ניט, מען הערט אים ניט, מען פילט אים אָבער.“ די מ'כלומר'שטע בראוואדע פילאָזאָפיע באַהערשט די גרעסטע צאָל העלדן אין דער נאָוועלע. אזוי טראַכט דושיק אויף זיין שיכור'ן אופן. אזוי גלויבט פאָלין אויף איר קאָקעטישן שטייגער, אזוי פילט וועגן דער וועלט מר. פאָלאַס. אלע פאָסן זיי צו אַ פילאָזאָפיע צו זייער אייגענעם לעבן און מעגלעכקייטן. פון אַלערליי אידיאָלאָגיעס און אידיען קאָמפן איז אין ניריאָרקער געטאָ קיין סימו נישטאָ. און ס'איז געווען גוט סיי פאַר אָפּאָטאָשוס קונסט און סיי פאַר אונדז, וואָס אָפּאָטאָשו האָט די מענטשן דערזען. זיי זענען גלייכע און ליידיקע און זיי זענען געווען צוגעפאַסט פאַר זיין פלאַסטישקייט. רוי־ליים — האָבן זיי זיך געלאָזט פון אים קנייטן. זיי האָבן זיך לייכט אונטערגעווארפן זיין בוי מיסטערשאַפט. מער קאָמפליצירטע נאַטורן קאָן זיין וואָלטן זיך אזוי לייכט ניט אַרייַג־געפאַסט אין דער קענדי סטאָר און אין דער „איסט־סייד“. מיר ווידער קריגן אַ בילד פון אַן עלעמענט, וואָס האָט געוואוינט אויף דער איסט־סייד, וואָס לויט אלע וואַרשיינלעכקייטן איז ער נאָך אפילו היינט, נאָך אלע רעוואָלוציעס און איבערקערענישן, אויך פאַראַן. נאָר מיט אַ נייער בלוט פילאָזאָפיע. פונקט ווי פון קראַד־ניקן ווערט סעם, פון תרצה'ן מיסעס ריטש, אזוי האָבן מסתמא די סעמס און מאָריסעס געביטן זייער פעל. אין די אַנדערע דערציִג־לונגען אין „אונטער וועלט“ זען מיר אַלערליי וואַריאירטע טיפן, וואָס לעבן מיטן כוח פונם בלוט. בלוט און אַפעטיטן (ניט קיין ליידנשאַפטן) קאָנטראַלירן זייער לעבן. מאָריס און רבקה, און דער

בלידער זרח, אפילו דער איירישער דזשעניטאָר מיט דער נעגערישער ווייב, און די קינדער פילופ און סילווע לעבן מיטן כוח פון דער גרויסער און ברייטער אַמעריקע, וואו אַלץ איז ערלויבט, און טראַכטן איז גוט פאַר „יוראָפּיאישע קייסס“. קראַדניק האָט אַ טאַטע וואָס גייט אין שול און ער אַליין האָט נאָך טראַדיציעס און דרד-אַרץ פאַר גייסטיקע ווערטן, אָבער סעם האָט שוין אפילו קיין טאַטע ניט. גייסטיקע ווערטן אודאי ניט.

אין אַלע דערציילונגען פון יענער עפאָכע איז אָפּאַטאַשו פריער פון אַלץ דער דערציילער, דער מעשה פלעכטער. כאָטש ער ניט יעדן העלד אַ חז-גריבל, אַ פלעסטערל, אַ בראַדעווקע אָדער אַן אַנדער סימן מבחח ווי אַ פאַספּאָרט אים צו דערקאָנען, איז ער דאָך הויפּ זעכלעך פאַרכאַפט פון דער פאַסירונג. מיט אמת פריידיקער תּאווה גיט ער איבער אַ געשלעג, אָדער אַ מחלוקה, אָדער אַ ליבע. ער נעמט די פשוט'סטע, טאַגטעגלעכע פאַסירונגען און ער וועבט אַרום זיי אַ קראַנץ פון העלדישקייט, ער שאַפט אַרום זיי אַן אָטעם פון העראַ-אישקייט, פון אַ מעשה. די אַנדערע דערציילער אין יענער צייט אין אַמעריקע, אַש, פינסקי, ראַבוי, א. א. איגנאַטאָוו, ליבען און קאָברין האָבן אויך פאַבולע, האָבן אויך ליבעס אינטריגעס, רייבונגען און אַנדערע אינטערעסן, וואָס אינטריגירן זייערע העלדן, אָבער אַלערליי קאָנפליקטן ביי זייערע העלדן ווערן קאָנטראַלירט פון אַן אידיע אָדער דער שרייבער וויל ווייזן, אַז ער קאָן די מלאכה פון פאַרפלאַנ-טערן. איר פילט נישט ביי זיי די גרויסע הנאה וואָס ביי אָפּאַטאַשו, ווען ער זעט ווי בלוט פליסט שנעלער, מוסקלען ווערן אָנגעצויגן און דער מענטש ווערט שטייפער. אין אַלע דערציילונגען פון „דער אונטער וועלט“ און אין „ראַמאַן פון אַ פּערד-גנב“ ווערט דאָס סאַמע נאַטירלעכסטע איבערגאַטירלעך מיטן כוח פון מעשה. פון מוסקל ווערט נשמה דורך אָפּאַטאַשוס פרייד. נישט נאָר לייכטן די העלדן און אָפּאַטאַשו אַליין מיטן כוח פון געזונטן מוסקל, נאָר זיי שטראַלן אַרויס פון זיך עפעס מיסטישעס, עפעס אוראַלטס, אייביקייט. איר זעט די פינקען, וואָס קומען אַרויס פון די רייבונגען צווישן גוף און נשמה.

אין זיין דערציילונג „אין סאַלון“ דוכט זיך אַ געוויינטלעכע,

אָפּטמאָל ווידערהאַלטע פּאַסירונג, חברה פון דער אונטערוועלט שפּילן אין קאָרטן, ווערט אָבער ביי אָפּאַטאָשן דער שפּיל פּאַרוואַנדלט אין אַ כּישוף־דיקן טייל פון לעבן, אזאָרט. מען שטעלט איין פינגערלעך אין קאָן, מען שטעלט איין כלות (כמעט ווי ביי ראַבינסאָן דושעפֿ־ריס) מ'רימט זיך מיט האָבן געשלאָפּן מיט יענעם געליבטע, מ'שלאָגט זיך, מ'מית'ט זיך און ס'ווערט אַן אינטערעסאַנטע מעשה. די מעשות ווערן אויך געהייליקט אין בלוט. דאָס זעלבע זעט איר אין „מאָדאָם מאַרקיוז“, „אַ געוויינטלעכע געשיכטע“ און אין „משה לינגער“. אומעטום אַרבעט דער כּוח הדמיון. בלוט און די ברייט־קייט פון אַמעריקע דעטערמענירן די האַנדלונגען פון די העלדן. אין די געוויינטלעכע פּאַסירונגען וועבט אָפּאַטאָש אַרײַן אַ לעגענדע אָדער אַ מעשה ווי אַ הויכן פּעדעסטאַל פּונװאַנען ער סקולפּטורעוועט זיין געשיכטע ווי אין זיינע דערציילונגען „ציגיינער“, „דער משפּט“, „שאַטנאָס“ און „אויף יענער זייט ברוי“, עס איז אָפּטמאָל שווער צו באַשטימען װאָס איז װיכטיקער, — דער פּעדעסטאַל אָדער די סטאַַטוע, װײַל דער ריטס איז דער זעלבער. מענדל אין „אַ הויז אויף גאַריס סטריט“ שפּרייזט אַרום צווישן זיינע שמאַטעס ווי אַ כּישוף־מאַכער. זיין װײַב זיצט אויף די שמאַטעס און לײענט אַ ײִדישן ראָמאַן. די טאַכטער סאַרטירט פּערלמוטערנע קנעפּ. די העלדן אין „לייל“ זענען אויך כּישוף־דיק ווי די מענטשן אין די מעשות, װאָס ס'דערציילן די אַלטע לײט װעגן װאַנדא די צױבערן פון דער װײכסל, אָדער זאַנוול קראַדניק „אין דעם ראָמאַן פון אַ פּערד־גנב“. אָדער די מעשה װעגן אַלנאַשין מיט דער שײנער ציגאַנקע. אומעטום װײַשט דער דערציילונגס ריטס אָפּ דעם אונטערשיד צווישן מעשה און װירקלעכקײט, װײַל סײַ אין דער אַרײַנגעבראַכטער לעגענדע, װאָס אָפּאַטאָש ברענגט אַרײַן, װײַל אַ טײל מאַטיוו, צײט ער פון איר פּעדים און שפּינט זײ אַרײַן אין געװעב פון זײַן דערציילונג, זי צו מאַכן לעבעדיקער און כּישוף־דיקער. סײַ אין דער לעגענדע און סײַ אין דער דערציילונג גופא זענען דאָ עלעמענטן פון װאַנדער און כּישוף. דאָס דערקלערט אײַגנטלעך פּאַרוואָס אין דער „אונטער־װעלט און אין „אַ ראָמאַן פון אַ פּערד־גנב“ זענען די העלדן נישט קײן רעפֿ־לעקטיווע מענטשן, װאָס טראַכטן פון דערפּאַרונגען. נאָר זײ זענען

אַלע מענטשן פון טאָט. אין די צוויי בענד זעט מען דעם ערשטן איינפלוס פון אַמעריקע אויף אַפאָטאָשון. דער ערשטער איינפלוס פון ניו־יאָרק אויף אַ מענטשן מיט אַ קלאָר אויג און אַן אָפן מויל אין אַ ים פון אַקטיוויטעט. בלוט און מוסקל און פלינקער טריט. זיך ניט אַפּשטעלן, נאָר גיין און כאַפּן. די פּילאָזאָפּיע האָט געטריבן די באַזמאַנאַטן און בערזן־שפּעקולאַנטן און אייגנטימער פון אויל קוואַלן און קוילן־שאַכטעס און אויך סעם דעם צייטונגס פּאַרטיילער, לילי די וואַדעוויל זינגערן, מאָריס דער אויסגעשפּילטער אַקטיאָר, זאַנוול קראַדניק און אַלע אַנדערע העלדן אין אַפּאָטאָשום ערשטע אַרבעטן. כאַטש זאַנוול און די אַנדערע פּויליש־ייִדישע העלדן ווערן באַגרעניצט פון שטח און טראַדיציע. זיינע העלדן זענען נישט דער רעזולטאַט ווי ביי אַש'ן פון אַ ווידערווילן צו חסידים און מקובלים, אָדער אַ פּועל יוצא פון אַ ווילן אַריינצוברענגען אין דער ליטעראַטור געזונטע יונגען. ביי אַפּאָטאָשון איז דאָס געווען דער אָנהייב פון אַן אייגענעם כּוח' אַן טראַדיציע, אַן אייגענער פּאַרמעסט מיט אַ נייער סביבה, וואו כּוח און פּאַרלאַנגען האָבן געהאַט אַן אָרט זיך צו באַוועגן. קיין גייסטיגע און טראַדיציאָנעלע קאַרסעטן זענען נישט געווען. און אַפּאָטאָשום טאַלאַנט האָט זיך צוגעפּאַסט צו די עלעמענטישע כּוחות אין דעם ראַנד פון ניו־יאָרק און ער האָט זיי דערזען און דערהערט און זיי פּאַרצייכנט. מיר וועלן זען ווי שפּעטער, ווען אַמעריקע בייט זיך, הויבט אַן אַפּאָטאָשו זיך ענדערן און ער הייבט אַן זען אין אַמעריקע מיט טראַדיציאָנעלן, אַזוי גוט ווי מיט אַמעריקאַנער כּוח „אין פּוילישע וועלדער“ אָדער אין פּאַריז אַנדערע מענטשן, אַנדערע העלדן, אַנדערע רעגונגען, אַנדערע אייִ דיען. ער, פּונקט ווי זיינע העלדן, הייבט אַן באַנוצן אַלע כּוחות כדי אַרומצוכאַפּן ברייטערע שטרעקעס, טיפּערע און ווייטערע האָרר־זאַנטן. די וואַרצלען דיזעלבע, נאָר די פּלאַנצן — אַנדערע. די זונען און רעגנס אַנדערע. צוזאַמען מיט די ענדערונגען אינם אַמעריקאַנער לעבן בייט אויך אַפּאָטאָשו זיין העלדן קרייז. און די נאמע פון זייערע עמאציעס און דערפאַרונגען.

6

אין יענער צייט, ווען אָפּאַטאָשוס חברים, צווישן די יונגע אין אונדזער ליטעראַטור, מאני לייב מיט זי. לאנדוי האָבן פאַרהערלעכט דאָס פּאַעטישע וואָרט אַלס לעצטע דערגרייכונג, און קונסט אַלס דעם אולטימאַטיוון צוועק. ראַבוי האָט געשנירלט זיינע אידיאָלישע פּערל מיט פיינעם שטילן חן פון יידישע פאַרמערס. אינגאַטאָוו האָט זיך געשפּילט מיט שלאַנגען, און פיבי האָט זיך ביי אים עקזאָטיש גע'חנ'דלט, ווייל שפּיל איז דאָס ערשטע געבאָט אין לעבן. דעמאָלט האָט לייזוויקן דערעסן דאָס שפּיל און ער האָט אָנגעהויבן זיך דרייען אין ווייטיקן סיי פון דער פּוסטקייט פון זיינע חברים און סיי פון אייגענע געבורטס-ווייען. אין יענער צייט האָט זיך די וועלט געבאָדן אין בלוט. די מלחמה האָט אַרומגעכאַפט די גאַנצע וועלט. זי האָט ניט נאָר געשאַכטן מענטשן, זיי פאַרקריפּלט, נאָר האָט אויך אונטערגע'גראַבן אַלע פּילאָזאָפּיעס, אַלע אירדיען וואָס אויף זיי האָבן זיך אונט'זערע לעבנס געמייסטערט. בלוט, מענטשלעכע לעבנס זענען מיר געוואָר געוואָרן, ווערן קאָנטראָלירט פון געוויסע אָפּמאַכן אָדער קאָנ'קורענץ צווישן רייכע קאַרטעלען. בלוט, זענען מיר געוואָר געוואָרן, ווערט קאָנטראָלירט פון געוויסע דערפינדונגען, וואָס פאַרקלענערן אָדער אַנולירן אינגאַנצן דעם כוח פון בלוט און מוסקל. די „האַ'ריקע מאַלפּע" פון אַניעל, דער קוילן וואַרפּער, וואָס מיינט, אַז די וועלט שטייט אויף אים, ווייל ער וואַרפט אַרײַן קוילן אין דער שיפּס געדערים. און אַזויערנאָך מאַכט ער, אַז די ערד זאָל זיך דרייען אויף איר אַקס. ווייסט נישט, אַז זיינע גרויסע לאַפּעס און געזונטע מוסקלען זענען איבעריק. אַז אויטאָמאַטישע מאַשינען גיסן אויף אין דער שיפּס געדערים און טרייבן פּונקט אַזוי גיך די שיף ווי זיינע מוסקלען מיט דער לאַפּעטע קוילן. זייענדיק איינ'געגלויבט אין זיינע מוסקלען הערט ער נישט דעם טומל, וואָס די ערד מאַכט בשעת זי דרייט זיך. אויב פּערד האָבן אויגן-פאַרשטע'לער, כדי ניט צו קוקן אין אַ זייט, נאָר גיין גלייך, האָט די האָריקע

מאלפע געדאַנק און געפיל פאַרשטעלער, וועלכע דערלויבן איר ניט צו זען און הערן די ענדערונגען.

די וועלט־שחיטה האָט אָפגעלויקנט דאָס געזאַנג און פרייקייט פון בלוט. און זיי, די סעמס, קראדניקס און ליליס זענען סלענער און איינגעשרומפּענער געוואָרן און זייער טאַטע, אָפּאַטאַשו, האָט ברייטערע אויגן געעפנט און געזען, אז זיינע העלדן זענען פאַר־שוואונדן אָדער איינגעשלונגען געוואָרן פון נייערע כוחות. דאָס לאַנד איז שמעלער געוואָרן, דער ווילן געצאמטער, און צוזאַמען מיט זיינע העלדן האָט זיך אָפּאַטאַשו אַרויסגעלאָזט זוכן אַ נייעם פּע־דעסטאַל אויף וועלכן ער זאָל זיינע העלדן אוועקשטעלן. און פונקט ווי ביי זיינע העלדן ווערט דאָס בלוט רואיקער, די מוסקלען איינגע־האַלטענער, נאָר דאָס לעבן און די וועלט גרעסער און לויטערער, אזוי ווערט אויך אָפּאַטאַשו געוואָר, אז די וועלט וויל אַ נייע מעשה הערן. דאָס קול פון בלוט איז נישט גענוג. עס האָט צופיל גערעוועט. און ער זוכט נייע מענטשן ביי אונדז און קאָן ניט געפינען. אמת, דאָס בלוט האָט זיך איינגעשטילט, עס איז געהייליקט געוואָרן אין אַנדערע, ניט סינסטלערישע פייערן, אָבער קיין אַנדערע כוחות זענען נאָך דער־וויל ניט געקומען דאָס אָרט פון בלוט צו פאַרנעמען. אַמעריקע באַרט זיך אין וואוילטאָג. מען מאַכט געלט און מ'ציטערט פאַרן מאַרגן. מען פילט, אז די וועלט־מנפה קאָן אונדז ניט פאַרביי גיין. מאַכט מען געלט און מ'האַפּט, אז מען וועט זיך אַרויסדרייען פון דעם וועלט אומגליק. אונדזער יוגנט, אונדזער פרייהייטלעכער פריידיקער מר. ווילסאָן, אָדער דער אַטלאַנטישער ים, וואָס טיילט אונדז אָפּ פון אייראָפּע, וועט אונדז ראַטעווען. אָבער ליידנשאַפטן זענען געצאמט, האָפּנונגען זענען שעמעוודיק, און פאַרלאַנגען ווערן איינגעשטילט דורך צייטונג טעלעגראַמעס פון נייעסן פון מערב פראַנט. אָפּאַטאַשו'ס פריערדיקע העלדן באַהאַלטן זיך. זיי זענען פאַרנומען מיט ערנסטע אַרבעט. און אָפּאַטאַשו איז אויך גע־צוואונגען זיך נעמען צו ערענסטער אַרבעט. ער נעמט זוכן אַנדערע פלאַכן, נייע מענטשן. און דאָס בלוט, אָבער שוין ריין סינסטלערישע בלוט, פירט אים אויפן לייכסטן און זיכערסטן וועג צום זכרון. ער דערמאָנט זיך אין פּוילן. און דאָרט אויף אַלטער ערד, פילט ער,

וועלן ניט ווינטן, און נישט שטורעמס מיט אַמאָל אָפּווישן לעבנס פּי-
 לאָזאָפּיעס, טראַדיציעס און שטרעבונגען. און ער לאָזט זיך אַרויס
 אויף אַן עקספּעדיציע אין די פּוילישע וועלדער. שטעט קאָנען
 איבערגעבויט ווערן. מען קאָן אויסברייטערן גאַסן. לעבן אַ הימל-
 קראַצער קאָן זיך טוליען און וואַרימען אַ קליין איינגעפּאַלן הייל.
 גאַנצע געגנטן קאָנען בייטן זייער אויסזען, אָבער די ליפּאָווער וועל-
 דער זענען אייביק, מען קאָן זיי אונטערהאַקן, איבערלאָזן קאַרטשעס,
 מען קאָן זיי אָבער נישט בייטן. דאָרט האָט אָפּאַטאַשו געפּילט, זיין
 זכרון האָט אים אונטערגעזאָגט, אַז דאָרט וועט ער זען די טראַנס-
 פּאַרמאַציע פון מענטשן אונטער געביטענע אומשטענדן. דאָרט
 וועלן די ענדערונגען זיין גאַנצע, פּולע. ווייל אַפּילו צייט-ווינטן
 ווערן דאָרט קאָנטראַלירט פון ביימער, וואָס זאפּען זיי איין און
 לאָזן בלויז אַרויס אַ געענדערטן אָטעם. ער איז נישט אַנטלאָפּן,
 ווייל די אַמעריקאַנער ערד איז טרוקן געוואָרן, די אַמעריקאַנער
 העלדן אויסגעבלייבט געוואָרן. ער איז אוועק, כדי זיך צו שטאַרקן
 פאַר וויכטיקע גרויסע אַרבעטן. ווייל ער האָט געפּילט, אַז אין שוים
 פון דער נייער אַמעריקע שלאַפּן קרעפּטיקע כוחות און מען דאַרף
 האָבן דעם ריכטיקן אינסטרומענט כדי זיי אויפצוועקן און אין די
 פּוילישע וועלדער וועט ער זיי קריגן. דערווייל איז ער פון וואַנדאָן
 פאַרפירט געוואָרן, אָבער ער האָט זי באַזיגט און איז צוריק געקומען
 פון באַרטן פון דער ווייסל מיט איידלשטיינער און פּערל. ער איז
 צוריק געקומען מיט אַ ריזיקן, אייגנאַרטיקן ראָמאַן, אַן ערשט-קלאַסיק
 ווערק, אַ ביבל פאַר אַמעריקע.

זיין אוועקגיין קיין פּוילן איז נישט געווען קיין אַנטלויפן אויף
 אַ זיכערן אויסגעטראַטענעם טראַדיציאָנעלן וועג, און זיך
 קילן אין די שאַטנס פון די ליפּאָווער וועלדער, און דאָרט
 תפילה טאָן און זיך אָנלענען אויף וואַרצלען. זיין קרעאטיווער ווילן
 האָט אים אַהין געפירט. ער איז געגאַנגען געוואָר ווערן, צו איז דער
 איבערברוך אין זיינע אַמעריקאַנער העלדן אַ רעזולטאַט פון אַ
 קאַטאַסטראַפּע, וואָס איז געקומען, ווי אַן ערד-ציטערניש, צי שוין
 אין פּריערדיקע צייטן זענען פאַרגעקומען איבערברוכן אַ דאַנס
 ענדערונגען אין סאָציאַלע אומשטענדן, און אין דעם יורן פון נאַצי-

אָנאַלע באַוועגונגען זענען אויך בלאַזן געבוירן געוואָרן, וואָס האָבן געפלאַצט און פון זיך אַרויסגעגעבן פאַרשיידענע ריחות. עס איז געווען נאַטירלעך, אַז ער זאָל פאַרן זוכן אויף הימישער ערד, וואו נישט וואונדער און נישט פּרעמדקייט זאָלן שטערן זיין קרעאטיוון ווילן, ווי עס איז אָפט דער פאַל אין דער ריזיקער אַמעריקע. און אין זיין עולָה רגל זיין האָט ער ניט נאָר זיך אָפּגעפּרישט, נאָר גלויכצייטיק געשאַפן אַן עפּאָפּיע פון יידיש לעבן, נישט ווינקלדיק לעבן נאָר ער האָט געשאַפן אַ הערפּאַישע עפּאָכע, וואו ס'ווערן אַריינגעפלאַכטן אידיען, באַוועגונגען, העלדן, פּערזענלעכקייטן און קאַמפּן. עס ווערט פאַר אונדז געשאַפן דער ערשטער דיאַספּאַרע ראָמאַן, וואו אַלע יידישע ריכטונגען, אַלע יידישע חלומות, אַלערליי יידישע אידיען שפּילן אויף אַ קאָנווע פון פּוילישע נאַציאָנאַלע אַספּיראַציעס, און אידיען-קאַמפּן פון פּוילישע משיח באַוועגונגען. צוויי אונטער-דריקטע פעלקער מיט משיח'ישע אַספּיראַציעס קומען זיך צוזאַמען נישט אַלס אַנטיפּאַדן, נאָר אַלס דערגאַנצענע כוחות. פון די ערשטע ניריאָרקער בילדער ציט זיך אַ גאַלדענע קייט צו די פּוילישע וועלדער און צוריק, אַ זייער נאַטירלעכע קינסטלערישע מעטאמאָרפּאָזע. ווי זאָגט ש. ניגער „אין דער פאַרגאַנגענהייט זוכן מיר אַ טרייסט פאַר דער צוקונפּט. אַמאָל זענען ביי אונדז גרויסע, אַמאָל זענען ביי אונדז שיינע געווען, וועלן מיר אפּשר אויך שפּעטער גרויסע און שיינע האָבן. אפּשר וועלן מיר אַליין שיינן און גרויס ווערן. פּרוכט באַר מאַכן די פאַרגאַנגענהייט און געבוירן די צוקונפּט. אַט דאָס דאַרף זיין די גענווארט, דאָס איז פּרעס גענווארט, די געבורט פון דער צוקונפּט פון דעם צוקונפּטס טרוים. דורך דער באַפּרוכטונג פון דער פאַרגאַנגענהייט."

דאָס וואָס ניגער זאָגט וועגן פּרעצ'ן, קאָן מען מיט מער רעכט זאָגן וועגן אָפּאַטאַשו'ן. איז אָפּאַטאַשו געווען דער איינציקער פון די אַמעריקאַנער שרייבער וואָס האָט עולָה רגל געווען מיטן כוח פון זכרון אויף יענער זייט ים? איז דאָס געווען דער איינציקער פאַל, אָדער האָבן אַלע וויכטיקע שרייבער געזען בלוז די אַמעריקאַנער ברייט און נישט איר טיף, און כדי אויך אַריינצודרינגען אין אירע טיפענישן, האָבן זיי זיך געמוזט פון איר אָפּרוקן? נישט נאָר האָט

די מלחמה אָפּגעשטעלט דעם אימיגראַציאָנס שטראָם און ממילא די מעגלעכקייט צו באַשרייבן די ניי־אַנגעקומענע מיט זייערע פּראָצעסן פון צופאַסן זיך, נאָר זי האָט אויך כמעט ווי אָפּגעווישט דעם חילוק צווישן פּרעמדן און איינגעבוירענעם. אזוי, אַז דער יידישער שרייב־בער האָט געדאַרפט ווכן טיפּער זיינע מענטשן און העלדן. ער האָט געדאַרפט דערגרונטעווען אַלערליי פּראָבלעמען און אידייען, וועלכע זענען געשאַפּן געוואָרן ביים צונויפמישן נישט נאָר אַלערליי פּעלקער־שאַפטן, נאָר אויך אַלערליי יידישע פּעלקערשאַפטן, אָבער די אַלע פּראָבלעמען און אידייען זענען געווען אין אַ כאַאָטישן צושטאַנד. עס איז געווען דאָן אַ ויתרוצצו צווישן משפּחה און טראַדיציאָנעלע ירושה פון איין זייט און דאָס נייע פון דער אַנדערער. פאַרשידענע יידישע דיאָלעקטן און קולטורן האָבן זיך צונויפגעמישט אין אַ מין נייעם אַמעריקאַנער נאַציאָנאַליזם. מיר דוכט, אַז דאָן האָבן אַמעריקאַנער יידן באַשאַלסן, אַז זיי בלייבן אין אַמעריקע. און עס איז געוואָרן דער נייער ישׁוב. נישט ווי אַ שרייבער האָט זיך אויסגע־דיקט „דאָס לאַנד פון לעצטן סך־הכל'ען". ניין, אַ נייער אָנהייב און מען האָט געדאַרפט אַ נייע תורה געבן. ווידער באַשרייבן דאָס שטעטל האָט מען נישט געקאָנט. עס איז שוין געווען גענוג באַשריבן. האָט מען געדאַרפט עפעס נייע געבן, נישט אַז די אַלע פּראָצעסן זענען געווען קלאַרע און אויסגעריכטעט, ניין, נאָר דער קינסטלער האָט זיי געדאַרפט לייזן. און פונקט ווי אין די צייטן פון ענן בן דוד, ווען די קאראאים ווילן ראַציאָנאַליזירן דאָס יידישע לעבן און עס שעפּפּעריש באַגרעניצן, ווערן געבוירן די ערשטע זאָמען פון די פּראַקטישע משיח באַוועגונגען, אזוי ווערט אויך אין דעם נייעם קאָלטן פון אַ פּעסטן ראַציאָנאַלן יידישן ישׁוב אין אַמעריקע אויפ־געלויכטן די משיח און אייביקייטס אידייען. די יידישע שרייבער זענען ווי די הייליקע אין על גרעקא'ס בילדער. די הייליקע זענען אַביסל קאַסאַקע, כדי עס זאָל זיי געבן דעם טראַנסצענדענטאַלן אויסדרוק. אזוי האָבן אויך די יידישע שרייבער זיך געלאָזט אין די אויסגעטראַטענע אָבער משופּע'דיקע וועגן פון דער יידישער גע־שיכטע, פון דער יידישער פאַרגאַנגענהייט, כדי אין דעם רעאַליזם פון אַמאָל צו דערווען די ראַמאַנטיק פון היינט. זיי האָבן גענומען אַ

געשיכטלעכן לאַמפּ, כדי מיט איר צו באַלייכטן דעם פּלאַנטער פון היינט און אזוי זענען געשאפן געוואָרן גרויסע ווערק ווי „די פּוילישע וועלדער“ און „דער גולם“. ווערק ווי פינסקיס היסטאָרישע דראַמעס „אשר לעמלען“, „שלמה מולכו“, „די נאכט“ און „קידוש השם“ און די כישוף-מאכערן פון קאָסטיליע“. יהואש'ס איבערזעצונג פון דער ביבל. ליעסין היסטאָרישע לידער. סעקלער'ס דראַמען געבויט אויף יידישע לעגענדעס, היימאָוויטש'ס „דער מאן פון נצרת“ און אנדערע ווערק וואָס האָבן זייער אָפּשטאם אין „אַמאָל“.

דער שאַפונגס שטראָם מיט אַ ווייזנדן פינגער צו דער נאָנטער און ווייטער פאַרגאַנגענהייט איז נישט געווען קיין צופעליגער קאַפּריז פון דעם אָדער יענעם שריפטשטעלער, נאָר עס איז געווען כמעט ווי אַ געבאָט פון לעבן. איך, דאָס לעבן האָב איצט אַ גרויס מויל, און אַ גוטן אַפעטיט. איך בין אויפגעשטאַנען פון אַ קרענק. איך בין נישט זיכער צו בין איך אינגאַנצן געזונט. אָבער אַן אַפעטיט אַ גרויסן האָב איך. שטייגער בילדער זענען ביי מיר נישט מער ווי נעגליוואַסער, אָדער ווי זאַלץ און פעפער צו מיין מאַלצייט, פאַר דער אמת'ער סעודה וויל איך אַמאָליקע גוטע מאכלים, וואָס אונדזערע מאַמעס האָבן געמאַכט. און מיר זען, אַז אַ סך שרייבער האָבן גע-פאָלגט דעם רוף און זענען אַוועק צום אַמאָל. וואָס זיי האָבן צוריק-געבראַכט איז שוין אַ פּועל יוצא פון אייגענער סענסיטיווקייט, פאַר-נעם אין ברייט און טיף פון טאַלאַנט. אָבער דער עולה רגל זיין איז געווען ניט אַן אַנטלויפן, נאָר אַ פאַרווך צו באַלייכטן און קלערער מאַכן די היינטיקע צייט. דער בעסטער פּילגרים איז געווען אָפּאַטאָשו. זיינע „פּוילישע וועלדער“ האָבן נישט נאָר באַלייכטן נישט באַקאַנטע, געהימע סטעזשקעס אין דעם יידיש-פּוילישן לעבן, נאָר זיי האָבן אונדז געגעבן און געוויזן די פאַרבינדונגען וואָס יידן האָבן געהאַט מיט דער פרעמדער קולטור אַטמאָספּערע אין וועלכער זיי לעבן. מיר וועלן דאָן קאָנען פאַר זיך אַליין זען, ווי אזוי דיזעלבע כוחות אַרבעטן אין אַמעריקע. נאַטירלעך, נעמענדיק אין אַכט סאַציאַל עקאָנאָמישע ענדערונגען, פון צייט און סביבה.

אַ חוץ דעם איז דאָס ווענדן זיך צו דער פאַרגאַנגענהייט געווען אַן אַלגעמיינער עולה רגל זיין פון די וויכטיקסטע יידישע קינסטלער

אומעטום. אין דייטשלאַנד ווי אין פוילן, אין רוסלאַנד פונקט ווי אין אמעריקע. עס איז אויך געווען אין אַנדערע ליטעראַטורן. מען האָט געזוכט נייע קולטורעלע פעלדער, וואו זיך אָפצורוען און באַ-רייכערט צו ווערן. פונקט ווי אין זיין זוכן אַ נייעם אינהאַלט און אַ נייע קולטור האָט זיך ניטשע אומגעקערט צו אַ פרעסאקראַטישער גריכלאַנד, טאַלסטאָי און דאַסטאָיעווסקי האָבן זיך געווענדט צום פרימיטיוון קריסטענטום און וואַנגער האָט זיך אוועקגעלאָזט צו די ערשטע גערמאַנישע פאַבלען, אַזוי האָט זיך אָפאַטאַשו אומגעקערט קיין פוילן, כדי צו געפינען קולטורעלע וועלדער און שפעטער אוועק קיין רעננסבורג צום מיטלאַלטער. לייוויק איז גענאַנגען קיין פראַג צום מהר"ש, לעיעלעס צו שלמה מולכו, לעיסין צום אַלטערטום און מ. ל. האַלפערן אין „די נאַכט“ צו יידישער געשיכטע בכלל. אַלע זענען ווי געגאַנגען צו קוואַלן פון דערפאַרונג, אַ טייל פון אָפאַטאַשו'ס דערפאַרונג איז געלעגן אין אמעריקע; אַן אַנדער טייל איז געלעגן באַגראָבן אין דער פאַרגאַנגענהייט, (על גרעקא'ס טראַנסצענדענטאַ-ליזם), אָבער עס איז געווען זיין איבעררייסן מיט דער פאַרגאַנגענהייט, וואָס האָט אים מעגלעך געמאַכט צו גיין צו דער פאַרגאַנגענהייט. ווייל דער יידישער מיטלאַלטער האָט אינגאַנצן צוזאַמענגעבראַכן אין אמעריקע. דאָ און דאָרט האָבן נאָך געטליעט האַלב אויסגעלאָשענע הברלות, אונדזערע אימיגראַנטן זענען ניט נאָר געקומען זוכן ברויט נאָר אויך קולטור און ניי לעבן. דאָס לעבן אויף יענער זייט איז אויסגעטרונקנט געוואָרן פון אינהאַלט, פון תוך. עס זענען געבליבן בלויז טראַדיציעס. אַזוי, אַז די נסיעות פון די קינסטלער האָבן ניט נאָר אמעריקע באַרייכערט, נאָר אויך יענע עפאַכעס געגעבן אַ סינטעז און גאַנצקייט. יענע עפאַכעס זענען געזען געוואָרן אין ליכט פון נייע דערפאַרונגען.

אַ סך ניט יידישע קינסטלער זענען דאָן אוועק צו דער פאַר-גאַנגענהייט. אין אמעריקע האָט דאָן איינער פון די טאַלאַנטפולסטע פראַזאאיקער גענומען אַ משפחה אַ פעסטע אן איינגעפונדעוועטע און אויסגעקליבן דעם יונגסטן אויסצולעבן איר אומרו. טאַמאַס וואַלף האָט אין זיין „לוס האַמוואָרט איינדזשל“ זיך אויך אוועק-געלאָזט זוכן אַ וועג און אַן אינהאַלט פאַר זיין העלד. שפעטער אין

זיין „וועגן צייט און דעם טיך“ ציט ער ווייטער די עפישע געשיכטע פון זיין יונגן העלד. אן עפאס פון זוכן און עולה רגל זיין. אן עפאס פון יונגט. אן עפאס פון אונדזער צייט און פון אלע צייטן. הער וועג זיינער פירט פון זיין שטעטל דורך אלערליי אוואַנטיוורעס, דורך ניו-יאָרק, באָסטאָן, אָקספּאָרד, פאַריז און פראַנקרייך. און שפעטער קומט ער צוריק אַהיים. און אפשר ווי מרדכי, וועט ער שפעטער חתונה האָבן, און האָבן קינדער און זיך באַרויאַקן פונקט ווי מרדכי. אזוי האָט לאַנדוויל-אַלדאָנאָו אין זיין „נינטן טארמידאר“ זיך אַרויס-געלאָזט אויף אַ „פילגרימאָזש“ איבער דער וועלט. אזוי האָט אלעקסי טאַלסטאָי זיך גענומען צו דער עפאָכע פון פּיאָטער דעם גרויסן און דאָרט געוויזן דעם קאַמף צווישן אַלט און ניי.

דאָס אַוועקגיין צו דער וועלט איז געווען אן אינערלעכע נויט ווענדריקייט פאַר יעדן טאַלאַנטפולן שריפטשעלער. אַ מין באָדן זיך און די גאַנגעס, עס איז געווען אַ פּועל יוצא פון אַ ליטעראַרישע מעטאָדע. אַ ליטעראַרישע מעטאָדע איז טיראַניש. זי איז אַ שרייבער'ס לעמפּערט פּלעקן. זי קנעט, וואָס אַ שרייבער קאָן זאָגן דורך דעם, וואָס זי באַשטימט, וואָס ער מוז זען. דאָס גיין צו דער וועלט איז געווען אַ רעזולטאַט פון אַ גרויסער ווייזע. פאַרבינדן און בויען.

הער וועג פון יעדן קינסטלער צו דער פאַרגאַנגענהייט איז גע-ווען אַן אַנדערער, ווייל אפילו דער וועג צו דער פאַרגאַנגענהייט ווערט באַשטימט פון דער באַציאונג וואָס מען האָט צו דער געגנ-ווערט. און אויך פון די זכרונות און בילדער, סיי אַלגעמיינע און סיי אינדיווידועלע, וואָס לעבן אין דעם אינווייניקסטן וועזן פונם שרייבער. לייוויק, למשל, מיט זכרונות פון דער ליטע, און איבער-לעבונגען אויף די סיבירער וועגן איז אַנדערש צו דער פאַרגאַנגענ-הייט געגאַנגען ווי מ. ל. האַלפּערן, וואָס האָט ווייניק איבערנעלעבט אין זיין גאַלציש שטעטל זלאָטשעוו, און איז דערפאַר מיט בלוז קינסטלערישן אינסטינקט אַוועק צו אַלגעמיינער יידישער געשיכטע און צו בילדלאַך פון זיין שטעטל. אַדער לעיעלעס, וואָס איז מיט אינ-טעלעקט און וויסן צו געשיכטע אַוועק זוכן אַ שליסל צו דעם יידישן פּלאַנטער פון דער היינטיקער צייט. אַדער לייעסין, וואָס איז מיט

אן עטישן, נביא'ישן שטעקן אוועק צו דער געשיכטע געפינען א קיינטישק פאר דעם היינטיקן אוממאָראַלישן מענטשן. יעדער איז אוועק מיט א באַשטימטן קינסטלערישן סטאַזש, און איז געטריבן געדוואַנגן פון אן אַנדערן כוח. דאָ און דאָרט קרייצן זיך זייערע וועגן, דאָ און דאָרט שטעלן זיי זיך תפילה טאָן צו דעמזעלבן גאָט. אויף עטלעכע ערטער מיטן זיך צונויף פאַרלאַנגען און עם באַגעגענען זיך זוכנדיקע בליקן. אָבער יעדנס מיסיע ווערט באַשטימט פון אן איינגאַרטיקן קינסטלע-רישן טעמפּעראַמענט, געזעלשאַפטלעכע סימפּאַטיעס און קולטור-ירושא. אָבער אַלע, סיי יהואש און שוואַרץ, וועלכע האָבן אַזעלכע פאַרשיידענע ליטעראַרישע אַרבעטן געטאָן, איינער איבערזעצט די ביבל און דער אַנדערער באַלויכטן דעם אַמעריקאַנער היינטיקן ישוב דורך זיין אָנהייב. און סיי ליוויק, לעיעלעס און האַלפּערן, וועלכע האָבן דעם סוד פון גאַנצקייט אין דערליוונג געזוכט. אַלע זענען זיי אוועק, כדי צו באַרייכערן אונדזער איצט. זיי האָבן טאַקע צוריק-געבראַכט לאַמטערנס אָדער שטורקאַצן לויט איינעם כוחות. אַלע האָבן זיי געהאַט דעם היסטאָרישן חוש, נאָר ער איז נישט געווען ביי אַלע גלייך אַנטוויקלט און אויך די קינסטלערישע בייטש, וועלכע זיי האָבן מיטגענומען צו טרייבן די געשיכטע לויט זייער ווילן, איז נישט געווען ביי אַלעמען גלייך. נישט אַלע קינסטלער האָבן געהאַט דעמזעלבן ירושה באַגאַזש. אַש, למשל, איז אויך דאָן גערעגט גע-וואָרן פון טראַדיציע און איז אויך אוועק צו דער געשיכטע און צוריקגעבראַכט קיילעכדיקע, גלאַנציקע שטיינדלעך, וואוילע מעשות אָבער אָן דעם געשיכטלעכן אַטעם פון דער צייט. זיין „קידוש השם“ שטראַלט נישט. עם וואַרימט בלויז אַביסל. זיין „כישוף-מאַכערן“ פאַרצוויבערט נישט, נאָר זי פאַרשלייערט. זיין „תהלים ייד“ שלע-פערט איין. אַ קליין אידיעלע אונטערגעבעט מיט אַ סך וואַטע. אַש איז בלויז מיט יידישן אימפעט אוועק צו געשיכטע און נישט מיט קינסטלערישן הונגער, ווי דאָס האָבן געטאָן אָפּאַטאַשו און ליוויק. „טראַדיציע“, זאָגט ט. ס. איליאט, „איז ניט קיין פראַגע פון ירושה. מען ווערט נישט געבוירן מיט דעם. מען מוז אויף דעם אַרבעטן. מען מוז ראשית האָבן דעם היסטאָרישן חוש, וואָס איז אַ געבאָט פאַר יעדן איינעם, וואָס וויל זיין אַ פאַעט נאָך 25 יאָר. און דער

היסטאָרישער חוש נעמט אַרום אַ פּערצעפּציע נישט נאָר פּון דער פּאַרנאַנגענהייט, נאָר אויך פּון איר געגנוואַרט. דער היסטאָרישער חוש צווינגט אַ מענטשן צו שרייבן נישט נאָר מיטן אייגענעם דור אין זיינע ביינער, נאָר מיט אַ געפיל, אַז די גאַנצע ליטעראַטור פּון איראָפּע און די גאַנצע ליטעראַטור פּון זיין פּאַלקס זענען איינס. דער היסטאָרישער חוש, וואָס איז אַ חוש פּונם צייטלאָזן, אַזוי נוט ווי פּונם איצטיקן און פּון בידע צוזאַמען דאָס מאַכט אַ שרייבער טראַדיציאָנעל. און עס איז אין דערזעלבער צייט דאָס, וואָס מאַכט אַ שרייבער באַוואוסטזיניק וועגן זיין פּלאַץ אין צייט, און וועגן זיין היינט צייטקייט". די, וואָס האָבן געקאָנט האַרמאָנירן דעם היינט מיטן אַמאָל. שרייבן וועגן אַמאָל און נישט אַפּליקענען דעם איצט די האָבן געשאַפן אמת גרויסע ווערק. די, ביי וועלכע עס איז געווען אַ ויתרוצצו צווישן היינט און נעכטן, האָבן געשאַפן אַפּגעריסענע שטיקלעך. ווערק פּון אַנטלאָפּענע. אַש, למשל, אין זיינע צוויי היסטאָרישע ראַמאַנען, האַלט אַן אויסגעשטרעקטן פינגער. ניטאָ היינט אַזעלכע מענטשן. ער האַלט אין איין טענה'ן, איר זעט, וואָס ס'איז געווען אַמאָל.

7

פונקט ווי אפאטאשן האט זיך אין אנהייב אויסגעטיילט פון אונדזערע פראזאאיסער, פארווארפן זייער באמבאסטיק, רעטאריק און געפליגלטיקייט און איז צוגעגאנגען צו דער אמעריקאנער ווירקלעכקייט עלעמענטיש, מיט א שטארקן פארלאנג און כוח איר בייצוקומען און איר סינסטלעריש צו באהערשן. אזוי האט אויך לייזויק באלד אין אנהייב זיך באפרייט פון דער „איך פאעט“ דעקאדענץ פון די יונגע דיכטער מיט זייער שפיי אויף דער וועלט און איז געגאנגען זוכן דעם מענטש אין העסטער סטריט און אין קראטאנע פארק. דעם מענטש מיט זיינע ווייטיקן און פריידן אין דער נייער שטאט, און ווען ער האט אָנגעהויבן רעדן וועגן זיך, איז דאָס נישט געווען דער פאעטישער בראוואדאָ פון די דיכטער, וואָס האָבן זיך אוועקגעשטעלט מחוץ למחנה און מיט דעם זיך געגרויסט, נאָר ער האָט געזונגען וועגן דעם מענטש. און עס איז מערקווירדיק, אַז רוקא לייזויק, וואָס איז מער אינדיווידואַליסט ווי אַלע „איך“ זינגער פון זיין צייט, האָט שנעלער גובר געווען דעם איך געפיל און באַנומען די וועלט, דעם קאלעקטיוו, בעסער ווי אַלע אנדערע, אפילו סאָציאַלע דיכטער. עס האָט אים געמוזט אַ סך פאָעטישע כוחות קאָסטן בייצוקומען אַט דעם אינדיווידואַליסטישן געפיל. און אויך דאָס צווייטע אוירינגל מיט וועלכן די יונגע האָבן זיך געצירט און געבאמבלט מיט דעם-דאָס וואָרט, האָט לייזויק דערפילט שטארקער און טיפער פון זיי, נאָר ער האָט זיך מיט דעם ניט געפוצט. ער האָט עס בלוז גענוצט פאַר זיין ליד. ווייל ביי אים איז נישט דער אינדיווידואַליזם און נישט דאָס וואָרט געווען וויכטיק, נאָר די איבערלעבונג, די פסיכאָלאָגישע טראַנספארמאַציע אינם מענטשן, און דער וועג אויף וועלכן ער איז געגאנגען, און מוז ווייטער גיין, און נאָך עפעס האָט לייזויק געהאַט, וואָס ס'האָט די אנדערע „יונגע“ אינגאנצן געפעלט, און אָן וואָס פאָעטישע גרויסקייט איז לחלוטין אוממעגלעך-זכרון. לייזויק האָט געדענקט. ער האָט געדענקט יעדן בליץ וואָס שניידט זיך איין אין

פלייש ביי סענסיטיווע מענטשן, בשעת זיי לעבן עפעס איבער. און לייזיק האָט אַ סך איבערגעלעבט און געליטן, און דערפאר איז דער לידן מאַטיוו איינע פון די ריכטיגשנורן און ווענד פונקטן אין זיין שאַפן. מיט זיין דערפארונג האָט ער נישט געקאָנט ווי מאַני-לייב און לאַנדוי זיך אָפגעבן מיט וואָרט שפּיל און וויג ריטמען. ער האָט נישט געקאָנט זיך באַנוגען מיט קולטיווירן אראַנזשעריען פון קאָלירטע, זאַטע ווערטער. לייזיקן האָט נישט פאַרכאַפט די וואָרט ווירטואַליטעט פון מאַני-לייב, משה נאָריר און אַנדערע. זיין וואָרט איז געווען און געדאַרפט בלייבן דערפאַרונג, איבערלעבונג. עטיש געזעץ. און ער האָט אין דעם אַמעריקאַנער תּוהו ובוהו אַנ-געהויבן זוכן אַן אויער פאַר זיין וואָרט. שפּילן קאָן מען זיך מיט זיך אַליין, אפילו מיט ווערטער. אָבער עפעס צו זאָגן, דאַרף מען האָבן אַן אַדיטאָריע, וואָס זאָל פאַדערן, מאַנען אָדער פאַרלאַנגען אַן ענטפער, און אַ באַשייד צו די לעבנס פּראָצעסן. לייזיק'ס ליד האָט זיך גענויטיקט אין אַן אַרויסרוף ווי די שווערצע פעטע ערד דאַרף רעגן און זון, כדי צו זיין פּרוכטבאַר. נישט געפינענדיק קיין רוף אין דעם ניו-יאָרקער אמאָראַלישן לעבן פאַר זיין ליד, האָט ער פון זיך, פון זיין אייגענער דערפאַרונג אָנגעהויבן זינגען. זיין דער-פאַרונג? די אָרימע, שטרענגע זינדלאָזע ליטע. און די קאַלטע, נזיר'ישע פאַרגליווערטע פּוסטקייט פון סיביר, וואו די ערד איז פול און פעט מיט די עכאַס פון שמיץ, זיפצן, שלוקערצן, פאַרביסענע ציין און גרויסע האָפּנונגען. אין אַזאַ אַטמאָספּערע, וואו די ענערגיע ווערט געצאַמט, און פאַרלאַנגען שטאַרבן נאָך איידער זיי פאַרקילן זיך, דאַרט ווערן אַפעטיטן זכּרונות נאָך איידער זיי גייען אין בלוט אַריין. זיי באַרירן בלוזי די נערוון און ווערן שוין ביטערע, באַדווי-ערנע עראַינערונגען. דערפאַר איז לייזיק'ס ליד רייך אין עראַיי-נערונג און אָרים אין בילד. אין בילדער פון אַרום. זיין ליד האָט זיך אין דעם גענויטיקט. זיין ליד האָט געדאַרפט ניכער סונעסטערן און רעגן ווי צופּרידנשטעלן. דאָס יידישע אַמעריקע האָט נישט גע-קאָנט אויפנעמען דאָס פּראָבלעם פון לידן אַלס לייטער צו דער געלייטערטער פּערזענלעכקייט. לידן ביים יידישן אימיגראַנט זענען געווען שטיגן צום לייטער פון דערפאַלג-מאַטעריעלן דערפאַלג. לידן

אלס הייליקער פייער וואו דער מענטש ראנגלט און בראַט זיך, כדי צו באַרעכטיקן זיין עקזיסטענץ איז אים נישט אָנגעגאַנגען. זענען פאַר דעם דיכטער, דעם סענסיטיוון מענטש געבליבן צוויי וועגן. אָדער נעמען פיפּן און זיך פאַרווינגן, אָדער אַוועק אין קיינעמס לאַנד און פון דאָרט פירט אַ דארענדיקער אָבער גלייכער וועג צו אַלטער יידישער לעבנס דערפאַרונג-ליידן, און דורך דעם דערלייוונג. פון דעם יחיד, און ממילא פון דעם קאַלעקטיוו. דערלייוונג ניט נאָר מאַטעריעלע, נאָר אויך גייסטיקע.

לייוויק, כאַטש ער האָט געהערט צו די „יונגע“, האָט קיינמאָל ניט געטיילט זייערע מיינונגען בנוגע די פונקציעס פון פּאָעזיע. ער איז אויך ניט געווען איינער פון די שטיינער-וואַרפער אינם אַלטן גאָרטן. ער האָט פאַרשטאַנען, אַז אויף דיזעלבע שטיינער וועט מען דאַרפן זיצן. און דערפאַר איז ער געווען אַ גאַנץ פאַסיווער איינטייל-נעמער אינם קאַמף פאַר פּאָזיציעס אויפן פאַרנאַס. ער האָט גע-וואוסט, אַז כדי צו קריגן אומשטערבלעכקייט דאַרף מען דורכגיין די גאַמע פון ליידן. ער האָט יאָ מיט די „יונגע“ געקעמפט קעגן דער גלייכגילטיקייט ביי אונדז צום פּאָעטישן וואָרט. אָבער אנשטאט זיך פאַרמאַכן אינם אייגענעם צימער און זיך באַהאַלטן, האָט ער אויפגע-דעקט זיינע וואונדן, זיינע ווייטיקן, און אזויערנאָך איז ער געהערט געוואָרן. יעדנפאלס האָט ער זיך באַפרייט פון זיינע סיבירער דער-פאַרונגען, כדי צו קאַנען גיין ווייטער און הערן דעם מהרל'ס קרעכץ פון אומגעדולד, תנחומ'ס אויסגעשריי פון פאַרצווייפּלונג „ווער וויל ראַטעווען, ווער קאָן ראַטעווען“ און מהרל'ס געשריי „וואוהין“. סיביר אין ניר-יאָרק איז געווען עפענען אַ שפאַרע אין דער וועלט פונם יחיד, דעם מענטשן. פראג איז געווען אויפפראַלן די טיר פונם איינצלנעם צו דער פערזענלעכקייט, און צום כלל. ליידן און לייערונג דער דאָרנדיקער וועג.

„אין דרויסן אַ שניי און אַ פינצטערניש
אַ שטילער נאָגנדער ווינט
דורך טרויער מוז קומען, דורך ווייטיקן
דאָס נייע דערוואַרטעטע קינד.“

אָדער אַ סטראַף פון אַן אַנדער ליד :

„איך האָב שוין דאָן געזען ווי מענטשן ליידן, שווייגן
האָב איך דעם שווייגן זייערן אין זיך פאַרנומען
און עפעס פאַרגעשמעלט זיך אין ווייט אין ווייטער עלטער
עפעס גרויסעס, וואונדערלעכעס וועט פון ליידן קומען.“

אין דעם כאַאָס פון ניו־יאָרק האָט מען לייוויס ליד פון סיביר,
דאָס ליד פון דערפאַרונג און ליידן דערהערט און ווייטער געלאָפן.
מען האָט זיך געטראַכט, אזוי דאַרף אַ פּאָעט זיין. ער דאַרף טראַגן
אַ דערנער־קראַנץ פון ליידן, כדי מיר זאָלן קאָנען אָנניין מיט אונדזער
לעבן. ער, דער פּאָעט דאַרף זיין דער קרבן עולה פאַר אונדזערע
זינד. אָבער לייוויס האָט ניט געוואָלט אַ פּאָעט זיין. ער האָט גע-
וואָלט מענטש זיין און רעגן נישט דורך ליידן, נאָר דורך געשטאַלטן
פון מענטשן איז ער אַוועק צום טיפן קוואַל פון ליידן און פון
דאָרט פיגורן אַרויסגעבראַכט. אויב נישט דורכן שניי פון סיביר,
איז אפשר דורכן געשיכטלעכן שטויב פון פראַג וועט מען קאָנען
וועקן און רעגן. און ער איז געוואָרן איינער פון די מרגלים. אַוועק
קיין פראַג כדי גובר צו זיין זיין אינדיווידואַליזם. זיך באַפרייען
פון זיינע ליידן און דורך דעם אפשר בעסער געהערט ווערן, און
אפשר אויך געפינען אַ בעסערן, מער צוגענגלעכן מעדיום צו דעם
אויפער פון אונדזער אַמעריקאַנער פאַרהאַרטעוועטן יידן. פון פראַג
צוריק קיין ניו־יאָרק. מען דאַרף קינסטלעריש איבעראַרבעטן די
געשיכטע, כדי איר צו מאַכן צוגענגלעך צום פשוט'ן מענטשן, דורך
דער יידישער געשיכטע געפינען דעם ריכטיקן טאָן פאַרן היינט.

פאַר מ. ל. האַלפערן איז דער פּראָצעס געווען אַ לייכטער. ער
האָט ניט געדאַרפט שווער אַרבעטן כדי בייצוקומען דעם „איך פּאָעט“
זשאַנער. ער איז אים, אייגנטלעך, קיינמאָל באַמת ניט בייגעקומען. פון
„ליאדוּשקאַ“ און „גינגילי“ און דעם „גאַסן פּויקער“ ביז די „נאַכט“
איז נישט קיין ווייטער מהלך. עס איז מער אַ פּראַגע פון גראַד פון
טעמפּעראַמענט ווי אַן ענדערונג אין תּוך. קיין צו גרויסן היסטאָר-
רישן באַגאַוש האָט האַלפערן נישט געהאַט. ער האָט זיך קיינמאָל
סאַציאַל ניט אַריענטירט. אַמאָל האָט ער קאָנטראַקלירט זיין פּאָעטישן

טעמפעראַמענט זענען דאָן אַרויס פיינע ערלעכע געשטאַלטן און בילדער. און ווען נישט קאָנטראָלירט־צעשוּיבערטע, נישט קלאָרע לידער. ער איז אויך געווען אַ קרבן פון אַ סאָציאַל טויבער סביבה, וועלכע איז געווען פאַרנומען מיט שטילן דעם הונגער פון יאָרן לאַנגן פּאַסטן און איז דערפאַר גענויגט געווען זיך צו צוהערן צום קיך רעאַליזם פון די „פאַרווערטס“ באַלמעלאַכעס — לעווין, אַדערשלענגער, באַטוויניק און ענלעכע. האַלפּערן האָט נישט קיין כוח געהאַט עולה רגל צו זיין האָט ער פּאַנטאַסטישע געשטאַלטן געשאַפן, אויסטערלעשע בילדער. ער האָט זיך אווערנאָך אָפּגערעכנט מיט דער אמאָראַלישער סביבה. זיינע אויסטערלישע בילדער האָבן דער סביבה גאַרנישט געגעבן. און אים האָבן זיי אַראָפּגעפירט פון דרך הישר. אויפן וועג צו דער גע־שיכטע האָט ער פאַרבאָלאַנדזשעט קיין קוני איילענד צום ים, ער האָט אויפגעבויט אַ גרויסע מאַשין, און מיט איר זיך אוועקגעזעצט ביים ים און דאָרט אָנגעהויבן שאַרזשירן. אַ פאַרווך האָט ער אָבער געמאַכט, נאָר אַריבערשווימען דעם ים האָט ער ניט געקאָנט. פאַרכאַפט גע־וואָרן פון זרחין ביים ברעג.

זייער ווייניק פון די וויכטיקע יידישע שרייבער איז געלונגען אין די פאַר־מלחמה יאָרן זיך איינצוגראָבן אין דעם אַמעריקאַנער יידישן לעבן און פון דאָרט אַרויסצובריינגען גרונטאָונע בילדער אָדער גריט־לעכע ווערק. אַ טייל זענען ווייטער ווי צו די פלאַכן און אויבער־פלאַכן ניט גענאָנגען. אַראָפּגעשעפט אַ קאָפיטשקע רעאַליזם און געמאַכט „קאַמערע פּיקטשעלעך, אַנדערע זענען אינגאַנצן אַנטלאָפּן. אָפּאַטאַשו האָבן מיר געזען איז צוגעגאַנגען צו דער אַמעריקאַנער ווירקלעכקייט ווי אַ קינסטלער. און האָט געזען דעם אמאָראַלישן כאַאָס אין דער יידיש אימיגראַנטישער מאַסע. אַ פאַרגרעבטע מאַסע אָן טראַדיציע און אָן געשיכטע. די מאַסע האָט געהאַט דעם גלויבן פון דעם אַרום, אַז בלויז שאַנס, צופאַל רעגירט די וועלט. אין אַזאַ סביבה איז געווען זייער נאַטירלעך פאַר אַ טיפּן, מענטשלעכערן שריי־בער ניין צו געשיכטע און ווייזן די מיסטעריעזע אַרבעט פון שיקזאַל. עס איז געווען זייער נאַטירלעך, אַז פון אַזאַ פלאַכער סביבה זאָל אָפּאַטאַשו אוועקגיין צו געשיכטע און זען די אידיען, ראַנגלענישן און טרוימען אַלס קאָנטראַסט צו דער גרויער טאַט פון דער ניו־יאָרקער

נעמאָ. ער איז אַוועק גיט נאָר זוכן טראַדיציע פאַר זיינע העלדן, נאָר אויך פאַר זיך אַליין. און אין זיינע „פּוילישע וועלדער“ האָט ער געבראַכט צו אַ קלימאַקס די טראַדיציע פון פּרץ און אַש און גלייכצייטיק געשאַפן דעם גרויסן ראַמאַן וואו ס'שפּיגלט זיך אָפּ אַן עפאַכע און עס ווערן געמאַלן אינטענסיוו און עקסטענסיוו מאַסן בילדער און עס ווערן אַרויסגעפירט עטלעכע ריזיקע טראַגישע פיגורן. שפּעטער האָט אָפּאַטאַשו געקאָנט נאָכפּאָלגן זיינע העלדן און זען וואָס ס'ווערט פון זיי אין נייעם לאַנד. זיין ווילן צו געשיכטע איז געווען דינאַמישער ווילן צו ראַמאַנטישן רעאַליזם, צו פאַרטיפונג פון ירושה. אַ דאַנק דער אַרומיקער אַרימקייט. דער אָפּגעהאַקטער קאַפּ פונם קאַצקער אין „די טענצערן“ איז כמעט סימבאָליש.

8

אין „די פוילישע וועלדער“ קומט צום פולסטן אויסדרוק אָפּאָ-
 טאַש'ס אַלזויטיקער טאַלאַנט. גלייכצייטיק איז עס אויך דער פּוּל-
 סאַמסטער ראָמאַן אין דער ייִדישער ליטעראַטור. אין „די פּוּל-
 וועלדער“ קומען זיך צוזאַמען העלדן, אידיען, אַן עפּאָכע פּון צווישן
 פעלקערלעכע באַציאונגען, ראַנגלענישן פּון יחידים און פּון מאַסן און
 זיי ווערן צוזאַמענגעהאַלטן און סינטעטיזירט פּון דעם פּיינעם אָרנאַ-
 נזיר כּוּחַ, וועלכן אָפּאַטאַשו האָט. דער ראָמאַן הייבט זיך אָן אין
 די ליפּאָווער וועלדער, וואו מרדכי'ס (דער הויפט העלד) זיידעס
 און עלטער־זיידעס האָבן געלעבט. אַ רייכע, פעטע סביבה פאַר
 מענטשן מיט שטאַרקע, פּולע אַפעטיטן און ליידנשאַפּן. דאָס לעבן
 איז דאָ ווי לעפּן האָניק פּון אַ דאַרן. מיטן ריח פּון וואַלד און הימל
 און מיט בלוט פּון דורות וואַלד־מענטשן מיט ברייטע השגות און
 נאָך ברייטערע אַפעטיטן וועט אָנגעפּילט ווערן דער וועזן פּון מרדכי.
 מרדכי, אַ בן יחיד פּון אַ צאַרטער, איידעלער, בלוט אָרימער מאַמע,
 מיט אַ יחוס ליניע אין איר גאַנץ וועזן, אַ געלייטערטע, און אַן ערדי-
 שער, קרעפטיקער, כּמעט עלעמענטעשער טאַטע מיט דורות וואַלד אין
 זיין בלוט, וועט אויף זיינע פּלייצעס אויסטראַגן אַלע ראַנגלענישן,
 אינהייביציעס, האַפּונגען, אַנטווישונגען און קאָנפּליקטן אינם ראָ-
 מאַן. מיט אים און דורך אים וועלן מיר זען די זיידעס און עלטער-
 זיידעס פּון אונדזערע אַמעריקאַנער אימיגראַנטן. מרדכי וועט זיין
 אי דער עדות פּון דער אויטענטישקייט פּון אַ היסטאָרישער עפּאָכע,
 אי דער אָפּהיטער פּון אמת סאַציאַלע קאַמפּן און געזעלשאַפּטלעכע
 שיכות'ן, און אי אַליין אַנטיילנעמען און אַקטיוו זיך באַטייליקן אין
 די אויפּשטאַנדן און קאַמפּן. אויף מרדכי'ס פּלייצעס איז אַרויפּ-
 געלייגט געוואָרן אַ זייער שווערע און פאַראַנטוואָרטלעכע ראָליע.
 ער דאַרף פאַרוואַרפּן אַ שטריק אין דער צוקונפּט, כּדי זיינע איבער-
 לעבונגען און די דערפאַרונגען פּון זיין דור זאָלן נישט גיין לאַבד.
 איז ער בכּוּחַ דאָס צו טאָן? ווי אזוי שילדערט אים אָפּאַטאַשו?

„מרדכי איז געוואקסן א פארטראכטער, א צוריקגעהאלטענער, „יונגלווייז האָט מרדכי ווייניק גערעדט, און אז מען האָט אים עפעס געפרעגט, האָט ער באלד נישט געענטפערט, געקלערט א וויילע, ווי עס וואָלט אים שווער געווען צו באַגרייפן וואָס מ'פרעגט אים. תמיד אַרויסגעזאָגט א נאַרשיקייט, זיך פאַררויטלט און געקוקט מיט זיינע גרויסע, גרויע אויגן אזוי פריי און ווייך, אז יעדער האָט אים געמוזט ליב קריגן. נאָך אַלס יינגל, האָט מרדכי זיך אַרויסגעצייגט אַנדערש ווי אַנדערע קינדער. ער האָט נישט געקאָנט קוקן ווי די פישער־שקצים מאַטערן חיות, פונדעסטוועגן, אז ער האָט צום ערשטן מאָל געזען ווי א שוחט האָט געקוילעט ביי זיי אין הויף הינער, האָט עס אים כמעט ווי נישט געאַרט, שפעטער איז ער אַליין אַוועק אין שטאָל און געמאַכט אַן עקספערימענט מיט איבערשניידן א הון דעם האַלדז. דער רעזולטאַט פון זיין עקספערימענט איז געווען א מער געלונגענער ווי ראסקאלניקאָוו און דאָס טאַיעווסקי'ס, „פאַרבּרעכן און שטראַף, יענער איז געוואָר געוואָרן, אז ער געהערט נישט צו די העלדן, וואָס קאָנען מיט א רואיקן געוויסן אַליץ טאָן. מרדכי, הפנים, האָט יאָ געקאָנט. ווייטער דערציילט וועגן אים אַפּאַטאַשו, אז צו „צוועלף יאָר האָט שוין מרדכי אַליין געליענט א בלאט גמרא. גע־ווען אָבער פאַר'הוש'ט. אין מיטן בעסטן לערנען האָט ער געקאָנט שטעלן שלמה'ן (זיין רבי) א קשיה, פאַרוואָס עס ווערט נישט קיין פליך אויף דער באַרד, נאָר אויפן קאַפּ. אָדער אַרויסשלעפּן פון דער קעשענע א גרין זשאַבקעלע, און עס לאָזן פאַר א שפּאַציר איבער דער גמרא.“ ער האָט געלערנט און איינגעזאפט אין זיך דעם סוד פון וואַלד, דעם סוד פון וואַקסן און ווערן. „אזוי איז מרדכי געוואקסן א גרויס קינד, געקוקט יעדן אין די אויגן. ליב געהאַט די פישערס, ליב געהאַט דעם מלמד און פאַר קיין זאַך זיך נישט געשראַקן. ער האָט געגלויבט שלמה'ן, אז אַריסטאָטל האָט איבערגעגעבן דעם רמב"ם דעם נאָמען פון א קליין מענטשלעך דערל, וואָס, אז מען שניידט עס אויס נאָכן טויט ווערט מען צוריק לעבעדיק. ער האָט אייך געגלויבט וואַצעקן, אז טיף אין וואַלד איז דאָ א ווערבע, וואָס האָט קיינמאָל ניט געהערט דעם גערויש פון וואַסער, דאָס קרייען פון א האָן און אז מען מאַכט פון אַזא ווערבע א פיפּל, קאָן מען מיטן

פיפל טויטע פון די קברים אויפוועקן". פון די אויבנגעבראכטע ציטאטן קאן מען זען, אז מרדכי האָט אַלע מעלות פון א זעער און קינסטלער. ער האָט נישט קיין אינהיביציעס, קוקט פריי און דרייסט דער וועלט אין פנים אַרײַן. און ער האָט אַ הוש צו דערשפירן דאָס טיפסטע. ער איז כמעט ווי געבוירן אויפצוגעמען וואונדער.

אין מרדכי'ן האָט אָפּאַטאָשו דערגרייכט די הויפט פונקציע פונם נאָוועליסט. ער האָט באַשאַפן אַ באַראַקטער, וועמען ער וועט אַרײַן-וואַרפן אין דעם רויש פון פּאַסירונגען פון זיין צייט, כדי אַזויערנאָך אונדז צו געבן אַ פינקטלעכן, פּערמאַנענטן רעקאָרד פון אַ געשיכט-לעכער פּאַזע אין השכלה און אין חסידות. מרדכי'ס באַראַקטער און אויטענטישקייט וועט ניט געפרואווט ווערן מיט די פּאַסירונגען אַרום אים, נאָר פּאַרקערט. אַלע פּאַסירונגען אַרום, וועלן געמאַסטן ווערן מיט מרדכי'ס רעאַלקייט. די געשעענישן וועלן זיין רעאַל, ווייל מרדכי איז רעאַל, ווייל אימזשע, אָדער ישראל זענען רעאַל. דורך מרדכי'ן וועלן מיר זען קאָנפּליקטן פון פּאַרשידענע כוחות אין יענער צייט. מיר וועלן זען באַריר-פונקטן צווישן חסידים און השכלה. רעוואָלט שטימונגען צווישן פּויערים. רעוואָלט, און נאַציאָנאַלע דערוואַכונגס אידעאַלן צווישן די פּויערשע מאַסן. די פּאַרמע פון דעם ראָמאַן וועט זיין צוגעפּאַסט צום אינהאַלט. אַ סינטעז פון דעם ביאָגראַפּישן און דראַמאַטישן מעטאָד אין דער נאָוועלע, און דערפּאַר וועט דער סטיל אָפּטמאַל זיין אַ מוזיקאַלישער און טיילווײַז אַ סקולפּטאָרישער. ער וועט אויך זיין אין דער טראַדיציע פון יידישע פּראָזע. צוויי טראַדיציעס פון יידישער פּראָזע, איינע אַ פּאַעטישע פּרצ'ס און אַש'ס, די אַנדערע אַ רעאַליסטישע לינעצק'ים און מענדעלי'ס, זענען אים געלעגן ביים האַנט. אָפּאַטאָשו האָט איינגעזאָפּט די טראַדיציע און זיך דאָך אָפּגעזאָגט צו גיין אין אירע אויסגעטראַטענע וועגן. ער האָט דער טראַדיציע נייע פּאַרם געגעבן, זיין אייגענעם ראָמאַנטישן רעאַליזם, וואו רעאַליזם ווערט לעגענדע און לעגענדע ווערט רעאַל. מרדכי קומט אין באַרירונג מיט כמעט אַלע סאַציאַלע און רע-ליגיעזע כוחות אין יידישן לעבן. פון ריין קינסטלערישן שטאַנד-פונקט איז דאָס אַ שטיקל חסרון. פאַר דעם קינסטלער איז באַמת שווער אַזויפיל צו זען אויף אַמאָל, און זען עס גאַנץ און טיף. פאַר

מרדכי'ן איז עס אָפטמאָל איבער די כוחות. ער מוז זיין אַן איבער-מענטש. און כאָטש ער ווערט צוגעגרייט פאַר גרויסע און אויס-טערלישע געשעענישן, איז אים אָבער שווער אַרײַנצוקומען אין ספּערן, וואו בלויז געטער קאָנען זיך ראַנגלען און געווינען. קינסט-לעריש וועט דער ראָמאַן לײַדן פון דעצענטראַליזאַציע. אָפּאַטאַשו-נעמט אַרום אַ צו ברייטע קאָנווע פון ווירקונגס כוחות און קרייזן, ער זאָל זיי קאָנען נעגוג פאַרטיפּן. און דאָך, האָט אָפּאַטאַשו דאָ דערגרייכט דעם שפּיץ פון מייסטערשאַפט אין דעם ראָמאַן. און מרדכי איז גאַנץ און פול אין אַלע זיינע כאַריטפּונקטן מיט דער סביבה. ספּעציעל העלפט אים אַרויס זיין כוח זיך אינגאַנצן איבערצו-געבן צו זאַכן. זיין פייאַקייט זיך אַרײַנצואוואַרפן מיט לייב און לעבן אין אן איבערלעבונג. דערצו איז ער נאָך געווען אַ כוחן מיט אַ הייסן טעמפּעראַמענט.

איידער ער פאַרט קיין קאַצק, וואו זיין פּערזענלעכקייט וועט זיך אינגאַנצן אַנטוויקלען און אַרויסווייזן, לעבט ער דורך צוויי דער-פאַרונגען וואָס גרייטן אים צו, מאַכן אים אויפנאַם פייאַק. ערשטנס זיין טרויעריק-דורכגעפאַלענע ליבע מיט רחל'ען און, זיין קאַנטאַסט מיט זיין מתנגדישן זיידע און זיין לעבן צוזאַמען מיט ר' איטשען. זיין אַנטוישטע ליבע וועקט אויף אַלע זיינע בלוטן און באַפּרידיקט זיי ניט, ווערן זיי שפּעטער סובלימירט אין חסידות. אָבער חסידות מיט תמימות, מיט נאַאיוון גלויבן, מיט אַ נייגונג פאַר וואונדער און זיך איבערגעבן אַ געפיל אינגאַנצן. זיין לערנען ביי זיין זיידן דעם מתנגד און דיראַקטישן למדן, אַנטוויקלט ביי אים אַ ווידערווילן צו דיראַקטישער לומדות און פאַרמאליזם. גלייכצייטיק וועקט דאָס אין אים אַ שטאַלץ אין זיין אָפּשטאַם, און זיין מאַמעס משפּחה, צו זייער פרומקייט און עסקעטיציזם. פון ר' איטשן, דעם צדיק און גוטן מענטש, וואָס איז מלמד זכות אויף יעדן, לערנט מרדכי ליבע צו חסידות און די בענקשאַפט צו משיח און וואונדער. די אייני-פלוםן מיטן זיך צונויף און סינטעטיזירן זיך אין מרדכי'ן, און מאַכן אים פאַר אַן אייגנאַרטיקן כאַראַקטער אין דער יידישער ליטעראַטור. עס זענען דאָ צוויי וועגן פון איבערגעבן היסטאָרישע פּאַסי-רונגען. צוויי קינסטלערישע וועגן. איינער איז דער וועג פון גע-

דענקען. דער שרייבער געדענקט, און פארצייכנט אין זיין זכרון אלערליי היסטארישע פאסירונגען, די פערזענלעכקייטן וואָס די גע- שיכטע שטעלט אַרויס ווי טעלעגראַף סלופעס צו צייכען דעם וועג. דער שרייבער שטעלט זיי צוזאַמען. און אויב די פאסירונגען און די העלדן זענען אינטערעסאַנטע קומט אַרויס אַ פאַרכאַפּנדער ראָמאַן. דער צווייטער וועג, איז דער וועג פון דערמאָנען זיך. דער שרייבער האָט איינגעזאַפט אין זיך דאָס לעבן פון העלדן, דעם געראַנגל פון אידיען און באַוועגונגען. זיין בלוט איז אויפגעקאָכט געוואָרן. שפעטער האָט ער זיך באַרוואַקט און פאַרגעסן. יאָרן שפעטער האָט ער זיך דערמאָנט און דאָס אַראָפּגעשריבן. אין דעם ערשטן פאַל דאָמינירט דער אינטעלעקט, אין דעם צווייטן פאַל דאָמינירט די עמאָציע מיט געלייטערטן אינטעלעקט. אָפּאַטאַשו באַנוצט די צווייטע מעטאָדע. יוען מרדכי זעט ר' איטשן וואָשן דעם קראַנקן אין בית-המדרש ווערט ער פאַרכאַפט און ער דערמאָנט זיך, ווען ער קומט אין באַ- רירונג מיט ישראל'ן און שמואל'ן, רעגיסטרירט ער ניט כדי צו גע- דענקען, נאָר ער דערמאָנט זיך אין געראַנגל און קאַמף. ער דער- מאָנט זיך און אורטיילט. אָפּאַטאַשו אַליין איז אויפגעטרייט גע- וואָרן פון די מאַסן קאָנפּליקטן, איבערקערענישן און דאָס ראַנגלען זיך פון אונדזער צייט, און ער האָט זיך דערמאָנט אין די ראַנגלע- נישן פון ר' מענדעלע קאַצקער, די פויערים אויפשטאַנדן אין 1863. גלייכצייטיק באַמערקט אָפּאַטאַשו די לעצטע מאַהיקאַנער פון אַן עפּאָכע. אַזוי זען מיר ר' איטשען, ווי אַ לעצטן זונשטראַל, וואָס פאַרשווינדט אונטערן האָריאָנט. אַמאָל האָט אַ זון געפלאַקערט און פאַרשפּרייט וואַרימקייט רעכטס און לינקס, איצט איז בלוז אַ שטראַל געבליבן, וואָס זאָגט אפּשר אָן, איך וועל נאָך קומען. אין אַן אַנדערע צייט, אין אַ נייעם טאָג. ר' איטשען, כאַטש אַ לעצטער גרויסער חסיד, זאָגט אָן מיט זיין לעבן און זיינע טאַטן, אַז ער וועט נאָך קומען. אין אַן אַנדערע צייט, מיט אַן אַנדערע אידיע. מרדכי שפּירט עס, ווייל אָפּאַטאַשו האָט דעם נייעם העראָאָיוס געהאַט אין זיין געמיט. אונדזער היינטיקן העראָאָיוס. פּונקט ווי מרדכי שטייט ביי בערעק'ס קבר און איז ניט זיכער ווער ס'איז גערעכט, ר' איטשען, צי דער באַרוועסער ישראל. נאָר ער זעט, ווי דער אַלטער קאַליקע, וואָס

האָט זיך צוזאַמען מיט בערעק'ן געשלאָגן פאַר פּוילנעס פּרייהייט לײַגט אויפן קבר און וויינט, ווערט ער מיטגעריסן און וויינט אויך. און שפעטער גייט ער מיטן אַלטן צו פּוס קיין קאַצק, ווי זיידע מיט איי-ניקל. אזוי שטייט אויך אָפּאַטאַשו פאַרן קבר פון אַמאָליקע קאַמפּן און פאַרגיסט אַ טרער און טרייסט זיך מיט דער המשכ'דיקייט פון קאַמפּ. מרדכי שטייט ביים וויגל און ביים קבר וואו ראַגלענישן און גסיסה קרעכצן, פונם קאַצקערס שיטה, רחמנות און ראַציאָנאַליזם פון ר' איטשע און שטראַל-קעמפּן צווישן זיך. אין אים געפינען די אידיען אַ האַרמאָניש גלײַכגעוויכט. אין אים געפינען מיר דעם באַלאַנס פון די שטרייטנדע כוחות, אין אים געפינען מיר די המשכ'-דיקייט פון קאַמפּ.

אָפּאַטאַשו ווייזט אונדז אויך די ירידה פון חסידות. חסידות, וואָס האָט איבערגענומען און געדאַרפט ווייטער וואַרימען די משיח-אידיע, איז דעגענערירט געוואָרן פון איין זייט אין דער ניריות פון דעם באַרוועסן ישראל, און ר' איטשעס מופתים, אין דעם קאַצקער'ס איזאָלירטקייט, און פון דער אַנדערער זייט אין די אָרגינעס פון דעם קאַצקער'ס קינדער.

אין ביכער פון אַ קאַמפּליצירטן רעאַליסטישן געביי, ווי אין די גרויסע סאַציאַלע ראַמאַנען פון ניינצנטן יאָר הונדערט, זענען מיר באַרעכטיקט צו באַטראַכטן די פּסיכאָלאָגישע קאַמענטאַרן, אַלס אַ שטערונג אין דער אַנטוויקלונג פונ'ם ווערק. ווייל די פּסיכאָלאָגישע עקספּורסיעס געבן אונדז, געוויינטלעך, אַ סובלימירונג פון אַ פּאָר איינפאַכע אימפּולסן. די וויכטיקע זאַך איז ניט דער פונדאַמענט, נאָר די געביידע, וואָס איז אויף איר אויפגעבויט. אין אַ סופער סאַציאַלן ראַמאַן אָבער ווי „די פּוילישע וועלדער“, איז כמעט קיין פּסיכאָלאָגישע ניטאָ. עס זענען בלויז דאָ קאַנוועס אויף וועלכע סאַציאַלע און היסטאָרישע באַוועגונגען לעבן זיך אויס. אָפּאַטאַשו אַנאַליזירט זיי און ווייזט זייערע וואַרצלען, זייערע פּרוכט און אויך זייער פאַרפּוילטקייט, דאָרט וואו זיינע העלדן שווערן זיך אָפּ פון דער ערד, מיט אירע קאַמפּן, לאָזט ער זיי לעבן אַ פּריי לעבן. זיי קאַנען זיך באַדן אין וועלכע טייכן זיי ווילן. עס איז זייער פּרווואַטער עסק. בלויז ווען זייערע אידיען זענען געלייטערט, ברענגען זיי

פארטיקע פילאָזאָפיעס אַרונטער און וואָרפן זיי אין לעבן אַרײַן. דאָן ווערן זיי פאַר אונדז וויכטיק.

כאָטש מדרבי איז דער שומר און צוקוקער פון פאַסירונגען, פונדעסטוועגן ערלויבט זיך אָפּאַטאַשו לאָזן מדרכי'ן גריבלען זיך אין זײַנע אײַגענע ווייטיקן און ער באַשרײַבט די געזעלשאַפט פון יענער צײַט. אָביעקטיוו, ניט מאַראַליזירנדיק. מיט דער רוהיקייט און פּערזעפּציע פון אַ ביאָלאָג, וואָס באַטראַכט דאָס לעבן פון מוראַזשקעס, באַשרײַבט ער דאָס לעבן פון ר' דוד'לס הויז. ווי באַלאַזק, אָדער טאַלסטאָי מאַלט ער אינטואַיטיוו, נישט צוליב קיין באַשטימטער טעזע, נאָר פשוט ווייל דאָס לעבן פאַרכאַפט אים. מיר פאַרגלייכן דערווייל דעם חסידים פון ר' לוי יצחק בערדיטשעווער, ר' בער מעזריטשער און דאָס לעבן פון ר' שלמה'ן פון פּהצ'ס „נאָלדענע קײט“, מיטן לעבן פון ר' מענדעלעס קינדער, און זען די דעגענעראַציע פון אַן אידײע און אַ באַוועגונג. די הויפט כאַראַקטערײַסטיק פון אַ גרויסן נאָוועליסט איז ניט נאָר צו באַשאַפן לעבעדיקע און מענטשלעכע כאַראַקטערס, נאָר אויך צו רעקאַפּוטאַלירן די ספּיריטועלע און מאַראַלע אווענטירעס פון דער געזעלשאַפט פון דער באַשטימטער צײַט. אָפּאַטאַשו רעזומירט דאָס חסידישע משכיל'ישע לעבן פון יענער צײַט. די צוויי וויכטיקסטע באַוועגונגען אין ייִדישן לעבן פון 19טן יאָר הונדערט.

דאָס גאַנצע ייִדישע לעבן איז קאַנצענטרירט אַרום דעם העכערן מיטליקלאַס, גבירים, און דער נידעריקער מיטליקלאַס. קיין אַרבעטער זענען ניטאָ. סאָציאַלער פאַנאַנדערפאַל און די פאַרמירונג פון נייע גרופּירונגען, באַגעגענען מיר בײַ ר' יוסף שטראַל אין הויז. דאָרט טרעפן מיר די דעקלאַסירטע פּוילישע אינטעליגענץ — קאַמאַראָווסקי, קראַסנאָפּאָלסקי און קאהאַנע. די אינטעליגענץ פאַרשטייט ניט און זוכט נישט אונטער די סאָציאַלע און עקאָנאָמישע סיבות פון באַוועגונגען און גרופּירונגען, דערפאַר הילן זיי אײַן זײַער באַדנלאָזיקייט אין אַ טומאַן פון מעסיאַנישע און דעקלאַמאַטאָרישע לאָזונגען. דאָרט, וואו עס פעלן גרונטאָוונע לאַגישע סיבות, לאָזט מען זיך אויף די וואַלקנס פון אײַביקע אידײען, אײַביקע מיסיעס, אבסטראַקטע פּרינציפּן. אַלע געשפּרעכן אין ר' יוסף שטראַלס הויז, סײַ פון די

פּוילישע פּריצים, סיי פון די יידישע אינטעליגנטן, און סיי יוסל שטראל'ס חיבור אויף געטעס פאוסט, און סיי זיין בריוויבייט מיט ר' נחמן קראכמאַל און אנדערע משכילים פון יענער צייט, זענען גיכער עלעגישע עכאָס פון אַ שטאַרבנדיקער צייט, ווי וואָרצלען פון אַ נייער לעבנס אַנשוואַנג. די אַלע געשפרעכן און אידייען זענען גיכער שטויביקע הערבסטיבלעטער, קאָלירטע הערבסטי-וואָלקנס ווי באַגיינענס. אפילו שמואל'ס חכמות, און ר' איטשעס וואונדער, זענען גיכער שיינע גסיסה-קרעכצן, ווי זריעה פאַר אַ ניי לעבן. עס איז דערפאַר קיין וואונדער ניט, וואָס אין דעם אַמערקאַנער אימיגראַנטן דור, האָט אַפאַטאַשו מער ווי פּיליפּס און סעמס ניט געפונען. אויף צו ירש'ענען נאָלדענעם האַרבסטי-שטויב דאַרף מען זיין עפעס מער ווי אַ גאָטלאָזער מענטש. מען דאַרף זיין סובטילער ווי מיסעס ריטש, אָדער איר פּריינט.

מרדכי'ס וועג גייט ווייטער דורך ראַנגלענישן מיט זיך, מיט זיין אינווייניקסטן באַגער צו גלויבן, וואָס איז כמעט שיקואלהאפט צו מענדל קאצקער — איינער פון די רייכסטע און טיפסטע פערזענלעכ-קיטן אין דער יידישער ליטעראַטור. אַפאַטאַשו האָט אים געגעבן סביבה, פליגלען און אַ לשון, מענדל קאצקער'ס רעוואָלט ווערט ביי אַפאַטאַשו'ן עפעס מער ווי אַ פּראָטעסט קעגן דער וואָכעדיקייט פון פריונים און נסים. מענדל קאצקער'ס רעוואָלט קעגן דער קליינ-לעכער, גראַשנדיקער וועלט פון חסידים מיט קליינע אַפעטיטן און שטויביקע פאַרלאַנגען, ווערט ביי אַפאַטאַשו'ן פון אַן אינצידענט אין דער חסיד'ישער וועלט פאַרוואַנדלט אין אַן אינספּיראַציע. אַ ליכטי-שטראַל, וואָס באַלייכט די גייער אויף יעקב'ס לייטער צו די הימלען. און אינספּיראַציע פאַר אַלע רעבעלירנדיקע נאַטורן, מרדכי ווערט פאַרכאַפט דערפון. ער קרייגט די ערשטע קערנדלעך פון רעוואָלט, וואָס זענען אַ פּועל יוצא נישט פון פערזענלעכער אַנטווישונג, נאָר פון אַ פאַרלאַנג צו קלעטערן. עס איז די אינספּיראַציע און נישט די וואַקאַנאַלישע נאַכט ביי ר' דניאַל'ן אין הויז, אָדער זיין אַנטווישונג און פעליציען, וואָס מאַכט אים גרייט צו גיין מיט קאהאַנען אַן שום פּראַגעס, וואו און צו וואָס. מענדל קאצקער'ס רעוואָלט קעגן אַן אַפגעשטאַרבנדיקע וועלט, שיקט מרדכי'ן קעמפן

פאַר א נייער וועלט. שיקט מרדכי'ן קיין פאַרזי און צו די פויערים-
אויפשטאַנדן.

מרדכי, לויט ווי אָפּאַטאַשו האָט אים קאָמפּאַנירט, איז ניט נאָר
אַ העלד אין דעם ראָמאַנטישן זין, נאָר ער איז אויך אַ מין באַראָ-
מעטער פון זיין צייט. אין אים שפּיגלען זיך אָפּ אַלערליי סאָציאַלע
רעגונגען און נאַציאָנאַלע אַספּיראַציעס. האַלב מיסטישע שפּירונגען.
פּלוצלונגדיקע ענטוויאַזם, און באַלדיקע אַנטווישונגען זענען זייער
כאַראַקטעריסטיש פאַר איבערגאַנגס פּעריאָדן אין דער געזעלשאַפּט.
אין מרדכי'ס פּערזענלעכקייט ווי אין אַ רעגנבויגן שפּיגלען זיך אָפּ
אַלע פּאַרבן און שאַטירונגען פון די ליבעראַל דעמאָקראַטישע באַ-
וועגונגען אין זיין צייט, אין דער פּוילישער וועלט. מיר זען די
יידישע רענעסאַנס, וועלכע האָט פאַרוויאַנעט נאָך איידער זי האָט זיך
פּאַנאַנדערגעבליט. ר' איטשע, און ר' מענדל קאַצקער, ווי גרויס זיי
זאָלן ניט זיין אַלס פּערזענלעכקייטן און אַלס פּאַרטרעטער פון אי-
דעאַלאָגיקעס, זענען סאַטעליטן אַרום מרדכי'ס זון. ווייל מרדכי איז
דער פּאַרשטייער פון פּאַלקס אידיען, פּאַלקס אידעאָלאָג. איטשעס
און מענדעליס קרייזן פון אַקטיוויטעט זענען באַגרעניצט, זענען
יחידיש. מרדכי'ס רעגונגען קומען אין באַרירונג מיט די פויערים-
אויפשטאַנדן. דאָרט זען מיר אים אין זיין גאַנצקייט. „מרדכי איז
אויסגעוואַקסן ביי דער גיפּסינער פיגור וואו הייליקע פּאַנען האָבן
געפּלאַטערט. אַ בלייכער מיט אויפגעהויבענע הענט איז ער געשטאַ-
נען עטוואָס געבויגן, זיך קיין ריר געטאָן. די אויגן אָפּענע, מילדע
האָבן געקוקט עטוואָס צעשראַקן און וועמעס בליק ס'האַט צו זיי
פאַרבאַלנדזשעט, האָט זיך שוין פון זיינע אויגן נישט געקאָנט באַ-
פּרייען. צווישן די פּלאַטערנדע פּאַנען האָבן אַרויסגעשטראַלט צוויי
פּנימ'ער, ווי צוויי לייבלעכע ברידער — דער בלייכער זון און, און
דער נאָך בלייכערער מרדכי, מרדכי'ן ווי אַלע פירער פון זיין צייט,
האַט געפּעלט אַ דיאַלעקטישער פאַרשטיין פון די געזעלשאַפּטלעכע
כוחות. זייערע סתירות און טרייב-כוחות. ווילן האָבן זיי געהאַט.
נאָר דאָס נישט פאַרשטיין און אָפּשאַצן, האָט זיי אַלע מאָל גע-
שטערט צו באַגרייפן זיגן אָדער דורכפאלן. מרדכי'ן איז אויך
אַלעמאָל עפעס געשטאַנען אין וועג. אין דערזעלבער סצענע ביים

קאָשטשאַל זען מיר נאָכאַמאָל מרדכי'ן אין אַ דינאַמישן מאָמענט, אין אַ מאָמענט פון טאַט. און ווי כמעט אַלע העלדן אָפּאַטאַשוס, איז ער זעלטן דעקאַראַטיוו, אָדער קאנטעמפלאַטיוו, נאָר אַלעמאָל די נאַמיש. אָפּאַטאַשוס טאַלאַנט איז אַ בלוטיקער און ערדישער, אַ דינאַמישער. בלויז וואו די דינאַמיק שלאַנט זיך אָן אין נישט פאַר־שטענדלעכע כוחות, אָדער אין אוואַנטוריזשע עקספּורסיעס, ווערט עס טראַגיש ווי מרדכי איז אַפּטמאָל טראַגיש „עמיצער האָט אים אָנגע־כאַפט פאַר אַ האַנט. ער האָט געזען ווי אַ יינגל האָט זיך צוגעזעצט, אָפּגעשטעלט אויף אים אַ פּאָר שטומע צעשראַקענע אויגן און בלוט האָט זיך אַ גאָס געטאָן ביים יינגל פון מויל. מרדכי האָט אים צו־געלייגט דעם צלם צו די ליפן און איז גלייך אוועקגעשלעפט געוואָרן מיטן שטראָם. ער איז געלאָפּן ווי אין פיבער. געפילט ווי די הענט ברעכן ביי אים, שרפ'נען, זיך געוואָלט באַפרייען פון די ווייס־צע־גלייטע שטיקער אייזן, וואָס ער האָט געהאַלטן צווישן די פינגער. און טויזנטער פאַסירונגען האָבן אויפגעשיינט ביי אים אין אַ רגע. ער האָט זיך אָפּגעשטעלט. האָט ער זיך אָפּגעשטעלט, ווען די מאַסע ווי אַ רויע קראַפט האָט אומגעוואָרפן און אויסעריסן אַלי, וואָס ס'איז איר געשטאַנען אין וועג. יאָ, ער האָט זיך אָפּגעשטעלט, אויפ־געכאַפט אַ פּאַדעם, נאָך אַ פּאַדעם, געהאַלטן דעם סוד פון דער וועלט אַ פאַרבלוטיקטן, געוואָלט אים אַ שלידער טאָן דער מאַסע ווי אַ צערייצטן ביק זי זאָל משוגע ווערן, זי זאָל זיך אויפעסן לעבעדיקער־הייט. ער האָט אַ הויב געטאָן די הענט, דערזען ווי דער צלם צע־וואַקלט זיך, בלייבט שטיין צווישן אים און דער מאַסע ווי אַן איי־זערנע מחיצה, רויטע טראַפּנס פייער זענען פאַרביי מיט אַ זשומעריי. מרדכי האָט דערפילט אַ שלידער אויף צוריק — דער צלם, אַן איבער־געבראַכענער איז געלעגן ביי זיינע פיס. ער האָט דערזען, ווי ער שטייט איבערן צעבראַכענעם צלם מיט צעשפרייטע הענט און שרייט־רוים איז געפאלן, רוים איז געפאלן.“ אין דער פאַסירונג זען מיר דעם גרויסן ווילן און די קליינע פאַרשטנדענעש. גראַנדיעזער ווילן און אַזעלכע מיזערנע דורכפאלן. און דאָס איז כאַראַקטעריסטיש פאַר דער גאַנצער עפּאָכע. להיפּוך צו דער אַמעריקאַנער יידישער ווירקלעכקייט איז די עפּאָכע מיט אַלע אירע מעטאַמאָרפּאזן פון

אונטערנאנג, מיט אלע אירע דעקליאמאטאָרישע און רעטאָרישע אי-דיען א ריזיקע מיליע פאר א נאָוועליסט. ר' איטשע, וואָס איז אַ הלל אין זיין אידעאָלאָגיע און האַנדלונג, ווערט אַנטקעגן געשטעלט דעם קאָעקער, וואָס איז אַ שמאי. צוויי פאלוסן פונם מענטשן. פּרעז'ס, „צוויי בערג“ אויפגעטורעמט צו די העכסטע שפיצן. ביידע אידעאָלאָגיעס ראַנגלען זיך פאַר הערשאַפט. פאַנאַטישע מאָראַל, אָדער הפּקד'דיקע אוממאָראַלישקייטן זענען מער סטימולירנד פאַרן קינסטלער, ווייזן אָן אויף מער קאָנפּליקטן מיט דער סביבה, מער קאַמפּן מיט זיך אליין, ווי די אַקטיוויסטע אמאָראַלישקייט. אין דער עפּאָכע, וואָס אָפּאַטאַשו באַשרייבט, האָבן די ריזיקע קאָנפּליקטן און האַנגלענישן פון דער צייט נעגעבן קאָליר, ווויזע און אינהאַלט דעם מענטשן. ווען אלעס ברעכט צוזאַמען, מוז מען גיין צו זיך אליין זוכן אַ ליכט, אַ וועניוויזער. און דערפאַר נאָכן דורכפאַל פון דער אימפּראַוויזאַציע, און נאָך ר' מענדעלי קאָעקער'ס טויט, בלייבט מרדכי (און אפשר אויך אָפּאַטאַשו) שטיין על פּרשות דרכים. „אַ הונגע-ריקער, אַ מידער אין מרדכי גענאַנגען אַהיים. זיך ניט גע'הדוש'ט, וואָס אַ שווערער אומעט איז אים באַפאַלן, געשטיגן. וואָס נענטער ער איז צוגעקומען צו שטראַל'ס הויז. ער האָט געוואוסט, אַז מאָרגן פרי, ווען ער וועט פאַרלאָזן פּוילן, רייסט ער איבער אלע פּערום, דער-ווייטערט זיך פון אַ לעבן, וואָס איז פול מיט ספּקות און יסורים. לאָזט זיך אויף אַן אומבאַקאַנטן וועג, און הויבט אָן פון דאָסניי, ער האָט אליין נישט געוואוסט אין וואָס עס וועט באַשטיין דאָס נייע לעבן. געווען אָבער זיכער, אַז ס'וועט זיין אַנדערש פונם איצטיקן. ס'מוז זיין. מרדכי האָט פאַרענטפּערט זיין אומעט מיטן רבינ'ס טויט. מיטן צער, וואָס ער וועט פאַרשאַפּן די עלטערן. כאַטש ס'האַרץ האָט אים אונטערגעזאָגט, אַז ס'איז נישט אמת, אַז ער נאָרט זיך אליין, אַז עפעס שטייט אים אין וועג פון וועלכן מ'דאַרף זיך באַפרייען. און יעדעס מאָל, וואָס ער האָט זיך אַ נעם געטאַן אין דער האַנט אַרײַן, איז אַלץ אַרום אים צעשוואומען, און דער אומעט איז נאָך געוואָרן גרעסער. ער איז גענאַנגען אין מיטן גאַס, וואו דער שניי איז געווען טיפּער, זיך געהויבן אַרויף און אַראָפּ. נישט באַמערקט, אַז ס'איז טונקל געוואָרן. ער האָט זיך געטויכט

אין דער אייגענער נשמה. דערזען זיין פרצוף אזא מיאוסן. ער האָט זיך פיינט געקראָגן. גענומען ניין ניכער, ווי ער וואָלט מורא געהאַט צו בלייבן מיט זיך אליין. ער איז אַרויס הינטער דער שטאַט. דאָ און דאָרט האָבן זיך באַוווּן שטערן, קליינע פינקלדיקע. זעך געשפיגלט אין שניי. שאַטנס זענען אָנגעלאָפן לאַנגע, דינע. זיך געלייגט קלאַפטערווייז, און נישט געוואָרן. מרדכי איז געגאַנגען מיט צעשפּרייטע פינגער, ווי ער וואָלט געוואָלט עפעס דערגרונטעווען. זיך אַראָפּגעלאָזט טיפּער, טיפּער. געפילט ווי די שנאה צו זיך אליין פאַרשווינדט, דערקענט זיין אייגן פנים, אזא מענטשלעך. איז אים איינגעפאלן, אַז גוט און שלעכט עקזיסטירן גאַרנישט, ס'ווענט זיך בלויז ווי ווייט דער מענטש קאָן זיך פאַרטיפּן..."

אין מרדכי'ן זען מיר אלע שטריכן פון דער ליבעראַלע עפאַכע, וואו די טעאָריע פון „לעסי פיר" איז די הערשנדיקע. דער יחיד און זיין זוילן איז דער איינציג באַשטימענדיקער פאַקטאָר, וואו אינדיווי-דועלער כאַראַקטער און טעמפּעראַמענט באַשטימען דעם גאַנג פון געשעענישן. אין מרדכי'ן האָבן מיר דעם בעסטן און אפשר דעם איינציגן עפיטאם פון דעם ליבעראַליזם און אינדיווידואַליזם. ביי אַנדערע שרייבער האָבן מיר געהאַט שטיקלעך און ברעקלעך פון אַט דער הערשנדר פּילאָזאָפּיע אין איראָפּע אין דעם 19טן יאָר הונדערט. שלום אַש'ס און דוד בערנלסאָנ'ס גבירים האָבן אַ ליבעראַלע פּילאָזאָפּיע, וואָס איז ניכער אַ יידיש פאַטריאַכאלישע, געבויט אויף פּסוקים פון תּלמוד און מדרש. בעת ביי מרדכי'ן איז עס דער ליבעראַליזם פון דעם אונטערנייענדן פּריציפּיקלאַס. ריזעלבע פּילאָזאָפּיע, ווען זי איז איבערגענומען געוואָרן פון די סעמ'ס אין אַמעריקע, מענטשן אָן קולטור, אָן וויסן און איז איבערגעזעצט געוואָרן אין דער ריזיגער אינדוסטריאַליזירטער אַמעריקע, איז דערפון אַרויסגעקומען אַ פּוסטע, אַמאָראַלישע פּילאָזאָפּיע פון „אַלעס איז ערלויבט, קיין זאַך איז פאַרבאָטן". אָבער די פאַרלאַנגען זענען געווען מיזערנע, עפּידערי-מישע, און זיי זענען אפילו נישט בכוח געווען געבן אַ שרייבער מאַטעריאַל פאַר גרוסער נאָוועלע. זיי זענען בלויז גענוג געווען אויף סקיצעס. מען האָט זיי בלויז געקאָנט סקיצירן. ווייזן פּוסטיקט און אפשר טראַגישקייט. ווייזן זייער אימפּאַטענץ איבערצוזעצן זייערע

געדאנק אין מעשים. זיי האבן נישט געקאנט אקטיוויזירן זייער פילאָ-
זאָפיע, פשוט דערפאר, ווייל זיי זענען געווען אין א ניי לאַנד, און
נישט באַמערקט, אז די געזעלשאַפט האָט זיך געבויטן. זיי האָבן
בלויז געקאנט אַקטיוויזירן זייער ווילן אין דער אַרבעטער באַוועגונג.
און זי איז זיי אינגאַנצן פרעמד געווען. אַרבעט בכלל איז זיי פרעמד
געווען. זיי האָבן זיך אָנגעכאַפט אין דער אַמעריקאַנער לעגענדע
און יידישע פּראָבלעמען האָבן זיי פאַראַטן. זיי האָבן אָן וואָרצלען
געלעבט, זענען זיי פאַרדאַרט געוואָרן. זיי האָבן אפילו מרדכי'ס
ירושא נישט באַמערקט. זיי האָבן בלויז דעם ריח פון די מאַסן אין
קאַצקער הויף אַריבערגעבראַכט און אים איבערגעלאָזט אין די
הינטערגעסלעך פון ניו-יאָרק. און פאַר זיי האָט מאַני-לייב זיינע
בלייכע פינגער געוויזן, און לאַנדוי האָט זיך געגרויסט דערמיט, וואָס
ער איז זושע לאַנדוי. די סעמס האָבן אפילו לאַנדוי'ס שפיי נישט
באַמערקט. דורך „די פּוילישע וועלדער“ האָבן די יידישע עמיגראַנטן,
וועלכע זענען געשטאַנען אין אַ זייט, געקאָנט זען, וואָס עס ווערט פון
אידיען, וואָס ווערן איבערגענומען און זיי ווערן נישט אַקטיוויזירט
מיט ניי לעבן און נייעם אינהאַלט.

מרדכי'ס אַקטיוו לעבן ענדיקט זיך נישט מיטן דורכפאַל פון
דער גרויסער אימפּראָוויזאַציע און מיט מענדל קאַצקער'ס טויט.
אַזא טיפער שאַפּנדער קוואַל, ווערט נישט פאַרצערט און אויסגעשעפּט
פון קלייניקע מעשים אָדער גרויסע אַנטווישונגען, יעדע אָפּגעטאַגענע
זאָך ווערט אַ רעמיניסענץ, וועלכע שטויסט און טרייבט און רעגט
צו נייע מחשבות און נייע טאַטן. געפינט מרדכי איין פעלר ניט
אַקטיוויזירנד ציט ער זיך צו נייע, מער סטימולירנדע. עס איז
אפשר דעריבער נישט גערעכט צו צושרייבן צו זיין יחוס-כריוו די
סעמס און מאָריסעס אין אַמעריקע. גיכער זענען זיי אייניקלעך פון
דעם קלוגינקען און לייכט אַדאַפּטירנדן שמואל. מהרבי איז גיכער
ענלעך אויף זיין שאַפּער אָפּאַטאַשו, וואָס האָט איבערגעלאָזט די
אַמעריקאַנער מיליע, ווען זי איז נישט געווען קינסטלעריש אַקטיוו-
זירנד, און איז אַוועק זוכן די וואָרצלען פון די אויסגעטרוקנטע
בלעטער אין אַמעריקע, כדי שפעטער צוריקצוקומען אַן אָפּגעפּרישטער
און באַרייכערטער און זיינע אַמעריקאַנער העלרן אופּסניי באַטראַכטן.

מדרכי גייט אויך צו נייע דערפארונגען אין פאריז. דאָרט קומט ער זיך צוזאַמען מיט אַלע קרעאַטיווע און אומרואיקע נייסטער פון דער פּוילישער און יידישער אינטעליגענץ. דאָרט קומט ער זיך צוזאַמען מיט נייע רעוואָלוציאַניזירנדע כוחות פון אייראָפּע. דאָרט קומט ער אויך אין באַרירונג מיט אַלע שאַפנדע און ברויזנדע טראַדי־ציעס, און נייע האַפנונגען און שטרעבונגען. ער גייט אויך צום עבר, כדי צו געפינען כוח און באַגייסטערונג פאַר זיין ווייטערדיק לעבן. ער זיצט אין ביבליאָטעקן און ער לעבט אויף די אַלע לעבע־דיקטױטע העלדן פון די ביכער, און דורך זיי ווערט ער באַלעבט. „מדרכי האָט פאַרגעסן, אַז ער געפינט זיך אין דער ביבליאָטעק פון פאַרזער אַרסענאַל, אַז אַרום אים זיצן מענטשן, באַמערקן ווי ער מאַכט העוות, שמייכלען פון זיינע גרימאַסן. די טויזנטער ביכער, וואָס זענען געווען צעשטעלט אַרום די ווענט און האָבן אַראָפּגעקומט פון די פּאָליציעס, זענען פאַר אים ניט געווען קיין שמות, קיין צע־שוואַומענע שאַטנס. אַרום אים האָבן זיך געדרייט מענטשן פון פאַרשיידענע לענדער און דורות. נישט קיין פּרעמדע פּנימ'ער, וואָס גייענדיק פאַרביי ווי אויף אַ יאַריד, קוקן אויף דיר און זען דיך נישט. ער האָט דערקאָנט די קנייטשן, דעם שמייכל, געוואוסט יעדן איינעם יחוס. די אַלטענלעכקייט ווערט דערעסן. די וועלט דער־ווידער. גראַבט מען זיך אין שטויב. מען הערט דעם צאַפּל פון מיליאָנען אונזעבאַרע ווערטער, וואָס דערמאָגען, אַז זייער שעה האָט געשלאָגן. ווערטער וואָס זענען פאַר דער צייט געקומען אויף דער וועלט. נישט געקאָנט ביים לעבן באַקומען קיין תּיקון, ווערן אזוי־ערנאָך דערהויבן צום „ניצויץ“, שטייען אויף תּחית המתים. נאָט פרייט זיך מיטן וואָרט, וואָס ווערט באַנוצט און דערהויבן דורכן מענטש. קושט עס, קרוינט עס מיט זיבעציק געשניצטע קרוינען. דאָס געקרוינטע וואָרט שוועבט איבער אַלע זיבעציק הימלען, ביז עס קומט אַ גע'טובל'טס צום: עתי־יומין.“ און די ווערטער פון „עתי־יומין“, זענען ווערטער פון חכמה. פּול מיט סודות. נעמט „עתי־יומין“ דאָס צאַפּלדיקע וואָרט, קרוינט עס מיט דריי הונדערט און זיבעציק קרוינען, — ווערט פונם וואָרט אַ הימל. און דו, מענטש, וואָס גראַבסט זיך אין שטויב, ביסט מתקן פאַרגעסענע ווערטער;

ווערסט א שותף צו מעשה בראשית". מרדכי'ס באַרירונג מיט די נייסטיקע ריזן פון 19טן יאָר הונדערט, האָבן געקאָנט האָבן אויף אים א צווייפאָכע ווירקונג. אָדער ווערן א דינער, א באַגייסטערטער און ענטוויאָסטישער נאָכפאָלגער פון די נאָרוויחס, קאהאנעס און משה'הע-סעס אָדער ער זאָל ווערן אַנטוישט אין פּערזאָנען, אין לעבעדיקע העלדן, ווי גרויס און ריזיק זיי זאָלן ניט זיין, און ער זאָל אַנטלויפן צו דער שטילער, איינגעהאַלטענער גרויסקייט פון ווערטער. מרדכי קאָן פאָקטיש אַרומנעמען ביידע. ווייל זיינע ענטוויאָזחס, כאַטש טיפע און אינטענדאלע, זענען נישט קיין דויערנדיקע, נישט קיין אייביקע. אַזוי, ווי אָפּאַטאַשו גיט אים אַ סופּער סענסיטיווקייט, וועלן מיר דורך אים קריגן, פונקט ווי מען קריגט דורך סטענדהאַלס העלדן פון פראַנצויזישן לעבן אין 19טן יאָר הונדערט, אַ גענוי בילד פון אַלע ענטוויאָזחס און אַנטווישונגען פון דער ליבעראַלער סאָציאַלער יוגנט פון יידישן פּוילן אין 19טן יאָר הונדערט.

מרדכי'ס פּערזענלעכקייט איז שוין גאַנץ און אָפּגערונדעט, אייר דער ער קומט קיין פאַריז. זיין אַנטייל נעמען אין די ווייטערדיקע געשעענישן, זיין באַגעגנגען זיך מיט טערעזן, מיט באַקונינען, און מיט די אַלע אַנדערע פּערזענלעכקייטן, זענען אָפּאַטאַשן נויטיק צו דערגאַנצן דאָס בילד פון דער עפאָכע און אירע פירער. מיר באַקאַנען זיך מיטן אַמת'ן באַקונין, מיר קריגן אַ בילד אין פראָפּיל פון מאַרקסן. מיר זען זיי אין אינטימערע ראַמען, ווי אין זייער געזעלשאַפּטלעכער טעטיקייט. מיר באַקאַנען זיך אויך מיט מרדכי'ן, אַלס שריפטשטעלער. די גאַנצע צייט, ווען מרדכי האָט איבערגע-לעבט איין דערפאַרונג נאָך דער צווייטער, האָבן מיר זיך געוואונ-דערט, וואָס טוט דער סענסיטיווער מרדכי מיט אַזאַ ריזיקער גאַמא פון עמאָציאָנעלע אויפטרייסלונגען. זיין ליבע צו זיין מיט זיך אַליין, זיין טאַלאַנט צו באַבאַכטן און רעפּלעקטירן, האָט אים געמוזט פירן צו דער פּען. אָפּאַטאַשו דערציילט וועגן אים, אַז ער האָט, דערקענט אַ פּאָליציימאַן אָן די טריט, געקאַנט אונטערשיידן אָן דעם ריח, צי אַ בעקער באַקט געבייטעלט ברויט, צי זעמל, געוואוסט ווי פרי יעדעס געשעפט עפנט זיך. אין דער נאַכטיקער לופט פון פאַריז איז ער אַרומגעגאַנגען אָן אונרויאַקער, אָן אומעטיקער און פאַר-

טראַכטער. „און פון דער פינצטערניש האָט זיך אַרויסגעשילט דאָס פאַרווייניטע פנים פון זיין מאַמע—זון, קום אַהיים און טו תשובה. און איבער אַלעם האָט געשוועבט פעליציעס צעשטראַלט געזיכט, ווי אַ צעפלאַמטע זון איבער אַן אויסגעקוילעטער שטאַט מיט מענטשן“, און עס איז דעריבער נאַטירלעך, אַז אָט דער געדאַנגל פון כוחות זאָל אים מאַכן אַ שותף צו מעשה בראשית. „אַלץ אין אים האָט זיך געד-רויכט, צונויפגעשמאַלצן די נשמה מיטן חומר און אין דער מוטושטש' קייט האָבן שטיקלעך ליכט זיך געפערלט. שפעט אין דער נאַכט האָט ער אָנגעצונדן אַ ליכט. זיך געזעצט איבער אַ העפט און גענומען שרייבן“.

9

אין דעם באַנד „1863“ לייטערן זיך אויס צווישן אַלערליי אינטריגעס פון די גענעראַלן און אָפּיצערן פונם אויפשטאַנד דריי קלאַרע, גרונטאָוונע פראַבלעמען, וואָס קאָנען צום קלאַרסטן דערקלערן פאַרוואָס סיי אָפּאַטאַשו, סיי לייוויק, סיי לעיעלעס און אַש, האָבן אין יענער צייט זיך געווענדט, אָדער צו געשיכטלעכע עפאַכן פאַר זייער מאַטעריאַל, אָדער זיי האָבן איבערגעבויט לעגענדעס. אין דעם כאַאָס און צעמישעניש פון ווערטן אין אַמעריקע אין דער מלחמה-צייט וואו טאט, סתם אזוי, אָן מאַטיווירונג, איז געווען די דעצידירנדיקע מאַס פאַר דערגרייכונגען, דאָן איז געווען זייער נאָ-טירלעך. אַז דאָס וואָרט זאָל ווערן פאַרהערלעכט, אָדער אַ צייט זאָל אַרויסגערופן ווערן, וואו דאָס וואָרט, דער צילינג פאַר טאט, זאָל לייטערן, באַגייסטערן און רופן. אין 1863 ווערן די ערטער, וואו דאָס וואָרט בליצט אויף טעלעגראַף-סלופעס מיט לאַמטערנס, וואָס באַ-צייכענען דעם וועג, די מאַס פאַר טאט. די טאט אין 1863 ווערט ביסלעכווייז צעשמאַלצן פון הייסע ווערטער, אָדער זי ווערט געפרוירן און פאַרגליווערט פון אייזיקע און שטיינערנע ווערטער. די אייביקע מלחמה צווישן וואָרט און טאט, ווערט אויסגעקעמפט אויף די פלאַכן פון זייער אַן אַקטיווער עפאַכע, און מיצקעוויטש, סלאַוואַצקי און נאָרוויד געווינען איבער אַלע קאמאָאָוסקיס און לאַנגעוויטשעס און אַלערליי גענעראַלן און פולקאָוויקעס. דאָס גרויסע און מעשה-בראשית'דיקע וואָרט, דער סיני-פלאַם, וואָס בלייבט ברענען נאָכדעם ווי אַלע בעלגישע בייסן אָן לעכער און אָן קוילן זאָגן זיך אָפּ אַנצור צינדן פייערן. דאָס וואָרט בלייבט אַלט דאָס היסטאָרישע פייער, וואָס וועט שפעטער צינדן הערצער און וואַרימען געמיטער. דאָס וואָרט וועט סוף כל סוף ברענגען די גאָלד. דאָס וואָרט, וואָס איז איגנאָ-רייט געוואָרן און באַשפּיגן געוואָרן פון די אַמעריקאַנער בריקן און הויכע געביידעס קריגט תיקון אין די „פּוילישע וועלדער“ און אויף די קאמפּספּעלדער פונם פּוילישן אויפשטאַנד.

א צווייטע פראָבלעמע, וואָס ווערט שאַרף אונטערגעשטראַכן, איז די ראַליע און דאָס אָרט פונם יחיד, דעם מענטש. אין דער אַמעריקאַנער סביבה, האָט דער מענטש פאַרלוירן זיין צלם אלהים. ער איז געוואָרן אַ שטויבל, געטראָגן פון ווינט, אַ שטיין אינם טראַטואַר, וואָס ווערט איבערגעמאַכט, מען זאָל אים קענען אַרייַן פאַסן אין נייע העכערע געביידעס. טראַטואַרן, וואָס ווערן פאַר-ברייטערט, אָדער פאַרשמעלערט, זיך צו צופאַסן צו די לעצטע פאַר-אַרדנונגען פון שטאַט רעגירונגען, וואָס זענען צופאַלן פון פּאָליטישע קאָמבינאַציעס. אין אַפּאַטאָשו'ס טרילאָגיע קריגט דער מענטש אַ נייעם פאַספּאָרט, וואָס באַשטימט פאַר אים די טעריטאָריע צווישן הימל און ערד. ער ווערט ווידער באַלעבאָס פון דער שאַפּונג. ער ווערט ווידער מייסטער פון דער נאַטור, מייסטער איבער זיך אַליין. ער שאַפט און באַשאַפט. דעם מענטשנס ראַליע אויף דער וועלט קריגט נייעם אינהאַלט און זעלבסטשטענדיקייט.

אַ דריטע פראָבלעם, וואָס ווערט באַהאַנדלט סיי פון אַפּאַטאָשו'ן און סיי פון די אַנדערע פּריער דערמאָנטע שרייבער, איז די פראָבלעם פון דערלייוונג, סיי פון יחיד און סיי פון דער וועלט בכלל. און די פאַרמען, וואָס די דערלייוונג-פראָבלעם נעמט אָן ביי אַפּאַטאָשו'ן און ביי די אַנדערע זענען אויך אַן אומדירעקטער רעזולטאַט פון דער אַמעריקאַנער סביבה, אַזוי, אַז דער אופן ווי זיי פאַרענטפערן די פראָבלעם, איז פונקציאָנעל. פאַר דעם אינטעליגענט איז די סביבה אין אַמעריקע געווען פול מיט יאוש, צוועקלאָזיקייט און פעסימיזם. עטישע ווערטן זענען באַטראַכט געוואָרן פאַר בטלנות. טראַדיציעס האָבן פאַרלוירן זייער ווערט. „כל דאלים גבר“ — איז געווען נישט נאָר אַ ביאָלאָגיש געזעץ, נאָר אויך אַ סאָציאַלע ליניע. גאַנצלייט, אינטעגריטעט און אויסגעהאַלטנקייט זענען באַטראַכט געוואָרן פאַר גרינע קוואַליפיקאַציעס. אַלע קאַמפן פאַר נייע ווערטן, ספּעציעל אין דעם יידישן כאַאָס פון ווערטן, האָבן אויסגעזען האַפּנונגסלאָז. ס'איז דערפאַר געווען נאַטירלעך, צוריקצוגיין צום עבר, כדי צו שאַפן אַבסאָלועטע ווערטן און אַוועקשטעלן אַ דערלייוונג-אידיע, אַלס ריכט ליניע. אַמעריקאַנער שרייבער פון יענער צייט האָבן עטוואָס ענלעכס געטאָן. דערפאַר הערט אַפּאַטאָשו אין די ליפּאָווער וועלדער דעם

שופר של משיח, אָדער ליוויק אין פראג און לעיעלעס אין שפּאַניע און אין רוים. דערפאר הערט אָפּאַטאָשו אין די גאַסן פון פאַריז די טריט פון משיח. דערפאר לאָזט זיך אברהם מיט אַ רואיק גע- וויסן אויפהיינגען פאַר אַן אידיע.

יענע ציים איז בכלל געווען אַ צייט פון זוכן המשכ'דיקייט פון באַלדיקע דערפאַרונגען מיט טראַדיציע און אויך זוכן צו בויען אַ בריק צו דער צוקונפט. אַלערליי מאַראַלע און עטישע שליוזן זענען לויז געוואָרן. דער סדר העולם האָט אָנגעהויבן אונטער געשוואַנקען צו ווערן פון פאַרשידענע כוחות, פּאָזיטיווע און נעגאַטיווע. נייע סאָציאַלע פּילאָאָפּיעס, נייע באַוועגונגען האָבן זיך געראַנגלט, געוירן אין שוים פון דער צייט און זיך געריסן אַרויס אין דער אַקטיווער וועלט. ציניזם האָט זיך געראַנגלט מיט גלויבן, קאָדעווער האָט גע- וואָלט דעם מענטש פאַרבייטן. די צייט איז אין תוך כאַטש ניט אין גראַד געווען ענלעך צו אונדזער צייט. אין דעם אונטער-באַוואוסט זיין פון די טאַלאַנטפולע שרייבער האָט די צייט איר אָרט געביטן. דער שרייבער האָט געדאַרפט מער ווי בלויז אינטואיציע, כדי ריכטיק געפירט צו ווערן. ער האָט געדאַרפט אינטעלעקט אין אַ באַוואוסט- זיניקע באַציאונג צו זיין שאַפן. אינטואיציע איז גיכער אַ שטער געווען. די שרייבער, וואָס האָבן געהאַט אינטעלעקטועלע פאַר- שטעטניש פאַר דער וועלט, האָבן גרויסע און וויכטיקע אַרבעט אויפגעטאָן. זיי האָבן געזוכט צו פאַרשטיין נישט נאָר דעם אַרום, נאָר זיי האָבן אויך געזוכט אַ סינטעז מיטן אַמאָל.

די שרייבער האָבן געדאַרפט דאָס „עולה רגל זיין“, און די אַמעריקאַנער לאַנדשאַפט האָט עס נאָך מער געדאַרפט. אויף וויפל דאָס האָט געפינען אַ דירעקטן אָפּקלאַנג אין אַמעריקע איז אַ באַ- זונדער ענין. אָבער, אַז עס האָט באַרייכערט און אַ נייעם טאָן געגעבן דער יידישער ליטעראַטור, אין דעם איז נישטאָ דער מינרעסער ספּס. אָפּאַטאָשו וועט נאָך אַ באַרייכערטער צוריק קומען צום אַמעריקאַנער כאַאָס, אַן אָפּגעפּרישטער און אַן אַנדערער. ער וועט דאָן אַריבערבריינגען זיינע העלדן פון פּוילן, און ער וועט זיי אַיינ- ראַמען צווישן די ניו-יאָרקער געביידעס, אָדער אין די רעליגיעזע און קולטורעלע „שטיבלעך“ פון אַמעריקע, און מיר וועלן זען די

פראָפאַרציע פון וואַסן. מיר וועלן זען, ווי אזוי זיי וועלן אַקטיב-
וויירט ווערן פון אמעריקע. נישט נאָר זיין „פערד-גנב“, נאָר אויך
די העלדן פון „די פּוילישע וועלדער“ וועלן אַהער קומען.

מיט לייוויקן האָט פּאַסירט עפעס ענלעכס ווי מיט אָפּאַטאַשון.
נאָר ער איז דערצו געקומען דורך אַן אַטערן וועג. אויך לייוויק
האָט געפונען די אמעריקאַנער סביבה מיט איר כאַאָס פון ווערטן
אַן אויסגעדאַרטע, אַן אומשעפּערישע. און אזוי ווי לייוויק איז אַן
אינדיווידוואַליסט און אַן עטישע פּערזענלעכקייט, האָט ער נישט גע-
קאָנט ווי אַ טייל חברים זיינע, זיך איזאָלירן אין אַ בוידי-שטיבל
און גלויבן, אַז די קולטיווירונג און דער אויסדרוק פון זיין אייגענער
סענסיביליטעט זענען די איינציקע באַרעכטיקטע צוועקן פאַרן פּאָעט,
אַז אַריגינאַליטעט איז די הויפט מעלה, אַז די געזעלשאַפּט איז
פיינטלעך, נאַריש און אַן פּאַנטאַזיע. ער האָט נישט געקאָנט אַנ-
נעמען די טעאָריע פון זיינע חברים, אַז דער פּאָעט טריאומפּירט
איבער דער וועלט אין מאַמענטן דורך אַ מיסטעריעזן אַריינגעמען
די וועלט אין זיך, און אַז קונסט, דער אומשטערלעכער אויסדרוק
פון אַזעלכע מאַמענטן איז דעם פּאָעטס נקמה אין דער געזעלשאַפּט.
לייוויקן זענען די אַלע עסטעטישע שלוקערצן פּרעמד געווען. פּרעמד
זיין אינערלעך וועזן. אים האָט אויך דערעסן דאָס געזאַנג וועגן
דעם פּאָעט אַלס אַ מין צושפּילער ביי פיין געדעקטע טישן, און אין
זיין קאַמף מיט די עסטעטן, און אין זיין מלחמה מיט זיך אַליין דעם
אינדיווידוואַליסט אין אַ צייט פון געשרייען פון מאַסן, איז ער אַוועק
קיין פּראַג געפינען אַ סינטעז פאַר זיינע ראַנגלענישן, און אַן ענטפּער
אויפן כאַאָס פון ווערטן אין אמעריקע.

לייוויקן האָבן אַלע מאָל מער געמאַטערט עטישע ווי קינסטלע-
רישע פּראָבלעמען. פאַר אים איז קונסט קיינמאָל נישט געווען קיין
רעליגיע. גיכער איז אַ רעליגיעז לעבן, אָדער בעסער געוואָנט אַן
עטיש לעבן מיט אַחריות פאַרן יחיד און דעם כלל געווען, אָדער גע-
דאַרפט זיין אַ קונסט. אין אונדזער לעבן דאָ אין אמעריקע האָט
ער געזוכט אַ קינסטלערישע ראם, וואו די אידיען און קאָנפּליקטן,
ספּעציעל די אידיע פון אַחריות און די אידיע פון דערלייזונג זאָלן
קאָנען קינסטלעריש איינגעפאַסט ווערן, און ער האָט נישט געפונען.

אלץ וואָס די סביבה האָט אים געקאָנט געבן איז אַ „שאַפּ" און „שמאַטעס", אלץ וואָס ער האָט אין ניו־יאָרק געקאָנט געפינען, איז דעם אדאָפּטיר־פּראָצעס מיט זיינע באַגלייטנדע קאָנפּליקטן פּון אַלטן און יונגן דור, אַמעריקאַנער באַגריפּן פּון דערפּאָלג באַרעכטיקט אלץ און אַלט־פּרעגנישע באַגריפּן פּון מאָראַל און עטיק. אָדער קאָנ־פּליקטן צווישן אַן אַלטער לעבנס אַנטשוואַונג און אַ נייעם לעבנס שטייגער. אלץ פּראָבלעמען, וואָס האָבן לייוויקן אָנגערירט, גע־רעגט אָבער ניט אויפגעטרייסלט. אים האָט מער פּון אַלעס גענאָנט און קינסטלעריש געפייניקט דאָס פּראָבלעם פּון מענטשלעכער אַהריות. און אַן אָנרעגונג דערפאַר האָט ער אין דער גולם לעגענדע געפונען. דאָס לעבן אַרום איז געווען אויסגעוואָרצלט, דער דור אַן אַמאָראַלער, ווערטן כאַאָטישע, און זיך בייטנדיקע. קיין גאַנצער מענטש, קיין פּערזענלעכקייט, וואָס דורך איר זאָל אַן אידייע זיך קאָנען ליטערן און קריסטאָליזירן, איז נישט געווען. לייוויק, וואָס האָט זיך אַלעמאָל געראַגלט מיט אידייען, פּראָבלעמען און ווערטן האָט געמוזט נעמען אַן עקסקורסיע אין אַן עפּאָכע פּון גאַנצקייט און מיר וועלן זען צי ס'וועט געשען אַ נס. צי וועט דער וואונדער פּון אַ גאַנצער פּערזענלעכקייט מיט אַ פּראָבלעם אונדז העלפּן אין אונדזערע היינטיקע מאַטערנישן און געראַנגל. די עקסקורסיע צום גולם איז כמעט געווען העלזעריי. לייוויקס קינסטלערישער חוש האָט אים אַהין געטריבן זוכן אַן ענטפּער. האָט ער אים געפונען? נאָך אַ פּראָבלעם האָט לייוויקן געמאַטערט. די פּראָבלעם האָט מסתמא אינטערעסירט יעדן קרעאַטיוון קינסטלער מיט געזעלשאַפּט־לעכער אַהריות. די פּראָבלעם איז אַ קאַרדינאַלע, און האָט צו טאָן מיט דער אינטעגרירטע פּונם קינסטלער, און זיין ראַליע אין דער געזעלשאַפּט. די שלוסן וואָס אַן אַנאַליז פּון דער פּראָגע וועלן אַרויסברענגען, וועלן באַשטימען די גרעניצן און די פּערספּעקטיוון פּונם קינסטלער אין אַ כאַאָטישער געזעלשאַפּט. די קאָנסעקווענצן פּון אַן אַנאַליז וועלן אויך באַשטימען, צי איז בכלל פאַראַן פאַרן קינסטלער מיט אַ קלאָרן קאַפּ און קריסטאָליזירטן בליק און דער געזעלשאַפּט אזא אַביעקט ווי אַ כאַאָטישע געזעלשאַפּט. שפיגלט ער בלויז אַפּ צושטאַנדן און אומשטענדן, אָדער ער איז באַלעבאָס און

ער אראַנזשירט זיי. איז ער זעלבסט־הערשער איבער זיין מאַטעריאַל, און ער אַליין שטייט אינגאַנצן אין אַ זייט, אָדער ער פאַרמירט זאכן. און פאַרמירנדיק ווערט ער באַאיינפלוסט פון זיי. פאַר לייוויקן, ווי פאַר יעדן קינסטלער איז די אַנטשיידונג געווען וויכטיק צוליב אַ סך טעמים. אָבער ספּעציעל וויכטיק און נויטיק פאַר אַן אַמעריי־קאַנער יידישן שרייבער. עס איז געווען וויכטיק, ווייל לייוויק האָט גע־דאַרפט באַשטימען צו איז פאַראַן קולטור אָדער קונסטפּיאיקע סביבות אָדער ניט. און די קינסטלערישע טאַט איז דער בעסטער דעצודירנדער פאַקטאָר. דער „גולם“ האָט עס באַשטימט, לייוויק איז געוואָר געוואָרן דורך זיין אייגענעם שאַפונגס־אַקט, אַז דער קינסטלער ווערט געפירט פון אַן אידיע און אַ וועלט אַנשוואונג און די פאַקטאָרן אין דער סביבה באַשטימען זיינע שיכות'ן צו דעם מאַטעריאַל וואָס ער באַהאַנדלט. עס איז נישט קיין מיסטעריע אָדער ספּינסקס, וואָס פאַרכאַפט און פאַרפלאַנטערט אין איר געז, נאָר עס איז אַ פראַגע פון ווילן און אידיע.

אין יענער צייט האָבן פיל דיכטער און נאָוועליסטן געפונען די סביבה פוסט און זייערע קונסט־פאַרמען אַלט און אומשעפּעריש. זיי האָבן געאַרבעט די גאַנצע צייט מיטן ערשטן איינדרוק — וואונ־דער און איבערראַשונג פון דער נייער וועלט און בענקשאַפט צו דער שטילער אידילישער וועלט, וואָס מ'האַט ערשט פאַרלאָזן. דאָס זעלבע האָט איינגטלעך אויך געטראָפן אפילו מיט אַמעריקאַנער שרייבער, נאָר ביי זיי איז עס געווען אַ פּועל יוצא פון אַ שנעל זיך בייטנדיקע געזעלשאַפט מיט באַגריפן פון ווערטן, וואָס האָבן זיי שאַקירט, און דערפאַר זענען זיי געוואָרן געטריבן צו נייע מיריווס, פון שאַפן, און דורכן שאַפן עטאַבלירן נייע ווערטן. זיי האָבן גע־שריבן באלאדן, סאַנעטן, היסטאָרישע נאָוועלן, קורצע דערציילונגען און איבערזעצונגען. אונדזער דעמאָקראַטיע אין אַמעריקע, האָבן די שרייבער געוויזן, האָט נישט געשאַפן קיין הינטערגרונט פון ווי־טאַלע גלויבנס, פון וואָס קינסטלערישע פּערזענלעכקייטן זאָלן קאַנען פאַרמירט ווערן, און באַאיינפלוסט ווערן. אונדזער דעמאָקראַטיע האָט נישט געשאַפן קיין אַלגעמיינע איבערצייגונג, אַז הינטער די בייטנדיקע נויטווענדיקייטן פון אונדזער געזעלשאַפטלעכן לעבן איז

פאראן א גייסטיקע רעאליטעט, וואָס איז אַבסאָלוט און אומפּאַר
 ענדערלעך. א גייסטיקע רעאליטעט, וואָס שטייט ווי א שומר הינטער
 אַלע מאַטעריעלע ענדערונגען. די דעמאָקראַטיע האָט אויסגעשעפּט
 די סובסטאַנץ פון די אַלטע אילוזיעס, וואו קונסט האָט זיך באַוועגט.
 ספּעציעל די אילוזיע, אַז אייביק לעבן, אָדער קונסט ליגט אויף יעד
 נער זייט פון פּאַסטן. די אַמעריקאַנער דעמאָקראַטיע, אָדער בעסער
 געזאָגט, די אינדוסטריעלע געזעלשאַפּט האָט די קונסט אַוועקגעשטעלט
 אין אַ באַזונדערן ווינקל. אינגאַנצן אָפּגעשיידט פון טאַגטעגלעכע
 דערפאַרונגען. קונסט און ליטעראַטור זענען געוואָרן אַרטיקלען פאַר
 מוזיקאָמס און ביבליאָטעקן, וואָס בלויז די איירעלע, ראַפּינירטע
 און רייכע קאָנען אָפּשאַצן. קונסט און ליטעראַטור זענען דעגראַדירט
 געוואָרן צו אַן עסטעטישער באַשעפּטיקונג פון פּיינשמעקער. און
 אַלעס, וואָס איז פאַרבונדען מיט די דערפאַרונגען פון דעם פּשוט'ן
 מענטשן איז דעלעגירט געוואָרן צו קלייניקע פאַרענגיגנס און קליינל
 מחלוקה'לעך. די ליטעראַטור האָט אויפּגעהערט זיין אַן אינטענראַ
 לער טייל פון טאַגטעגלעכע דערפאַרונגען. דערפאַר האָבן קינסטלער
 מיט אַן עטישן דראַנג געזוכט אַ וועג ווי אַזוי אויפּדאַסניי צו פאַר
 בינדן לעבן מיט קונסט. און עס איז געווען נאַטירלעך זיי זאָלען
 גיין צום מיטאַלאַטער, אָדער צו צוריקגעשטאַנענע לענדער, וואו דער
 אינדוסטריאַליזם האָט נאָך פון קונסט נישט געמאַכט אַ שפּיל פאַר
 רייכע און אינטעליגענטן. דערפאַר האָבן אָפּאַטאַשו און לייוויק גע
 מוזט זוכן אַן אַנדערע סביבה פאַר זייערע געשטאַלטן, כדי זיי צו
 קאָארדינירן מיט דער דערפאַרונג פון דעם געוויינטלעכן מענטשן.
 אַט דער פאַרלאַנג צו אַראַנזשירן מענטשלעכע דערפאַרונגען אין
 צוועגלעכע „דענס“ צו דעם מענטשן אין גאַס האָט געטריבן אָפּאַ
 טאַשן צו זיינע „פּוילישע וועלדער“, אַש'ן צו „קידוש השם“ און צו
 „די כּישוף מאַכערן“, מ. פ. האַלפּערן צו „די נאַכט“, א. ליעסין צו
 „ר' עקיבא, בר כּוכבא און געשיכטע בכלל“, ליעיעלעסן צו „אשר
 לעמלען“ און „שלמה מלכו“, מ. י. חיימאָוויטשן צו „דעם מאַן פון
 נצרת“ און „שבת צבי“. אמת, ניט יעדער פון די דערמאָנטע
 קינסטלער האָט געגעבן קינסטלערישע פיגורן. חיימאָוויטש האָט,
 למשל, פון די ריזיקע געשיכטלעכע פיגורן געמאַכט קאַרליקלעך. ער

האַט זיי אָפּגעהאַקט די הענט, פּיס און קעפּ און איבערגעלאָזט בלוין אַ פּאַר באַוועגונגען. אָבער אַלע האָבן זיי געזוכט אַ נענטערע פּאַר-בינרונג מיט דערפאַרונג אין היינט־צייטיקע טערמינען.

דאָס געדייען און וואַסן פון קונסט איז אָפּהענגיק אין דעם קינסטלערס אַרייגיגעלע אַנטדעקונגען אין לעבן, אָדער אינס לעבן פון דער נאַטור, וואו די לאַגיק פון אַ קונסט פּאַרמע איז בלוין דאָס איבער-שאַפּן פון אַן אינטולעקטועלע, אָדער עמאציאָנעלע אילוויע. דאָס לעבן אָדער די נאַטור האָבן נישט קיין לאַגישע שייכות'ן. מען דאַרף זיי שאַפּן. און עס איז די אויפגאַבע פון קונסט די שייכות'ן צו שאַפּן אין אַ באַשטימטער ריכטונג. קונסט און פּילאָזאָפּיע זענען די וועגן וואו מענטשלעכע דערפאַרונג איז אינטעגרירט, און דער מענטשלעכער פּאַרלאַנג פאַר אַ ראַציאָנאַלן אָדער לאַגישן סדר אין זיין לעבן איז באַפּרידיקט. דאָס איז די הויפט פונקציע פון קינסטלער. אָבער זיי קאָנען נישט עפעקטיוו אפּערירן מיט צווייט קלאַסיקן מאַטעריאַל, אָדער צוגעלעגענעם מאַטעריאַל. דער מענטש, וואָס שטעלט איבער, סדר'ט איבער, און קאטאלאָגירט די געדאַנק-פּאַרמען און סיסטעמען געשאַפּן פון אַנדערע, ניט באַזירנדיק אויף אייגענע דערפאַרונגען, אָדער ווען איינער מאַלט נאָך העלדן, גענומען פון ליטעראַרישן שטויב איז ניט קיין פּילאָזאָף, און ניט קיין קינסטלער, נאָר אַ פּראָפּעסאָר אָדער אַ גראַפּאָמאַן. אַ שרייבער אָדער קינסטלער, וואָס שפּילט זיך מיט קונסט פאַר קונסט־טעאָריעס און זעט נישט זייער פּוסטיקייט און אָפּגעריסנקייט פון לעבן און דערפאַרונג, איז ניט קיין שאַפּער, נאָר אַ פּראַנט. אַ שרייבער מוז זיין צוגעבונדן צו דער צייט אין וועלכער ער לעבט און צו אירע טיפּסטע דער-פאַרונגען. ער קאָן פון צייט צו צייט מאַכן אַן עקספּרסיע, כדי צו פּאַרטיפּן די צייט באַגריפּן און דערפאַרונגען. מיינונגען אָדער אינהאַלטן זענען נישט אַבסאָלוט און זיכער נישט אייביק. זיי ענדערן זיך פון עפּאָכע צו עפּאָכע, בייטן זיך, שטאַרבן, און שטייען אויף תּחית המתים אין אַנדערע פּאַרמען. קונסט באַגריפּן און אפילו פּאַרמען זענען הויפטזעכלעך אַ קאנגלאַד-מאָדאָט פון די דערפאַרונגען, און איבערלעבונגען פון אַ באַשטימטער צייט, זיי זענען צייטלעך אין ברייטסטן זין. דאָס סאָציאַלע לעבן,

קלאסן קאנפליקטן און כאראקטעריסטישע גייסטישע און געמיטס צושטאנדן זענען קינדער פון א באשטימטער צייט עפאכע. די פארמען פון דער ליטעראטור, די רייכקייט פון די געשאפענע ווערק וועט זיין אינטערעסאנט אין פראפארציע צו דער רייכקייט פון דער פערזענלעכקייט, וואָס שאפט זיי. די עלעמענטן, וואָס קאמפאנירן די אינטערעסאנטע פערזענלעכקייט קומען פון צוויי סוואַלן. — דער כאראקטער און טיפקייט פון דער דערפארונג, און דער פראָצעס פון אינטעגרירן די דערפארונגען אין א קונסט-ווערק.

ווען מ'פאָלגט נאָך די אַנטוויקלונג פון לייוויק'ס דיכטערישן וועג, זעט מען, אז זיין פערזענלעכקייט האָט ניט געפונען קיין אויס-דרוקס מאטעריאל פאר זיינע דערלייזונגס פראָבלעמען אין היינט-צייטיקן מאטעריאל. און ער האָט געמוזט אוועק צום מיטלאַלטער פאר זיינע סימבאָלן און אילוזיעס. שפעטער וועלן די מיטלאַלטער-לעכע סימבאָלן העלפן באַלויכטן אונדזערע היינטיקע קאנפליקטן און האָפנונגען. די דריי כוחות, וואָס לויט טענען דעטערמינירן דעם כאראקטער פון א ליטעראטור — די ראַסע, די סביבה, און דער מאַמענט דערקלערן טיילווייז דעם פענאָמען פון לייוויק'ס און אַפּאָטאָשו'ס עקסקורסיעס צום עבר.

10

אויב אַפּאַטאַשו האָט אונדז גענומען צו שטיִלע, פּאַסטראָלע, מעלאַנכאָלישע לאַנדשאַפטן און דאָרט אונדז פּלאַסטיש געמאַלן העלדן און אַן עפּאָכע: נעמט אונדז לייִוויק צום שטיִלן, שטויִביקן פּילאָ-זאָפּיש, סכּאלאַסטישן בית-המדרש אין פּראַג. דורך דעם מהר"ל און זיין דערלייזונגס קינד — דער גולם, ווייזט אונדז דערווייל לייִוויק די פּראָבלעם פון שאַפּונג בכלל. ער לייקנט אָפּ די טעאָריע פון אָביעקטיווע שאַפּונגס-פּראָצעסן, געלייטערט אין רעפּלעקסיע. די פּראָבלעם איז ניט נאָר אַ קינסטלערישע, נאָר אויך אַ ריין סאָציאַלע. אויב דער קינסטלער נעמט איבער די אייגנשאַפטן און כאַראַקטער-דיסטיקס פון זיין שאַפּונג, דאַן דאַרף ער זיין אינטיים פּאַרבוטרען מיט איר. די אידיע, אָדער געשטאַלט דאַרף אים שטאַרק אָנגיין. דורך זיין שאַפּונג דאַרף ער עפעס מתקן זיין, אויסבעסערן, רעפּאַר-מירן. שאַפּן איז נישט קיין שפּיל פון קינסטלערישע ענערגיע, בלויז נאָר אַ באַזאָוסטיזניקער סאָציאַלער פּראָצעס, וואו דער שאַפּער און די שאַפּונג זענען אידענטיש. אזוי זען מיר, אז דער מהר"ל, וואָס מאַכט דורך אַלע פּראָצעסן, כדי צו פּאַרגעסן, אָדער זיך אָפּטרייסלען פון דער רעאַליטעט, און זיך אינגאַנצן איבערגעבן אַן אבסטראַקטער אידיע, ווערט אָבער אזוי פּאַרכאַפט פון דעם ייִדיש-נאַציאָנאַלן אומ-גליק, דעם עלילת דם, אז אים ווערט באַלד קלאָר, וואָס זיין גולם וועט דאַרפן טאָן. זיין ראָליע ווערט נישט באַשטימט פונם מאַטע-ריאַל פון וועלכן ער איז געמאַכט, נאָר פון דער באַגלייטנדער אידיע. זיין מיסיע ווערט קאָנטראָלירט פון די נויטן פון דער צייט. אין אַנדערע ווערטער, נישט נאָר איז די שאַפּונג און דער שעפּער אידענ-טיש, נאָר דער שעפּער ווערט קאָנטראָלירט פון די צייט-פּראָבלעמען און ער מוז זיי דינען. ער טאָר ניט און קאָן ניט אַנטלויפן פון דעם הויפּט קאַמף פון זיין צייט. און דער קינסטלער דאַרף מיט דער הילף פון רעאַליסטישע בילדער פון זיין צייט דערהויבן די באַלדיקע פּראָבלעם צו איר אולטימאַטיוון סוף — אַלגעמיינע דער-

לייוונג. אין דעם גולם הויבט דער מהר"ל אן מיט א הפואה קעגן דעם עלילת דם און גייט איבער צו אלגעמיינער יידישער דערלייוונג, פון דער באַרדיקן צום אלגעמיינעם.

דאָס באַרדיקע האָט ביי לייוויקן אלע מאָל אָנגענומען אַן אַכסאַד לוטן כאַראַקטער. אזוי ווי זכרון איז ביי אים דער הויפט אינסטרור מענט מיט וועלכן ער אַרבעט, איז דערפאַר זייער נאַטירלעך פאַר אים זיך צו רעכענען ניט מיט געגעבענע סיטואַציעס אינגאַנצן אומאַפֿ הענגיק פון היסטאָרישער דערפאַרונג, נאָר מיט פּראַבלעמען אין וועל־ כע מענטשלעכע דערפאַרונג און ניט אינטערעסן שפּילן די הויפט ראָליע. תנחום, דער פאַרצווייפּלטער און כמעט האַפּנונגסלאָזער, איז מער כאַראַקטעריסטיש פאַר לייוויקס וועלט אנשויאונג ווי דער מהר"ל אָדער דער גולם. תנחום איז דערפאַרונג, אָנגעזאַמלטע ליידין און אַנטווישונגען. די אַנדערע זענען דינאַמישע, קרעאַטיווע כאַראַקטערס, מיט באַגרעניצטע היסטאָרישע צוימן, אָבער דאָך שעפּערישע מענטשן מיט אַ ווילן און חוש פאַרן מאַמענט. די וועלט פון סימבאָלן האָט לייוויקן אַרויסגעהאַלפּן מאַכן אלע פאַרשוינען אין „גולם“ גלייך וויכ־ טיק. סימבאָלן זענען גלייכבאַרעכטיקטע בירגער אין דער וויזועלער און פאַנטאַסטישער וועלט.

לייוויקן האָבן די חענטשן אַרום נישט גערעגט, נישט פאַרכאַפט. זייער לעבן ווערט געטריבן נישט פון עטישע באַגריפּן, נאָר פון אינסטינקטן. פשוט'ע אַפעטיטן. הונגערט זיי, חלוש'ן זיי, און ווען מען מונטערט זיי, חלומ'ען זיי וועגן אַ גרויס שטיק ברויט. ווערן זיי אַנטוישט שיכור'ן זיי און ניכטערן זיי זיך אויס, שיכור'ן זיי זיך ווידער אָן. אלעמאָל זוכן מענטשן אַ ווייך קישן אַוועק צו לייגן דעם קאַפּ און אים איינטוליען און נישט זען, כדי צו גלויבן אין זייער אייגענעם כוח. זיי זוכן נישט קיין אמת'ן, נאָר רו, קאַמד פאַרט. און אזוי ווי לייוויק וויל זיי אַריינזעצן אַ מאַראַלישן געוויסן דאָרט וואו דער מאַגן איז ליידיק, ליידין דערביער זיינע מענטשן, זיינע לידער, זיינע ווערטער. ליידין ווי מענטשן אויף וועלכע מ'מאַכט דריזן־אַפּעראַציעס, כדי זיי יונגער צו מאַכן. ליידיט דער מהר"ל פון ספּיקות, פון נישט זיכערקייט אין זיין כוח צו שאַפּן און באַשאַפּן. ליידיט דער גולם פון איינזאַמקייט מיט דער האַק אין האַנט. ליידיט

ר' באסעווי פון שלאָפלאָזיקייט. ליידיט תנחום פון צו ווייניק לאצן צו רייסן, ליידיט דאָס ליד פון גאָר נישט, ווייל עס קאָן נאָך זינגען, ליידיט טאדעאוש, ווייל ער קאָן נישט שטאַרקער און מיט מער רציחה שלאָגן, זיי ליידין דערפאַר, ווייל לייזיק ווייל זיי געבן דעם צלם אלהים, ער ווייל זיי מאַכן אַבסאָלוט, ווייל אויב געשיכטע און טראַדיציע מיינען דערפאַרונג, קאָנען נישט די אַרומיקע מענטשן פון וועלכע לייזיק גייט אַוועק, ווייל זיי זענען רוי, און נישט די ליידידיקע צו וועלכע ער כאַפט זיך צו איבערגעמאַכט ווערן, אזוי, אז זיי זאָלן קאָנען טאָן זיין שליחות, (לייזיקס), ניט דעם מהר"ם בשלימות. זיי פעלט לייזיק'ס זכרון און זיין קדושה. לייזיק איז אַלע מאָל פאַרכאַפט פון אַ ווינט פון אומרו. ער האָט אַלע מאָל אַ ווילדן פאַרדאַכט, אז קיין זאך וואָס ער באַרירט איז רעאַל. ער פילט זיך אַלס אַ קרבן. אַליין און מיט מורא, אַ מין קינסטלערישער איינזאַ-מער וואָלף. אויף אים ליגט אַ חוב מתקן צו זיין די פוסטקייט און אמאָראַלישקייט פון די מענטשן אַרום. דערפאַר דאַרף ער זיין דער שטענדיקער מרגל, דער זוכער, נישט פון מילך און האָניק, נאָר ווי דער פרוש אין פּרצ'ס דערציילונג זוכט ער אויפצוועקן די נשמה פון דער וועלט. און זיין יעדער קינסטלערישער עולה רגל זיין איז בלויז אַ פאַרווד אויפצוטרייסלען די אמאָראַלישע פאַרגליווערטקייט פון מענטשן, און אַראַפצורייסן זיין אייגענע וואָלפישע פעל און זיך באַפרייען פון דעם וואָלפס קול.

עס איז געווען נאַטירלעך, אז אין אזא סביבה ווי אונדזערע אין די מלחמה יאָרן, ווען מאָראַלישע און עטישע ווערטן זענען אינגאַנצן אָפגעווישט געוואָרן, אין אַ צייט ווען „מעגלעכקייטן" איז געוואָרן דער ערשטער נאָמען נישט פון מוניציע פאַבריקאַנטן, נאָר פון כמעט יעדן קרעמער, פערלער און פאַבריקאַרבעטער זאָל אזא ערני סטער און טיפער שרייבער ווי לייזיק איבערנעמען די ראָליע פון געוויסן פון יידישן פּאָלס. אין אים זאָל זיך אַנטפלעקן די סאַסמישע גערעכטיקייט. און דערפאַר זיינע לייזיק, זיינע חבלה לידה. לייזיק וואָלט געקאָנט זאָגן צוזאַמען מיטן מהר"ל „ביז וואָנען ער וועט זוכה זיין צום לעבן, אַ האַנט אַ הויב טאָן, אויפשטעלן אַ פוס, טראַגן איך דערווייל דעם קוק פון זיינע אויגן", אָדער „אין אַלץ, וואָס איך

פארטראכט, דערזע איך. און אלץ, וואָס איך דערזע, וועט קומען", די אומרויאקע יאָרן פון מלחמה און רעוואָלוציעס מיט אַ הינטער-גרונד פון פערזענלעכער דערפאַרונג אין סיביר האָבן לייוויקן געוויזן וואָס רויע מאַכט מיינט אין רעאַלע סיטואַציעס. דאָס פשוט'ע יאָגן זיך נאָך העכערע שכירות און פאַרכאַפן וואָס מער, וואָס האָט זיך צעפלאַקערט ביי די אונטערדריקטע, האָט לייוויקן אוועקגעטריבן פון די פאַסטראַלע אָדער לירישע דיכטונגען אין אים גערעגט צו געפינען אַן אַבסאָלוטע לייוונג צו דעם גאַנצן אומפאַרשטענדלעכן היסטאָרישן פלאַנטער. און עס איז געווען זייער נאַטירלעך, אַז ער זאָל עס גע-פינען אין אַ צייט פון אומגליקן, יידישע צרות און אין אַ געראַנגל צווישן טראַדיציע און רעוואָלט, צווישן אַבסאָלוטע אמת'ן און באַלדיקע גויטן. ער האָט געמוזט אוועקגיין פון דער סביבה, כדי אין פראַג צו דערזען דעמזעלעכן געראַנגל פון כוחות, דעמזעלעכן שפּיל פון היסטאָרישע אַפעטיטן און שוואַכקייטן, די אומפיאיקייט נישט נאָר פון מענטשן, נאָר אפילו פון דערליזער, זיך צו דערהויבן צום פלאַך פון אַבסאָלוטן מאָראַלישן אמת. אומדירעקט האָט ער סאַנקציאָנירט די כאַפּלאַפּ פּילאָזאָפיע פונם גאַסן מענטשן. אָבער פאַרן האַלרוז האָט ער אים אָנגעכאַפט, און ער האָט זיך אַביסל דערשראָקן פאַר דעם וואָס ער האָט אין די אויגן דערזען, לייוויק איז מסתמא נענטער ווי אַנדערע שרייבער צוגעגאַנגען נאָנט צום מענטש, און אים טיף אין די אויגן אַריינגעקוקט. און וואָס ער האָט דאָרט דערזען, פאַרפאַלגט אים זיין גאַנץ לעבן. דער „גולם" האָט אים פון דעם קוק ניט באַפרייט. ניט זיינע שפעטערע דראַמען און אפילו נישט „די נאוּלה־קאַמעדיע", כאַטש די לעצטע האָט דעם קוק פאַרמילדערט און אַביסל ווייכער גע-מאַכט. דער זכרון איז אַביסל קילער געוואָרן. ער טריפט מיט בלוט. אָבער בלוט, וואָס געבירט, ניט לעבן. מיר וועלן זען ווי די נאָך מלחמה יאָרן, די יאָרן פון ציילן די וואונדן, און דאָס איינקאַסירן די געווינסן האָבן אויף לייוויקן געווירקט.

עס איז זייער מעגלעך, אַז אין די עקספורסיעס צום עבר, האָבן געווירקט נישט בלויז ריין קינסטלערישע כוחות נאָר אויך קולטורעלע. דר. חיים זשיטלעוואָוסקי האָט שוין דאָן געהאַט אַביסל צעאָקערט אונד-זער אַמעריקאַנער „גרינע" ערד. ער האָט שוין געהאַט אַ היבש ביסל

פילן אריינגעשאַסן אין דער אמעריקאניזירטער-גרינער געביידע פון אייב קאהאן. דר. זשיטלאָווסקי האָט שוין געהאַט געוווּן, אַז דער משכיל'ישער באַגריף פון אמאָליקן יידישן פאָלק איז אַ פאַלשער. אַפילו אונטער אַלערליי רעליגיעזע פרוכט'ן און שליערס האָט זיך גע-וויקלט נישט קיין סקעלעט, נאָר אַ לעבעדיק פאָלק מיט אַן אידייע. דר. זשיטלאָווסקי האָט אָנגעוווּן די לעבעדיקע קאמפן פון יידישן פאָלק פאַר זיין עקזיסטענץ, און פאַר דער ממשלה פון אַן אידיע. און אין זיין רעוויזיע האָט ער אָנגעמערקט פערזענלעכקייטן אונטער די בערד און לאַנגע קאפּאַטעס. דר. זשיטלאָווסקי פובליציסטישער און פילאָזאָפישער בנין האָט אפשר אויך געשטויסן לייוויקן צום מהר"ל, און אַפאַטאָשן קיין רעגנסבורג. זיי האָבן געדאַרפט קינסטלעריש איבערשאַפן די היסטאָרישע פערזענלעכקייטן און עפאַכעס.

לייוויק האָט טאַקע נישט נאָר געזוכט אַן ענטפער פאַר בלוט-פאַרגיסונג, דעם תוך פון געראַנגל צווישן כוח און גייסט, נאָר אויך גע-שאַפן אַ העלד מיט אַן עפאַכע. דער מהר"ל איז דער שומר פון דער יידישער אידיע, פון דער יידישער מיסיע, אָבער אויך דער שופט און פוסק פונם יידישן אַרום, פון דער קעגנוואַרט. און עס ראַנגלען זיך אין אים צוויי ראַליעס. די יידישע געדולד האַלט ביים צוזאַמענברעכן און מיט דעם קאָן קומען דער פאַנאָדערפאַל פונם גאַנצן וועלט'שטיי-גער, ווייל אַן יידישן גורל איז אַפהענגיק דער צושטאַנד פון דער וועלט. ווי זאָגט דער מהר"ל „מיר האָבן צו אַלץ און אַלעמען פון נאָר דער וועלט זיך צוגערירט מיט איין שפיץ פון פינגער, נאָר פון דער זייט אַ הויך געטאָן מיט אונדזער אַטעם, און אַלץ, און אַלע פון דער גאַנצער וועלט וועט טראָגן שוין אויף אייביק אונדזער פינגער און שטורעמס, ווירבלנדיקע שטורעמס וועלן אויסברעכן פון אונדזער לייכטן, אויסגעהויכטן אַטעם. צו וואָס נאָר דאַרפן מיר געפינען טעמים, און פרעגן קשיות, וואָס מען וויל פון אונדז? אויב טעמים זוכן — זאָלן זיי. זיי זוכן טאַקע. זיי זוכן און געפינען. און אַז ווי צו זיי, צו זיער אָנגעשטריינגטן זוכן און געפינען. און מיר — מיר שטייען אַן דער זייט פון אַלע טעמים. מיר זענען שווער און לייכט, דערנענטערט און דערווייטערט. מיר ווילן, — גייען מיר אַנטקעגן מיטן פנים צו דער וועלט. מיר ווילן, — ווייזן מיר דעם נאַקן צו

דער וועלט. די וועלט איז נאָר דער דורכגאַנג, נאָר דער פּרוּדור צו אונדז אַליין. ס'איז אפשר צו לאַנג, צו פאַרפּלאַנטערט דער דורכ-גאַנג. אָנגעשטעלט מיט שפּיזן, העק — נאָר ווער וועט ניין זיך לאָזן אַפּראַמען פּון העק, אז אויך מיט זיי וועט מוזן ווערן אַפּגעראַמט אויך אונדזער אָנריר, אונדזער רויטער טראַט". די פּילאָזאָפּיע פּונם מהר"ל, די נאַציאָנאַלע מיסיאָנערישקייט איז נויטיק געווען פאַרן מהר"ל דאָן פּונקט ווי פאַר לייוויקן היינט. דאָס האָט געהאַלפּן געבן אַ תּוֹרָה, אַן אינהאַלט אונדזערע געשיכטלעכע ליידן. אונדזער צעזייט און צעשפּרייט לעבן, אויב צער איז אונדזער ראַליע, איז נאַטירלעך, אז מיר זאָלן זיך שרעקן פאַר דער האַק. אַ האַק איז אַ פּראָדוקט פּון אומגעדולד. פּון מקריב זיין דעם קיץ. און אין דעם לויערן אַ סך געפאַרן. אָט די נאַציאָנאַלע מיסטיק אין וועלכע לייוויק האָט זיך געהילט, איז גוט געווען סיי פאַר לייוויק און סיי פאַר אונדז. אונדזער יידיש לעבן אין אַמעריקע האָט אַ זין געקראָגן. און לייוויק האָט אַ קולטור אַטמאָספּערע געהאַט. כאַטש דער זיג אין „גולם" געהער דעם האַפּנונגסלאָזן תּנחומ'ען, און פּון דעם מהר"ל'ס פאַרלאַנג צו קאָמבי-נירן כּוח מיט גייסט ווערט גאָרניט. האָט אָבער דעם מהר"ל'ספּאַר-זוך צו ענדערן אונדזער געשיכטלעכע גורל אויפגעטרייסלט אונדזער פאַרגליווערטקייט. עס האָט אונדז געצוואונגען אויפּסניי זיך צו פאַר-טראַכטן וועגן אונדזער ראַליע צווישן די פעלקער.

דער „גולם" איז נישט נאָר אַ קינסטלעריש ווערק פּון גרויסן פאַרנעם, נאָר עס איז אויך אַ דאַטע אין אונדזער קולטור קאַמף. נישט נאָר קריגט דאָס יידישע פּאָלק אַ פּאַספּאָרט, נאָר דער סימבאָליזם ווערט דערהויבן צו קאָסמישע הייבן. אונדזער אַמעריקאַנער כאַאָס קריגט אַ קלאָר אויג, וואָס זעט אַלע פּלאַנטערס און געמיש פּון ווערטן. כאַטש אַ טיף נאַציאָנאַל ווערק איז „דער גולם", די אמת'ע טיר צו קאָסמישע פּראָבלעמען. פּון דעם אייגנאַרטיקן צום אַלגעמיינעם. ספּעציעל אין אַ צייט פּון געראַנגל צווישן פעלקער און קלאַסן.

11

די מלחמה און רעוואָלוציע יאָרן, זענען געווען יאָרן פון וואָגן-קער שוואַנגערשאַפט פון נייע ווערטן און האַפנונגען און אויך יאָרן פון אַבאָרטע-פאַרלאַנגען. די אַספּיראַציעס האָבן אויף פאַרשידענע שרייבער אַנדערש געווירקט, כאָטש זיי האָט געמאַטערט דיזעלבע פראַד-גע און כאָטש זיי האָבן געליטן פון דיזעלבע ספּיקות און ראַנגלענישן. אַפּאַטאַשו האָט באַהאַנדלט זיין מאַטעריאַל קיל, נישט קאַלט, נאָר קיל. ער האָט באַטראַכט מיט זיין הייסן טעמפּעראַמענט די מענטשלעכע קאָמעדיע קיל — די וועלט שטינקט טאַקע, אָבער מען דאַרף זי ריי-ניקן. לייוויוס האָט געכאַפט זיין מאַטעריאַל הייס, און ווען עס האָט אים געברייט און אים געמאַכט וואונדען, האָט ער געבלאָזן צו קילן די וואונדן, אָבער ער האָט קיין וואַסער ניט גענוצט אויסצולעשן דאָס פייער, וואָס האָט אים וואונדן געמאַכט. לעיעלעס האָט, לכתחילה, געפרוירענעם מאַטעריאַל גענומען. דער מאַטעריאַל ווערט געפרוירן, ווען ער באַטראַכט אים מיט זיין רואיק, לאַבאָראַטאָריש אויג. דאָן בלאָזט ער אויף דעם קינסטלערישן (חומר) מיט זיין אָטעם, כדי אים צו דערוואַרימען. ער בלאָזט אַריין זיין גאַנצן ווילן צו פאַרמירן, פאַרטיפּן און איבערשאַפּן. מען מוז מיטמאַכן דעם פראַצעס, כדי צו פאַרשטייען, דערזען און הנאה האָבן. ווי אזוי האָט לעיעלעס געזען און געזונגען, אָדער ווי אזוי האָט ער פאַרטיפּט די צייט פון מאַראַלישער און אינטעלעקטועלער פּוסטקייט? ביי לעיעלעסן איז שווער כראַנאָלאָגיש באַ-שטימען זיין שאַפּן, ווייל אָפּגעקילטער מאַטעריאַל קאָן לאַנג זיך וואַ-רימען אין די קעמערלעך פון דער אייגענער נשמה און ער זאָל נישט קאַליע ווערן, אָדער אַפּעקטירט ווערן. לעיעלעסעס שאַפּן לאָזט זיך נישט קלאַסיפּיצירן אין פּעריאָדן מיט סאָציאַלע ענדערונגען אַלס באַראַמער. עס איז אפשר פאַראַדאָקסל, אַז דוקא ער, וואָס איז גע-דאַנקלעך דער סאָציאַלסטער קאָן מיט דער פאַקטישער סאָציאַלער סביבה פאַראַלעל נישט פאַרבינדן ווערן. פאַר אים דעם אינטעלעק-טועלען מוז אַ מיסטישע פאַרבינדונג געשאַפּן ווערן. עס איז זייער

מעגלעך, אז דערין איז שולדיק זיין עקספערימענטאליזם און אינזי-
 כיוזם. נישט אז זיי זענען שלעכטע מעטאדן. פארקערט, זיי האבן
 אפגעלייקנט דעם אלט־פרענקישן און אָנגענומענעם שאבלאן פון אינ-
 טואיטיווער פויגל זינגעריי, וואָס איז בכלל געווען באנאל, אלט, און
 האָט מאניפולירט מיט דער אָנגענומענער גאמע פון געפילן און בענ-
 קענישן. אָבער דער עקספערימענטאליזם, וואָס האָט געפרואווט בא-
 ווייזן, אז מען קאָן מיט דער נייער מעטאָדע באהאנדלען אלערליי
 טעמעס, האָט ממילא געמוזט, צוליב איר פארזוך, צו זיין מיט לייטן
 גלייך — אינגאָרין די אָנגעווייטיקטע סאָציאלע ראַנגלענישן און זיך
 אַרײַנלאָזן אין אַ פאַרטיידיקונג פון איר מעטאָד, און אין באַווייזן
 פון איר קאָמפּעטענץ צו זיין פּאָעטיש. און איז אַזויערנאָך געוואָרן
 אַ רעאַקציאָנערער טײל פון אונדזער דיכטונג, כאַטש ער האָט אָנגע-
 הויבן מיט רעוואָלוציאָנערן אימפעט. דער אינזיכיוזם איז געוואָרן
 עקספערימענט אנשטאט מעטאָדע. און אפילו אירע טאַלאַנטפולע און
 קלוגע עקספּאַנענטן ווי גלאַטשטיין און לעיעלעס, האָבן גיכער עקספּע-
 רימענטן געמאַכט מיט „א כּדי“ ווי פּאָעזיע פון גאַטירלעכע רע-
 גונגען געשאַפן. וואָס האָט לעיעלעסן געצוואונגען שרייבן סאַנעטן
 און טריאלעטן, באלאָדן און ווילאנעלן, אויב נישט דער פאַרלאַנג צו
 באַווייזן (ווייל זיין געמיט איז לחלוטין נישט ווילאנעליש), אז מיר
 קאָנען אַלץ מאַכן, אויב מיר ווילן נאָר. וואָס האָט גלאַטשטיינען גע-
 טריבן צו „אַרטיריאָ סקלעראַסיס“, אויב נישט אַן אויסערלעכע רעגונג
 פון אַן אויסגעשטרעקטן פינגער, וואָס האָט געזאָגט: לאָמיר זען וואָס
 איר קאָנט. עס פרעגט זיך, פאַרוואָס האָבן זיי נישט עקספערימענטירט
 מיט פּראָזע? ווייל אין פּראָזע קאָן מען נישט באַווייזן. מען מוז זאָגן,
 דערציילן, מאַלן מענטשן. איבערזעצן דזשואיסן אין פּאָעזיע איז
 לייכטער. מען דאַרף בלויז פלינג זיין. און דאָס זענען די בעסערע
 פאַרטערע געווען.

לעיעלעס האָט זיך געראַטעוועט פון דער עקספערימענטאַלער
 מניפּה, אַ דאַנק זיין טיפּן, ערנסטן סאָציאַלן ווייטיק. אים איז אין
 דער אמת'ן געווען אָרגאַניש פרעמד דער ווילאנעלן שפּיל. ווייל ער
 גלויבט דאָך, אז סונסט איז נישט אויסדרוק, נאָר קאָמוניקאַציע. מען
 דאַרף אַ געפיל, אַן עמאָציע, איבערלעבונג, אָדער געראַנק אינטענסײַ-

פיצירן פאַר מענטשן און נישט זיך שפילן מיט ווערטער, מיט צרופים. און זיין טאַלאַנט, און זיין בליק אויפן לעבן, איז אין עצם אַ דראַ מאַטישער. ער איז מער פאַראינטערעסירט אינטערצושטרייכן דעם סוף (גיכער) ווי דעם אָנהייב. ער איז מער פאַראינטערעסירט אין צילן ווי אין מיטלען. אויך איז ער דאָך אַ דיאַלעקטישער מאַטעריאַליסט, וואָס האַלט, אַז פאַסירונגען ווערן געמאַכט נויטווענדיק, ניט פון ווילן, נאָר פון נאַטירלעכע געזעצן. דערפאַר זענען אַלע זיינע לידער און ראַנאַס, ביאָגראַפישע און מאַלערישע, גיכער שפיל ווי ערלעכע און טיפע רעאַנירונגען אויף איבערלעבונגען, אויסערלעכע אָדער אינערלעכע. אמת'ן אויסדרוק קריגט לעיעלעס אין זיינע דראַ מען, ספּעציעל אין „אשר לעמלען" און אין „שלמה מולכו", ווייל דאָ אַרבעט ער אין זיין אמת'ן מידיום און מיט נאַטירלעכע און נישט קינסטלעכע מיטלען.

גלאַטשטיין, ווידער, האָט געהאַט אַ רייפן טאַלאַנט. ערגעץ וואו אין זיין טיפסטן וועזן האָט ער געוואָרצלט אין יידישער טראַדיציע. חסידות און השכלה האָבן געאַנקערט אין זיין אונטערבאַוואוסטיין. דאָס האָט זיין טאַלאַנט גענעבן פּקחות און אַ היבש ביסל חכמה. אומבאַוואוסטזיניק האָט ער געוואָרצלט אין יידישער טראַדיציע, און אין צוגעבונדנקייט צו תוך און נישט צו חכמות לשם פלינקייט. מיטן באַוואוסטזיין אָבער, האָט ער זיך געריסן פטור צו ווערן פונם טראַדיציאָנעלן „הויקער". ער האָט דוקא געוואָלט זיין אַן עקזאטישע בלום. ער האָט געוואָלט וואַקסן אויף אַ וואַנט, אנשטאט אין דער ערד. ער איז געוואָרן אַ זייער טאַלאַנטפולער זישע לאַנדוי. אַן אַרטיקולירנדער לאַנדוי. וואָס לאַנדוי האָט געוואָלט און נישט גע- סאַנט שאַפן, האָט גלאַטשטיין געשריבן. מיט זיין גאַנצן טאַלאַנט איז ער אַ פאַרפּוילטע פּרוכט. ער האָט איבערגענומען די דעקאָדעניץ פון די אַמעריקאַנער אימאַזשיסטן און דאָראַאיסטן מיטן סנאַביזם פון די פּאַעטישע „מלכים". ער האָט זיך נישט באַנוגנט מיט זיין באַנוצן אַ ניי בילד, אַ נייעם מעטאָפּאר. ער האָט זיך געריסן צו איבערראַשן, און זיך אויסגעגלייטשט. טאַלאַנט פאַר'סמ'ט פון פּאַעטישן מאָדערנעם אַפּיום. טאַלאַנט, וואָס פּוילט ערגעץ וואו. מען דערקאַנט עס אפילו

אין זיין גלאַטקייט. אפילו אין זיין עקספערמענטאליזם און אינ-זיכום.

לעיעלעס האָט באמת געזוכט אן אנדערן אויסדרוק מידיום. זיין טאלאנט האָט זיך נישט געקאָנט אַריינפאַסן אין די גלאַטע ראַמען פון די „פויגל“ זינגער. ער האָט, אייגנטלעך, קיינמאָל נישט געוואָלט זינגען. זיין טאלאנט איז נישט קיין זינגענדיקער. ער קאָן גיכער איבערגעבן שטימונג, עמאציע און געפיל דורך אַ רייע אָפּגעהאַקטע אימאזשן, וואָס זענען אינטולעקטועל פאַרבונדן. ער זוכט אלע מאָל עפעס צו זאָגן.

לעיעלעס פונקט ווי ליוויק און ווי אנדערע ערנסטע דיכטער אין דער היינטיקער צייט, האָט זיך נישט געקאָנט צופרידנשטעלן מיט בלוזי שרייבן לידער. דער פּאָעטישער מידיום גיט אפשר גענוג אויס-דרוק פאַר אַ גאַנצער פּערזענלעכקייט אין אַ רואיקער, נאַרמאַלער צייט, ווען באַשרייבונג איז גענוג, ספּעציעל, ווען עס ווערט נאָך צוגעווירצט מיט פּערזענלעכער ליריק, אין אַ צייט ווען דאָס לעבן פליסט גלייך און זוניק קאָן דער קרעאיטיווער דיכטער זיך באַפרידיקן מיט פּאַסיווע, אידיילישע בילדער פון אַ גאַנץ לעבן. ער דאַרף נישט קעמפן מיט זיין מאַטעריאַל. דער אויסוואַל ליגט פאַר אים קלאָר ווי אַ לבנה-נאַכט. צי ער גיט צום דאָך-שטיבל אָדער צום קעלער, אין שלאַף-צימער, אָדער אין די גאַסן געפינט ער אומעטום לעבן. שטיקער אָדער ברעק-לעך פון אַ גאַנץ אָפּגערונדעט האַראָזאנטאל אָדער ווערטיקאַל לעבן. וויל ער זיין באַזונדערס אַריינעל דערגרונטעוועט ער און באַשרייבט פאַרבאַרגענע ווינקלעך, אייביקע מיסטעריען, קנייטשן און פּאַלדן אין דער מענטשלעכער נשמה און ער ווערט אַ פּסיכאָלאָגישער דיכ-טער, אַ אינטראווערט. מיטלען און מעגלעכקייטן פאַר מיסטיפיקאַציע זענען דאָ אַן אַ שיעור. מען קאָן גיין צו דער זון, די בערג, טייכן, ימים און אַן אַ שיעור אנדערע געגנטשאַנדן וואו אַ דיכטער קאָן מאַכן דעם אָנשטעל פון גרויסקייט. די דיכטער אין דער היינטיקער צייט ווי ליוויק, יהואש, קולבאק, מאַרקיז און אנדערע האָבן נישט געקאָנט זיך אויסלעבן דיכטעריש און מענטשלעך אין די ראַמען פון גע-פינטלעט און קורצע שורות. זיי האָבן געדאַרפט שרייבן דינאמיש, וויל דאָס לעבן אַרום זיי איז ברויזיק און רעשיק. זיי האָבן גע-

מוזט שרייבן וועגן מענטשן, קלאסן, פעלקער און זייערע קאמפן, זייערע פארזוכן זיך אויסצולייזן, זיך צו באפרייען. און מיר דוכט, אז דאס ליד איז צוגעפאסט אָדער צום וואַרימען פייער ביים אויוון, ווען אין דרויסן וואַיעט דער ווינט, אָדער אין איר גרעסערער שטופע, צום געזאָנג פון זינג נאָך דער שלאַכט. באַזונגען העלדן, און אפשר אויך אונטערטרייבן די פּוּיק. אָבער אַרומנעמען די גאַנצע נאמע פון מענטשלעכע קאמפן אין דער איצטיקער צייט, אויפֿ-נעמען דעם גאַנצן וועג פון מענטשלעכע ראַנגלענישן אין זיין וועג צום נייעם, דאָס האָט נאָך דאָס ליד נישט באַוווּן צו דערנרייכן. דערפאַר איז לייַוויק אַוועק צום „נולם“, דערפאַר האָט לעיעלעם גע-זאָגט אויף ווידערזען צו זיינע עקספּערימענטלע „טערצעס, ווילאנע-לען“, און איז אַוועק נישט צו קליינע וואַסערלעך, וואָס פליסן אויף גלאַנציקע שטיינדלעך, נאָר צו אַ וויכטיקן מאָמענט אין אירדישער געשיכטע — דעם דערלייזונגס מאָמענט.

לעיעלעם האָט אויסגעקליבן אַן עפּאָכע, וועלכע איז כמעט צו גרויס און פּילפאַרביס פאַר זיך אַליין. אַן עפּאָכע, וואָס איז צופיל אָנגעפאַסט מיט היסטאָרישע פאַסירונגען, אַז זי זאָל זיך אַרויסראַטעווען אַ גאַנצע און נישט פּלאַצן. מענטשן איז נאמס געוואָרן האַלטן אין איין זוכן נייע וועלטן אין די הימלען. נאָ-טירלעך, זענען געווען אויך, און אפשר הויפטזעכלעך עקאָנאָמישע סיבות, וואָס האָבן דערצו געבראַכט. אָבער דאָס איז פאַר אונדז איצט נישט וויכטיק. מען האָט אָנגעהויבן מעסטן די ערד. מען האָט זיך געזעננט מיט די הימלען פון אסקעציום און מיט די פּאַק-טישע הימלען. מען האָט אָנגעהויבן ציילן שעה'ן, מעסטן פּלאַכן. דער מענטש איז שטאַלצער און זיכערער געוואָרן. זיינע פּיס זענען פעסטער און שטאַרקער געוואָרן. דער קאָפּ האָט זיך מער ניט פאַר-ריסן צום הימל, נאָר האָט גלייך, שטאַלץ, און פאַראוים געקוקט. פון מזרח זענען אוצרות פון גייסטיקע און קינסטלערישע ווערטן אריבערגעבראַכט געוואָרן קיין אייראָפּע. דער מענטש איז געוואָרן אויס הייליקער. ער איז ערדיש און מלאַכיש געוואָרן מיט כוח, אַמביציעס און מעגלעכקייטן. חשיבות און זיכערקייט מיט זיך, מיט דעם רעכט צו לעבן און געניסן, ווערן די הויפט־טענער פון

לעבן. דער דראנג זיך צו באַפרייען פון די אַלטע פאַרדאָסטעטע נשמה־קייטן, מאַכט דאָס בלוט פליסן שנעלער און דעם פולס קלאַפן שטאַרקער. אָט דער נעראַנגל פון כוחות, נייע, פרישע, צינדט אויך אָן יידישע הערצער, באַלייכט יידישע האַפנונגען און עס צעפלאַך קערט זיך אַ פייער פון מקוים געוואָרענע הבטחות. משיח איז דאָ. אויף אָט דעם הינטערגרונט, וואָס איז אָן צווייפל גערענט געוואָרן פון אונדזערע אייגענע משיח־טעג, בויט לעיעלעס זיין דערלייזונגס דראַמע.

אין „שלומן מולכו" רירט לעיעלעס אָן אַלערליי עמישע און סאָציאַלע פראָבלעמען, וועלכע מוזן אַרויסשווימען אין צייטן פון רי-זיקע איבערקערענישן אין דעם סאָציאַל־עקאָנאָמישן לעבן פון פעלקער. די שיכות'ן צווישן יחיד און כלל, באַציאונג צווישן מאַסן און פירער, און איבערהויפט פראוואוט ער געבן פאַרמען די משיח אירייע. ער פראוואוט איבערזעצן די טראַדיציאָנעלע משיח־אירייע אין טערמינען פון זיין דערפאַרונג און זיין וועלט אנשויאונג. אייגנטלעך, פראוואוט לעיעלעס געבן אַן ענטפער אויף דערזעלבער פראָבלעם, אויף וועלכער אַפאָטאָשו און לייוויק האָבן געענטפערט יעדער אויף זיין שטייגער. כוח אָדער גייסט. איז באַפרייאונג אַ קאָנקרעטע זאך פון זיך באַ-קליידן און שיכו, אָדער אַ נייער גייסט דאַרף אָפּוואַשן די וועלט. זי דאַרף צום ערשטן וויזועל איבערגעשמידט ווערן, זיך לייערן אין פייערן, און ערשט דאָן קאָן זי צום טויער פון ליכט און זע-אונג קומען. נאַטירלעך וואָלטן זייערע ווערק נישט געווען קיין גרויסע, ווען זיי וואָלטן זיך בלוז געראנגלט מיט די אירייען. אָבער אַלע לאָזן זייערע אירייען אויפלויכטן דורך העלדישע ריזיקע פיגורן, דורך פיין־געמאַלענע כאַראַקטערס. אַפאָטאָשו דורך מרדכי'ן, ר' איטשן און ר' מענדל קאצקער, לייוויק דורכן מהר"ל, גולם און תנחום, און לעיעלעס דורך שלמה מולכו, דוד ראובנין און יוסף סארו. די אַלע העלדן זענען לעבעדיקע מענטשן פון פלייש און בלוט, אומאָפּהייגיק פון די אירייען מיט וועלכע זיי זענען באַקליידט. ראַטעווען זיין נשמה, דעם פאָלקס און דער וועלט־נשמה איז זייער טרייב קראַפט. כאַטש עס איז כאַראַקטעריסטיש, אַז לעיעלעס, דער סאָציאַלער מענטש, איז אַ זייער אינדיווידואַליסטישער דיכטער. אים גייט אָן מולכו,

וואָס ראַנגלט זיך מיט זיך אליין. ער פאַרנעמט זיך נישט מיט ראובנין, וואָס איז ערדיש, און איז דערפאַר פאַראינטערעסירט אין ברויט פאַר אַלע און ניט ווי מולכו אין אידיען.

אין „שלומו מולכו" גיט זיך לעיעלעס מער אָפּ מיט דער מעטאָד מאַראַפּאזיע פון שלמה מולכו פון מאראן ביז יוד, ביז דערלייווער, ביז שייטערהויפן. ער שיינקט ווייניק אויפּמערקזאַמקייט די מאַסן באַ-וועגונגען אין יענער צייט. עס הערט זיך בלויז דורך אים אַ עכאָ פון צייט צו צייט, פון די לידן פון די יידישע מאַסן. אָבער אַ דירעקט בילד פון מאַסן-ליידן און קאַמפן זעט מען ניט. עס איז נאַטירלעך דאָ די אינקוויזיציע, אַ ווידער-קול פון די קרייצצוגן. אָבער די טיפע ראַנגלענישן פון יידישע מאַסן איז דאָרט ניטאָ. די סיבה איז אַ נאַטירלעכע. עס איז דיזעלבע סיבה, וואָס האָט געשיקט אָפּאַטאַשון צו געשיכטע, לייוויקן צו דער לענגערע, יהואש'ן און ליעסיגען צום יידישן עבר. עס איז נישט געווען קיין איינהייטלעך, גאַנץ יידיש לעבן. אין דעם לעבן אַרום, זענען נישט געווען קיין קולטורעלע און סאָציאַלע סימבאָלן, וואָס זאָלן קומען פון די טיפּענישן פון פּאָלקס לעבן. קיין יידיש לעבן, וואָס זאָל האָבן אירע וואַרצלען אין יידישער טראַדיציע. אין טראַדיציאָנעלן קאַמפּ פאַר יושר און גערעכטיקייט. דאָס פעלן פון סימבאָלן, האָט געצוואונגען די שרייבער צו פאַרטיפּן זיך אין דער נשמה. דערצו האָבן זיי קיין טראַדיציע און פאַרמירט לעבן נישט געדאַרפט. זיי האָבן זיך אַרויסגעלאָזט זוכן אינדיווידועלעך שיכות צו מענטשן, יוד, נאַטור און גאָט. זיי האָבן געמוזט ווערן אינטראַווערטן נישט אַלס קאָנסעקווענצן פון זייער אייגענער נאַטור, נאָר צוליב אויסער-לעכע פּוסטיקייט און מדבר/קייט. זיי זענען געצוואונגען געוואָרן צו ווערן פּסיכאָלאָגיש און ממילא ליריש. לעיעלעס, וועמעס טאַלאַנט איז גיכער עפיש און דראַמאַטיש, האָט געמוזט ווערן ליריש, ווייל ער האָט נישט געהאַט קיין אַדרעס, וואו צו אַדרעסירן זיינע זעאונד-גען. פונקט ווי די דייטשען האָבן פאַרוואָרפן די נאָוועלע פון מאַניערן ווייל זיי האָבן קיין איינהייטלעך נאַציאָנאַל לעבן נישט געהאַט, אָדער די רוסן, וואָס האָבן געפירט זייערע גריבלענישן אין דער מענטש-לעכע נשמה ביז כמעט צו קרענקלעכקייט פון דאָסמאָדערנע העלדן

צוליב דערועלבער סיבה, אזוי האָבן אונדזערע שרייבערדי מער ערנסטע געמוזט גיין צום האַרץ, ווייל מ'האָט די אַנדערע טיילן נישט אַרויסגעזען. אַ דאַנק דעם, וואָס מ'האָט געפֿעלט אַן אויסערלעכע טרייבקראַפֿט, וואָס האָט געוואָלט פֿאַרמירן העלדן און קאָנצעפטן זענען סיי לעיעלעס, סיי לייוויק, סיי אַפֿאַטאַשו און סיי אַנדערע געצוואונגען געווען באַקליידן זייערע העלדן מיט זייערע אייִגענע לירישע באַטראַכטונגען. און דערפֿאַר רעדט און טראַכט שלמה מולכו די גאַנצע פּילאָזאָפּיע פֿון לעיעלעסען. לעיעלעס איז געווען אינגאַנצן פֿריי צו באַקליידן מולכן מיט וואָס ער האָט געוואָלט, ווייל ס'איז נישט געווען קיין טראַדיציאָנעלע ראַם, וואָס האָט אים גע־צוואונגען אַרבעטן מיט אַ באַשטימטן געשטאַלט. ענגלאַנד האָט געהאַט אַ באַשטימטע אָנגענומענע קאָנווענציע, און ווען אירע פּאָעטן האָבן געוואָלט זיין ליריש, האָבן זיי זיך געמוזט ווענדן צו גריכנלאַנד, איטאַליע און דרום בכלל. ביי אונדז האָט מען עס אַלעמאַל געמוזט טאָן ווען מען האָט געוואָלט זיין שעפּעריש. ביי אונדז האָט מען בכלל נישט געטראַכט אין עסטעטישע טערמינען, אפילו נישט אין ריין עטישע. די עטישע טערמינען אין וועלכע מען האָט געטראַכט, זענען געווען אוטיליטאַרישע. ספּעציעל אין אַמעריקע וואו טראַדיציע איז געווען אַן אַלטער גאַרניטור פֿון וועלכן מען האָט זיך געדאַרפֿט באַפֿרייען, אַז מ'האָט געוואָלט עפעס אויפֿטאָן, זענען קיין ווערטן בכלל נישט געבליבען. זיכער נישט אַזעלכע, וואָס אַ סינסטלער האָט געקאָנט באַנוצן, כדי צו שאַפֿן אין געוויסע טראַדיציעס, אזוי, אַז שלמה מולכו איז אַ פּעל יוצא פֿון לעיעלעס טראַכטן, וועגן דער וועלט און אירע פּראַבלעמען און די ייִדישע ראַליע אין דעם פֿרייהייטס קאַמף, וואָס די וועלט, אָדער די מאַסן פֿירן אָן פֿון הונדערטער יאָרן. וואָס איז מולכוס בילד פֿונם באַפֿרייאונגס קאַמף? ערשטנס זעט ער, אַז די וועלט איז פֿאַרוונקען אין שמוץ און אין זינד, און אזויווי ער דינקט אין היסטאָרישע טערמינען, זעט ער די דעגענעראַד ציע אין טערמינען פֿון נינוה און בבל, און יוסף קאַראַ דריקט מסתמא בעסער אויס לעיעלעס ווי מולכוס פּילאָזאָפּיע ווען ער זאָגט:

„געבאַט און דין איז נישט גענוג פֿאַר דעם,

וואָס גאַרט צו זיין אַ צדיק;

דער צדיק טאָר זיין האַרץ נישט אויפהענגען
 אויפן צוים פון דין,
 דער צוים דאַרף שטיין אין האַרצן ביי אים
 ס'איז דין אליין דער ברייטער צוים
 פאַר די שוואַכ־האַרציקע."

שפעטער דריקט לעיעלעס — מולכו נאָך קלאָרער אויס די פילאָ-
 זאָפיע פון אמת'ער באַפרייאונג. אַ באַפרייאונג, וואָס איז טיפיש
 יידיש, כאַטש זי האָט נישט קיין טראַדיציאָנעלע פלאַכטעס, אָדער
 פאַרהאַנגען. זאָגט מולכו :

„איר ווילט דען נישט, דעם הייליקן באַקליידן פון דאָס ניי?
 אַ גלוסט דעם קערן, נישט דעם לבוש,
 ס'איז לאַנד — נישט פלאַך פון ערד,
 נאָר וואו די נשמות לויכטן
 נישט קלאַנט אויף דעם באַפרייטן גוף פון פאַלק,
 קלאַנט, וואָס עס מוזן נאָך די צווייגן פון ישראל
 די צווייגן, צווייגלעך, בליטן פון דעם בוים
 מיט לייב,
 מיט תאוות, וועלונגען און גלוסטונגען פון לייב
 באַשוועכט זיין,
 עס ברענען, ברענען לייכער יידישע,
 דער ווייטיק פון דעם לייב,
 שטייט, רייסט זיך איבער די פירעקן פון דער וועלט
 די ווינטן טראָגן אים פונאַנדער
 אין אַלע הימלען,
 עס וויינען די מלאכים,
 דאָס האַרץ פון אלוויסקטסטער און ריינסטער חכמה,
 גייט אויס פון צער און רחמים,
 נאָר האַרץ ווערט דאָך געקילט, געטרייסט פון קאַפּ,
 דאָס לייבדאַרף וויסן, עס איז גאַרנישט,
 זאָל לייב דורך ווייטיק, קלייד זיך לערנען,
 דאָס איז די נחלה און דער טייל פון לייב

צעשמערט דאָס קלייד
 און העלפט אַליין צערייסן עס,
 און ווען איר וועט דעם גאַרנישט פונקט אזוי דערקענען,
 ווי ס'איז באַקאַנט־ערווייטיק,
 וועט איר פון ליים באַפרייט זיין,
 זיין חכמה,
 אַל־ווי־סיקייט,
 נשמה נאָר,
 מחשבה ריינע."

עס איז וויכטיק אונטערצושטרײַכן, ווייל דאָס באַווייזט גרינטלעך דעם אמת פון דער באַהויפטונג, אז ביי אונדז זענען קינסטלערישע, אָדער עטישע ווערטן געווען נאָר אַ פאַרלאַנג איינצושטילען דעם לאַנג־יאַרִיקן הונגער, זיך פאַרזאָרגן אויף דער צוקונפֿט, און העלפֿן די אָרימע לאַנדסלייט, נישט פון ליבע, נאָר צוליב מורא, אז זיי קאָנען קומען צו זאָ לאַגע. אַן אמאָראַלישע פּילאָזאָפּיע און וועלט־אַנשױר־אונג, „שלמה מולכו" באַווייזט דאָס צום בעסטן. לעיעלעס, וואָס איז אַ גרינטלעכער סאַציאַליסט איז געצוואונגען געווען אזוי שנעל ווי ער האָט זיך צוגערירט צום דערלייזונגס פּראָבלעם, פירן זיין העלד אין אבסטראַקטע, גייסטיקע וועלטן, געצוואונגען געווען געבן מולכו'ן אַ ריין לופטיקן רוחניות'דיקן מלבוש, און מאַכן יידן פאַר די בריק צו דערלייזונג, נישט מחמת היסטאָרישע דיאַלעקטישע געזעצן, נאָר צו־ליב אַ מין קאָסמישן יושר און גערעכטיקייט, לעיעלעס ווערט מיט־טיש און שאַפט דורך מולכו'ן אַ מין מיסטישע געשיכטס פּילאָזאָפּיע און שולדיק אין דעם איז דער שטויס פון דער נאַסעטער, פאַרכאַפֿן דער, אידיענלאָזער סביבה אַרום אים. אין ליריק האָט מען נאָך געקאָנט דערמאָנען דעם רויך פון אַ געביידע, אַן איינגעבויענעם פּעדלער, אַ הענגנדיקע בריק. אָבער, אז מען איז געקומען צו עפּאס, אָדער דראַמע, איז מען געבליבן אָן סימבאָלן פון דעם אַרום. פאַר מיר איז ניט וויכטיק אויף וויפיל לעיעלעסעס געשיכט פּילאָזאָפּיע איז אמת, אויף וויפיל מולכו דריקט אַוים יידיש מיטלאַטערלעכע, אָדער רענעסאַנס אידיען, אָדער אויף וויפיל מולכוס פיגור זאַמלט צונויף די שטויבן פון יידישע חלומות און מאַכט פון זיי אַן אַימפּאָזאַנטן באַרג.

פאר מיר איז יאָ וויכטיק, וויפל די שאַפונגען פון יענער צייט ווערן צוזאַמענגעוועבט און דורכגעפלאַכטן פון צייט אידייען, אָדער אויף וויפל זיי ווערן צוריקגעשטויסן פון דער פוסטקייט אַרום, און ווערן פאַרוואַנדעט פונם קלאַפּ און זוכן שפעטער היילונג און טרייסט אין גייסטיקער אבסטראַכירונג אָדער אין מיסטישער נזירות. ווי פרעמד און ווייט קלינגען די רייד פון שלמה מולכו :

„איר וועט אונדז קיינמאָל נישט באַנעמען,
אַן אַנדער שיקזאַל האָט אונדז נאָט באַצייכנט
ווי איך,

און עפעס אַנדערש אויסצופירן דאָ,
האָט ער אַהער געשיקט אונדז,
איר אַלע פעלקער זענט דאָ בלוז צו לעבן,

מיר זענען דאָ צו קענען נאָט
און זיך מיט אים באַהעפטן,
מיר זענען — אויפצוטרייסלען

די גלאַטע פליסנדיקע טייכן
פון אייערע טעג און נעכט.
איר גוים, איר האָט לענדער,

מיר האָבן נישט קיין לאַנד,
איר האָט מלוכות,

מיר דאַרפן קיין מלוכה,
און ווייל מיר האָבן נאָרנישט,
קאָן קיינער אונדזער קיום נישט פאַרשניידן,

מיר זענען דאָ צו לערנען איך,
אַז אַלץ איז נישט,

און נישט איז העכער פיל
ווי אַלץ,

מיר זענען דאָ דעם ליגן פון דעם נאָר
אינם נאָרנישט צו באַווייזן,

איר לעבט מיט נאָר, מיט פאַלש פאַרבלענדיקן נאָר
און קאָנט דעריבער יעדן טאָג פאַרלירן,
מיר זענען אומבאַזיגבאַר“.

אָדער:

„פון אונדז קומט דער אַרויס,
וואָס איז באַפרייט פון לייב אינגאַנצן,
ווי ס'איז דאָס פּאָלק באַפרייט געוואָרן פון אַלע גופּעדיקע
שטיינער פון אַ פּאָלק

און ער וועט אויסלייזן
אי ס'פּאָלק אי גאָר די וועלט“.

שלמה רעדט מיט אינטימען ערנסט, אז ס'איז אוממעגלעך זיך פאַרצושטעלן, אז לעיעלעס אביעקטיוויזירט און האַלט זיך ביי היסטאָ-
רישע אמת'ן. מולכו רעדט ווי לעיעלעס. און דאָס ווייזט אונדזער
טראַגישע סביבה, אז אפילו אזא קלאַרער קאָפּ ווי לעיעלעס, מוז זיך
ראַטעווען אינס רויד פון אזא נישט שעפּערישן, ווערטערדיקן מיסטי-
ציזם. און אפילו מ'זאָל אָננעמען די לעגענדע פון דער יידישער
קריטיק, אז לעיעלעס אַרבעט בלויז מיטן קאָפּ (אזוי ווי דאָס וואָלט
מעגלעך געווען) באַווייזט עס אויך בלויז די פאָרדארטקייט און אומ-
פּרוכטבאַרטייט פון דער סביבה, זי האָט נישט געקאָנט נערן די
קינסטלער, און לעיעלעס איז געצוואונגען געווען זיך אָפצורוען און
געפינען טרייסט און שטאַלץ אין די רעטאַרישע דעקליאמאַציעס פון
שלבה מולכו. אפילו לעיעלעס האָט נישט געפונען קיין לעבן, און
האָט זיך געמוזט באַנוגענען מיט גייסט. ער האָט נישט געקאָנט
מיטנעמען קיין באַגאַזש פון דעם איצטיקן יידישן לעבן אין ניו-
יאָרק, ער האָט נישט געקאָנט מיטנעמען יידישע דערפאַרונגען פון
די לעצטע פּאַר הונדערט יאָר. ער האָט געמוזט לאָזן מולכו'ן
וואַנדערן אין דער שפינוועבסדיקער פּילאָזאָפיע און זיך פאַרהילן
דאָס פנים און וואַנדערן ווי אַ סאַמנאַמבאַליסט, מיט אַ נעבלהאַפּ-
טער פאַרגאַנגענהייט און מיט אַ צוקונפּט-בריק געבויט פון רייד און
דאַציאָנאַליזירונגס פּילאָזאָפיע. ער האָט געמוזט באַגייסטערט ווערן פון
דער עכאָ פון די אייגענע רייד און וואַנדערן אין אַ חלל, וואו אפילו די
קלאַנגען זענען אָפגעשטאַרבן. דאָס איז די ערנסטע אָנקלאַגע קעגן אונדז-
זער אַמעריקאַניש-יידיש לעבן, אָדער ס'איז דער טויט אורטייל פון
אונדזער יידיש באַלעבאַטיש לעבן. אַ לעבן אָן אידייען, אָן טראַדיציעס,

אָן ריטואַל אפילו. בלויז אפּעטיטן, אָן ליידנשאַפטן, אָן אַ וועלט
אנשויאונג, וואָס גיט דאָס לעבן חשיבות און שטאַלץ. אָפּאַטאַשו,
לייוויק, לעיעלעס, יהואש, סעקלער און אנדערע האָבן דורך זייערע
היסטאָרישע ריכטונגען, דראַמעס, נאָוועלען און לידער געפרואוּט
געבן חשיבות דעם לעבן און דעם טויט. זיי האָבן געפרואוּט באַווייזן
דורך זייערע העלדן און בילדער און געשטאַלטן, אַז דער מענטש איז
ניט זיין ביאָגראַפיע. נאָר אַן אייגנאַרטיקע באַזונדערע אידענטיטעט,
וואָס איז אינגאַנצן אומאָפּהענגיק פון אינצידענטן און פּאַסירונגען.
די אינצידענטן זענען נאָר קליינע פענצטערלעך, דורך וועלכע מ'קאָן
אַריינקוקן אין דעם מענטשן און דערזען זיין אירענטיטעט. די ווערק
פון די אויבנדערמאָנטע שרייבער זענען געווען פּראָטעסטן קעגן דער
פלאַכקייט פון אונדזער לעבן און אַ עולה רגל זיין אין דער טיף פון
לעבן און דורך טראַדיציע אָפּלייטענען דאָס לעבן אַרום און שאַפן אַ
סטימול צו אַ בעסער און רייכער לעבן.

12

אפאטאָשן, ליוויס און די אנדערע האָבן איינגעזען, אז כדי צו זיין אפילו בלויז פאטענציעל פון ערשטער וויכטיקייט, מוז מען זיין א היינט־צייטיקער שרייבער. מען מוז פילן, זיין סענסיטיוו צו די גרויסע כוחות, די שטראָמען פון געדאַנקען און האַנדלונגען און געזעלשאַפטלעכן לעבן. מען מוז דערפילן סאָציאַלע ענדערונגען אין דער אייגענער סביבה. ווען איך זאָג היינט־צייטיק, מיין איך נישט דעם גראָבן רעאַליזם, אָדער נאַטוראַליזם פון די, וואָס באַשרייבן אַ שאַפּ, די סאָבוויי און די הימל־קראַצער, אָדער ווערן גערירט פון די לעצטע פאַ־סירונגען אין אונדזער לעבן, נאָר זיין היינט־צייטיק אין דעם זין ווי פיקאַסאָ, טאַמאַס מאַן, פּרע, בערנלסאָן, אַפּאָטאָשן, ליוויס זענען היינט־צייטיק און מאַני לייב, איגנאַטאָו אָדער פינסקי זענען ניט. עס מיינט דערשפירן די פּראָבלעמען און עמאַציאָנעלע ענדערונגען פון דעם היינט־צייטיקן מענטשן ווי ליוויס, און אַפּאָטאָשן ביי אונדז אין אַמעריקע, האָבן עס דערשפירט און מאַני לייב, לאַנדוי אָדער איגנאַטאָו האָבן עס ניט דערשפירט, כאָטש מאַני לייב און ראַבוי זענען פיינע טאַ־לאַנטן. אפילו ווען זיי באַשרייבן די שטאָט און די געאָגראַפיע מיט די פינקטלעכסטע דעטאַלן, זיינען זיי ניט היינט־צייטיק. דער קינסטלער איז סענסיטיוו צו אַ מער אָדער ווייניקער באַגרעניצטן פעלד פון דער־פּאַרונג. און די סענסיטיוועט באַשטימט דעם אייגנאַרטיקן אינהאַלט און באַטייט, וואָס ער וועט אינטעגרירן אין אַ קונסטווערק. אָבער אויב זיין סענסיטיוועט איז נישט געווענדט צו דעם, וואָס מיר רופן היינט־צייטיק. וועט עס פשוט זיין אוממעגלעך פאַר אים צו האָבן אידיען און עמאַציעס פון גענוגדיקער וויכטיקייט צו זיין בכוח צו באַשאַפן אַן ערשט קלאַסיק ווערק. ער וועט זיך באַנוגען מיט פאַטאַס און ניט זיין בכוח צו דערגרייכן דאָס טראַגישע. זיין פּאַרמע וועט נישט האַרמאָנירן מיט דעם אינהאַלט. זיין רעטאָריק וועט דעקן טריוויאַלע און ליידיקע, פּוסטע סיטואַציעס. אָט די פעלערן קאָן מען באַמערקן אין אַ פּולע פון אונדזערע היינטיקע ווערק. ספּעציעל אין דער

דראַמע. דערפאַר גלויבן מיר, אז טראַגעדיע איז ניט מעגלעך אין דער היינטיקער צייט. לייזונג, מיט זיין „גולם“ האָט באַוווּזן די מעגלעכקייטן פון טיפער טראַגעדיע, אָפּאַטאַשו אין זיין ר' מענדל קאצקער האָט באַוווּזן טיפער טראַגעדיע, לעיעלעס אין שלמה הולכו האָט געדינט טראַדיציאָנעל פירנדע דראַמע. סעקלער האָט עס טיילווייז געדינט פראַוואַנט אין זיין „וועג צו גאָט“. ער שווימט אלע מאָל אין אַ ים פון פאטאס און בלוז פון צייט צו צייט גרייכט ער די ברעגן פון דראַמע. דערפאַר מסתמא, וואָס דער לייט מאַטיוו איז אַ יחיד'ישער, אַן אינדיוידועלער. בלוז אַ שאַטן פון סאַציאַלן פראַטעסט און אומדורכזען די האַנדלונג. בלוז דערפאַר, וואָס די שרייבער זענען היינטיג צייטיקע, זענען זיי אַוועק צו געשיכטע פאַר זייערע מלבושים צו היינטיג צייטיקע פראַבלעמען.

נאָכדעם ווי אָפּאַטאַשו און לייזונג האָבן זיך געבאָדן אין געדינטע שייכטע און לעגענדאַרע טייכן, האָבן זיי אפּשר זיך געדייניקט. דאָס לעבן אַרום זיך האָבן זיי ווייניק באַווירקט. די ענדערונגען אין דער סביבה זענען געקומען פון גאַנץ אַנדערע איינפלוסן און כוחות ווי ליטעראַרישע אָדער קולטורעלע. ענדערונגען זענען פאַרנעקומען. דער אמאָראַלישער מענטש האָט זיך אַביסל אַ וואַקל געטאָן. אָבער די סיבות, וואָס האָבן דאָס גורם געווען זענען געווען הויפּעכלעך עקאָנאָמישע, באַגלייט פון אַלגעמיינע אויפטרײַסלונגען און צוטרייסלונגען אינם דענסקען פון דער אינטעליגענץ און די מאַסן.

די וועלט מלחמה מיט אירע אַלערליי ענדערונגען אינם לעבן, וואָס זי האָט געבראַכט סיי געאָגראַפישע, סיי אינדוסטריעלע, סיי סאָציאַלע האָט אויך געבראַכט ריזיקע ענדערונגען אינם לעבן פונם יידישן מענטשן אין אמעריקע. די גרעסטע געשעעניש אינם צוואַנציג ציקסטן יאָר הונדערט — די רוסישע אָקטאָבער רעוואָלוציע, האָט אויך גרינטלעך אויפגערודערט אונדזער געמיט. פון דער מלחמה איז אונז געבליבן אַ ירושה די באַלפּור דעקלאַראַציע מיט אירע פאַרשפּרעכונגען וועקסלען פון אַ באַנייט יידיש לעבן אויף אייגענעם באַדן. האַפּטונגען לאַנג שלומערענדיקע זענען אויפגעשטאַנען תּחית המתים און האָבן צעטרייסלט דאָס יידישע אפּאטישע געמיט. (ס'איז דאָ אַ נאָענטע קרוב'ה שאַפט צווישן אמאָראַליטעט און אפּאטיע) און

איבער אלעם — די באשאפונג פונם ראטן-פארבאנד האָט אויפגע-
טרייסלט דאָס יידישע אַרבעטער לעבן. אַ יידיש קאָמוניסטישע
פארטיי, אַ באַוועגונג פאַר אַ יידיש היימלאַנד אויף רוסישן באָדן —
ביראָבידזשאַן, האָט געשאַפן אַ רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג, נישט
נאָר צווישן יידישע האַרעפאַשניקעס, נאָר אויך צווישן יידישע קרע-
מער, פּעדלער און לופט-מענטשן. די אַלע ענדערונגען האָבן געמוזט
באוורקן די יידישע ליטעראַטור סיי אין אַריענטאַציע און סיי אין
טעמאַטיק. די יידישע שרייבער, וואָס האָבן זיך נישט געקאָנט באַ-
פרייען פון זייער אינדיווידואַליסטיש ליריש קרעכעל, זענען אינגאַנצן
אַנטשוויגן געוואָרן, אָדער אַנטלאָפן צו געשיכטע אָדער לעגענדע נאָך
רו. אזוי האָט מאַני ליים אָנגעהויבן אָדער אינגאַנצן שווייגן, אָדער
מאַכן מעשות וועגן אליהו הנביא און אַנדערע אויסגעטראַכטע העלדן.
דיסאַטעליטיוו זיינע האָבן פאַרשטאַפט די אויערן און זיך נאָך אַלץ גע-
קיר'וט וועגן קונסט פאַר קונסט און מיט ווייטיק אין זייערע פאַר-
קנייטשטע פּנימ'ער באַדויערט דאָס פאַרשווינדן פון אינדיווידואַליזם
און באַוויינט די נייע הערשאַפט פונם „כאַם“. די קונסט גייט אונט-
ער. לאָמיר זיין די שומרים און לאָמיר איר פרעזערווירן אפילו אין
אונזערע אַלסקירלעך. זיי האָבן ווידער געמאַכט עקספּערימענטן מיט
זייערע אַמאָליקע סינסטלעך באַוואַסערטע בלומען, נישט אַריינגעלאָזט
קיין זון אָדער נייע ווינטן אָדער אפילו לופט. ווייניק שרייבער האָבן
זיך צוגעהערט צו די נייע אויסגעשרייען, צו דער נייער השיבות, וואָס
איז געבוירן געוואָרן ביי אידישע אַרבעטער מאַסן, אַ דאַנק דער נייער
רוסלאַנד. ווייניק שרייבער האָבן זיך צוגעהערט צו די טריט פון
יידישע אַרבעטער אויף פּיקעט-ליינס. צו דעם נייעם שטאַלץ אין
זיינע באַוועגונגען, צום נייעם קול אין זיינע פּאָדערונגען, ווען ער האָט
אַלץ געפּאָדערט. בלוז עטלעכע שרייבער האָבן געפרוואוּט איבער-
געבן דאָס נייע. און צווישן זיי איז ווידער אַפּאַטאַשו דער פאַרנעמ-
סטער און אָנגעזענסטער. לייזויק פּרוואוּט ווידער איבערגעבן זיינע
אַמאָליקע מאַטערינישן אינם ליכט פון נייע פּאַסירונגען, לעיעלעס
פּרוואוּט ווידער שלום מאַכן צווישן רעוואָלוציע און טראַדיציע. און
צווישן די גאָר יונגע פּרוואוּן, ז. וויינפער, א. גרינבערג, אויערבאָר,
ג. גאַלדבערג, הערן דעם עכאָ פון נייע טריט און עס איבערווינגען אין

ריטמישע און פיין־געמאכטע פערזן. דער פּעריאָד איז שוין ניט אזא גליקלעכער, אָבער ער איז ליטעראַריש פּונקט אזוי וויכטיק. די שרייבער פון פּרייקן דור האָבן מער ניט געקאָנט געבן, פשוט דערפאַר, ווייל די טריט פון די נייע רעקרוטן פונם אמאָראַלישן געמויזעכץ זענען נאָך געווען גומענע, שטילע, און האָבן קיין הילכיקן עכאָ ניט אַרויסגעלאָזט. די שרייבער האָבן דוקא די עכאָ פאַרגרעסערט און פאַרשטאַרקט, אָבער זיי האָבן נישט געקאָנט איבערשטייגן די געטער. זייער טעמאַטיק ווערט לאַקאַל און באַלערנד, אָבער מיט ווייניק פּערספּעקטיוו. א גליקלעכער אויסנאַם זענען אַפּאַטאַשו און לייוויס.

די ענדערונגען אינם לעבן פון די יידישע איינגעוואַנדערטע אין אמעריקע, האָט זיך ראַדיקאַל געביטן, נישט נאָר אין אַלגעמיינער אידע־אָלאָגיע, נאָר אויך אין זייער באַציאונג צו לאַקאַלע אייגנאַרטיקע פּראָבלעמען. מען האָט זיך אויסגעניכטערט פון דער מיטאַלאָגישער שיכרות, אז אמעריקע איז אַ לאַנד פון אומבאַגרעניצטע מעגלעכקייטן. דער אמאָליקער „פּראָנטיר“ אידעאַל האָט געקראַכט צוזאַמען מיט די טויט קלעפּ, וואָס דער ליבעראַלער, געלערנטער פּרעזידענט ווילסן האָט געגעבן דער דעמאָקראַטיע. אימיגראַציע אָנס באַגרעניצונגען, אָנפאַלן אויף רויטע און אויף פּרעמדע בכלל, דאָס אונטערשטרייכן פון אמעריקאַניזם און פּאַטריאָטיזם, האָט טיילווייז אויסגעניכטערט אונדזער אימיגראַנטן מאַסע און האָט צעטרייסלט איר חלום פון דעם אמעריקאַנער גן־עדן. דאָס לעבן איז געוואָרן ווייניקער לעגענדאַר. עס איז מער נישט געטריבן געוואָרן פון קיין לעגענדע. אונדזער אמאָראַלישע פּילאָזאָפּיע ווערט אָפּגעבלאַקירט, און מען האָט אָנגע־הויבן זוכן אָפּרו און אָנהאַלט אין אַ נייעם אידעאַל, אַ נייער וועלט־אַנשוואַונג. אויך אויף יענער זייט ים, סיי אין פּוילן און סיי אין סאָוועטן פאַרבאַנד שפינט זיך אַ נייע לעבן. אין פּוילן שפינט זיך אַ בית־הספרות פּלווט. גזירות און רדיפות אָן אַ שיעור. און אין ראַטן פאַרבאַנד שפינט זיך און וועבט זיך אַ נייע לעגענדע פון יידי־שער באַפּרייאַונג. באַזונדערס ווערט דאָס לעבן אזוי רייך און פול פאַרביק, אז ס'ווערט אוממעגלעך אַנטלויפן, אָדער אפילו אַוועקגיין צום עבר. און אונדזערע וויכטיקע שרייבער נעמען זיך אויפּסניי זען דאָס לעבן אַרום, און דאָס אינטענסיפּיצירן. לייוויק שרייבט

דראַמעס וואו ער באַהאַנדלט דעם אַראָפּטיר פּראָצעס, און דעם קאַמף צווישן יונג און אַלט אין אַ נייגעגעבענער סביבה. אָפּאַטאַשו הויבט אָן באַשרייבן דעם ראַסן־שפּיל און פעלקער־צוזאַמענמיש אין אַמער־ריקע. ער ברענגט אויך אַהער אַלע זיינע העלדן פון די פּוילישע וועלדער און „די טענצערן“, כדי צו זען ווי אזוי וועלן זיי זיך אַרייַן פּאַסן אין אַ נייער סביבה. ער הויבט אָן באַהאַנדלען אַלערליי טאַג־טעגלעכע קאָנפּליקטן אין זיין „לינטשעריי“ און אין „קלאַסן קאַמף“. סיי אין די קורצע דערציילונגען און סיי אין „די טענצערן“ קריגן מיר צום ווייניקסטנס אַן אילוזיע פון יידיש נאַציאָנאַלער באַ־וואוסטזיניקייט און דעם אָנהויב פון אַ פּאַרמירטן לעבנס־שטייגער. מיר קריגן אַ קינסטלעריש בילד פון דעם לעבן אַרום מיט אַלע מיני־מאַלע און מער פּאַרפּלֶאָנטערטע פּראָבלעמען, וואָס מאַכט זיין סטיל פאַר אַן אינסטרומענט פון סאַטירע. אין די דערציילונגען און אין זיין „היברו“ און „די טענצערן“ ווערט אָפּאַטאַשו אויך אַ רעאַליסט פון ווערטן. ער באַשאַפט אַ געזעלשאַפט, וואו יעדער עפּיזאָד, יעדע פּאַ־סירונג אין איר ווערט וויכטיק פאַר כאַראַקטער פּאַרמירונג, און יעדער כאַראַקטער ווערט וויכטיק פאַר דער קולטורעלער קוואַליטעט פון דער געזעלשאַפט, אין וועלכע ער לעבט. זיי ווערן כמעט סימבאָ־ליש פאַר איר. דורך זיי דערקאָנען מיר די ווערטן, פּאַרלאַנגען, האָפּ־נונגען און שטרעבונגען פון יידישן ישוב אין אַמעריקע. די גרויס־קייט אין עשירות פון די העלדן, די פּילפאַרביקייט פון זייער כאַראַק־טער וועט זיין אָפהענגיק אין דער רייכקייט פון דער קולטור, וועלכע זיי האָבן געשאַפן אויפן אַמעריקאַנער באָדן, און די גרינדלעכקייט פון זייער איבערברוך פון אַ לעבן אָן ווערטן, ביז אַ לעבן אַ פּאַרצווייפּלטן, ביז אַ ראַנגלען זיך מיט נייע ווערטן, ביז רוי.

עס האָבן אפילו אַנדערע שרייבער געפרוואווט איבערגעבן דעם אָטעם פון דער צייט. אַ טייל האָבן עס געטאָן דורך בילדער רעאַלע, געמישט מיט „דזשוואישע“ אימפרעסיאָניסטישע ווערטער און בילדער, אַנדערע דורך איינפאַכע, רעפּאָרטירשע סקיצן און בילדער, אָבער קיינער האָט עס נישט געטאָן מיט אַזאַ עקזאָקטער פּלאַסטישקייט, מיט אַזאַ צימצומ־דיקייט פון וואָרט און בילד ווי אָפּאַטאַשו. נאָך מער, אָפּאַטאַשו האָט גענומען דיזעלכע העלדן, וואָס האָבן פּריער

אזוי הפקר'דיק און זארגלאָז איבערגענומען די גאס־פּילאָזאָפּיע און זיי אַוועקגעשטעלט פאַר דעם נייעם לעבנס שטייגער אין אַמעריקע. דיזעלבע העלדן, וואָס האָבן פריער אַזוי זאָרגלאָז געוואַנדערט פון איין פּלאַכן פּלאַך צו אַן אַנדערן, האָבן זיך פּלוצלונג באַגענגט פנים אל פנים מיט ערנסטע פּראָבלעמען. פאַר זיי איז פּלוצלונג געשטאַנען, נאָך יאָרן פון לעבן אין אַמעריקע, דער אַדאַפּטיר פּראָצעס. דער פּראָצעס, נישט נאָר אין עקאָנאָמישן זין, נאָר אויך אין קולטור רעלן און גייסטיקן זין. די פּראָזע איז געווען דער בעסטער מעטאָד די מענטשן צו דערגרייכן. סעקלער אין זיין „אַשמדאי“ האָט גע־פרוּאוּט אין אַ דראַמאַטישער פיגור געבן דעם אומרו פון דער צייט, אינגאַטעוואָ האָט אַלץ געוואַנגען אין האַלב פּראָזע און האַלב פון שלאָף, רעדנדיק ווי זיינע אויסגעטראַכטע גייסטיקע פּראַנטן. מאַני לייב איז אַלץ נישט ברונז געוואָרן מיט זיינע קרעכצנדיקע געפילן, ראַבוי האָט זיך אַלץ צוגעהערט צום הירזשן פון פּערד, אין דער צייט ווען אויטאָמאָביל טרובעס האָבן פאַרהילכט די לופט. די פּראָלעטאַרישע שרייבער האָבן געפרוּאוּט מיט פּראָקלאַמאַציע לישן אַנפילן די פּראָ־לעטאַרישע קישקע. אַפּאַטאַשו האָט דער איינציקער דורך אַ ריי קורצע בילדער געגעבן אַ קווער שניט פון אונדזער לעבן מיט די צענדליקער פּראָבלעמען און פּלאַנטערס, וואָס זענען באַשאַפן געוואָרן אַ דאַנק די געענדערטע אומשטענדן מיט דער נייער אַריענטאַציע. די מערסטע שרייבער האָבן, אַדער פּסיכאָלאָגיאַזירט, אַדער זיי האָבן געגעבן גראַפישע בילדער פון אַ סטרייק, אַדער אַ פּאַבריק. אין דער דיכטונג איז לייזיק געווען דער איינציקער, וואָס האָט געפרוּאוּט איבערנעבן די ניי־אַלטע פּראָבלעמען און אויך דעם אַטעם פון דער צייט. זייער בייזנס שרייבן פירט צו עפעס. עס פאַרטיפּט דאָס לעבן און גיט די גרונטלאַגן פון אונדזערע עמאַציעס און אונדזערע האַנדלונגען. אַנדערע האָבן אויך דערציילט אַדער געוואַנגען, אַפּט־מאַל מיט אַ פיינעם בייטאָן און מיט לפּנימ'דיקער וואַרשיינלעכקייט, מיט דאַטומס און נעמען ווי ל. שאַפירע און דאָך וויל מען קאָנען אַמעריקע, דאָס יידישע אַרבעטאַרישע אַמעריקע מוז מען גיין צו י. אַפּאַטאַשו.

אַמת, זייער ווייניק שרייבער האָבן ביי אונדז געשאַפן העלדן,

אָדער אפילו סיטואציעס, וואָס זאָלן זיין ריין אמעריקאניש. סיטור-אציעס, וואו די מאַטיוון און דער שפּיל פון כוחות זאָלן האָבן זייער געבורט אין דעם אמעריקאנער באָדן. העלדן זאָלן זיך באַוועגן לויט זייערע דערפארונגען. דערפארונגען ניט פון סיטואציעס און פּאַסי-רונגען, נאָר איינגעזאפטע פונם טאַטנס לופט און זון. אמעריקאנער לופט. אפּאָלאָניעס פאַר דעם זענען נישט נויטיק. גאַנצע בערג אפּאָלאָגעטיקס ווערן אַרויסגעווארפן פון שרייבער אין זייערע לאַבאָ-ראַטאָריעס וועגן דעם, אז מיר זענען נאָך אַליץ אַן אימיגראַנטן פּאָלק אין אמעריקע. אָבער זיכער שפּילט אַ ראָליע דער פּאַקט, וואָס די שרייבער זענען אַלע אימיגראַנטן. קיינער פון אונדזערע ערנסטע שרייבער איז נישט געבוירן אויפן אמעריקאנער באָדן. נאַטירלעך קאָן שוין קיין רייד נישט זיין וועגן אַזעלכע, וועמעס עלטערן זענען דאָ געבוירן געוואָרן. דערפאַר פעלט ביי אונדז אינגאַנצן דער ראָ-מאַן אָדער נאָוועלע פון מאַניערן, און עס דאָמינירט די דערציילונג אָדער ראַמאַן פון פּראָבלעם, פון קאָנפּליקט. אפילו די אינוויכטיסן האָבן אין זייער רעוואָלט געקעמפט קעגן טראַדיציעס פון דער פּרעמד און נישט קעגן טראַדיציעס געבוירן און גענערט אויפן אמעריקאנער באָדן. און דערפאַר האָבן זיי בלוז דאָס פּאַעטישע פעלד באַרייכערט אָבער נישט אָנגערירט דאָס יידישע לעבן, ווייל ווי זאָגט יעיטס „אין אונדזער קאַמף מיט זיך אַליין, מיט אייגענע טראַדיציעס שאַפן מיר פּאַעזיע, אין אונדזער קאַמף אָבער מיט אַנדערע שאַפן מיר רעטאַ-ריס“. די לעקסיק האָבן זיי באַווירקט, אָבער קיין נייע יידישע פּאַעטיק האָבן זיי נישט געשאַפן. מיט די פּראָזאַאיקער האָט עפעס ענלעכעס געטראָפן. אַזוויי זיי האָבן געשריבן פּראָבלעם-ראַמאַנען האָבן זיי ווייניק באַווירקט דאָס לעבן, ווייל אידער דאָס בוך איז איבערגעליענט געוואָרן האָט זיך דאָס פּראָבלעם געביטן. די מענטשן האָבן זיך אַריינגעצויגן אין אַ נייער געגנט און זענען אַנדערש גע-וואָרן. אַזוויי טראַדיציע און מאַניערן האָבן נישט געקאַנט ווערן קיין דעצודירנדע כוחות אין כאַראַקטער-מאַלעריי, און קלאַס-אַנגעהער-ריקייט האָט בלוז געשפּילט אַ צופעליקע ראָליע, איז נאַטירלעך, אז לאַקאַלע געאָגראַפיע ווערט אַ וויכטיקער כאַראַקטער אינסטרומענט. כאַטש אינגאַטאָום העלדן האַנדלען לויט אַ לאַקאַלער גייסטיקער גע-

אָגראַפיע. שווער צו באשטימען, וואָסערע לאַנד דאָס איז. שטערן, פאַלנדיקע קאָמעטן, קרומע שטיינער זענען דער לאַקאלער קאלאריט. אַפּאַטאָשו האָט זיך באַנוצט מיט העלדן, מיט אַלטע היים אַדרעסן און אונדז געוויזן דעם יידישן מענטשן אין אַ נייער וועלט. מיר קאָנען זיי און קאָנען אונדזער אַמעריקע און דערפאַר זענען אונדז די העלדן, וואָס ער האָט פּלאַסטיש געמאַלן און פאַרטיפּט אמנאנטסטן. זיי זענען אויך די גאַלעריע, וואָס ווייזן אונדז דעם כאַראַקטער פון אַ בייטנדיג קער אַמעריקע און אַ בייטנדיקע וועלט. אַפּאַטאָשו איז געווען דער איינציקער פּראָזאיקער, וואָס האָט זיך באַפּרייט פון די געאָגראַפישע גרעניצן, און אויך פון זיין פּאַספּאָרט.

דורך אפאטאָש'ס העלדן קריגן מיר אַ קווער שניט פון אונדזער יידיש־אמעריקאנער לעבן. די קלאַסן ליניעס זענען נישט קיין קלאַר געצייכנטע, פשוט דערפאר, ווייל זיין פעלד איז ניו־יאָרק, און דאָ זענען די געביידעס און אפילו די וועטערן נישט קיין שטענדיקע. אפילו די אָפיציעלע דיכטער און פראָזאאיקער פונם פראָטלעפען רעדן וועגן אלגעמיינעם גאַנג פון דער רעוואָלוציע, און וועגן די הילכיקע טריט פונם פראָלעטאָריאַט, און זיי געבן ניט קיין קאָנקרעטע בילדער פונם איוואָלירטן לעבן פון אַ קלאַס, וואָס קעמפט מיט באַ־זונדערע, אייגנאַרטיקע מיטלען פאַר הענגאַמאַניע. בלויז פונם אַמע־ריקאַנער מערב און דרום קומען עכאָס פון אַן אויסגעשפראַכענעם קלאַסן אונטערשיד, ווייל דאָרט איז די ראַסן־פראָבלעם — די נעגער־פראָבלעם און דאָס אַרבעטער־פראָבלעם קלאַר דיפערענצירט. און דאָרט ווערט דער קאַמף געפירט מיט מער אראַנאַנץ און קוראַזש ווי דאָ אין דער אַיסט. דאָ פאַרנעמט דער דיאַלאָג און די דיסקוסיעס דאָס הויפט אָרט. אמת, אויך דאָ זענען פאַרגעקומען קלאַסן היריגות און רעפּרעסיעס, אָבער זיי זענען געווען גיכער צופאלן ווי קאַנסעק־ווענטע פאלן פון אַן אויסגעשפראַכענעם קלאַסן קאַמף. אין דער ליטעראַטור איז אויך דערזעלבער פראָצעס ווידערהאַלט געוואָרן. און אַפאָטאָשו ווערט בשום אופן נישט פאַרטונקלט ריין טעמאַטיש פון די פראָלעטפּעניקעס, ווייל ער באַהאַנדלט דיזעלבע קאַמפן, דיזעלבע קלאַסן־דעמערונג, נאָר מיט מער פאַרשטענדניש, מיט מער טיפּקייט און מיט פיינערע קינסטלערישע מיטלען. ביי אים זענען די בילדער נישט ריינער רעפּאַרטאַזש. אויך נישט דער ריפּריין פון די פראָלעטפּעניקעס „שטייט אויף איר אונטער־ריקטע מאַסן“. פאַרכאַפט אים. ער שיל־דערט די איינצלנע עפיוואָדן און אינצידענטן ווי שטיקער לעבן, אָדער ווי באַשרייבונגען פון טיילן פון דעם קערפּער, לויט וועלכע איר קאָנט זען דעם גאַנצן קערפּער. די פראָלעטפּעניקעס מיט די נאָכ־לויפער ווידערהאַלן די אַלטע סכעמע פון ליבין און קאַברין, נאָר מיט

מער צייטונגס פלינקייט, קיך, גאס און שאפ אלס א וואונק פאר די ווייטערע פאסירונגען. ביי אפאטאש'ן ווערן זיי ווי א טאָרסאָ ביי אַ סקולפּטאָר, ווי גאָטס האַנד ביי ראָדין, לויט וועלכע מ'קאָן דער-קאָנען און אָפּשאַצן די וועלט, דעם מענטש, די נאַטור, קורץ, די האַנט איז אַ שליסל צו דער גאַנצער שאַפונג. ראַבאָי, דער פּראָלעטפּעניק טוט מיט זיינע אַרבעטער דאָסזעלבע, וואָס ער האָט געטאָן אַמאָל מיט זיינע קי און פּערד. זיי קוקן און הירושן ביי אים באַ'חנ'ט, און זיי אַרט ניט, וואָס ס'טוט זיך אַרום זיי. זיי הירושן אַרײַן זייער הו אין דער וועלט אַרײַן און באַשליסן ווייטער צו הירושן. וואו דער עכאָ פונם הירוש פאלט איז אַ וואַסאָרט פּעלד, אָדער אַ גרוב. קיין געאָגראַפיע מיט מענטשן איז דאָרט ניטאָ. אָפּאטאָש'ס אַ בילד סטעמפלט זיך אָפּ נישט נאָר אינם קרייז פונם געמעל, נאָר עס וואַרפט ליכט און שאַטנס אויפן גאַנצן לעבן אַרום. אזוי, אז דורך אים קריגן מיר נישט נאָר אַ גאַלערע פון מענטשן מיט קאַמפן און קאַנפליקטן, נאָר מיר קריגן אויך אַ בילד פונם הינטערגרונט מיט אַלערליי קולטורן, געוואוינהייטן, פאַראורטיילן און אידיען מיט וועלכע די מענטשן לעבן. מען קאָן דערקאָנען לויט זייערע האַנדלונגן גען און רייר, וואו און פונוואָנען זיי קומען און דעם באַגאַוש, וואָס זיי פירן מיט זיך. דאָס איז אַ רעזולטאַט פון נישט בלויז מאַטעריאַל, נאָר פון מעטאָדע. ווי אזוי דער שרייבער קוקט אויף זיי און ווי אזוי זיי אַליין באַוועגן זיך. און דורך זיי קריגן מיר אַ בילד פון אונדזער נייעם ישוב אין אַמעריקע נאָך דער מלחמה, מיט אַ פאָר בילדער אין רעטראַספּעקט, כדי צו באַשיינען און באַפּעסטיקן די נאָך מלחמה בילדער.

אין אָפּאטאָש'ס „קלאַסן קאַמף“ באַגעגענן מיר אַ גאַנצע גאַ-לערע מיט בילדער, העלדן, סיטואַציעס און קאַנפליקטן, וואָס געבן אַ גענוי בילד פון אַלערליי ענדערונגען אין אונדזער לעבן. כמעט אַלע דערציילונגען אינם באַנד, זענען געשריבן מיט איינגעהאַלטענעם, קאָנטראַלירטן אימפעט. אַ סך פון די דערציילונגען בעטן זיך מ'זאָל זיי אויסציען אין דעטאַליזירטע נאָוועלעטן, אָדער אַפילו אין גאַנצע נאָוועלען. אָפּאטאָש'ו ניט בלויז איבער שטיקער לעבן. ער שטעלט זיך אָפּ פונקט דאָרט, וואו דעם לעזערס נייגער ווערט שטאַרק אָנגע-

רעגט. אפּאטאָשו זעט פאַר זיך א גאַנצע פּאַנאַראַמע מיט אַן א שיעור לעבעדיקע, וויכירנדע בילדער, און זיין חוש פאַר לעבן, פאַר ברייטע קאַנוועס, וואָס ער האָט מיטגעבראַכט פון די פּוילישע וועלדער לאָזט אים ניט זיך אַוועקזעצן שניצן פיינע קמיוות, אָדער העראָאישע פּאַסירונגען און אויסאַרבעטן פּאַספּאָרטן און מעטריקעס פאַר זיי. וויל מען געבן די גאַנצע גאַמע פון דער ניו־יאָרקער סימפּאָניע, קאָן מען נישט פירלען. קאָן מען ניט שפּילן קיין קאַנצערטאָס, נאָר מען מוז אָרקעסטראַל אראָנזשירן אַלע קלאַנגען און טענער. און דאָס טוט ער. פון צייט צו צייט ברענגט ער אַרײַן אַ ניט געוויינלעכן אינסטרומענט. קלאַסן־קאַמף אין מלאווע, קאַנפּליקטן אין סאָוועטן־ראַט, נענערס אין אַמעריקע, אַהיימגעקומענע עמיגראַנטן אין פּוילישע שטעטלעך, קורץ, אַלע ווינקלעך פון אונדזער לעבן שפּיגלען זיך אָפּ אין זיינע דערצייל־לונגען. מען קאָן פון זיי אויפבויען דעם כאַראַקטער פון אונדזער ציוויליזאַציע און די סוואַליטעט פון אונדזער קולטור. מען זעט דעם אַלטן און יונגן דור, די צײַטן פון איראַפּע מיט די אַמעריקאַנער שטריק. אַלטע געוואוינהייט מיט נייע אַריענאַטציע. אין די אַלע קורצע בילדער, געלינגט אפּאטאָש'ן אין אַ זאָך, אָדער פאַראַגראַף קאַנצענ־סירן, אָדער סומירן אַ טיפּישע סיטואַציע, אָדער אידעיע־קאַמף. די בילדער קאַנען דינען ווי פעפּיס טאַג־בוך, אַלס שליסל מיט וועלכן צו עפענן די טירן פון אונדזער צייט און זען דעם אומרו און די אומד זיכערקייט, דעם געראַנגל, צווייפל און גלויבן. דער קאַמף פון יחיד און מאַסע, מאַשין און האַנט, באַוועגונג און רו. אַלץ שפּיגלט זיך אָפּ אין אַ מיניאַטור פּאַרמע. מען קאָן אויך אין די דערציילונגען זען מיט וועמען אפּאטאָשו סימפּאַטיזירט. דאָ איז ער נישט קיין אַביעקטיווער בעאַבאַכטער. ער גייט אַרום און זאַפט אין בילדער און סיטואַציעס און שפעטער ווערט עס איבערגעשאַפּן. זייענדיק אַ מייסטער אין פּלאַסטישער מאַלעריי, לאָזט ער זיך נישט באַהערשן פון דעם מאַטעריאַל, נאָר קנעט אים לויט זיין ווילן. אין די קורצע דער־ציילונגען פּאַרטיפּט ער די מענטשן, גיט כאַראַקטער די אינצידענטן, אַזוי, אַז מיר קריגן אַ קווער־שניט פון דעם פּאַרצווייגטן לעבן מיט זיינע פּיפּאַכע פּראַבלעמען. אין דערזעלבער צייט קריגן מיר אין די דערציילונגען אַ פּיין בילד פון אפּאטאָשו'ן אַליין. מען זעט זיינע

סימפאטיעם, נישט ווייל ער האָט אַ פארטוייליניע, אָדער אַ נאַציאָן-
 נאַלע ליניע, אָדער ער האָט דעם עכטיידישן שאַפונגס גייסט. ניין, ביי
 אים איז דאָ דער עכט קינסטלערישער, סענסיטיווער גייסט, דער הומאַ-
 ניסטישער גייסט. ביי אים איז דאָ דער געפיל פאַר קאָסמישן יושר,
 פאַר אַלץ וואָס לעבט און לייבט. ער האָט ליב לעבן, ברוינע ערד
 און טיפע וואַרצלען, און דערפאַר וועלן זיינע סימפאטיעס זיין אויף
 דער זייט פון די, וואָס ציען צו זייער אָפּשטאַם, צי ער איז אַ בינעווער,
 פּאָליאַק, איד אָדער נעגער. די טיפע פאַרשטענדעניש און ליבע, וואָס
 ווייעט אַרויס פון „לינטשעריי“ איז אַ קאָסמישע. קיין נעגרישער
 שרייבער וואָלט נישט בעסער געמאַלן זיין שרעק, רעליגיעזיטעט,
 היפלעאָזיקייט און שנאה ווי אָפּאַטאַשו טוט עס. דויעלע סימפאטיע
 און ליבע זענען מיר אין זיין מאָלן מאַראַם מאַרקיון פאַרלוינדקייט און
 אָפּגעריסענקייט. און וואָלעאָוו דעם רום פאַרלוינדקייט אין אַמע-
 ריקע, אָפּגעריסן פון זיין שטאַם, זיין ערד, זיינע געוואוינהייטן און
 טאכוס, אָדער אין „ברוכוואַרג“, וואו דער אַלטער פאַראַסאַלן-מאַכער
 שטאַרבט. אפשר ניט אזוי פון הונגער, ווי פון אויסגעוואַרצלטקייט
 און פון דעם באַוואוסטזיין פון נוצלאָזיקייט. אָדער דער פּאָליאַק
 מיכאַל, וואָס גייט אין שענק אַריון, ווייל זיין גאַנץ לעבן איז מיט
 אַמאָל געוואָרן אינהאַלטלאָז, האַפנונגסלאָז. זיינע וואַרצלען זענען
 אויסגעטריקנט געוואָרן און געבליבן איז שוואַכער, דינער שטויב פון
 בלאַסע זכרונות. מיט וואָס פאַר אַ צאַרטקייט אָפּאַטאַשו מאָלט דאָס
 לעבן פון אַט די אַלע צעשטויכטע היפלעאָזע מענטשן אויפן נייעם
 אַמעריקאַנער באָדן. זיי עסן ברויט צו זאַט, און הונגערן נאָך אַ
 וואַרים וואַרט. זיי הונגערן, און חלוש'ן פון בענקשאַפט. זיי גייען
 אין די גאַסן, און בענקען נאָכן צלם אלהים, וואָס זיי האָבן געהאַט,
 ווען זיי זענען געווען איינגעוואַהצלט אין אַ באַשטימט לעבן און
 סולטור. וויל מען זיין נאַציאָנאַל פּילאָזאָף, וואָלט מען געזאָגט. ווער
 נאָך ווי אַ יידישער קינסטלער קאָן אזוי דערפילן אויסגעוואַרצלטקייט
 און אָפּגעריסנקייט, און דאָך איז עס ביי אָפּאַטאַשו'ן נישט זיין יידיש-
 קייט, וואָס דערגרונטעוועט די ליידין פון די אויסגעוואַרצלטע ווי זיין
 קינסטלערישע ליבע צו געזעצקייט, סאָלידקייט און האַרמאָניע. זיין
 קינסטלערישקייט ווערט אויפגעטרייסלט, ווען ער זעט מענטשן מיט פיס,

און אפעטיטן פלוצלונג הענגען אין דער לופט מיט פאר'חלש'טע אפעטיטן. די נישט נאָהמאַלקייט, די נישט געזונטקייט וועקט אין אים סימפאטיע, און מאַכט אים זיי מאַלן מיט דער מוטערס טראַכט, אַלס הינטערגרונט. און דערפאַר קומען זיי אַרויס אַזעלכע פּאָעטישע און אָפּטמאַל טראַגישע פיגורן. דער ייד אין „ברוכוואַרג“, און דער פּאָ-ליאַק אין „מיכאַל“, זענען נישט נאָר פּאָעטישע, נאָר טיף-טראַגישע פיגורן.

די הילפּלאַזיקייט און פאַרלוירנקייט אויפן נייעם אַמעריקאַנער באָדן, איז נישט די איינציקע פּראָבלעם, וואָס אָפּאַטאַשו באַהאַנדלט אין זיינע דערציילונגען. אַ וויכטיקער קאָנפּליקט, וואָס נעמט אָפּט-מאַל אַן טראַגישע פּליגל, וואָס פּלאַטערן אָפּטמאַל מיט האַפּנונג און מערסטנס מיט דורכפאַל און טראַגיק איז דער אַסימילאַציע־פּראָ-צעס, אָדער דער אַדאַפּטיר פּראָצעס. און דער פּראָצעס איז נישט קיין דין יודישער. אָפּאַטאַשו דערזעט דעם קאַמף ביי אַלע פעלקערשאַפטן. די ראַנגלענישן און צאַפּלענישן פּון „רושים וואַנג“, זענען נישט אַ האַרעלע ווייניקער טראַגיש, ווי די ראַנגלענישן פּון דעם יידן מיט דער בונדישער פּאַרגאַנגענהייט אין „קאַרל מאַרקס“. דער קוש, וואָס איז אַזאַ דעצידיירנדער פּאַקטאָר אין „רושים וואַנג“ איז נישט ווייני-קער נאַציאָנאַל, ווי דאָס ווערן אַ ריכטער פּון העלערס שותפּ'ס זון. אָדער דאָס שבת'דיקע רויכערן פּון דעם רב'ס זון אין „דער רב“, אָדער דאָס זינגען פּונם אינטערנאַציאָנאַל אין „פירשט דאָלגראַקאָו“ סיי אין פּאַל פּונם אַרימען כינעזער, און סיי אין פּאַל פּונם געוועזע-נעם פירשט, און סיי אין פּאַל פּונם געוועזענעם בונדיסט, און סיי אין פּאַל מיטן רב, שפּילט דער שיקזאַל קונצן מיט זייער וויליקייט זיך צו אַדאַפּטירן און איינבירגערן. מיר זען קאַמף פּון אידיע מיט סכיכה, דעם קאַמף פּון טראַדיציע מיט אומשטענדן. און דער מענטש, דער כּחיר היצירה, איז ווי אַ שפּענדל אין די לאַפּעס פּונם ווינט. ער פּליט, בייגט זיך, פּרוּאוּט זיך אַנטשפּאַרן אָנעם געזימס פּון אַ פענצטער און פּאַלט סוף כל סוף. ווייל דאָס איז דער געזעץ. אָן וואַרצלען און ערד איז אוממעגלעך לעבן. און די אויסגעוואַרצלטע און העלדן, דער כינעזער, רום און איד, זענען אויסגעוואַרצלטע און בלאַנדזשנדיקע מענטשלעכע טראַגעדיעס. עס איז לחלוטין אוממעגל-

לעך פאר זיי שלום צו מאכן מיטן שיקזאל, כאַטש זיי ווילן און זיי זענען גרייט צו פאַרליקענען זייער אידענטיטעט. כוחות גרעסערע פון זיי קלאַפן מיט זייערע פליגל און דערשטיקן יעדן ווידערשטאַנד און פאַרפלאַכן יעדע האַפנונג. נאַטירלעך איז דער אינדוסטריאַליזם, וואָס דאַרף בלויז הענט און נישט קיין דענקנדיקע מענטשן פאַראַנט-וואַרטלעך פאַר די אַלע קרבנות. אַפאַטאַשו דערגרונטעוועט נישט די סיבות פון די אַלע טראַגעדיעס. אָבער הינטער דעם פאַרהאַנג פון די אַלע קאָנפליקטן, שטייט די מאַשין-עפּאָכע מיט איר באַגלייטערן קנעכט און מייסטער — דער באַלעבאַס.

מען האָט אָפּטמאַל טענות צו יידישע שריפטשטעלער, פאַרוואָס זיי באַשרייבן ניט דאָס יידישע לעבן, שאַפן נישט קיין דיין יידישע טיפן, יידישע העלדן, אלא „טביה דער מילכיקער“, „מנחם מענדל“, אָדער „פישקע דער קרימער“. אַ גענויע באַטראַכטונג פון אַלע דערצוילונג-גען און אפילו ראַמאַנען פון אַפאַטאַשו'ן, באַווייזט די אוממעגלעכ-קייט פון קינסטלעריש איזאָלירן אַ שטיקל לעבן און סינטעטיזירן עס. דאָס בעסטע וואָס קאָן געטאָן ווערן, איז באַאָכטן יידישע מענטשן, און זען די שפּיל פון נייע כוחות און איינפלוסן אויף אַ פאַרגליווערטן לעבנס-שטייגער און דעם איינפלוס פון געענדערטע אומשטענדן אויפן „איביקן יידן“. מיר זען ווי אויף טריט און שריט קומט דער ייד אין באַרירונג מיט אַנדערע פעלקערשאַפטן, מיט אַלערליי שיכטן און קלאַסן פון דער באַפעלקערונג, און עס ווערט אינגאַנצן פאַרלוירן דער נאַציאָנאַלער, אָדער געמאַינשאַפֿטער פונם יידן. עס בלייבט בלויז דער קלאַסן-כאַראַקטער פונם יידישן אַרבעטער, דער קאַמפּס-כאַראַקטער פונם יידן אין דער נייער וועלט, זיין קאַמף מיט אַ נייעם לעבנס-שטייגער און זיין טראַנספּאָרמאַציע אין אַ נייעם מענטשן. נישט אינגאַנצן קיין אָפּגערונדעטער, פאַרענדיקטער, נאָר אין לויזן, ווערן-דיקן צושטאַנד. נישט קיין גוטער מאַטעריאַל פאַר אַ טיפּ, אָדער העלד. אָבער דורך די לויזע אָפּגעריסענע מענטשן קריגן מיר אַ קאַלידעסקאָפּ פון דעם גאַנצן רייך-אַרים לעבן אין דער גרויסער אַמעריקע. מיר קריגן בילדער, אימפּרעסיאָניסטיש רעאַלע, דורך וועלכע מיר זען דעם גאַנצן הונגער און עלנט אין דער רייכער אַמעריקע. הונגער און עלנט נישט נאָר פיזישער, נאָר אויך גייסטיקער און ספּיריטועלער.

אין א גאנצער ריי דערציילונגען מאַלט אַפּאַטאַשו וואַריאירטע ביילדער פון געשלעכטלעכן הונגער. ער קומט אַרויס נאָקעט, אזוי רוי און מורא'דיק פיינלעך, אז ער ווערט פאַרוואַנדלט אין אַ סימבאָל פון אַ גענאַרט און אינהאַלטסלאָז לעבן. ער הערט אויף זיין פערזענלעך און ווערט געזעלשאַפטלעך. דער געשלעכטלעכער פּיין און הונגער, ווערט אַ סימבאָל פון אַ פאַרקריפּלט געזעלשאַפטלעך לעבן, וואו מענטשלעכע אַפעטיטן און פאַרלאַנגען קאָנען זיך ניט פריי אויסלעבן. כאַטש אין אַ סך דערציילונגען פון דעם בוך „לינטשעריי“ איז אַפּאַטאַשו פאַרכאַפט פון סעקסועלן הונגער פּערסע. ער איז פאַראינטערעסירט אין פאַרהונגערטע לעבנס, וואָס זענען דירעקט נישט פאַרכונדן מיט אַ סאַציאַלער און עקאָנאָמישער אָרדנונג. אין דערציילונגען ווי „פלאַמען“, דאָס „דינסט-מידל“, „אַ פאַריזער מידל“, „גליס“, אונטערוועגנס“ איז אַפּאַטאַשו דער קינסטלער פשוט פאַר-כאַפט פון דעם אבנאַרמאַלען, נישט געזונטען. ער זעט די טראַגעדיע פון יחידים, וועמען דער שיקזאַל האָט געשטראַפּט מיט מיאוסקייט, מיט אַ מום און דאָס ווערט אַ דעצודירנדער פאַקטאָר אין זייער לעבן. עס ווערט אַ דירעקטיוו אין זייער נאַרמאַלן אויסלעבן זיך. די העלדן זענען שוין נישט לאַקאָליזירט, ווייל זייער פעלער און הונד גער איז ניט פשוט קיין לאַקאָלער, נאָר אַן אַוניווערסאַלער. נישט קלאַס, אָדער סביבה, שפּילט אַ ראָלע אין זייער לעבן, נאָר שיקזאַל. עפעס וואָס קאָן פון אונדז נישט קאָנטראַלירט ווערן אונטער די בעסטע מענטשלעכע פאַרהעלטנישן. אַפּאַטאַשו קומט אַרײַן אין אַלע ווינקלעך, און פון אומעטום שלעפט ער אַרויס די טיפּערע און מער אַנגעווייטיקטע פּראָבלעמען.

זיינע דערציילונגען זיינען שליסלען צו אַלערליי צימערן, וואו ס'לעבן רוישט. און יעדע טיר עפנט ער אויף מיט אַ טאַפּעלטן שמייכל. אַ שמייכל פון רהמנות אויף מענטשלעכער שוואַכקייט, און אַן איראַנישן שמייכל פאַר דעם בחיר-היצירה, דעם מענטש, וואָס איז שטאַרק, און הערשט, און פונדעסטוועגן ראַנגלט ער זיך מיט אַלערליי קלייניקייטן און צופאַלן, און ווערט פון זיי באַהערשט און באַזיגט. אין אַלע דערציילונגען אינם בוך „קלאַנסקאַמף“ זען מיר דעם פּיל-פאַרביקן שפּיל פון לעבן, אין שאַפּ, שול, שטאַט, דאָרף, הויז און אין

ערגעץ זען מיר נישט דעם מענטש אלס העלד, אלס יורש פון אַ לאַנג-יאַריקער קולטור, מיט אַ פעסטן באָרן אונטער די פיס. אומעטום קומט ער אין באַרירונג מיט פיל שטאַרקערע כוחות פון זיך זעלבסט, און ער בייגט זיך איין. אויב אָפּאַטאַשו האָט נישט אין איין העלד באַוווּן דעם דורכפאַל פון דער „מעגלעכקייט“ פילאָזאָפיע פונם אָנגע-קומענעם אימיגראַנט, האָט ער דערפאַר אין אַ ריי בילדער געוווּן מענטשלעכע געפענטקייט פון די אומשטענדן אין וועלכער ער לעבט. סאַציאַלער פּראָטעסט וואַקסט אַרויס פון די קאַנפליקטן מיט וועלכע זיינע מענטשן ראַנגלען זיך.

אין אַלע דערציילונגען איז אָפּאַטאַשו אויסערגעוויינלעך ערנסט, סענסיטיוו צו מענטשלעכע עמאַציעס, נייגעריק צו באַנוצן די קראַפט פון ווערטער און כאַראַקטעריזירנדיקע פּראָזן. ער איז געוואונגען צו עקסטערנאַליזירן עמאַציעס און אַסטיוויטעטן און האַנדלונגען פון די איינפאַכע, ניט אַרטיקולירנדע און נישט פאַרשטאַנענע. די סביבה איז צו גרויס, די סאַציאַלע כוחות צו קאַמפּליצירט, אַז זיינע מענטשן שטומע און שטאַמלענדיקע און האַלב אַרטיקולירנדע, זאָלען קאַנען דעפּענדאַנאַליזירן זייערע דערפאַרונגען. און דערפאַר זענען זיי אַלע פּערזענלעכע טראַגעדיעס אָדער קאַמעדיעס. אָבער דאָס פּערזענלעכע, אפילו ווען עס ווערט ניט דערהויבן צו קיין סימבאָל איז טיפיש און אילוסטרירט אַלערליי ענדערונגען אין סאַציאַלע שיכות'ן, און דעם גע-בורט פון נייע און באַנייענדע אַספּיראַציעס. די דערציילונגען, כאַטש זיי זענען נישט קיין דירעקטע סאַציאַלע שטודיעס, נאָר זענען קינסט-לערישע בילדער צופעליק געזען און קאַמעראַ מעסיק אַרונטערגעכאַפט, געבען זיי פונדעסטוועגען אַ קאַמפּאַסט בילד פון לעבן און ליידן אין דער נייער וועלט. אויב די דערציילונגען האָבן נישט די אידעאַלע סימעטריע פון פּערפעקטער קונסט איז עס נישט אָפּאַטאַשו'ס שולד. עס איז פשוט דערפאַר, ווייל דאָס לעבן פון די מענטשן דערלויבט עס נישט. דאָס לעבן פון די מענטשן איז צעריסן און זיג זאניש. כאַטש אין געוויסע דערציילונגען געלינט אָפּאַטאַשו'ן צו געבען גאַנצע אַפ-גערונדעטע פּסיכאָלאָגישע שטודיעס אויף אַ הינטערגרונט פון סאָ-ציאַלן און ראַסן קאַמף. אין „לינטשעריי“ זען מיר דעם קאַמף פונם גענער מיט זיך אַליין איידער ער ניט זיך איבער אין די הענט פון

שעריף און שפעטער אין די הענט פון דער צעיושעטער מאסע. זיין ראנגלען זיך מיט איינגעבוירענער שנאה און אומצוטרוי צום ווייסן און האַפנונג און גלויבן, אז מען וועט אויף אים רחמנות האָבן. זיין גלויבן אין רעליגיע אַלס הומאַניזירנדער פאַקטאָר און זיין שפעטער-דיקע אַנטווישונג. מיר זען דאָ אַן אינדיווידועלע טראַגעדיע, וואָס אַנטוויקלט זיך און וואַקסט אויף אַ הינטערגרונט פון מאַסן פאַראור-טיילן, וועלכע האָבן זייערע וואַרצלען אין עקאָנאָמישע קלאַס-אראַנג-זשירונגען. די אינדיווידועלע טראַגעדיע ווערט דורכדעם אַ האָר נישט געמינערט. נאָר פאַרקערט, ווערט שאַרפער און בולט'ער. אַן ענלעכע אינדיווידועלע טראַגעדיע אויף אַ הינטערגרונט פון מאַסן-קאַמף, זען מיר אין „די קוילן גרעבער“. אַרימקייט, דער סטרייק פון קוילן-גרע-בער שפּילן אַ דעצודירנדע ראָליע אין נעלסאָנס באַציאונג צום זון. זיין סאָציאַלער חלום פון אַן אַנשטענדיק מענטשלעך לעבן קומט אין קאָנפליקט מיט זיין פּאָטער ליבע. און זיין ליבע ווערט צערונען אין דעם שטאַרקן פלוס פון זיין סאָציאַלן פּראָטעסט. און דער פּועל יוצא אַ פּאָטער-מאָרד. נעלסאָנס שיסן זיין זון גיט אונדז אַ גרינטלעכערע פאַרשטענדיש פונם קלאַסן-קאַמף אין אַמעריקע ווי אַלערליי אָפּהאַנג-לונגען און טראַקטאַטן. נאַטירלעך איז דאָ נישט בלויז די פּראַנע פון טעמאַטיק. אָבער דער אויסוואַל פונם מאַטעריאַל און דער קוק-ווינקל פון וואַנען אָפּאַטאַשו באַטראַכט און בעלייכט זיין מאַטעריאַל. די אראַנזשירונג, און די קינסטלערישע מיטלען, וואָס באַלעבן די בילדער, דאָס אַלץ שטעלט אָפּאַטאַשו'ן אוועק פאַרן בעסטן פאַרטער-טער פונם מאָדערנעם יידישן און אַרבעטער לעבן אין דער פּראָזע.

14

נאָך דער מלחמה האָט דאָס שטייגער בילד פאַרלוירען זיין ווערט. אפילו פּסיכאָלאָגיש פאַרטיפטע סיטואַציעס האָבן נישט באַפרידיקט דעם מענטש. דער יחיד, סיי פון דער אַרבעטער־מאַסע, און סיי פון דער אינטעליגענץ האָט געווענדט זיין בליק צום עקאָנאָמישן לעבן. עקאָנאָמישע און פּאָליטישע פּראָבלעמען האָבן פאַרכאַפט דעם מענטש. דער פיינער מעטאָפאר, די שפינוועבסדיקע וואואלן, וואָס מען האָט מיט זיי אַמאָל זיך גע'חנ'דלט פאַרן ליענער זענען געוואָרן פאַרעלטערט. וואָס די ליטעראַטור האָט פאַרלוירן אין סובסטייליטעט, האָט זי גע'וואונען אין דינאמיסם. האַנדלונג האָט געדאַרפט פאַרנעמען דאָס אָרט פון אינטראַספּעקציע. אַספּיראַציעס האָבן פאַרביטן רעמיניר־סענצן. דאָס שטעטל מיט זיינע טשיקאַווע טיפן, די שטאָט משוגעים, די יוסטע באַלעבאַטים, די מחלוקות אין דער קהילה, די בענקשאַפט נאָכן בעל־תפילה, נאָך דער גרעבליע האָבן פאַרלוירן יעדן אָנהאַלט אין אונדזער טאַג־טעגלעכן לעבן. עס האָט זיך געפּאָדערט אַ נייע אָריענטאַציע פון דעם היינט און אַ נייע אינטערפּרעטאַציע פונם נעכטן. און אויף וויפיל אַ שרייבער האָט עס געקאָנט טאָן דורך וואָרט און בילד, אַזויפיל האָט ער געקאָנט האָבן איינפלוס און ווערט. זייער ווייניק שרייבער האָבן באַוווּן די פּיאיגקייט זיך צו באַפרייען פון דער שטעטל־טראַדיציע. פון דעם „יונגן" דור שרייבער האָבן בלוז אַפּאַטאַשו און לייוויק באַוווּן אויפצונעמען דעם שטומען געשריי פון זייער דור. לייוויק און זיינע לידער און אין „דער גולם חלומ'ט" און אַפּאַטאַשו אין אַ ריי דערציילונגען און אין „די טעג־צערן", אויך לעיעלעס האָט אין זיין „טראַצקי"־דראַמע און אין זיין „פאַביום לינד" געגעבן עמאַנציפּאַנעלן אויסדרוק צו די געפילן און איבערלעבונגען פון אַ היינטיקן מענטשן. ביי אים זענען אָבער די איבערלעבונגען גיכער פון אַן אַוניווערסאַלן אייביקן מענטשן ווי פון אַ היינטיקן מענטשן, וואָס לעבט אין אַמעריקע. אַזוי, אַז זיי זענען גיכער מיט זייער בילדלאַכקייט און עכטער איבערלעבונג אבסטראַקטע

פאנטאסמענאריקס ווי פאנטאזיע. מער אויסגעטראכקייט ווי פאנז טאזיע. ער מאכט זיי בלויז שטארק מיטן כוח פון ווילן. בעת ליייוויק מיט זיין אפט מאגער בילד איז אימאגיניטיווער און רעאלער, ווייל ער איז א קינד פון דער ערד און פון זיין צייט. און אפאטאשו איז אלע מאָל קאָנקרעט און ערדיש, אפילו ווען ער רעדט וועגן אליהו בחור, אָדער די ישיבה־בחורים און די סוחרים פון רעגנסבורג.

עס איז זייער נאטירלעך געווען, אז אפאטאשו, וואָס הערט דאָס געשריי פון בלוט העכער פון אלע אנדערע מענטשלעכע קולות, זאָל דעהערן די סובטילע ענדערונגען אין דעם יידיש־אמעריקאנעם לעבן אויף די פלאַכן פון ליבע און פון דער פאמיליע. דאָ ביי אונדז, איז קיין עקאָנאָמישע רעוואָלוציע נישט פאָרגעקומען, אפילו קיין פאָלי־טישע איבערקערעניש האָט ניט פאָסירט. עס זענען בלויז פאָרגעקומען נאטירלעכע איבערנרופֿירונגען און מוטאציעס פון סאָציאלע שיכטן און קלאַסן. אַ שפּאַרע צאָל פון דער קליינבירגערלעכער אידישער־מאַסע איז פּראָלעטאַריזירט געוואָרן. ווענט זענען איינגעפאלן. די צעטיילונג אויף די נידעריקערע שטאַפּלען זענען אָפגעווישט געוואָרן. דער יידישער קאפיטאַליסטן־קלאַס איז ווי אויזאָלירט געוואָרן און האָט אויפגעהערט באַהערשן דאָס יידישע לעבן. אינטעליגענטן און פּראָפּעסיאָנאַלן האָבן אויפגעהערט שפּילן די דאָמינירנדיקע ראָליע אין אונדזער לעבן ווי זיי האָבן געשפּילט אינם אַמאָליקן רוסלאַנד און פּוילן. עס איז געוואָרן אַ צומישעניש פון גרופּן, פּאַרטייען, פּאַרטייעלעך און ווערטן. פאַר דעם קינסטלער איז געווען אוממעגלעך מאָלן מענטשן, אָדער אפילו זינגען וועגן זיי אין די ברייט הומאַ־ניסטישע ראַמען פון אַ באַוושאַווער, ערלשטאַט און אנדערע. מען האָט געפאָדערט פונם קינסטלער ספּעציפיקאציע אין אַ תּחום־שבת פון אידעאָלאָגיע. דערפאַר איז געווען אוממעגלעך שאַפן העלדן, טיפּן, קאָנפּליקטן אין די גרעניצן פון דאָגמאַס, און פּאַרטיי באַפעלן, וועגן די נעמען און אידעאָלאָגיעס פון יחידים און גרופּעס. דערפאַר האָבן די, וואָס האָבן נאָכגעפּאָלגט די עכאָס פון די אלע קליינזליקע שטרייקייטן, די פּראָלעטפּעניקעס און ראַבוי בתּוכם געשאַפן באַגרע־נעצטע, פּאַטאַגראַפּישע לעבנס בילדער, וואָס האָבן געהאַט דיזעלעכע פאַרב און פּערספּעקטיוו ווידי לעבנס בילדער פון לובין, קאָברין,

און די אַנדערע. די מענטשן און אינהאַלט דערזעלבער, דער שטח אַכיסל אַן אַנדערער. דיוועלבע באַציאונגען צו די העלדן — אַ בייטש אָדער אַ צוקערקע. אַ גלעט איבערן פלייצע, אָדער אַ שטורכע אין דער זייט. ב. גלאַזמאַן האָט געפרואווט מיט אַן אַלט־געדיכט קול, וואָס פאַסט איבערצוגעבן די נסים פונם מהר"ל הקדוש, וואָס פאַסט צו דערקלערן אַ האַרבע סוגיא פונם אַלפום, מיט אזא קול האָט ער גע־פרואווט פּלירטעווען מיטן ביראָ־בידזשאַנער ישוב, אָדער מיטן סטריי־קער אויף די גאַסן פון ניו־יאָרק. סטרייקנדע מידלעך האָבן ביי אים געקראָגן באַסאווע שטימען, און קינדער האָבן געזיפצט, ווי זקנים. מיט אַן איכה טאָן האָט ער געקלאַפּט אין טיר און געוועקט אויפצו־שטיין. מיט אַלע אינסטרומענטן, וואָס מען באַלואַמירט און מען באַגראַבט מיט זיי אַ טויטן, האָט ער געפרואווט זיין אַן אַקושאר, געפרואווט ברענגען אויף דער וועלט נייע פּרישינקע פייגעלעך. מיטן אָפהילף פון בית־הקברות האָט ער ראַש־חודש־דעמטעכלעך געזויט. אָבער אַמעריקע — די אַמעריקע, וואָס האַלט זיך אין איין בייטן, אין איין ענדערן, האָט ער נישט געזען און במילא נישט געגעבן. ווידעראַמאָל זענען די בעסטע אידעאָלאָגן — י. אָפּאַטאַשו אין זיינע פּולבליסיקע פּאַמיליען בילדער און ליבע בילדער, באַגלייט פון ראַנגלענישן און קאָנפּליקטן, און ליוויק מיט זיינע אַלערליי אב־סטראַקטע קאָנפּליקטן און סימבאָלן, וואָס זענען אַ פּועל־יוצא פון אַקטועלע ראַנגלענישן און טייל־ווייז לעיעלעס ביי וועמען עס פונקציר־אָנירט אַן אוניווערסאַלע קיך, וואו אַלערליי אידיען, ענדערונגען, רענונגען קומען זיך צוזאַמען, קאָכן זיך אויס און ווערן שפּעטער סינטעטיזירט אין ליד אָדער דראַמע.

ווען מען באַטראַכט דאָס ייִדישע לעבן אין אַמעריקע אין דער גאַנצער גרויס, דערזעט מען פונדעסטוועגן אַן אַ שיעור ירושה אייגנ־שאַפטן און טראַדיציעס, וואָס מען האָט מיטגעבראַכט פון דער היים. די טראַדיציעס האָבן זיך געראַנגלעט מיט די נייע איינפלוסן פון דער מאָדערנער טעכניק און וויסנשאַפט אין אַמעריקע, און געשאַפן אַן אַנדערן טיפּ ייד, אַ נייעם יידן. דער נייער מענטש איז געקומען אין צוזאַמענשטויס מיט די נייע סאָציאַלע קאַמפּן, מיט דער שאַרפּער פּאַרמע, וואָס עס האָט אָנגענומען דער אַמאָליקער אַבסטראַקטער

אידעאל פון א נייער וועלט. מען האָט נישט מער געקאָנט רעדן גלאַט אין דער וועלט אַרײַן, וועגן פּרײַהײַט. מען האָט זיך געמוזט באַגעגענען מיט קאָנקרעטע פּאַרמען פון שקלאַפּעריי, אונטערדריקונג און קאַמף. סטרייקס, דעמאָנסטראַציעס, צוזאַמענשטויסן מיט דער פּאַליצײ זענען געווען די נייע פּאַרמען פונם ליכטיקן אידעאל. ספּע- ציעל איז דאָס אַן אינטערעסאַנטע פּאַנאָראַמע פאַרן נאָוועליסט. ער האָט געדאַרפט אויפנעמען די נייע ענדערונג אין דעם מאַסן מענטש און אַרבעטער. באַזונדערס, באַקומט זיך אַ טרויעריק בילד נאָך די מלחמה און רעוואָלוציע יאָרן, ווען מיר זען ווי שוואַך, אָפטמאָל סקיזנהאַפט אונדזער ליטעראַטור האָט זיך אָפּגערוּפּן אויף די פּענאָ- מענאַלע דערשיינונגען. אונדזערע בעסטע נאָוועליסטן און פּראָזאַאי- קער, האָבן איזאָלירט אַן איינצלנע דערשיינונג דאָ און דאָרט, און איר געגעבן קינסטלערישן אויסדרוק. אָבער די גאַנצע פּאַנאָראַמע, די ראַנגלענישן און פּאַנאַנדערפאַל פון דער כנסת-ישׂראל, ווערט נישט באַהאַנדלט פון קיין נאָוועליסט אין איר גאַנצער קאָלאַסאַליטי און טראַגישקייט. די סיבה איז נישט, אַז אונדזערע שרייבער זענען נישט קאָמפּעטענט גענוג, אָדער האָבן נישט גענוג וויזיע. אָט האָט דאָך אָפּאַטאַשו באַווײַזן וויזואַליזירן אַ פּילפאַכיק בילד פון יידיש לעבן אינם 19טן יאָר הונדערט, וואָס האָט אַרײַנגענומען אַלע אינטולעקטור- עלע באַוועגונגען פון יענער צײַט. האָט דאָך לײוויק באַווײַזן וויזור אַלירן אין זײַנע לידער אַלע מענלעכע פּראָבלעמען פונם מענטשלעכן יחיד. האָט דאָך לעיעלעס באַווײַזן גערענט צו ווערן פון אַלערליי איי- טער פּאַרטיי קאָנפּליקטן אין דער אַרבעטער וועלט. טאָ פאַרוואָס איז נישט ברייט און טיף באַהאַנדלט געוואָרן דאָס יידישע אַרבעטער לעבן אין אַמעריקע? פאַרוואָס איז אָפּאַטאַשו געווען דער איינצימער נאָ- וועליסט, וואָס האָט די פּילפאַכע ענדערונגען יא אויפגענומען און אַנדערע ניט?

עס איז אפשר אומגערעכט צו פאָדערן פון שרייבער אָדער קינ- סטלער, אַז זײ זאָלן גערענט ווערן און הינגעריסן ווערן פון באַשטימ- טע פּראָבלעמען, קאָנפּליקטן אָדער בילדער. איר קאָנט דאָך נישט פאָדערן פון וואָלקנס, אַז זײ זאָלן אויסזען ווי שעפּסן אָדער, ווי אַלער. איר קאָנט נישט פאָדערן פון רענאָטראַפּנס, אַז זײ זאָלן

פאלן מיט א באשטימטן ריטס. איר קאנט נישט געבן קיין דירעקט-טיוון די ווינטן אָדער דעם שניי. און דאָך ? איז דער קינסטלער-רישער פראָצעס ענלעך צו די נאַטור דערשיינונגען ? זיכער ניט. די וויזיע פון אונדזערע קינסטלער איז געווען א באַגרעניצטע. זען מיר דאָך, אז ראַבאי, וואָס האָט איבערגענומען די קאָמוניסטישע פראַקטיק אָן דער טעאָריע, האָט בלוין זיין טעמאַטיק געביטן, און דאָ און דאָרט זיין שפראַך. זיינע מענטשן האָבן אויסגעביטן זייער באַ'חנ'ט שטאַמלען אויף פאַרטייאישן זשאַנגאַן. יאָ, די סופן האָבן זיך געביטן. פריער האָט ראַבאי נישט געקאָנט פאַרענדיקן קיין זאָך. אַצט רעדן זיינע פערד, אפילו דאָס שטרוי רעדט אַ בלאַסן זשאַנגאַן. משה נאָדיר איז אויך נישט סטימולירט געוואָרן איבערצורייטן זיין שפראַך-ווירטואַליטעט אויף ממשת'דיקע עקסטרעמעס אין דעם מענטשלעכן קאָמפּ. און זיין איצטיק רעאַגירן אויף דערשיי-נונגען איז ער דערזעלבער שקאַצישער ווי אַמאָל. בכלל, האָבן קיינער פון די דיכטער נישט דורכגעמאַכט קיין גריטלעכע רעוואָלוציע אין זייער שאַפונגס-פראָצעס. לעיעלעס איז געבליבן אַ פראַבלעם. ליוויק האַלט אין איין זוכן און לייגן פלאַסטערלעך אויף זיין אויסגע-הלומ'טן משיח. זיינע באַנדאַזשן גיבן יאָ אַ גענדרעטע שטעלונג און באַציאונג צו וועלט און מענטש. אַפאַטאַשו האָט אויסגעקליבן מענטשן, וועמען ער גייט נאָך און ער פאַרצייכנט זייערע טריט. זייערע ענדערונגען אין אַ נייע וועלט. אויב ער אַרבעט נישט מיט אַ באַשטימטער אידעאָלאָגיע, ריסעוועט ער אָבער מיט אַ געזונטן קינסטלערישן חוש, גיט מענטשן, גיט באַציאונגען. דערפאַר איז „די טענצערן“ אַ מער באַראַקטעריסטיש בילד און פאַנגאַראַמע פון אונדזער אַמעריקאַנער ישוב, ווי אַלערליי שטייגער-בילדער און סקיצן, עסקיון און רעוואָלוציאָנערע באַשרייבונגען פון שאַפ, פון גאַס. „די טענצערן“ איז אַ רינג פון אַפאַטאַשו'ס קינסטלערישער קייט, גע-שמירט אין אַמעריקע. די רינגען, דער זשאַווער און דער קלאַנג וועלן זיין אַפּשפּיגלונגען פון אונדזער אַמעריקאַניש לעבן. נישט ווי מיר ווילן ס'זאָל זיין, נאָר ווי ס'איז אין דער אמת'ן ווי דער שרייבער האָט עס געווען. אַפאַטאַשו, ליוויק און לעיעלעס (דער ערשטער באַוואוסטזיניק, די אַנדערע גאַנץ אומבאַוואוסט פאַר זיך אַליין),

האַבן נאָכגעפּאָלגט די פּרץ טראַדיציע. נישט שטייגער לשם רע-
אַלזום, נאָר בילד לשם אַ העכערער רעאַליטעט. און דערפאַר איז
סיי „די טענצערן“, סיי דער „גולם חלומ'ט“ און סיי „פון דיר צו
מיר“, דאָס בעסטע און דאָס כאַראַקטעריסטישסטע אין די לעצטע
יאָרן. סיי די פּול בלוטיקע, המשכ'דיקע בילדער פון אַפּאַטאָשן, סיי די
סימבאָלן פון לייוויקן און סיי די פּראָבלעמאַטיק פון לעיעלעסן, זענען
שפּריצן און שטריכן פון אונדזער לעבן. נישט אין איר קלאַרער
קלאַסן-פּאַרמירונג, נאָר אין דער אַלגעמיינער סימפּאָניע פון טענער
און קלאַנגען. זיי שפּיגלען אַפּ אַמבעסטן אַלערליי פּראָבלעמען און
ראַנגלענישן, נישט נאָר ווען מען נעמט אַ וואָרט ביי אַ פּאַרזאַמלונג,
נאָר ווען מען נעמט אַ וואָרט, אַ זיפּץ, אַ סרעכץ, ביי דער אַלגעמיי-
נער לעבנס פּאַרזאַמלונג, וואָס איז נישט זייער מעטאָדיש און נאָך
ווייניקער אַפּגעצאַמט און באַגרעניצט. אויך זענען זייערע ווערק
גענוי און אויסגעשפּראַכן נאָך מלחמיש. זיי זענען אַ פּועל יוצא
פון אַן אויסניכטערונג, פון אַן אַנטווישונג און אַ נייער האַפּנונג.
די שאַטנס פון די אַלע עמאַציעס האַבן געפונען אַ וועג נישט נאָר אין
די הערצער פון דעם איינגעבירגערטן דאָ, נאָר אויך אין די אימיג-
ראַנטן, און האָט געהאַלפּן פּאַרמירן זייער לעבן און אידעאָלאָגיע.
אין „די טענצערן“ נעמט אַפּאַטאָשו אַ שיה מיט איינוואַנדערער,
און גייט זיי נאָך פון דער צייט ווי זיי זענען אויפן שיה און קאַטשען
זיך ביז זיי בירגערן זיך איין אין דעם „לאַנד פון מעגלעכקייטן“. ער
ברענגט זיי ניט אין באַרירונג מיט אַלע גייסטיקע אָדער אידיאָישע
הימל-קראַצער, דאָס וואָלט געווען ניט אין איינקלאַנג מיט זייער נאַטור
אָדער מעגלעכקייטן, אָבער דורך זייער לעבן און דערפאַרונגען סרינג
מיר אַן אַלגעמיינ בילד פונם לעבן אין ניר-יאָרק. דורך די העלדן
קאָנען מיר אויך זען, וועלכע זענען די גרונטאַוווע לעבנס-פּראָבלעמען,
וואָס אינטערעסירן און פאַרכאַפּן אַפּאַטאָשו'ן. אַפּאַטאָשו איז אין
עצם אַ ראַמאַנטיקער. אזויווי אים פאַרכאַפּן געוויינטלעך מענטשן
מיט בלוט, און בלוט פּולסירט און בייט דעם טעמפּאַ. עס איז בלויז
פאַראַן אַ שטענדיקער אייגנאַרטיקער ריטם, וואָס אַקאַמפּאַנירט און
באַגלייט די זיך בייטנדיקע פּולס-געלויפן. און אַט דעסריטס, כאַפּט
אַפּאַטאָשו אויף און גיט אים איבער. אין לעבן בכלל, מאַלט אַפּאַ-

טאָשו דאָס אייגנארטיקע און שטענדיקע, אָבער מיט אַן אויג פאַרן
כאַראַקטעריסטישן צייטיקן. ווייל דאָס איז אויך דאָס אייביקע.

ווער זענען די העלדן אין „די טענצערן“, און וואָס טוט אָפּא-
טאָשו מיט זיי? איז עס אַן איין קאָנטינענטאַל ווערק, אָדער איז
דאָס וועלטלעך? דאָס וואָס אָפּאטאָשו האָט ווידער גענומען אַן עקס-
קורסיע אין דער נאָענטער פאַרנאָגענהייט, ווייזט אייגנטלעך די ניט
אייגענוואָהרע צעלטסייט פון אונדזערע יידן. אָפּאטאָשו האָט ניט געפונען
אין 1926, אָדער שפעטער קיין מענטשן, וואָס זאָלן האָבן וואָרצלען,
און זייערע וואָרצלען זאָלן נישט נאָר זיין ערשט פריש פאַרזעצט,
נאָר זאָלן זיין אַ רעזולטאַט פון אקאַרשט איינגעזאַפּטע דערפאַרונגען.
מענטשן, וואָס זאָלן זיין אַ פּועל יוצא פון מלחמה און רעוואָלוציע
דערפאַרונגען. ער האָט ווידער געמוזט אַוועק צו 1910, צו מענטשן,
וואָס ער קאָן, מענטשן, וואָס ער האָט געזען, איז זיי נאָכגעאַנגען
און באַשריבן זייער גורל אין אַמעריקע. זיינע מענטשן קאָן ער פון
איראַפּע, און דורך זיין ראַמאַן, האָבן מיר אַ געלעגענהייט צו זען
אויף וויפיל דער אַמעריקאַנער שמעליץ טאָפּ, אָדער די טראַנספּאַראַ-
ציאָנספּאַבריק פון מעגלעכקייטן, האָט באַווירקט דאָס לעבן פון
מענטשן, וואָס זענען גרייט אַלץ מקרב צו זיין, אַבי זיך צוצופאַסן.
דאָס, וואָס דאָס נייע אין אַמעריקע האָט ניט סטימולירט אָפּאטאָשו
צו שרייבן אַ ראַמאַן פון זיי, נאָר ער האָט זיי בלויז סקיצירט און
פאַר אַ ראַמאַן האָט ער געמוזט גיין צו 1910, ווייזט די אָפּגע-
ריסנקייט, די ניט וואָרצלדיקייט, און די ניט אַמעריקאַנישקייט פון
אונדזערע נייע נאָך-מלחמה מענטשן אין אַמעריקע. און אפשר קאָן
אָפּאטאָשו בלויז מאַניפּולירן מיט מענטשן וואָס ער קאָן. ווי יעדער
קינסטלער וויל ער ניט אַבסטראַכירן, נאָר באַשרייבן דאָס, וואָס ער
האָט געזען און ווייסט. וואָלף און ר' שלמה זענען מענטשן, וואָס ער
קאָן פון זיינע קינדער יאָרן. דאָסזעלבע איז אמת וועגן דעם פּאַקוס-
ניס און זיין טאָכטער. און זייער גורל וועט ער קינסטלעריש זען און
דערשפירן אין ניו-יאָרק. דורך זיינע מענטשן וועלן מיר זען אַ שטיק
ידיש ניו-יאָרק פון יענער צייט. נישט דערפאַר, ווייל די מענטשן
זענען פאַראַלגעמינערט און טיפיש. נין, אָפּאטאָשו באַשאַפט אפילו
אין זיינע קורצע דערציילונגען נישט קיין טיפישע פאַסירונגען, נאָר

אינדיווידואליזירטע אייננארטיקע דערפארונגען. נאָר דורך די מענטשן וואָס קומען אָן מיט אַ באַשטימטער, באַגרעניצטער דערפארונג מיט געוויסע טראַדיציאָנעלע אידיען און לעבנס פירונגען, וועלן מיר קאָנען פאַראַלגעמיינערן זייער דערפארונג, כאַטש אַפּאַטאַשו אַליין טוט עס ניט. מיר וועלן עס פאַר אים טאָן, פשוט דערפאַר, ווייל מיר ווילן פרוּאוון אין ניו־יאָרק, נישט לויט דער אָנגענומענער שרייבער־שער טראַדיציע פון „הוראַ, די גאַלדענע מדינה“, אָדער דער שאַבלאַן „איך בענק אַהיים, ס'איז אומעטיק“, נאָר די ניו־יאָרק פון פלייש און בלוט, די ניו־יאָרק וואו מענטשן לעבן, האָבן אַמביציעס, פאַסן זיך צו, ליבן זיך, ווערן אַנטוישט, בענקען, האָפּן, ראַנגלען זיך, פאַלן, שטייען אויף און גייען ווייטער. אין אַנדערע ווערטער, אין „די טעג־צערן“, האָבן מיר דעם שטייגער־ראַמאַן מיט באַקאַנטע העלדן, מיט וועלכע מיר באַקאַנען זיך נאָך אויף דער שיף, העלדן, וועמעס געבורטס סערטיפיקאַטן מיר האָבן ניט, נאָר פון זייערע האַנדלונגען, רייד, אַמביציעס, פלענער און קאַנטאַקטן, קאָן מען זיך פאַרשטעלן זייער אַפּשטאַם, קולטורעלן הינטערגרונט, און אפּשר אויך זייער שיק־זאַל אין דער נייער וועלט. אַ הוּזדעם ווייזט אונדז דער ראַמאַן, אַז אַלערליי ענדערונגען אין אונדזער לעבן אין די נאָך מלחמה יאָרן, האָבן ווייזטאויס, קיין קלאַרע קריסטאָליזירטע פאַרמען נישט אָנגענומען. ווען זיי וואָלטן פאַרמען אָנגענומען וואָלט אַפּאַטאַשו, וואָס האָט אַ ספּעציעל אױג פאַר דעם עפּיזאָדישן און דינאַמישן עס זיכער אויפגעכאַפט, און ער וואָלט נישט אַוועק אינמיטן ים, כדי זיך צו באַקאַנען מיט אַ פּאַסאַזשירן שיף און זיי נאָכגיין אין ניו־יאָרק.

ער האָט אויסגעקליבן אַ גרופּע מענטשן, וואָס געבן אַ קווער שניט פון דעם אימיגראַנטן מאַטעריאַל פון יענער צייט. יורדים, געזונטע בעל מלאכות אָן אַ מלאכה, אַזעלכע, וואָס מוזן עוקר זיין צוליב איין סיבה אָדער אַן אַנדערער. און גלאַט מענטשן, וואָס זענען אויסגעוואַרצלט געוואָרן, און עס איז פאַר זיי שווער זיך איינצוואַרצען אפילו אין דעם לאַנד פון אומבאַגרעניצטע מעגלעכקייטן. פון די העלדן קאָן קיין רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג נישט געשאַפּן ווערן עס איז נישט קיין עמבריאָנישער מאַטעריאַל פון וועלכן דער שרייבער קאָן שאַפּן וואָס ער וויל. עס איז באַגרעניצטער מאַטעריאַל.

טיף רעליגיעזע נאטורן, וואָס וועלן זיך דארפן שלאָגן קאָפּ אין וואַנט, כדי צו לעבן, אָדער די באַקאַנטע אמאָראַלישע מענטשן, וואָס וועלן זיך צוכאַפּן צו איין זאָך, אָדער אַן אנדערע. זיי וועלן אומבאַוואוסט זיניק זיך ראַנגלען, פּלאַנלאָז, קעגן אַלערליי אומפאַרשטענדלעכע כוחות, זיך אַנקלאַפּן, גע'ניזק'ט ווערן, אָדער אינגאַנצן נישט באַרירט ווערן און גיין ווייטער מיט אַן אומבאַשטימטער אידעאָלאָגיע צו אומבאַשטימטע צילן אויף אומבאַשטימטע וועגן. אַפּאַטאָשו וועט זיינע העלדן אין „די טענצערן“ ניט באַצווונגען, און זיי פירן ווי ער האָט עס געטאָן מיט זיינע פיגורן אין זיין טרילאָגיע אויף „די פּוילישע וועלדער“. אויף די וועלדער איז ער מייסטער און באַלעבאַס. אויף דעם ניריאַרקער כאַאָס איז ער אַ קנאַפּער בעל דעה. וועט ער זיינע העלדן נישט באַצווונגען, נאָר זיי לאָזן וואַנדערן פון איין דערפאַרונג צו דער אנדערער, פון איין אינצידענט צום אנדערן, אָן קאַנסעקווענצן, אָן רעזולטאַטן און אָן חכמה. ער וועט פשוט מיטיגין מיט זיינע העלדן, און זען וואָס ווערט מיט מענטשן אין דער נייער וועלט, ווען זיי באַגעגענען זיך מיט שטאַרקע, אומפאַרשטענדלעכע כוחות.

אין אַ טיפּערן זין איז „די טענצערן“ אַ פּאָרזעצונג פון די פּוילישע וועלדער“ מיט עטלעכע ענדערונגען. דאָרט לעבט מען פון טראַדיציע, און דאָ ווערט פּרנסה אַ וויכטיקער, דעצעדירנדער פּאַקטאָר און אידייען און אין האַנדלונגען. אין „די פּוילישע וועלדער“, זענען אויך דאָ קאַסטעס און באַשטימטע גרעניצן צווישן די קאַסטעס. דאָ איז אַ דעמאָקראַטיש לאַנד און וועגן קרייצן זיך, באַגעגענען זיך, גייען זיך פּאַנאַנדער און טרעפן זיך ווידער אויף אַ באַשטימטן פּונקט. די הייליגסטע אידייען שלאָגן זיך אָן אָן די קלענסטע מעשים, די העכסטע אַספּיראַציעס שלאָגן זיך אָן אָן די מיזערנע און קליינלעכע כוונות וואָס מען שרייבט זיי צו. אין „די טענצערן“ האָבן מיר כמעט דיזעלבע מענטשן ווי אין „די פּוילישע וועלדער“ נאָר אין אַ נייער סביבה, אין אַ נייער צייט און מיט אנדערע ווערטן. די טראַדיציעס וועלן זיין טיפּער, די קאַמפּן שווערער, כאַטש מיט ווייניקער קלאַפּער-געצייג, מיט ווייניקער שופּר-בלאָזן. די העלדן וועלן ליידן פאַר קלענערע צילן. זיי וועלן זיך טאַפּטשען און אויסגעשמירט ווערן אין פּלאַכערע בלאַטעס. אַפּאַטאָשו וועט דאָ זיין אויף אַזויפיל ראַ-

מאַנטיקער פון דער פאַרגאַנגנהייט, אויף וויפיל דער ליינער וועט פאַרגלייכן אומבאַוואוסטזיניק די ביידע סביבות, און די סביבה פון „די פּוילישע וועלדער“ וועט אַרויסקומען גרעסער און גראַנדיעזער. דיזעלבע מענטשן וועלן ווערן קלענער, מיט איינגעבויגענע קעפּ אין דער סביבה פון אַרויפאַרבעטן זיך, איבעריאָגן דעם צווייטן אין מאַטעריעלע דערגרייכונגען. דער ליינער וועט געבן אַ זיפּץ אויף דער פאַרגאַנגנהייט. און וועט דעריבער מער אינטענסיוו פילן דעם קאַמף און ראַנגלענישן פון דעם אַרום. דאָס, וואָס אַ טייל פון די העלדן זענען רעליגיעזע אידן אַקצענטירט אויך שטאַרקער די אַנדערשקייט פונם קאַמף מיט סביבה און אידיען. רעליגיעזער קאַמף וועט אויס-קוקן אַנדערש אין שיכות מיט די ריזיקע כוחות דאָ אין ניו-יאָרק ווי אין גער אָדער אין קאַצק. דער קאַמף מיט זיך אַליין, דער מהלך צווישן פאַטערס און קינדער וועט זיין אַ ווייטערער און שאַרפער ווי אויף יענער זייט ים.

לכתחילה מאַכט דער ראָמאַן אַ גראַטעסקן איינדרוק. דער נאַנצער געזעמל איז אזאַ אויסטערלישער. נאָך די „אפּרייטאָרס“, און די „מיסעס מיט די באַרדערס“, וואָס האָבן ברייטלעך אַרומשפּאַצירט אין אונדזער לייטעראַריש וועלטל, זענען די העלדן אין „די טענצערן“ גראַטעסק. כמעט ווי די שטאַט ניו-יאָרק. קליינע איינגע-פאַלענע כאַטעס און לעבן זיי טורמען אויף געביידעס מיט ליכטיקע פילפאַרביקע אויגן. דאָ און דאָרט סטאַרטשן אַרויס פאַרשידענע קוריאָזן פון די פענצטער. אָדער אַ טיר עפנט זיך און מען זעט אין אַ ווינקל אָדער אין אַ לאַך די טשיקאַווסטע אַנטיקן. פונקט אזוי עפנט פאַר אונדז אַפּאַטאַשו אַ לאַך אין גאַרעק סטריט און מיר זען עקזאָטישע פּלאַנצן אין אַ זאַמד קופּע. עס באַווייזן זיך אַלערליי טיפּן און העלדן, וואָס איבערראַשן און גלייכצייטיק גלעטן זיי אייך. איר זיינט שטאַלץ מיט ניו-יאָרק. עס עפנט זיך פאַר אייך אַ לעבן און מענטשן, וואָס איר האָט נישט דערוואַרט אין ניו יאָרק, און בלויז אַ שרייבער, וואָס האָט זיך געוויילט אין די „פּוילישע וועלדער“ אין דער געזעלשאַפט פון דעם באַרוועסן ישׂראל, ר' איטשן, און דעם קאַצקער הויף האָט זיי געקאַנט דערזען דאָ, און זיי נאָכניין און נישט לאַכן פון זיי.

עפנט זיך די טיר אין גאַרעק סטריט און מיר ווערן געוואָר, אז ר' אברהם איז אַוועק זוכן גאָט גאָרער זיך אַליין. פון דעם בריוו, וואָס ער לָאָזט איבער קאַנען מיר זיך מאַכן אַ באַגריף וואָסערע מענטש ער איז... " גאָט איז מיין עדות, חיה רבקה, אז איך טו עס נישט פון רשעות און דו וועסט מיר מוחל זיין. איר ווער די טעג פופציק יאָר אַלט און עס איז צייט אַ טראַכט צו טאָן וועגן דער אייגענער נשמה. איך האָב שוין באַלד אָפגעלעבט די פאָר יאָר. גע'פטר'ט אַ לעבן מיט נישט, און ווי שטעלט מען זיך פאַרן רבונן של עולם מיט לידיקע הענט? שוין עטלעכע צוואַנציק יאָר, ווי איך קלער טאָג און נאַכט, ווי דורך מיט די קינדער מפרנס צו זיין, איר זאָלט, חלילה, נישט ליידן דחקות, און קיינעם פון איך אַרט ניט וואָס מיין נשמה גייט אויס פון הונגער און צער. די חברות „אנשי מעומר" — די אמת'ע קינדער מיינע פאַרשפרייטן זיך איבערן לאַנד, עלטערע און יונגע מענטשן, וואָס זענען ווייט געווען פון יידישקייט, טוען תשובה, און מיין פרייד איז אין לשער. די מעשים טובים און מצוות, וואָס איך האָב זיך געקויפט מיט דער הייליקער אַרבעט, שענק איך דיר אַוועק מיין ווייב. איך לאָז דיר אויך איבער די סחורה, איך מיין די צוראטן פאַר שניידער, דערצו פאַרדינען דאָך אונדזערע טעכטער, רחל'ע און דינה זאָלן לעבן און איך האָף, אז מיינע חסידים וועלן געדענקען אָן מיין משפחה און צוואוואַרפן יעדע וואָך אַ פאָר טאָלער. איז ווי דו זעסט, חיה רבקה, בין איך געבליבן אַ נאַקטער. און איצט איז די צייט פון טאָן עפעס פאַר זיך אַליין, איך קלייב זיך אָנצושרייבן אַ ספר. איך מוז זיך אָבער אויסטאָן פון דאגות פרנסה, מוז זיין ווייט פון גשמיות און אז איך וועל פאַרטיק ווערן מיטן חיבור, וועל איך צוריקקומען". דער בריוו גיט אונדז אַ שפילקע בליק אינם כאַראַקטער פון ר' אברהם'לען, און ער ווייזט אונדז, אגב, אָפאַטאַשו'ס אַנטוויקלונגס גאַנג. נאַטירלעך, נישט בלויז דער בריוו אַליין, נאָר די העטאַרמאָפאָזע פון זיינע מענטשן. און ס'איז אינטערעסאַנט, אז וואָס נענטער צו דער היינטיקער צייט, אַלץ אינטערעסאַנטער ווערן די מענטשן זיינע. פון רע-גנסבורג דורך די פוילישע וועלדער ביזן אמעריקאַנער קאָפיטאַליסטישן כאַאָס, קלייבן זיינע טראַדיציאָנעלע יידן אויף מער קאָמפליקאַט-

ציעם און ווערן אינטערעסאַנטער, זיי ווערן מער ווי מיר אליין זענען נאָר אין אַן אַנדער ליבוש. און דאָס איז דאָך די הויפט־אַרבעט פונם קינסטלער — מאַכן דעם דיכטיקן ליבוש. דורך אַלע גילגולים, דערקאַנט מען ר' אברהם'לען, שבת'ין, און זרח'ין אין פאַרשידענע מעטאָמאָרפּאָזן (וואַריאַנטן) און אין פאַרשידענע לענדער און אין אַנדערע צייטן. אין דער טיף. דאָס איז דער דעווין. עס איז מערקווירדיק, אַז אָפּאַטאָש'ס שרייבער, סיי מרדכי, און סיי ר' אברהם ציען זיך צוריק פון דער נעזעלשאַפט, ווען זיי דאַרפן שרייבן. אָפּאַטאָש ווייזט אונדז צוויי דורות אין אַמעריקע. און ביידע זוכן אַן אינהאַלט אין לעבן. ביידע גלויבן, אַז מען קאָן נישט לעבן גלאַט אזוי. דאָס לעבן מוז האָבן אַן אינהאַלט, אַ תּוֹרָה אַ ציל. די פּראַגע איז נאָר צו דער ציל איז אין איינקלאַנג מיט סאַציאַלע כּוחות אָדער איז קעגן די נאַטירלעכע אַנטוויקלונגס כּוחות. אין ביידע פּאַלן וועט זיין קאָנפּליקט, רייבונגען מיט דער סביבה און מיט זיך אליין. גלייכצייטיק וועלן מיר קאַנען זען וואַרצלען. די הייוון, וועלכע וועט שפּעטער מאַכן די טייג זאָל אויפניין, מיר וועלן זען די שפּורן פון די שפּעט־ערידיקע דיסקוסיעס און אידיען פאַרשידענהייטן, וואָס וועלן שפּעטער פאַרמולירן יוניאָן פּרינציפּן און פאַרטיי אידעאָלאָגיעס. די פּאַמיליעס, וואוהין אָפּאַטאָש פירט אונדז און ווייזט אונדז זייער לעבן, געבן אונדז אַ קווער שניט פונם יידישן ישוב אין ניר-יאָרק אין יענער צייט, און אפשר אויך פון היינט, נאָר מיט קליינע וואַריאַציעס. די מענטשן זענען נישט קיין עפעמערישע, נאָר גע-וואַרצלטע אין דורות פון חכמה און זוכן. לאָמיר זיי פאַרשטעלן. ר' אברהם'ל אַ ייד אַ למדן, וואָס זוכט אַן אַנלען, און אַ פאַרבינדונג מיט גאָט. זיין ווייב חיה רבקה, וואָס לייענט ראָמאַנען, און זוכט אויך פאַרבינדונגען צווישן לעבן און ליטעראַטור. זייערע קינדער — דינה, אַ סטודענטקע און טוערן אין די אַרימע קוואַרטאַלן, ידידיה — אַ קאַליקע, און רחל — גלאַט אַ מיידל. צווייטע פּאַמיליע — שבת'י אַ ווידערגעבורט פון ר' מענדל קאַצקער אין אַמעריקע, וואָס זוכט אַ פּאַדים צווישן דער וועלט און גאָט. זיין זון פּנחס — אַ בלאַנזשענ-דיקער, וואָס האַלט דעם קאַפּ אין דער הויך, זעט שוואַך די ערד היב-טער זיך, און ווייסט נישט, וואו ס'ענדיקט זיך תורה און וואו ס'הייבט

זיך און לעבן. זיין שוועסטער — א „קרויטשטשען סיענעס „היילער“, וואָס ווייסט אויך נישט אויף וואָסערע וועלט זי איז. דער אלטער משה מיט זיין זון שלמה, און אַרבעטער־פירער, וואָס צעטרענצלט זיין לעבן אין דער אַרבעטער באַוועגונג. אייבי, און אַרויפגעאַרבעטער אַל־רייטניק מיט זיין ווייב עוועלין, און אַפּגעהיטע רעפּאַרמירטע אַמערי־קאַנערין, שטייף און דאָך מענטשלעך. זרח דער קונצן־מאַכער מיט זיין טאַכטער רעגינע, וואָס מען רופט אויפן אלטן ליטעראַרישן זשאַר־נאָן — די פרוי אָדער דאָס ווייב. וואָלף — אַ נאַכפּאָלגער פון אייבן. קופּעלט — אַ יורד, אַ געוועזענער גביר, וואָס ווערט דאָ אַ שוּחט. יידן, יידענעס, כלי־קודש, פּערלער, בעל מלאכות. די אַרבעטער־וועלט איז פאַרטראָטן דורך פּישלען, און אַנזאָג פונעם היינטיקן רעוואָלוציאָנר־דיקן אַרבעטער, וואָס וויל די גאַנצע וועלט. אַרום די מענטשן שפּילט אַפּאַטאַשו אָפּ זיין סימפּאַניע פון דער ייִדישער ניו־יאָרק. דאָ האָבן מיר, באמת, אַ רייכערע גאַלעריע פון מענטשן, מער גרונטאָונע לעבנס קאַנפּליקטן ווי אין „די פּוילישע וועלדער“. און אַפּאַטאַשו, וואָס מאַלט דעם שרייבער, דעם קינסטלער אונטער אַלערליי שלייערן, מאַלט זיי אויך דאָ אין זרח'ן אויף אַ פּלאַכן אימיטאַטיוון פּלאַך, און אין ר' אברהם'לען אויף אַ טיפּערן פּלאַך. און ער שרייבט וועגן זיי פּשוט, איינפאַך און פּסיכאָלאָגישע חקירות, וואָס פאַרפּלאַכן געוויינטלעך. ער שרייבט וועגן זיינע העלדן ווי אברהם'ל זאָגט תורה. „גערעדט האָט ר' אברהם'ל פּשוט. עס איז אָבער נישט געווען די איינפאַכקייט פונעם פּראָסטן מענטשן. עס איז געשווינטער געווען די פּשטות פון איי־נעם, וואָס איז געקומען פון אַן אַנדער וועלט. און אַלץ — אַ בוים, אַ פּלאַנץ, אַ פּויגל — איבער וואָס ער האָט נישט גערעדט איז עס געווען נוי, ווי ער וואָלט די זאַכן ס'ערשטע מאָל געזען“. אין אַן אַנדער אָרט זאָגט אַפּאַטאַשו וועגן ר' אברהם'לען, וועגן זיין זוכן תורה, „ר' אברהם'לס קול האָט זיך געטראָגן איבער דעם האַלב־פּינצטערן שטיבל“, געוואָרן העכער, אַ וואָרט צו וואָרט. און אז מען האָט זיך לענגער איינגעהערט, האָבן די ווערטער זיך אויסגעשטעלט אין שורות, פאַרוואַנדלט אין אַ געביידע, אַ שטאָק איבער אַ שטאָק, וואו יעדער, וואָס האָט זיך פאַרקליבן אַרויף איז געוואָרן זיכערער, אויפּגעהערט בלאַנדרזשן“. דאָסזעלבע קאָן מען זאָגן וועגן אַפּאַטאַשו

בוי פונם ראָמאַן, און פון דער נעשטאַלטונג פון זיינע מענטשן. פון
 קאַפיטאַל צו קאַפיטאַל, ווערט אונדז קלאָרער דער גאַנג פון זיינע
 העלדן, זייער פאַרפלאַנטערן זיך, זייער איינדרײַען זיך פון איין קנויל
 אינם אַנדערן, ווערט באַשטימט פון זייער כאַראַקטער, אידייען און
 דעם לעבן אין וועלכן זיי רױען זיך. זייער לעבן ווערט אונדז קלאָר
 פון די קאַמעראַ אָפּשניטן, וואָס אָפּאַטאַשו מאַכט פון זיי. דאָס לעבן
 איז צו רייך, האַנדלונגען לױפן צו שנעל, אַז מ'זאָל ערלױבן מאַכן
 אַ פעסט הייל פון קאַנקרײט ווי אייבם הױז. מען קאָן נישט אין אַזאַ
 סביבּה מאַכן פּולע, לאַנגע פּאַרטעטן. דערפאַר מאַכט אָפּאַטאַשו
 זײן געביידע קינעמעטאַטראַפּיש, נאָר מיט אַ טיפּן און פּילאָזאָפּישן
 זאָנער הינטער די קוליסן. יעדן העלד איז אַנגעצײכנט זײן ראָליע.
 ווייל אָפּאַטאַשו איז גיכער פאַראינטערעסירט אין אַ פּאַנאָראַמיש
 בילד פון נױ-יאָרקער לעבן, ווי אין פּסיכאָלאָגישע שלעקלעך. זעט
 מען האַנדלונגען, ראַנגלענישן, וואָס שײנען לפּנים, נישט פּאַרכונדען,
 אָבער זענען אין דער אַמת'ן באַהערשט פונם נױ-יאָרקער ריטם,
 פונם גרויס-שטאַטקן אָטעם, כמעט אַלע שיכטן אין יידישן לעבן
 קריגן אויסדרוק אינם ראָמאַן. זיי לײגן פאַר זייערע טענות, זייערע
 קרױודעס, געבן אַזוי צו זאָגן זייער אידעאָלאָגיע. און פאַר די שטומע,
 די ניט אַרטיקולירנדע רעדן זייערע מעשים, אָרעד אַן אַנדער העלד
 רעדט פאַר זיי. אַט איז פּישל, וואָס אַרבעט אין אַן אײזנטייערן, אַ
 ניט אַרטיקולירנדער בעל-מלאַכה, רעדט פאַר אים שלמה, דער אַרבע-
 טער-פירער, „האַסט געהערט דעם שטאַמלער, דאָס איז דאָס געשרײ
 פון דורות הונגער. די שנאה צו די זאַטע. פּישל האָט גאַרנישט
 וואָס אַנצוווערן און געווינען קאָן ער די גאַנצע וועלט. פון אייביק
 אַז, טײלן זיך מענטשן אויף זאַטע און אויף הונגערקע. די הונגע-
 ריקע קלעפּן אין דער ערד, מיסטעווען זי מיט זייער בלוט און ביינער,
 גלױבן און דינען דער פּראַצע. די זאַטע רײסן זיך פון דער ערד צום
 הימל, צו די כּרובים, צום אין סוף, וואָס האָט געבראַכט דעם מענטשן
 מער שאַדן, ווי אַלע מלחמות, מגפות צוזאַמענגענומען. פּויערים
 בינטן, דרוקערייען, פּולווער ביז דער נײסטער מאַשין, וואָס באַפּרייט
 יעדן טאָג טױזנטער מענטשן פון פּױזשער אַרבעט, האָבן מער צו
 פאַרדאַנקען אין דעם ברייטערן זין, ווייסטו וועמען? דער הונגער.“

שלמה, און אָפטמאַל דינה, פאַרטרעטן און רעדן אין נאָמען פון די דערנידעריקטע און באַליידיקטע. עס פעלט בלויז דער באַגלייטערער קאַמף פון אַרבעטער אין גאַס, וואָס זאָל געבן געוויכט זייערע רייד. מיט דער אויסנאַם פון דעם ראַיאָט פון האַפן-אַרבעטער, וואו שלמה האַלט אַ רעדע, הערט זיך ניט דער געשריי פון אַרבעטער אין גאַס. אָבער די אַלע אויסגעוואַרצלטע אידן, די שבת'ים און די אברהמ'לס, רעדן און האַנדלען נישט ווי דיאַלעקטישע מאַטעריאַליסטן פון 1934, נאָר ווי אידעאָליסטן און קעמפער פון זייער צייט. זיי פרובירן, ווי שלמה פון דער „גאַלדענער קייט“, ברענגען שבת און אַ ניי לעבן אויף דער וועלט. זיי, ווי יעדער קעמפער, פאַר אַ נייער אָרדנונג קעמפן קעגן דער גרויער סביבה, קעגן דעם גראַבן און פלאַכן אַרומ. ווי זאָגט ר' שבת, „אַז אַ דעמב קאָן נישט וואַסן אויף נאַרעק סטריט, אין אַזעלכע ענגע אַלעקערלעך. דאָ איז קוים דאָ פלאַץ פאַר אַ דראַפּעס. אַ דעמב דאַרף לופט, דאַרף רחבות, און וואַסט ער איינער אַליין, איז דער בוים גרעסער, דויעריוו דיקער.“ אַט די אויס-טערלישע מענטשן אין דעם הויז פון ניו-יאָרק, האָבן געהאַט דעם כוח קעגנשטעלן זיך דער סביבה, און קעמפן פאַר אַן אייגן מענטשלעך לעבן. זיי זענען די רעשטלעך פונם אַמעריקאַנער אינדיווידואַליזם. דערפאַר איז זייער קאַמף אַזוי העראַאיש, און אַזוי גראַנדיעז, און אַזוי האַפנונגסלאָז. עס ראַנגלען זיך אינטעליגענטן און לומדים מיט נייע באַגריפן און לעבנס-געזעצן, און רירן זיי נישט אָן. שלמה האָט ליב אַרבעט, קעמפט פאַר אַרבעטער, פאַר רעכט אויף אַרבעט, און דאָך רירט ער אַרבעט נישט אָן. ער רעדט אַלעמאַל פון 20טן שטאַט. ער רעדט אַלעמאַל וועגן אידעאָליזאַציעס, און ער פאַרלירט די קאָנ-קרעטע זאָך פון אויג. ער פלייט צו הויך און צו גיך צו זיין בכוח, זען קאָנקרעט און גענוי. דאָסזעלבע איז אמת וועגן שבת'ין און ר' אברהמ'לען און פנחס'ן. וואָלף, אָדער קופעלט דער יורד, זיי זענען גענטער צו דער ערד, געבן זיי אַ בעסער בילד פון דער רעאַליטעט. אָבער דאָך אינטערעסאַנטער, און אפשר אמת'ער, זענען די אויסגע-וואַרצלטע, וואָס ראַנגלען זיך, קעמפן מיט דער סביבה. זיי זענען די מער דינאַמישע כאַראַקטערס. און זיי כאַפן אפשר בעסער אויף דעם גייסט און אַטעם פון דער צייט, ווי די, וואָס פאַסן זיך צו

צו אינצידענטן און פאסירונגען. וואָלף, וואָס פאָסט זיך צו, אייבי, וואָס דארף זיך צופאָסן צו אַלערליי געשעענישן, רעגניע, וואָס מאַ טערט זיך אויסצולעבן איר אומרואיג בלוט, דער דאָקטער, וואָס ראַנגלעט זיך מיט זיינע קראַנקע יאָרן, און קופעלט, וואָס קעמפט מיטן וישוט פון עופות, די זענען דאָס פלאַך לאַנד פונוואַנען מען קאָן קוקן אויף די בערג, אויף די שלמה'ס און פנחס'ס, שבת'ס און אברהם'לס. די לעצטע געבן טאָן, כאַראַקטער, סימבאָל דעם מענטשן. זיי געבן דעם צלם אַלוקים.

אינטערעסאַנט, און אפשר סימבאָליש פאַרן אידעאָליזם און אינ-דווידואַליזם אין אַ מאַשין-עפאָכע איז, פנחס געפינט זיין טאַטע, ר' שבת'ן, אַן איבערגעהאַקטן מיטן קערפער אויף איין זייט שינעס פון אַ באַן, און דער קאָפּ אויף דער צווייטער זייט. און „פנחס האָט זיך צעוויינט ווי יענער תנא, דער גרויסער בעל עבירה, וואָס האָט נישט דורכגעלאָזט קיין איין זונה ביים לעבן. ער האָט זיך צעוויינט, גע-רופן בערג און טאָלן, גערופן הימל און ערד, זיי זאָלן בעטן רחמים פאַר אים, און ניט געוואוסט, אַז דערמיט וועט ער אויפשטיין תחית-המתים ביים לעבן.“ פנחס'ס תחית-המתים וועט מוזן זיין אַ סינטעז פון שבת'ס „דעמבישקייט“ מיט פישל'ס אייזנגיסעריי. קיין אַנדער אויסוועג אין דער היינטיקער צייט איז ניטאָ. שבת'ס סוף איז געווען אַ נאַטירלעכער, וויל מען זיך אויסטאָן פון מענטש, וועלט און לעבן, מוז מען צעהאַקן. פנחס גליטשט זיך פונדעסטוועגן שפעטער אויס. מען קאָן נישט אַנטלויפן פון דער וועלט, און נישט גע'ניזוק'ט ווערן. פון „די פוילישע וועלדער“ ביז דער „טענצערן“ פרואווט אָפּא-טאָשו ווייזן דעם קאַמף פון יידישן אידעאָליזם מיט דער מאַטעריאַ-ליסטישער סביבה. אַמאָל נעמט דער קאַמף אָן הערפאָאישע פאַרמען, און אָפּטמאָל, ווערט ער פאַרוואַנדלט אין גראַטעסק. דער אידעאָליזם איז אָבער אין עצם נישט אַנטלויפן פון דער רעאַליטעט, נאָר אַ פאַר-טיפונג פון דער ווירקלעכקייט. אויסער, ווען אַ מענטש האָט דער-גרייכט דעם לעצטן טויער ווי שבת'ן, וואו אַלע אונטערשיידן ווערן אָפּגעווישט, און מען לעבט אין אַ וועלט פון לויטער רוחניות. נישטאָ קיין הימלען מער. מען פליט אויף וואָלקנס, און די פיס זענען סוס-פענדירט אין אַ הלל. שבת'ן, ר' אברהם'ל, משה, שלמה, פנחס, דינה

פרואוון איבערמאכן די ווירקלעכקייט, איר פֿורמען לויט אַ גע'ירש'נטע טראַדיציע, אפשר אַ דיין ייִדישע. אומבאוואוסטזיניק פֿאַר זיי אַלײן. אָפּאַטאַשו שמירט אַ גאַלדענע קייט, נישט פֿון אַ משפּחה פֿון רביים, ווי פֿרײַ האָט עס געטאַן. נאָר קייטן פֿון דורות און לענדער. נישט אין אַ באַגרעניצטע סביבה מיט אַ באַגרעניצטע דערפֿאַרונג, נאָר אין פֿאַרשידענע פּאָנאַראַמעס און קעגנזעצטע כוחות. ווען שבת'ס קאַפּ ווערט אָפּגעהאַקט, שטייט פּנחס אויף תּחית-המױם. נישט פּנחס דער זון, ניערט פּנחס דער אַמעריקאַנער ייד, דער ניער ליכט ברענגער אין דעם אַמעריקאַנער כאַאַס. ער וועט זיכער איינזען, אַז אין גאַרעק סטריט מוזן וואַסן דעמבעס. נישט אין די ניו־דזשוזיעס וועלדער, וואו זיין פּאָטער האָט געזוכט נאַרונג. נאָר אין גאַרעק סטריט, און אויף פינפטע עוועניו, מוז די ערד צעאַקערט ווערן, נישט פֿאַר איינצלנע דעמבע־בויער, נאָר פֿאַר אַ וואַלד פֿון דעמבעס. אַלע מוזן האָבן לופּט און וואַסער, כדי אויסצוואַסן און בליען. אַנשטאַט דעם איינצלנעם — די מאַסע. אויב פּנחס וועט עס נישט טאָן וועט עס שלמה טאָן.

דער סימבאָל פֿון אַן אָפּגעהאַקטן קאַפּ, פֿון אַן איינזאָן, בשעת דער קאַפּ האָט זיך געריסן צו די הימלן און צו גאָט, איז סימבאָליש און כאַראַקטעריסטיש פֿאַר די כוחות, וואָס האָבן זיך געראַנגלט אין אַמעריקע, אָדער בעסער, דער קאַפיטאַליזם אַיז געווען שטאַרקער פֿון די אינטעליגענטע אידעאָליסטן. דאָס לעבן איז געווען פּליסיק, אַלע עמישע כללים זענען אָפּגעווישט געוואָרן. דער פּשוט'ער מענטש האָט געקאַנט אַנטוויקלען זיינע אַלע פּאַטענצן, מיט פֿאַרקריפּלטע, אָפּגעשוואַכטע עמישע ווערטן, אָבער מיט אומבאַ־גרעניצטער וויטאַליטעט האָט זיך דער פּשוט'ער מענטש געוואָרפֿן אייננעמען דאָס לאַנד. דערפֿאַר די איינזאַמקייט פֿון די שבת'ס און ר' אברהם'ס, אויף יענער זייט ים, האָבן די אייביס און די וואַלפּס געלעבט אַ סטאַטיש לעבן. דאָ האָט זיך די ענערגיע, וואָס איז געווען איינגעצוימט אין דאַמבעס פֿון מנהגים און פֿאַרבאַטן, איז דאָ געוואָרן אַקטיוו און דינאַמיש. די ענערגיע איז געוואָרן אַדאַפּטירנד, פּליסיק צו בייטן זיך, גרייט אַנצונועמען יעדן לויזן געזעץ. דאָס איז מעגלעך מיט מענטשן, וואָס האָבן קיין וואַרצלן נישט, און זיי לעבן אין אַ

לאַנד אָן טראַדיציעס. דערפאַר האָט אָפּאַטאָשו דאָ אַהערגעבראַכט שבת'ן, און לייוויק — זיין מהר"ל און חנינה'ן. אין אַ געזעלשאַפּט, וואו דער פאַרכאַפּנדער אינסטינקט איז דער הערשנדער, אפילו אין אַ צייט, ווען מיליאָנען הונגערן, אין אַ צייט, ווען אידעאָליזם האָט געדוּרט בעטן נדבות אין מאַרק, זענען געקומען אָפּאַטאָשו און לייוויק, און האָבן געוואָרפן שטראָמען פון ראָמאַנטישן ליבט, און אַ גלאַנץ אויף דער גראַבער אומגעהוּבלעטער סביבה, לייוויק וואָלט זיין חלום פון גולם אויפן בוידעם נישט געווען אויסגע'חלומ'ט אין אַן אנדער סביבה. זיינע סימבאָלן אין זיין קאָמעדיע, וואָלטן נישט געווען אזוי טרעפליך אין אַן אנדער לאַנד און אין אַן אנדערע צייט. בלויז אין אַ לאַנד פון עטישע שליוון איז מעגליך געוואָרן דער חלום פון חנינה'ן. די רוסישע רעוואָלוציע האָט געקאָנט אויסשוואַנגערן אַרמילוסן, אָבער חנינה און דבורה זענען באַשטימטע אַמעריקאַנער פראָדוקטען, עס האָט גענומען אַ פאַר יאָר נאָך „די קייטן“, וואו לייוויק באַהאַנדלט אַלגעמיינע פראָבלעמען, ביז ער איז געקומען צו וואָרצלענדיקע אַמעריקאַנער פראָבלעמען. זיין „דער גולם חלומ'ט“ איז אַ פּועל יוצא פון שבת'ים אָפּגעהאַקטן קאַפּ. אַ רעזולטאַט פון אַ פיינטלעכער סביבה. אַ סביבה, וואו מ'חלומ'ט ניט. מ'רייסט זיך בלויז פלאַנלאָז צו גרעסערע און ווייכערע שטולן פאַר זיך אַליין, און מ'בלייבט אומבאַפרידיקט. אין סאָוועטן-ראַט וואָלט לייוויק נישט געקאָנט אַרומגיין מיט חנינה'ן, און אים צערטלען פונקט ווי ר' משה וואָלט נישט געהאַט קיין מעגלעכקייט זיך מתחנן צו זיין מיט די בויער און גראָזן. ער וואָלט געדאַרפט שטיין אין ריי פאַר אַ פּאַיאָק מיט תעניתים. ער וואָלט נישט געקאָנט אַנטלויפן, כדי צו קומען נענטער צום מענטשן. דער גולם וואָלט נישט געקאָנט חלומ'ען, ער וואָלט געדאַרפט ווערן אַ שלאַנגלער. די העלדן קאָנען בלויז געשאַפן ווערן אין אַ באַדן, וואָס פּוילט. און ס'טראָגן זיך ריחות. קומען די העלדן זיי רייניקן און איבערבויען. נישט אין אַ סביבה, וואָס שלאַגט און שפּריצט מיט לעבן און וויטאַליטעט. מייסטערעווען קינסטלעריש העלדן, וואָס דאַרפן איבערשאַפן און איבערבויען קאָן מען נאָר אין אַ סביבה, וואו אַלץ איז צעבראָכן און כאָאָטיש, און נישט דאָרט, וואו ס'כויט זיך אַ ניי לעבן. וואו מ'כויט

זוכט מען בלויז ציגל און האַלץ. בלויז דאָרט, וואו ס'זענען דאָ חורבות, מאַכט מען פלענער פאַר נייע געביידעס, און מען ספּעקולירט וועגן דער הויך און ברייט פון די נייע געביידעס. אזוי, אז „דער גולם חלומ'ן איז אַן אַמעריקאַנער פּראָדוקט. ער האָט געמעגט ליגן אויף אַ פּראַנער בוידעם, אָבער איין אויג האָט ער געהאַלטן אָפּן און גע- קוקט אויף אונדזער לעבן אין אַמעריקע און אויסגע'חלומ'ט זיין פּאַנטאַזיע לויט אונדזער לעבן. עס קאָן זיין, אַז אַרום דעם גולם האָט זיך געוועבט אַ נעץ פון שפּינוועבס פון גע'הרג'עטע פּליגן, וואָס שפּינען האָבן פּאַרנאַרט. און זיין חלום איז אַ פּועל יוצא פון דעם געוויין פון גע'הרג'עטע פּליגן, פּאַרפּלאַנטערטע און צעמאַליע- טשעטע פּליגן. צוקוסנדיק זיך צו דעם לעבן אַרום, און ווערנדיק גערעגט פון די אַלע אירייען און פּראָבלעמען, וואָס דער אַמעריקאַנער הריהאָ האָט ביי אים אַרויסגערופּן, האָט ער געזוכט מענטשן און באַוועגונגען, וואָס זאָלן פּאַרקערפּערן זיין ווייטיק און זיין לייזונג און ניט געפּינענדיק קיין עפּיש בילד פאַר זיך, האָט ער געמוזט שפּינען ווייטער די לעגענדע, און זיך באַנוצן מיט סימבאָלן. עס איז געווען גיכער דער פּאַרלאַנג און ווילן צו קלאַרקייט, ווי דער ווילן צו טיפּקייט און פּראָבלעמאַטישקייט. לכתחילה, איז פאַר אים גענוג געווען דער גולם און דער מהר"ש. פשוט דערפאַר, ווייל דאָס לעבן איז געווען איינפאַכער. צוויי קלאַרע אויסגעשפּראַכענע כוחות האָבן געקעמפט פאַר סופּעריאָריטעט און דאָמינירנדיקע מאַכט. אַלע אַנדערע כוחות האָבן זיך ניט אָנגעזען, ווייל אַלערליי רעליגיעזע אבערגלויבן און טראַדיציאָנעלע מנהגים האָבן זיי פאַרשטעלט. אָבער נאָך דער מלחמה, זענען אַלערליי עקאָנאָמישע קלאַסן דיפּערענציירונגען אַרויס- געקומען קלאַרער און בולט'ער. פאַרשידענע אידעאָלאָגיעס, מיני- מאַלע אונטערשידן פון טאַקטיק, האָבן צעריסן און צעטיילט דאָס דיאָ- לעקטישע בילד. אין דעם ראַמאַן און אפילו אין דער דראַמע, איז אוממעגלעך אַרויסצובריינגען דעם אונטערשיד, סידן מען זאָל דאָס ווערס פאַרוואַנדלען אין אַ דיסקוסיאָנס פּלאַטפאָרמע. די סימבאָלישע דראַמע איז אַמבעסטן צוגעפאַסט אַרויסצובריינגען סיי די אַמאָראַ- לישקייט, וואָס אַנערקענט בלויז דעם היינט מיטן מאַרגן, אַלס אַ באַנקידעפּאָזיט פּונוואַנען צו ציען כוח און באַרעכטיגונג פאַר יעדער

געמיינהייט און די מיינונגס-פארשידענהייטן וועגן די וועגן און מיט-
 לען פון דערגרייכן דעם מיליעניום. דאָס פּראָוואַנט לייַוויק מאַן אין
 „דער גולם חלומ'ט. און אויך וויפיל די קאָמעדיע וועט אָפּשפּילען
 די פּרעג-צייכנס פון אונדזער אַמעריקאַניש-לעבן, מיט אַלע אירע
 זיג-זאָגן אויף אַזויפיל וועט עס זיין אַ ווערק פון דער היינטיקער
 צייט. אויף וויפיל עס וועט זיין דורכגעוויקט מיט ערנסטן ראַנגלען
 זיך און צווייפלען, אויף אַזויפיל וועט עס זיין אַ פּאַרטיפּט קינסטלע-
 ריש ווערק. „דער גולם חלומ'ט" טוט ביידע זאַכן. עס אַנאַליזירט
 אַלע סאַציאַלע ראַנגלענישן פון היינטיקער צייט, און גיט זיי סימבאָלן
 און ווערטן.

15

לייוויק איז געטריבן געוואָרן צוריק קיין פראג, ניט נאָר דורך אונדזער אַמאָראַלישער צערודערטער סביבה, נאָר אויך דורך אַז אינערלעכער איבערלעבונג. לייוויק איז אין גרונט, אין זיין אינער־לעכן וועזן אַן אינדיווידואַליסט. לעבנדיק אָבער אין צייט, ווען מאַסן־באַוועגונגען דאָמינירן און רייני־יחיד'ישע פּראָבלעמען פאַרלירן זייער ווערט און באַטייט, האָט לייוויק, אַ דיכטער מיט געוואַלט־סיקער אַחריות, געדיכטעט און געווייטיקט זיין צייט. דערפאַר פּעלן אין זיינע דראַמען און לידער און אפילו אין זיין „גולם“ אָפּטמאָל קלאָר־קיט, קינסטלערישע געלייטערטקייט, עס פּעלט זיי לויטערקייט פשוט דערפאַר, ווייל אַ גרויסער פּראָצענט פון זיין קינסטלערישער ענערגיע איז פאַרשווענדט געוואָרן בייצוקומען זיין אינדיווידואַליזם, וואָס האָט זיך געריסן צום אויסדרוק. ער איז בייגעקומען זיין אינדיווידואַליזם, אָבער פונקט ווי יעקב אבינו האָט ער געמוזט צאָלן אַ פּרייז פאַר דער ראַנגלעניש. ניט קיין אויסגעלונקטע זייט אָבער דאָ און דאָרט מטושטש'קייט אין סטיל. אין דער גאולה־קאָמעדיע אָבער, וואו די ראַנגלעניש איז מיט זיך אַליין און ניט קיין קאַמף פון צופאַסן זיך צו דער צייט, איז דער סטיל דער קלאָרסטער און ריינסטער. אין די „קייטן“, דער „גולם“ און אין אַ גרויסער צאָל פון זיינע לידער, קאָנען מיר זען זיין ראַנגלען זיך מיט אַן אינערלעכן ווידערווילן מיט אַ צייט, וואָס פאַדערט דעם גאַנצן טאַלאַנט, פאַדערט בלוט פאַר אירע נויטן און באַדערפנישן. אין דער „גאולה־קאָמעדיע“ רעדט הויפט־זעכלעך רעאַקציע קעגן דער גאַנצער „פרייהייט־גרופע“, וואָס האָט גע־פאַדערט פּאָלשטענדיק אונטערוואַרפן זיך צו די דאָנעמעס פונם קאָמיני־טערן און צו אירע לעצטע עדיקטן. לייוויק, דער מענטש, האָט זיך גע־פרוואוּט אונטערוואַרפן. לייוויק דער יחיד, דער ייד און קינסטלער האָט עס בשום אופן נישט געקאַנט, ווייל פון דעם קוואַל וואָרצלט זיך זיין טאַלאַנט און אַחריות פאַרן וואָרט און אידיע, און דערפאַר זיין ווידערווילן צו אַרמילוסן און זיינע אָפּשטראַלונגען, וואָסערע פאַרמען

זיי זאלן נישט אָננעמען. און אַזוויי דאָ האָט ער נישט געדאַרפט רעאַגירן אויפן גייסט פון דער צייט, נאָר אויפן קאַנטשיק פון דער באַשטימטער גרופע, האָט ער נישט געדאַרפט פאַרשווענדן קיין ענער-ניע, בייצוקומען זיין יחיד'ישן אימפּולס, און דערפאַר איז דער סטיל אַ געלייטערטער און סימבאָליש און אידיען באַגרעניצטע, באַגרעניצט דערפאַר, ווייל די הערשאַפט פון דאָנעם און פאַרטיי-באַשלוסן זענען ווייניקער ווי עפעמאַראַל. זענען גיכער אין זייער נאַטור לופטיק און מינוטיק. און רעאַגירן אויף מינוטיקע דערשיינונגען, איז נישט קיין קינסטלערישע אויפנאַבע, נאָר גיכער אַ מענטשישע און, אָפטמאַל, אַן אומדאַנקבאַרע. דערפאַר איז דער קאַמף אין דער גאָלד-קאַמעדיע נישט צווישן יאָסלען און חנינה'ן, נאָר גיכער צווישן אַרמילוס און חנינה'ן. יאָסעל דינט ווי אַ קייטלע אויף וועלכע די שליסלען היינגען. עס איז נישט נויטיק צו ווערן פערזענלעך, נאָר אַרמילוס איז זיכער די טעגלעכע צייטונג, אָדער דער קאַטעגאָרישער אימפע-ראַטיוו אין לייוויקס פּאַל — „די פרייהייט“ און חנינה. — לייוויק מיט אַבסאָלוטע ווערטן און דאָ דער קאַמף און אידיען אויסבייט. דער אידיאָישער צוזאַמענשטעל ליידט בלוז פון דעם, וואָס בשעת חנינה שטעלט אַנטקעגן אַן אַבסאָלוטע אידיע און אַן אַבסאָלוטע מאַראַל און אַ צוקונפטיקע וועלט, שטעלט אַרמילוס אַנטקעגן אים זיין קאַטעגאָרישן אימפעראַטיוו. דער מאַטיוו איז געווען די הויפט-טרייב קראַפט פון דער גאָלד-קאַמעדיע. און אַזוי ווי לייוויק האָט געקאַנט אַנטקעגנשטעלן זיין איך און גלייכצייטיק געקאַנט שמויכלען, איז דערפאַר דער סטיל פון שרייבן אַ קלאָרער און געלייטערטער. דער קלאָרסטער פון אַלע זיינע ווערק. פון אונדזער קאַמף מיט קעגנער שאַפן מיר רעטאָריק, פון אונדזער קאַמף אָבער מיט זיך אליין, שאַפן מיר ליטע-ראַטור. לייוויק באַשטעטיקט דאָס מיט זיך אליין. דאָ אין דער „גאָלד-קאַמעדיע“ שאַפט ער געלייטערטע ליטעראַטור. נאָר אין אונדזער פּאַל ווערט עס קלאָרע זאַמד, אַנשטאַט רייכע, געדיכטע בלאָג-טע ווי דער גולם. קלאָרע, ווייסע זאַמד מיט אַ ים פון דער ווייטן. ער שטעלט אַוועק אַן אַבסאָלוטע אידיע פון גערעכטיקייט און מיט דעם אַבסאָלוט מעסט ער רעוואָלוציאָנערע גערעכטיקייט. אויב מ'מעג, דאָס הייסט, דאָס געמיט ווערט ניט אויפגעריסן פון דעם, וואָס מענטשן

ווערן דער'הרג'עט ביים בויען הייזער, אָדערביים גראַבן קוילן, אָדער ביים רייניקן פענצטער אין הויכע געביידעס. פאַרוואָס קאָן מען ניט דער'הרג'עט ווערן ווען מ'דאַרף אויסגלייכן די וועלט? לייזיק ווערט פונדעסטוועגן ניט פאַרציטערט ווען די אַלע צופאַלן, די אומגליקן טרעפן, אָבער ער ווערט געוואַלדיק אַנטריסטעט פון אַ רעוואָלוציאַר-נערע הריגה. די אויפֿרענונג איז ניט קיין רעזולטאַט פון לייזיקס אידעאָלאָגיע. (דעם גולמ'ס אַרבעט האָט אים נישט צעטרייסלט), נאָר איז גיכער אַ פּועל יוצא פון פּערזענלעכע באַלידיקונגען און רדיפות וואָס ער האָט געליטן מצד די „פּרייהייט“-שרייבער, און פון די יידישע פירער פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי, סיי דאָ און סיי אַן ראַטן-פאַרבאַנד. כּעס האָט אים געמאַכט פאַרלירן זיין גייסטן און אידייאַישן באַלאַנס, און ער האָט דערפאַר פאַרבלאַנדזשעט אויף אַבסטראַקטע פּלאַנן. אויך האָבן, נאַטירלעך, געשפּילט אַ ראָליע די רייסערייען אין די אַלע קאָמוניסטישע און סאָציאַליסטישע גרופּירונג-גען. זיי האָבן אויך געשטויסן לייזיקן צו קלאַרפּיצירן פאַר זיך אַן אַבסטראַקטן פּרינציפּ פון גערעכטיקייט. די אַלגעמיינע ראַנגלענישן און סתירות אין דער וועלט צווישן צילן און מיטלען, אידייען און וועגן, האָבן לייזיקן געשיקט נישט נאָר צום גולם, נאָר צו זיין חלום. וואָלט לייזיק געווען אַ גוטער סטודענט פון געשיכטע, וואָלט ער גע-וואוסט, אַז אין אַלע צייטן האָט דער מיטלסטער וועג אין ערגעץ ניט געפירט. דער הומאַניסט עראַסמוס האָט נאָר ניט דערנרייכט, בעת דער רעוואָלוציאַנער לוטער האָט טיפּע שפּורן אין דער געשיכטע איבערגעלאָזט. אַרמילוס, דער פּראָגמאַטיסט, איז ניט לויטער שטיין, און חנינה איז ניט לויטער גייסט. ער איז צו שטאַרק פאַרליבט אין חנינה'ן. דעם גולם לאָזט ער אויס'חלומ'ען יאָסלען אין אינאָלירטקייט אין ווייטיק און אין ראַנגלענישן, בעת אַרמילוסן לאָזט ער נישט אויס'חלומ'ען דעם מאָרגן. ער מוז שטיין, בלייבן היינט. ניון, ביים איצט.

די גאולה-קאָמעדיע ווערט אַגרויס ווערס, ווען מ'פאַרלאָזט די בלויע, ווייטע הימלען פון באחרית הימים, און מ'לאָזט זיך אַרונטער אין די טיפּע אָפּגרונטן פון אונדזער היינטיקער צורודערטער צייט. ווען אַלע קאַמפּן צווישן פאַרטייען און פאַרטייאַלעך קומען פאַר, נישט

צו מאַרגנס נאָך דער גאולה, נאָר היינט אויפן פלאַך פון „ווען איך וואָלט געהאַט די מאַכט“, וואָס וואָלט איך געטאָן. דאָ קומט בולט אַרויס דאָס קאָמישע, ווייל דאָ ראַנגלעט זיך רויער ווילן מיט רוים און צייט. דער קאָמיום אין דער גאולה איז גיכער אַ פּועל יוצא פון מאַכט־שיכות'ן, וואָס בייטן זיך זייער אָפט. דער נעכטיקער פאַר־מעסט צו האַסן קעפּ ווערט קאָמיש, ווען מ'שטייט אַליין אַ געשמיד־טער אין קייטן, דערוואַרטנדיק דאָס אומפאַרמיידלעכע, דאָס אַרמ־לוסדיקע. לייזונג אַליין ווערט טראַגיש אַזוי ווי וואָלטער, ווען ער האָט פּראַטעסטירט קעגן דער ערדציטערניש אין ליסאַבאָן. ווייל ליי־וויס ווייסט דאָך, אַז „אייביק שמידט דער שמיד“ און מ'מוז זיך אונטערוואַרפן דעם געזעץ. אויב נישט, ווערט מען אָדער קאָמיש, אָדער טראַגיש. טראַגיש ווערט מען, ווען מ'איז אַזאַ רייכע עמיש קינסטלערישע פּערזענלעכקייט ווי לייזונג איז. אין אַ ליד האָט לייזונג געזונגען :

„זינג נאָכאַמאָל דיין אייביקן געזאַנג
אַ הינטער מינע פענצטער, אַרעמאַן ;
מיין גוף איז שוין ווי דינער דין פון לאַנג,
און דינער נאָך מיין הלפּדיקער שפּאַן.

די טיר פאַרהאַקט, אַן אויפברוך און אַ רים,
און יעדער קומט אַריין, און יעדער זעט
מיט נאַקעטע, אַרונטערהענגנדיקע פּיס,
אַזוי אַ, וויג איך זיך אויף פרעמדער בעט.

איך האָב דערפילט צום שפּאַנענדיקסטן מאָל,
אַז עפעס וואונדערלעכס לעבט אין מיר ;
ווייל אַט איך שריי און ס'הערט זיך ניט מיין קול,
און זון גייט אויף אויף אויפגעהאַקטער טיר.

איך גראָב זיך איין מיט הענט אין ערשטן שטראַל,
איך וויל ליכטיקער אויף אייביק זיין,
ווייל אַט איך טו אַ שפּאַן און טו אַ פאַל,
און גיב אַ שמייכל נאָך אַ ווייסערן פון שוין.

איך גלויב אין הייליקן, אין מיין באַרוף,
 אַרומגיין איבער וועלט אַן אַרימאָן,
 מיט רויטער באַרד און הויכן דאַרן־גוף,
 און אַלץ באַשפורן מיט מיין חלפ'דיקן שפּאַן".

ליוויזס טראַגעדיע באַשטייט אין דעם טאַקע, „ווייל אָט איך
 שריי און ס'הערט זיך ניט מיין קול, און זון גייט אויף אויף אויפגע-
 האַקטער טיר" אַן עטישע פּערזענלעכקייט אין אַן אומעטישער צייט.
 טראַגישער איז אויך דאָס, וואָס ער איז איבערגעוואָקסן זיינע געד-
 שטאַלטן. ער הערט אויף גלויבן, אַז מיט זיינע געשטאַלטן וועט ער
 בייטן די וועלט, ווייל זיין קול הערט זיך ניט. ווי זאָגט ריוויזין: „משיח
 איז געשטאַרבן, אָבער ליוויזס איז דאָך אַ לעבעדיקער, און זיין זעלבסט-
 זעאונג — זיין אייביקע אינספּיראַציע — איז דאָך לעבעדיק מיט אים.
 און סיי ווי סיי איז משיח דאָך געווען נישט מער ווי די אָפּגעשפיגלטע
 אייגענע זעלבסטזעאונג זיינע, — וואָס עס האָט זיך געביטן ביי ליי-
 וויקן, איז אַנשטאַט צו צילעווען זיין זעלבסטזעאונג אין דער הויך,
 איבערן קאָפּ, צילעוועט ער זי אין דער נידער, צו דער ערד. ער
 זוכט די אָפּשפיגלונג זיינע אין די זאַכן פון דער ווירקלעכקייט. ער
 וויל זיך פאַרזאַכלערן. ער וויל זיך פאַרווירקלעכן. ער וויל זיך קאָנ-
 קרעטיזירן, זיין פאַרלאַנג זיך אַראָפּצורעדן פון האַרצן און נישט צו
 לייזן אַ פּראָבלעם, איז כאַמת די הויפט טרייב קראַפט אין דער האַנד-
 לונג און אין די דיאַלאָגן פון „דער גולם חלומ"ט, און אַראָפּנערעדט
 פון האַרצן האָט ער זיך אויף דעם אַמעריקאַנער אַרום. אויף דער
 אמאַראַלישקייט אפילו נאָכ'ן קראַך פון 1929. אפילו ווען דער
 קריזיס האָט שוין געהאַט זיך איינגעגעסן אין די ביינער. איך בין
 נישט זיכער צי זיין מיטאַרבעטשאַפט אין דער „פּרייהייט" האָט באַ-
 ווירקט זיינע לידער ווי ריוויזין וויל האָבן. אָבער, אַז זיין אַוועקגיין
 פון דער „פּרייהייט" האָט אים אַנדערע בריילן געגעבן מיט וועלכע צו
 זען די אַרבעטער באַוועגונג, דעם קריזיס און מענטשלעכע קאַמפּן
 בכלל. דאָס איז זיכער. אַלע סימנים פון דער גאַולה זענען דאָך
 שוין דאָ „מלחמות, הונגער, לעצטע אויסגעשרייען, לעצטע תפילות,
 לעצטע האַפענונג און בן־יוסף אין סכנה" און גאַרנישט. מען

הערט אפילו נישט ארמילוסן. וואָלט מען אים געהערט, וואָלט דאָך אויך אַמעריקע אַנדערש געוואָרן. זי וואָלט זיך געבויטן פשוט דער-פאַר, ווייל די צייט וואָלט זי געצוואונגען דערצו. זיי וואָלטן זיך געבויגן פאַר דער הייליקייט פון פאַקט. דאָך זען מיר, אז פאַשיזם, און אַנטיסעמיטיזם האָבן זייער ווייניק אויפגעטרייסלט דאָס יידישע לעבן, ווייל די אַמאָראַלישקייט שטערט אונדז פאַרשטיין און אַנערקע-נען, אז „דער נביא ארמילוס שפאַסט קיינמאָל ניט. דער סדר פון פאַסיר-רונגען איז ניט צעריסן, און וועט אויך קיינמאָל ניט צעריסן ווערן. און ווער עס קאָן דעם סדר ניט באַוואונדערן, און קאָן ניט איינבוין דעם קאָפּ — אז וויי איז צו יענעם“, מיר דאָ האָבן ווייניקער געבויגן דעם קאָפּ. נישט צוליב אַ העכערער אידייע, נאָר ווייל מיר לעבן נאָך אַלץ מיטן אימפעט פון אַמאָר. און אין בעסטן פאַל קריגן מיר זיך אַרום וועגן ארמילוסעס אמת פנים. וואָלטן מיר חנינה'ן און יאָסלעלען בעסער דערקאַנט. וואָלט אפילו די ליבשאפט און די גוטסקייט אליין געקומען. ווייל ברענגען מיט געוואלט קאָן מען זיי ניט. גרייטקייט, פאַרוועלכער ס'איז אויפנאָבע איז אַ מעטאָפּיזישע זאָך. ווען די זאָך קומט איז מען גרייט. לייוויק וויל מיט זיין אידעאָליזם חנינה'ן אויף אונדז אַרויפצווינגן. הלואי וואָלטן מיר בן יוספן דערקאַנט און אונדזער לעבן פאַרמירט לויט זיין געשטאַלט. זיין אידעאָליזם, אפילו דבורה'ס מוטערלעכקייט איז אַ פועל יוצא פון דער האַרטקייט פון גראַניט און שטיין אין אַמעריקע, עס איז אויך אַ רעזולטאַט פון דעם דערהאַלטונג אינסטינקט, וואָס ליסקנט אָפּ אַלע געזעצן, אַ הויז די מיטלען וואָס שטויסן איר צו פאַרוורקליכונג. עס מיינט אָבער בשום אופן ניט, אז די גאַנצע קאָמעדיע איז אַ רעאַקציע קעגן מיליע און שטיינער לעבן. עס האָבן דאָ אויך געווירקט און סטימולירט אינערלעכע, לייוויקישע כוחות, וואָס קעמפן אַלעמאָל קעגן רשעות און ארמילוסישעס. עס האָבן אויך געווירקט די בילדער פון אַן אויסגע'חלומ'ט לעבן, וואָס האָט זיך געצייטיקט ביי לייוויקן אין משך פון יאָרן, פון זיין איינזאַמקייט אין דער היים, ביז די ווינטיקע איזאלירטקייט פון סיביר. דאָך האָבן שטאַרק געווירקט די האַרטע אַנטוויקלונגס געזעצן פונם אַמעריקאַנער אינדוסטריאַליזם, זיי האָבן

געשטויסן און הייליגקייט געגעבן זיין חלום. זיין האָבן דעם סינסט-
לערישן וואואל אָנגעטאָן אויף דבורה'לען און איר צו דער אידייאַ-
שער חופּה געפירט מיט יאָסלען און מיטן גולם און מיט חנינה'ן. די
גאולה-קאָמעדיע איז אַ ראַנגלעניש צווישן קאָסמישער גערעכטיקייט און
לויטערקייט פונם יחיד. און לייזונג האָט זיך גערייניקט דורך זיינע פיר
העלדן—דבורה'לע, יאָסלע, משיח בן יוסף, און חנינה-גפּאַר אונדז האָט
ער די געשטאַלטן אָדער אפשר געשטאַלט, ווייל אַלע פיר זענען בלויז
פאַרשירענע פּנימ'ער פון דערזעלבער משיח פּע-זענלעכקייט, אין
לעבן אַריינגעוואָרפן, כדי זיך צו ראַנגלען מיט אַרמילוסן אין אונדז
אויפן וועג צו דער נייער וועלט. דער לץ איז גערעכט. מיר וועלן
דאַרפן פאַר אַלץ באַצאָלן, „פאַר רשעות און פאַר צדקות, פאַר שנאה
און פאַר ליבשאַפט. איר צאָלט פאַר קנעכטשאַפט, וועט איר אויך
באַצאָלן פאַר גאולה. אז וויי צו אויך, ווען איר זיינט חיב, און נאָך
מער וויי צו אויך ווען איר זיינט זכאי.“ אויפן וועג צו דער נייער
וועלט, וועלען מיר מוזן צאָלן אַלע וועקסלען פאַר שווייגן, און פאַר
נישט צייטיקער קייטן ברעכעריי. מיר וועלן מוזן צאָלן פאַר זיך,
לאָזן פאַרנאַרן פון עפעמעראַלע דערגרייכונגען, און פאַר אונדזער
אממאָראַלער פּילאָזאָפיע, וואָס האָט אונדז אַ הכשר געגעבן אויף
אונדזערע עוולות און אונגערעכטיקייטן. מיר וועלן זיך נישט קאָנען
פאַרענטפערן, אז ס'איז פינצטער געווען, און מיר האָבן ניט געוואוסט,
וואָס איז רעכט און וואָס איז אומרעכט. לייזונג האָט אונדז געוויזן,
אז פאַר יעדער זינד וועלן מיר דאַרפן באַצאָלן. אָבער מיר קאָנען זיך
טרייסטן מיט יאָסלעס מעשה'לע „האָט נאָכאַמאָל און נאָכאַמאָל דאָס
מעשה'לע פון ליבשאַפט וואָס איז געוואָרן בלוט, דאָס מעשה'לע פון
בלוט, וואָס איז געוואָרן וויין“, און אפשר דאָס מעשה'לע פון וויין,
וואָס איז געוואָרן וואַסער און וואַסער, וואָס איז געוואָרן שטיין, און
שטיין, וואָס איז געוואָרן אַרמילוס, און אַרמילוס וואָס איז געוואָרן
מענטש. ווייט איז דער חלום און ווייטער נאָך די אויסלייזונג. נאָענט
דער קאַמף און נאָך נענטער די האָפּנונג. לייזונג האָט אונדז אָנגע-
רעגט און געצוואונגען זיך צו פאַרטראַכטן און אויך אפשר זיך צו
מאַטערן מיט גאולה, פרעגן די פראַגע ווי אזוי? און אין דער פראַגע
— דער אָנהייב. דער אָנהייב פאַר יעדן יחיד און ממיאָל פאַרן כלל.

לייוויק האָט בלוין קלאָר אַרויסגעבראַכט דעם קאַמף פון לילית און דבורה'לע אין אונדז, און בן יוסף, און חנינה אַרום אונדז. נישט מער. אין מיטלאַלטער האָט מען גענוי געוואוסט, וואָס איז זינד און וואָס איז ליכט. אין דער היינטיקער צייט איז שווער אבסטראכירן אין בילדער. ווען דער מענטש האָט קיין קערפער נישט געהאַט אין די ליניע געווען קלאָר צווישן לילית — דאָס ווייב, און דבורה'לע די מאַמע. היינט אָבער, ווען מענטשלעכע אַפעטיטן זענען אויפגעוועקט געוואָרן, איז אָפגעשניטן געוואָרן די גייסטיקע שנור, וואָס בינדט קינד צו מאַמע. מאַמעס און הייליקע פאַרגיסן דאָך אויך בלוט ווען ס'איז נויטיק. מיר דוכט, אַז לייוויק האָט זיך צופיל דערשראָקן פאַר בלוט. ער איז צופיל פאַרכאַפט געוואָרן פון פערזענלעכן ווייטיק און פון טראַדיציאָנעלער מורא פאַר בלוט. ביי יידן מיינט נאָך אַלץ בלוט — עליילת דם פאַנגראַמען. עס מיינט דאָך אָבער אויך מילה, עס מיינט דאָך אויך בדמיון חיי. עס מיינט דאָך אויך והברעת הרע מסרביך. עס מיינט דאָך שלאָגן דעם שטיין, כדי מ'זאָל קריגן וואַסער צום טרינקען. עס מיינט דאָך אויך, אַז קורח זאָל איינגעזונקען ווערן, כדי משה זאָל קאָנען אומגעשטערט לערנען תורה.

מיט אַלע פראָבלעמאַטישע שטרויכלונגען און מיטלאַלטערלעכע סימבאָליזירונג פון אידיען, איז „די גאולה“ קאָמעדיע, דאָס געליי- טערסטע ווערק פון לייוויקן. די העלדן זענען אויף דעכער געלעגן, אין קעלערס זיך געוואַלנערט. אין מדבר זיך געהאַדעוועט, האָבן זיי צייט געהאַט זיך לייטערן און ניי לשון קריגן, אָבער זיי ליידן פון צופיל לויטערקייט און ריינקייט, נזירים און איזאָלירטע נשמה-זיכער מוזן אַנטוויקלען אַ גייסטיקן סנאביזם, וואָס איז אָפטמאָל אַ באַליידיקונג פאַרן לעבעדיקן מענטשן. אַלע העלדן זענען צו גאַנץ, צו פערפעקט, אַז זיי זאָלן אונדז באַאיינפלוסן, כאַטש חנינה איז געטריקנט געוואָרן אין אַזויפיל ווינט. איז אים פונדעסטוועגן שווער צו פאַרשטיין מענטשן, וואָס ווערן פון לופטן באַהויכט און פון רעגנס גענעצט און פון צרות פאַרביטערט. און זיי קאָנען דערפאַר נישט מיט אַמאָל אַרויפשאַרינגען אויפן שפיץ פון לייטער, און זיך אויסדרייען מיטן פלייצע צו דער וועלט. זיי מוזן זינדליקן. אָבער עס איז גוט, אַז אין אונדזער „מענטשלעכער“ צייט זאָל איינער האָבן דעם מוט און כוח

אויפצוהענגען פאַר אונדז אַ חלום אויפן שפיץ פון דער „עמפּייר סטייט געביידע“ און מיר זאָלן געצוואונגען זיין רייסן אונדזערע נאַקנס אים צו דערזען. עס וועט אונדז העלפן, עס וועט אונדז לאַקן, ציען צו שאַפן אַזאַ וועלט. לייזויקס האָט אונדזער געוויסן אויפגעהאַנגען אויפן שפיץ טורעם, כדי מיר זאָלן זיך רייניקן, כדי צו דערגרייכן אַ שענערע און גאַנצערע אומאַפיע פון מענטשלעך לעבן, עס איז אונדזער חלום געוויקט אין בלוט פון דורות.

נאָך אַ דיכטער וואָס האָט דאָס קול פון אַמעריקע דערהערט און באַנומען, און איר ליד געזונגען גאַנץ און פול־ברוסטיק איז י. י. שוואַרץ. אויך ער ווי אונדזערע דיכטער און נאָוועליסטן, וואָס האָבן וועגן אַמעריקע געשריבן נישט ווי וועגן אַ משכון, נאָר ווי וועגן אַ קישן אויף וועלכן מ'שפּאַרט אָן דעם מידן קאָפּ, כדי אינדערפרי אויפֿ־צושטיין אַן אָפּגעפּרישטער און באַנייטער מיט אַ ווילן וועלטן אויפֿצור־בויען, איז געווען אַ פּראָדוקט פון דער אַמעריקאַנער סביבה און אירע סאָציאַלע, אינדוסטריעלע און פּסיכאָלאָגישע ענדערונגען. ער האָט לכתחילה, די שטימע פון אַמעריקאַנער ערד פּאַרנומען. און פון דער ערד איז ער צו מענטשן גענאַנגען, און דערפאַר גיט ער זיך ווייניק אָפּ מיט מאָראַלישע, אָדער עטישע ווערטן. ער האָט דערהערט דאָס געזאַנג פון אַמעריקאַנישע פּריירים און ווייטע ווייטן, און איז פאַר־כאַפט געוואָרן פון דער שטימע פון דעם יונגן ריז. ער האָט אים דער־זען שטייענדיק מיט אויסגעשטרעקטע אַרעמס און ווייטן בליק אין די אויגן זיך ראַנגלענדיק מיט אייגענער איבערפּליסנדער ענערגיע. ער האָט אים ניט געזען אין די וואַל־סטריטער קאַנטורן, אָדער אין די פּאַבריקן און קוילן־מינעס, האָט ער דערפאַר בלוזן זיין געזאַנג, און ניט זיין געשריי דערהערט. ווי אַן אימיגראַנט, וואָס איז פון צרות אַנטלאָפּן און געזוכט אַן עיר מקלט זיך צו ראַטעווען, איז ער איבער־ראַשט און פאַרכאַפט געוואָרן פון דעם ביבלישן „אריץ זבת חלב ודבש“. ער איז פאַרכאַפט געוואָרן פון דער אַמעריקאַנער לעגענדע פון אוממעגלעכע מעגלעכקייטן. אין אים האָט דערוואַכט די אַלטע יידישע ליבע צו ערד, פּרייהייט און רוים, האָט ער זיך ניט נאָר צע־זונגען, נאָר צעשאַלט וועגן אַמעריקע, אירע פעלקערשאַפטן, ראַסן און גליק. שפּעטער, ווען זיין ריז איז איינגעשרומפּן געוואָרן, אַ דאַנס דער געוואונענער וועלט־מלחמה, האָט שוואַרץ זיין ריז נישט דער־קאַנט, איז ער אַוועק זוכן אַנדערע ריזן. ער האָט זיין בליק געהאַט צוגעוואוינט בלוז צו ריזן, איז ער דערפאַר אַוועק צום מיטלאַלטער, זיך

וואַרימען אין די פּיערס פון די יידישע ריזן, יהודה הלוי און איבן גבירל. זיין אַנטווישונג אין דעם אַמעריקאַנער ריז, האָט ער אויס-געדריקט נישט אין פּראָטעסט לידער, נישט אין רעוואָלט געזאַנגען, נאָר אין אויסכייטן זיין קרעאַטיוון טאַלאַנט פאַר אַן אַפּרו ביי די פּיס פון די אַנטווישטע און ווייטיקדיקע דיכטער פון מיטלאַלטער. זיין דיכטערישע שטימע איז דערשטיקט געוואָרן, און זיין זיכרון איז אויפגעשטאַנען תּחית המתים. ער האָט נישט געהאַט דעם כּוח זיין אַנטווישונג אין פּאָעטישער שאַפונג צו פאַרוואַנדלען. אין דער צייט נאָך דעם ציווילן קריג, וואָס איז אין אַמעריקאַנער געשיכטע די עפּאָכע פון אינדוסטריעלע און פינאַנציעלע אוואַנטיוורעם, אַ צייט פון דער ערגסטער, ברוטאַלסטער עקספּלואַציע, זינגט דאָן שוואַרץ, דאָס ליד פון דעם יידישן קליין בירגער און פון דעם העכערן יידישן מיטלסטאַס. אין יענער צייט, ווען באַנען האָבן אָנגעהויבן דורכ-שניידן דאָס לאַנד פון דעם אַנטלאַנטישן ביזן פּאַסיפּישן ים, ווען אַלערליי טרעסטן פון קוילן, אויל, שטאַל, אייזן און לאַנד, האָבן אַרויפגעלייגט זייערע לאַפעס אויף נאַטור, מענטש און רענירונג, און אַלעם ברוטאַליזירט, זינגט דאָן שוואַרץ מיט אַזאַ ליבע און וואַרימ-קייט וועגן אַ כאַטקע, וואָס ווערט אין אַ הויז, און שפּעטער אין אַ פּאַלאַץ פאַרוואַנדלט. ער זינגט מיט באַדויער און צער וועגן „די יונגע איידעלע טעכטער, וואָס האָבן מיטגעבראַכט מיט זיך דעם דופט פון ווייטע פּאַנסיאָנען און קאָנווענטן, די ריהות פון פאַרגעלכטע פּאַלי-אַנטן און בלומען איינגעפּרעסטע אין אַלכאַמען“, ער באַדויערט, וואָס דעם אָרט פון קיטס און בראַונינג, עמערסאָן און קאַרלייל, האָט פאַרנומען דער אוואַנטיוריסטישער גייסט. ער באַדויערט דאָס פאַרשוואַנדן פונם פּאַטריאַכאַלישן לעבנס שטייגער. ער באַדויערט דאָס אָנקומען פונם נייעם אינדוסטריאַליזם, אָבער נישט צוליב זיין אוממענטשלעכקייט און עקפּלואַטאַציע, נאָר ווייל עס פאַרשמירט און פאַררויכערט די אידיילישע לאַנדשאַפט. ער באַשרייבט און מאַלט די גרויסע אינדוסטריעלע ענדערונגען, די מעטאַמאָרפּאָזע פון דאָרף און שטאָט מיט אַ געמישטער פּרייד און טרויער. ער באַדויערט דאָס פאַרשווינדן פון צאַרטע פאַרנאַכטן מיט קלאַנגען פון מאַנדאַלינעס, און געלעכטער פון די נעגער, און גלייכצייטיק הערט זיך אַ טאָן פון

פרייד אין דער אַרבעט פון דעם יידן אַרום דער נייער בראַזענדיקער מיל. ער פאַרפעלט צו הערן די הויפט אבליגאטאָ, אָדער, בעסער געזאָגט, דעם געשריי פון דעם אינדוסטריעלן שקלאָף. ער פאַרפעלט צו דעהערן די שטימע פון פאַפעריוואַציע און פאַראַרימונג פון טונג-טער פויערים, וואָס האָבן זייער ערד פאַרלוירן, מאַסן גענערס, וואָס זענען פריי געוואָרן נאָכן בירגער-קריג, אָבער זענען געוואָרן די ערגסטע אינדוסטריעלע שקלאָפן מיט די גרעסטע ערנידעריגונגען און באַלידקונגען. באַרויכט פון די עלעמענטאַרסטע רעכט האָבן זיי ניט נאָר מאַנדולירט, נאָר אויך געקרעכצט. זיי זענען געמאַרדעט און פאַרקריפלט געוואָרן פון די קורקלוקס-קלען. שוואַרץ זעט דאָס ניט. ער זעט בלוז דעם איבערגאַנג פון פאַטריאַכאַלישער אידיליע אין עפיש געזאַנג פון גרויס שטאָט. ער באַמערקט בלוז, אז „ווייסע ניגערס האָבן זיך געבויען, געקרעכצט אונטער די שמעקעדיקע זעס“, זיין גלייכניטליכקייט צו די טיפערע ענדערונגען און אויפטרייסלונגען אין דעם אַמעריקאַנער אינדוסטריעלן לעבן, האָט זיך גענומען נישט פון זיין צוריקגעהאַלטנקייט און שעמעוודיקייט, אָדער פון זיין אויס-ערגעוויינטלעכער סענסיטיווקייט צו די פיינערע געפילן. זיין שרעק פאַר דער דאַמאָלטיקער ציוויליזאַציע האָט זיך גענומען פון דעם, וואָס ער האָט געפילט די פיינטלעכקייט פון דעם פאַרכאַפערישן אינסטינקט צו די ווערטן, וואָס ער האָט געהאַלטן פאַר הייליג. דערפאַר שרייבט ער מיט אַן עלעגישן טאָן וועגן די אונטערגייענדיקע, בלאַסע ווערטן פון די אַגראַריער. זיין שרייבן איז ניט אַ פאַעטישע פאַרמע פון האַנדלען, נאָר אַ פאַרמע פון אַרויסלאָזן רויך, כדי צו פאַרטונקלען דאָס אַרומיקע און זיך פאַרווייגן אין אויפשטייג און אין וואַלט-ווייט-מאַנישע טענער פון דעמאָקראַטיע און רחבות. ער איז נישט קיין אַנטיילנעמער, נאָר אַ צוקוקער. דערפאַר דער עפישער טאָן און אַב-יעקטיווע באַטראַכטונג. שמעט האָבן זיך אַנטוויקלט, ריזיקע, מיאוסע געביידעס האָבן געשוואַנגערט מיט הונדערטער לוי-שקלאָפן. רויך האָט פאַרליקנט די הימעלן און סאַזשע האָט באַפאַרברט דאָס טעגלעכע, אַרימע ברויט. אַן אומאַנגענעמע סיטואַציע צו באַהאַנדלען. נישט אין איינקלאַנג מיט אַ רואיק לעבן, האָט שוואַרץ דערפאַר באַזונגען דעם קלאַנג פון וואַקסן, די פרייד פון שטייגן, דאָס געזאַנג פון יידישן

איננעמען אַמעריקע. אַ פּאָעט מיט אַריגינעלער וויזיע און אויסדרוק
האַט זיך דערשראָקן פאַר קאַמף און געראַנגעל, און זיך גענומען צו
דער יידישער אידליע פון וואַקסן און זיך איינבירגערן. זיין פּאָעזיע
איז מוזיקאַליש, אָבער, אָפטמאָל, נישט מער ווי דאָס. ער זעט די
ענדערונגען אינם פּאַטריאָכאַלישן לעבן, ער זעט די נייע קלאַסן-פאַר-
העלטנישן, אָבער עס פאַרכאַפט אים ניט. ער ווערט הינגערט פונם
געזאַנג פון די פעלדער און פּרייריס, פונם ליד פון שפע און גליקזע-
ליקייט. אַן אמת'ער קליינבירגער זינגט:

„דאַכט זיך ערנעץ וואו קלינגט נאָך אַ קייט,
און עס שמוצערט אַ בייטש אין דער לופט,
און אַ מענטש וואָיעט בייז ווי אַ הונט,
עמיץ שטשירעט די ציין אין זיין לייד,
אין זיין בליק בליצט פון שנאה דער רוח,
און מיט וואַרימען בלוט טריפט זיין וואונד,
נאָר עס שימערט אַ ליכטיקע זון
אויף די בויער באַגאַסן מיט צוועט,
אויף דער ריינער און ליכטיקער גאַס,
אויף די פּנימ'ער שוואַרץ ווי טשונגן,
און דער וואַרימער דרום-זוינט גלעט,
און דערטראַגט ניט קיין הויך פון דעם האַס“.

דער דרום-זוינט צוזאַמען מיט דער יידישער רוח, האָבן אין
שוואַרצן פאַרשטאַפט זיין קינסטלעריש אויער צו דעם ווייטיק און
געשריי פון די קרבנות פון דעם אינדוסטריעלן אויפבלי און די
טראַנספּאָרמאַציע פון פּאַטריאָכאַלישקייט צו אינדוסטריעלער ברוד-
טאַלימעט, דאָך האָט י. י. שוואַרץ, בעסער ווי אַלע אַנדערע פּאָעטן,
באַזונגען די סטאַטיק פון דער אַמעריקאַנער לאַנדשאַפט און די
רחבות און שפע פון אַמעריקע. סיי אין זיין „קענטאַקי“ און אין
די אַנדערע גרעסערע פּאָעמעס, האָט ער דעם שבת נאָכן קונגל פון
אַמעריקע באַזונגען אָבער אירע מאַנטיקס פאַרזען. ער האָט די
געשיכטע פון יידישן ישוב עפיש פיקסירט, אָבער האָט ניט דעם
קרעכץ דערהערט. ער האָט ניט דאָס דינאַמישע ליד פון מאַסן דער-

הערט. און ער וועט פארבלייבן אין אונדזער פאָעזיע אַלס זינגער און אדעאיסט, אָבער נישט קיין דיכטער און וועגווייזער. זיין וועלט איז געאָראַפֿיש באַגרעניצט — דער דרום־טייל פון די פאַרייניקטע שטאַטן. כאַטש זיין וועלט איז קאָמפּאַקט און זעלבסטגענוג, איז עס פאַרט אַ וועלט פון אַ באַשטימט אָרט און אַ באַשטימטע צייט. אַ באַשטימטע לאַנדשאַפט באַגלייט זיינע העלדן און זייערע טראַנס־פאַרמאַציעס. זיין בוך „קענטאַקֿי“ האָט גאַנצקייט, ער הייבט אָן מיט בענקשאַפט צו רו און ערד, און מיטן גאַנצן האַנדל־וואַנדל, און אַרױסאַרבעטן זיך קומט ער צוריק ביים דריטן דור צו דער ערד. אַ פּאַסטאָראַלע אידיליע, ביבליש, גאַנץ. אָפּגערונדעט. די מאַמע־ערד אַלס היילערן. זי רייניקט, שאַפט אָפּ אַלע אומגעזעכטקייטן. די פּאָעמע איז גאַנץ, אָבער איר גאַנצקייט קומט פון אַרומצאַמען זיינע מענטשן, זייערע עמאַציעס און אויגן מיט אַ צוים, עס זאָל דאָרט גאָרנישט אַרױן. קיין פּרעמד צוגווינטל זאָל נישט שטערן די ליכ־טיקע אידיליע. קיין אידיע אָדער קאַמף, וואָס זאָל שטערן די האָר־מאַניע. קיין טריט פון אַרבעטער, קיין שטימע פון פּראָטעסט, קיין קול פון קאָנפּליקט רייסט נישט איבער דאָס אידילישע ליד פון דזשאַש, דזשיקאַב און די אַנדערע. דער איינציקער קאָנפּליקט איז צווישן דעם אויפנאַס־צימער און דעם קעלער פאַר דעם רעכט פון די אַלטע ספרים און אַלטע בילדער. אַ שטילער קאַמף צווישן אַלטע בילדער און בלאַסע איינפלוסן. מען רייסט קיינמאָל נישט אויף קיין פענצטער, כדי צו זען, וואָס טוט זיך אינדרױסן. מען אַרבעט נישט. מען אַרבעט זיך בלױז אַרױף, כדי די קינדער זאָלן זיך מער אַרױפ־אַרבעטן, שאַפן אַ ירושה און אַ טראַדיציע. דאָס בילד איז גאַנץ אין זיין ענגן באַ'הנ'טן, לירישן ראַם. עס לאָזט דאָס גרויסע לעבן נישט צו, כדי נישט קאַליע צו מאַכן אַ פיינע מעשה פון דערפּאָלג און דערגרייכונג. אַלע קאַמפּן און דערגרייכונגען פון דזשאַשאַ און זיינע יורשים זענען עפּיש, אַביסל אַלעגאָריש איבערגעגעבן. דער ריטם אַ פרייער, אַ וויטמאַנישער. נאָר דאָס לעבן און פּראָבלעמען באַגרעניצט און הומאַניסטיש. קליינבירגערלעך. אַלע קאָנפּליקטן, וואָס קומען פאַר אין דזשאַשאַם לעבן זענען הומאַניסטישע. דאָס אייביק מענטשלעכע, אינספּירירט פון ביבלישע געפילן, קאָנטראַלירט

די באַציאונגען צווישן דעם יידישן אימיגראַנט, און די קריסטלעכע תושבים. אברהם אבינו צווישן זיינע כנענישע שכנים, אָדער אַ יידישער, מידער אוליסוס צווישן די אייניקלעך פון יעזוסן. אָבער כאָטש „סענטאָקי“ נעמט ניט אַרום די גרונטאָווע כוחות און שטראָמען אינם אַמעריקאָנער לעבן, איז עס פונדעסטוועגן פאסטראָד לער געזאָגט פון דער אַמעריקאָנער ערד. מען ווערט פאַרכאַפט פון דעם ריטס און רואיקן עפישן טאָן און מען פאַרגעסט אירע גרעניצן. מען וואַנדערט אין סענטאָקי אַזוויי עס וואַלט געווען אַ שוין אויס־געטראַכט לאַנד. עס וויגט איין ווי אַ פיינע אַוואַנטורע. אין אונדזער פּאָעזיע, וואו דער לירישער קרעכץ פון די „יונגע“, האָט אַלעמאָל געהאַט די הענגאַמאַניע, איז דערפאַר „סענטאָקי“ געווען אַ וויכטיקער בייטראַג, און אַ צוזאָג פאַר דער צוקונפט. מען קאָן מיטן זעלבן ריטס און פאַרנעם זינגען דאָס ליד נישט פונם קליין בירגער, נאָר פונם האָרעפּאַשיניק. מען קאָן זינגען דעם עפיק פון רויך, פאַרע און מען קאָן מיטן זעלבן ריטס באַזינגען אַרבעט און די זיגרייכע טריט פונם אַרבעטער צו אַ באַפרייטער וועלט, אַ וועלט וואו ער אַליין איז בויער, שאַפער און מייסטער. עס איז טראַגיש, אַז אַ דיכטער מיט שוואַרצ'ס מאָלערישע און דערציילערישע פיאיאָקייטן, האָט געמוזט זוכן אַ הויס ביים קליינבירגער, ווייל דער אַרבעטער האָט נאָכגע־שלעפט אַ לאַנגן עס פון קליינבירגערלעכע אידעאַלן און אַמביציעס. עס איז געווען שווער אים גענוי פיקסירן און אַוועקשטעלן אין אַ באַשטימטער ראַם. עס איז געווען שווער אים אידענטיפיצירן מיט אַ באַשטימטער אידעאַלאָגיע. ער האָט נישט לאַנג געוואוינט אויף איין אָרט. ער האָט געוואַנדערט פון איין גרופע צו אַן אַנדערער, פון איין פאַרטיי צו אַן אַנדערער. ער האָט געשטימט פאַר דער סאָציאַליסטישער פאַרטיי, און אַרויסגעוואָרפן שכנים פון זיין הויז, ווען זיי האָבן קיין דירה־געלט נישט געהאַט צו באַצאָלן. דער גרונט טאָן פון זיין לעבן איז געווען אַן אַמאָראַלישער. דערפאַר האָט אפּשר שוואַרץ זיין ליד נישט געזונגען. עס איז מעגלעך אַזוי צו שפּעקולירן. כאָטש דער טאָן און טעמפּאָ פון שוואַרצ'ס שרייבן, זיינע סימפּאַטיעס און נייגונגען זענען קליינבירגערלעכע. ער פילט זיך היימיש אין דער וועלט, וואָס ער באַשרייבט און באַזינגט.

קליינבירגער מיט א הומאניסטישן פאספארט צו קומען צווישן לייט. מען זאל קאנען אויפהייבן דעם קאפ און בארעכטיקן און הייליקן דאס, וואס מ'האט זיך ארויפגעארבעט. און אפטמאל נישט מיט קיין כשר'ע מיטלען. זיין ליד האט שווארץ געזונגען, ווען מען בא- פרייט זיך פון דעם פאסטאראלן כישוף, פון דעם ריח פון ערד און פונם בלענד פון פארגייענדיקע זונען, און פונם גלאנץ פון אומגע- צאמטע כוחות בלייבן איבער ביבלישע קליינבירגער, מיט א בילעט פאר א העכערער געזעלשאפט.

אן אמת טראַגישער קרבן פון אומשטענדן, פון פּאָעטישן כוח דערשטיקט און פאַרפירט פון אומשטענדן אין מ. ל. האַלפּערן. נישט זייענדיק קיין גאַנצער ייד, וואָס איז דורכגעזאָפּט מיט יידישער טראַג-דיציע, האָט ער נישט געקאָנט ווערן דער זינגער פון יידישע פּראָב-לעמען און ראַנגלענישן. האָבנדיק אַ רעבעלירנדן טעמפּעראַמענט, האָט ער זיך נישט געקאָנט אידענטיפּיצירן מיטן זאַטן אמאָראַלישן קליינבירגער, אָדער מיטן קלעטערנדיקן אַרבעטער צו דער באַקוועמער קליינבירגערלעכער פּאָזיציע, האָט ער דעריבער זיך געריסן און צעטרענצלט זיין פּאָעטישן טאַלאַנט. פון איין זייט איז זיין רע-וואָלוציאָנערער כוח סובלימירט געוואָרן אין הפּקד'דיקע פּרייע באַ-העמיש פּאָעטישע לידער, פון דער אַנדערער זייט איז עס סובלימירט געוואָרן אין גאליקע סאַטירישע לידער אויף אַלץ און אַלעמען. דריטנס, האָט זיך זיין ניט צוגעפאַסטקייט אויסגעדריקט אין פּאַנטאַס-טישע אויסטערלישע פּאַנטאַזיעס ביים ברענ ים, נאָכדעם ווי ער איז פון דער וועלט אַנטלאָפּן, ער האָט געהאַט אַלע מעגלעכקייטן צו ווערן דער זינגער פונם נייעם מענטשן אין אַ ניי לאַנד. ער האָט געהאַט אַן עמאַציאָנעלן צוגאַנג צו דער וועלט, מיט אַ טאַלאַנט צו פאַר-קערפּערן די עמאַציעס אין פּאָעטישע בילדער און סימבאָלן. ער האָט אויך געהאַט ליידנשאַפטן און אַ בילד פון אַ גוט און גערעכט לעבן, פאַר וועלכן ער איז גרייט געווען צו קעמפּן מיט זיין פּאָעטישן לעבן. אָבער ער האָט זיך געראַנגלעט צו האַרמאָנירן זיין נאַטור מיט די אומ-שטענדן און איז דורכגעפאַלן פּערזענלעך און קינסטלעריש. מיט אַ פּאָעטישער נאַטור און אַ סאַציאַלער אידיע, אָבער אַן אינטולעקטור-עלער פירערשאַפט האָט ער געמוזט דורכפאַלן. אין אונדזער היינטיק לעבן איז אינסטינקט, עמאַציע און אינטואַיציע נישט נענוג. מען מוז האָבן אַן אינטולעקטועלן כוח, וואָס זאָל די אַלע נאַטירלעכע כוחות קאָנטראָלירן און פירן. אויב נישט, בלייבט פּראָטעסט, אומ-צופרידנקייט געמישט מיט האַפּנונגסלאָזיקייט, מיט סקעפּטיציזם און

סאָטירע. האַלפּערן האָט טאַקע פּלאַמען אין זיינע לידער, ער האָט פּיער, אָבער ס'איז מדבר־פּיער. ציללאָז און צוועקלאָז. ער האָט שטאַרקע פּראָטעסט לידער, אָבער עס איז ניכער פּראָטעסט קעגן אַן אייגן נישט איינגעגעבן לעבן ווי אַ פּראָטעסט קעגן סביבה. ער האָט די אַמאָראַלישע סביבה און די עקספּלואַטאַציע געזען, אָבער אנשטאָט דאָס צו פאַרבינדן מיט אַ באַשטימטן געזעלשאַפּטלעכן צושטאַנד און אַ באַשטימטן עקאָנאָמישן צושטאַנד, האָט ער דאָס אבסטראַכירט און פּראָטעסטירט, גלאַט אַזוי. ער האָט נאָכגעפּאָלנט די טראַדיציע פון באַוווּשאַווער און עדעלשטאַט. פּראָטעסט און גאַל קעגן דער מענטשהייט, נאָר ער האָט מיט אַ בעסערן אינסטרומענט געאַרבעט. ער האָט אויך מער זיין אייגן געזונגען, דערפאַר איז ער רייכער און פּילפאַרבר קער פון זיי. זיין טראַגעדיע און אפשר אונדזער טראַגעדיע איז, וואָס ער האָט זיין פּאָעטישן טאַלאַנט צעטרענצלט אויף קליינגעלט. ער האָט אָפּטמאָל מיט זיין פּאָעטישן כוח אַטאַקירט פּליגן, אָדער ער האָט זיך געשפּילט מיט אים און פון אים חוזק געמאַכט. ער האָט אויפגעבויט אַ ריזיקע מאַשין און שפּעטער מיט איר ניסלעך געקנאַקט.

„א, העלף מיר גאָט,

אַז עקלען זאָל פון מיינע רייד,
ווי פון אַ טויטער קאַץ אין מיסט,
און וואו איך שמעל אַ פּוס אוועק,
זאָל יענער אָרט פאַרבלייבן וויסט,
א, העלף מיר, העלף מיר גאָט.

א, העלף מיר, גאָט,

אַז ווי אַ וויסטער הורען טאַנץ
זאָל אין די אויגן וואַרפן זיך
מיין חוצפה אויך, און יעדער מאַן,
וואָס האָט אַ ווייב זאָל שילטן מיך,
א, העלף מיר, העלף מיר, גאָט.

א, העלף מיר, גאָט,

אַז איך אליין זאָל זיין דער סערפ,

און איך אליין זאָל זיין דער שטיין,
און שפּיען זאָל איך אויף דער וועלט,
אויף דיר און אויך אויף זיך אליין,
אַ, העלף מיר, העלף מיר, גאָט."

האַלפּערנ'ס בונטאַרישקייט און שטאַרקייט, זיין קאָמבינאַציע פון אטאווים און פּאָלק-ליטעראַטור וואָלט געקאָנט ווערן אַ שטאַרקער כוח צו מייסטערן אונדזער לעבן, זינגען מיט גאָל אונדזער איצט און באַזינגען מיט פּרייד די נייע שפּראַצונגען. אָבער האַלפּערן האָט פּאַרטראָטן די בונטאַרישע אינדיווידוואַליסטישע טענדענצן קעגן סאָ-ציאַלער רעגומענטאַציע. ער איז טראַגיש, ווייל ער הענגט צווישן הימל און ערד. אַמאָל ווערט ער פאַרבלענדט פון דער זון, מיינט ער, אַז מענטשן מאַכן אים קאליע דעם הימל, פּראָטעסטירט ער. אַמאָל ווערט ער מיר פון פּראָטעסט באַזינגט ער און באַזיפּצט די ערד. ער איז דער אמת דעקלאַסירטער פּאָעטישער מנחם מענדל, וואָס פילט מיט אמת, טיפע, טראַדיציאָנעלע וואָרצלען. זיי שלעפּן זיך אים נאָך און ווייזן זיינע מעגלעכקייטן און זיין אומפּיאַיקייט זיי אַרײַנצולאָזן אין באַשטימטער ערד. ער איז דעקלאַסירט און דעמעריטאַרעליזירט.

„איך ווייס, אַז נאָך גרויס איז די וועלט,
און רייך נאָך אין וואַלד און אין פעלד,
נאָך איך קען ניט פּועל'ן ביי זיך,
צו נעמען אויף די אַקסל די שיד.
אויך דאָ בלייבן קען איך ניט מער,
ווייל דאָ בלייבן איז מיר צו שווער,
נו, לעב איך און וואַרט אויף אַ נס.
און לעבעדיק בין איך אַ מת,
וואָס וואַגלט פאַרלוירן און שטום
אין עולם התוהו אַרום."

זיין גייסטיקע און פּאָעטישע דעקלאַסירטקייט האָט אים געמאַכט שפּיען אויף אליין און אַלעמען. ער אַטאַקירט מיט שנאה און קאָ-ריקטאָר חכמה, אינטעליגענץ און דעם אַרבעטער קאָמף. ער אַטאַ-קירט אורבאַנישקייט און אידענטיפּיצירט זיך מיט אַ בוים, אָדער

פלאנץ, וואָס האַרמאָנירן לחלוטין ניט מיט זיין נאַטור. האָס און אומרו זענען זיינע די צוויי הויפט כוחות אין זיין פּאָעטישן באַגאַוש. קאַנען זיי ווערן זייער ווירקזאַמע שעפּערישע כוחות, ווען זיי ווערן געשטעלט אין דינסט פון אַן אידיע, אָדער באַווענונג. אָבער זיי ווערן פאַרוואַנדלט אין הילצערנע ל"ג-בעומר ביססלעך, ווען זיי באַדינען און באַזינגען דעם אייגענעם אומרו, די אייגענע קליינכירגלעכע אומצור-פרידנקייט און אַנטווישונג. די אומצופרידנקייט ניט ווערנדיק גענערט פון טיפּער אינטעליגענץ און קלאַרקייט, ווערט פאַרוואַנדלט אין גראַ-טעסס און שקאַצישקייט און אָפטמאַל אין זיסע סענטימענטאַליטעט. אין „די נאַכט“ איז ער גראַטעסס און אין „פאַן יאַבלאָוסקי“ צעגאַסן סענטימענטאַל. זיין אַמת ליד איז:

„האַט משה-לייב זיך אַנידערגעשטעלט
אינמיטן דער נאַכט צו דערטראַכטן די וועלט,
הערט ער צום אייגענעם טראַכטן זיך איין,
שעפּטשעט אים עמיץ אין אויער אַרײַן,
אַז אַלצדינג איז גלייך, און אַלצדינג איז קרום,
און ס'דרייט זיך די וועלט אַרום אַלצדינג אַרום.
צופּט משה-לייב מיט די נעגל אַ שטרוי,
און שמייכלט.
פאַרוואָס?
גלאַט אַזוי.

צופּט ער אַזוי זיך די שטרוי אין דער נאַכט,
טוט זיך אים נאַכאַמאַל עפעס אַ טראַכט,
טראַכט זיך אים — הערט ער זיך נאַכאַמאַל איין,
שעפּטשעט אים עמיץ אין אויער אַרײַן,
אַז גאַרנישט איז גלייך און אַז גאַרנישט איז קרום,
און ס'דרייט זיך די וועלט אַרום גאַרנישט אַרום,
צופּט משה-לייב מיט די נעגל די שטרוי
און שמייכלט,
פאַרוואָס?
גלייך אַזוי.“

אַט דער ניהיליזם, וואָס איז אַ פּערזענלעכער און גלייכצייטיק אַ סאַציאַלער, האָט אונטערגעגראָבן האַלפּערנ'ס פּאָעטישע וויזיע, און זיין פּאַנטאַזיע איז פּאַרוואַנדלט געוואָרן אין פּאַנטאַסטיק, און זיין סאַציאַלע אַחריות איז מגולגל געוואָרן אין אַ פּראָטעסט קעגן דער וועלט. קעגן אַלץ. זייענדיק אומצופרידן מיט זיך און מיט דער וועלט, האָט ער אַנשטאט איר איבערמאַכן, איר אויסגעלאַכט און אַן אייגענע ביזאַרע, גראָטעסקע וועלט באַשאַפן. אַ וועלט פון עקזאָטישע ברואים מיט נאָך מער אויסטערלישע פּאָזיציעס און מעשים. נישט קאָנננדיק זיך אָריענטירן אין די סאַציאַלע כוחות פון דער וועלט, און האָבנדיק אַיינגעזאָפּט קליינבירגערלעכן רעוואַלט קעגן דעם גרויסקאַפיטאַליזם, האָט ער אויסגעמישט אין איין קאַשע אַלע גלויבנס און אַלע קאַמפּן. אַלץ איינגעהילט אין אַ מאַסקע פון מיסטיציזם. אַ פּאַנטאַסמאַגאַריע פון אומלאַגנישע זינלאָזע בילדער אין וועלכע זיין רעזיגנאַציע און הילפּלאַזיקייט וועפט זיך אויס. פון זיין אומצופרידנקייט ווערט אַ זינלאָזער שפּיי, און עס האָט אַ פּאַרקערטע ווירקונג. איר קערט זיך אָפּ פון דעם מיט אַ צוק פון די אַסלען. דאָרט, וואו ביי האַלפּערן איז דאָ פּאָעטיש עטישער ווילן, ווערט ער פּאַרדעקט פון זיין פּאַר-קרימט פּנים, וואָס איז אַ געמיש פון געלעכטער און געוויין. די ניט באַשטימטקייט מאַכט אים פּאַר אַ טראַגישן דיכטער. ער איז אַלעמאַל צווישן הימל און ערד, צווישן גוט און שלעכט, צווישן שוין און מיאום, צווישן קאַמף און רעזיגנאַציע, צווישן בילד און פּאַנטאַסטיק, צווישן רחמנות און ביטערער גאַל, ער זינגט דעם צווישן. און דער צווישן איז אַ געזעצלאָזער, ציט זיך אַרויף און אַראָפּ, ראַנגלעט זיך צווישן צאַרטקייט און פּאַראַכטונג, צווישן ליבע און האַס. מענטשן פּאַרלירן דאָרט זייער צלם אַלוקים. ווערן איינגעשרומפן, אָדער אויסגעצויגן. פון דעם לאַנד, „צווישן“, קוקן אַלע מענטשלעכע ווערטן אויס אַנדערש, קרום שפּיגלדיק. אין האַלפּערן האָט געוואוינט אַן אַריס-טאַקראַט, אַ נישטשעאַנער אָן אַ פּילאָזאָפּיע, אָן אַ ספר. אָן גייסטיקער דיסציפּלין. דערפאַר האָט ער אומעטום דעם קראַכמאַל אַרויסגע-נומען פון לעבן. צי דאָס איז געווען דער קראַכמאַל פון די תּכּיכּים פון אַ שוועסטער, אָדער פון אַ קינדס העמדל. אין זיין „גאַלדענע פּאָווע“ זענען דאָ אָן אַ שיעור לירער, וואָס ווייזן זיין האַס צו אַלץ

און אלעמען, וואָס זענען אַ פּוּעל יוצא פּון קוקן אויף דער וועלט,
קאסאַקע און אָט די באַשריבענע וועלט באַליידיקט ער און פאַראַכט.

„לעמאנעשעם חנה מיכל — דאָס האַרץ
פאַרגעס ניט מיט זיך צו נעמען,
דאָס אומגליק אויף יענער זייט איז גרויס,
און אָן אַ האַרץ וועט גאַרנישט קלעמען,
חנה מיכל“.

ער גריבלט זיך זעלטן אין מענטשלעכע מאַטיוון, אָדער אין מאַ-
טיוון בכלל. אַ קרום פנים פון אַ קאַליקע, אַ פאַרקרימט פנים פון
אַ מאַמע בשעת זי וויינט, אַ פאַרקרימט פנים פון ברוטאַליטעט ביי
פרעה'ס אָן אויפּזעער רופן ביי אים אַרויס דעמוזעלבן חוזק. ווייל ער
ווערט געטריבן נישט פון פּראָטעסט קעגן אומגעזעכטן און לויב-
געזאַנג פאַרן שיינעם און ליכטיקן, נאָר פון לאַנגווייל.

„און טראַכט איך פון דיר אַ גאָלדע גאָלדינע,
אָדער איך רעד צו דיר ווי אַצינד,
פאַרשרייב איך דאָס נאָכדעם אויך פאַר לאַנגווייל
אויף מיין גאָלדן פאַפיר מיט מיין רויטער טינט“.

פון לאַנגווייל לאַכט ער אויך אויס מענטשן, וואָס מאַרשירן
פאַר אַ באַוועגונג. פון לאַנגווייל לאַכט ער אויך אויס מענטשן, וואָס
גויען צו פאַרזאַמלונגען, באַלאַנגען צו באַוועגונגען, פאַרטייען און
זענען בכלל פאַראינטערעסירט אין איבערמאַכן אָדער רעפּאַרמירן
די וועלט. האַלפּערן איז אין תּוֹך אַ מיטלאַלטערלעכער טרובאַדור,
וואָס קריטיקירט, לאַכט אָפּ, מאַכט חוזק, שפּריצט מיט גאָל, כדי צו
אַמוזירן דעם קעניג אָדער זיין פּריץ. ער שפּילט זיך מיט די ליידן
פון אַרבעטער, מיט די האַפּנונגען פון מאַסן, מיט זיין אייגענע אויס-
געוואַרצלטיקייט. ווען אַ ווייטיק צערייסט אים, מאַכט ער אַ זייפּן-
בלאָז און שפּילט זיך מיט אים. ער פּילט אים אָפּטמאַל אָן מיט בלוט
אָדער טרערן, און שפּילט זיך מיט דערזעלבער גאַבלעסיקייט, אָדער
ווייטיק (ס'איז שווער צו באַשטימען), ער פאַרגעסט אין דער שפּיל
מיטן זייפּן-בלאָז, מיט וואָס ער איז אָנגעפּילט, זיין אַחריות איז פּיל

מער געווען צום זייפן-בלאָז, אָז ער זאָל נישט פּלאַצן ווי אויפרייסן די וועלט אַרום זיך מיטן מאַטעריאַל. ער איז ניט געווען פּאַראַיני-טערעסירט אין דיכטערישער אַהריות. ער איז געווען אַן אויסגע-וואַרצלטער און דעקלאַסירטער. פון אייראָפּע איז ער אַוועק און אין אַמעריקע איז ער ניט אָנגעקומען. אין זיינע לידער רייסט זיך זעלטן אַרײַן אַ שאַטן פון אַמעריקאַנער איינפלוס. אויך זעלטן אַ שאַטן פון היימישער וואַרימקייט. ער האָט זיך געשעמט מיט געפילן וואָס האָבן געוווּן, אַז ער געהערט ערגעץ וואו. אין תּוֹך געהערט ער אפּשר צו דער מאַני לייב משפּחה, נאָר יענע האָבן געפּייפט, און ער האָט מיט גלעקער געקלונגען, — פּאַרן ווינט. מען וועט זיך אַמאָל דאַרפן דער-גרינטעווען צו האַלפּערנ'ס טראַגישן דורכפאַל. עס קאָן זײַן, אַז עס זענען אויך פּאַראַן רײַן ביאָגראַפּישע עלעמענטן. פאַר מיר איז דער סאָציאַלער עלעמענט דער דאָמינירנדער און דעצעדירנדער אין זײַן פּאַעטישער און אידייאַישער היימלאַזיקייט. ער איז אַ מעלאַנכאָ-לישער באַרג שפּײַז אין אונדזער פּאַעזיע. ער האָט געאַרבעט מיט אַן אילוזיע, אַז דער גראַוויטאַציאָנס געזעץ איז נישט חל אױף אַלעמען גלײַך. ער איז אונטערוואַרפן אַנדערע געזעצן-פּאַעטישע. אייני-זאַם און מעלאַנכאָליש. און טראַגיש זײַן גורל אין אונדזער ריכטונג.

וויפיל די קריטיק האָט נישט געפרוּאוּט אַרומוואַשן האַלפּערן, אים אָפּצוואַגן, אים טובל זײַן אין מעסיאַנישע וואַסערן, בלייבט ער אַלץ דער גראַנדיעסטער דורכפאַל אין אונדזער פּאַעזיע. אויב ער האָט געהאַט מאַמענטן פון העל זעעריי ווי ב. ריווקין וויל האָבן, זענען זיי געווען ווייניק און פּרוכטלאָז. עס קאָן זײַן, אַז מיט דער הילף פון ריווקים אַ מעדיום, וואָלט ער די בערג שפּײַצן דערזען, און פּאַרגאַפּט געוואָרן און געשאַפן מיט ליבע, איבערצייגונג און גלויבן. אָבער ער האָט אין קײַן מידיוםס ניט געגלויבט, וואָלטן זיי אים כּמילא ניט באַווירקט. מיט מעסיאַניזם האָט ער זיך אַביסל געשפּילט אין „די נאַכט“ פונקט ווי ער האָט זיך מיט ליריק געשפּילט, מיט סאַטירע גע'חנ'דלט, אָבער אַלץ נישט פון אַ טיפּן אינערלעכן טרייב כּוּח נאָר דערפאַר, וואָס ער האָט ליוויקסן געוואָלט ווײַזן, אַז ער קאָן ווײַ-גען און מאַני לייב'ן, אַז ער קאָן קרעכצן. ער האָט פּאַראַטן די פּאַעזיע צוליב בראַוואַדאָ און אַ פייה אױף דער וועלט. זרחי אין זײַן בעסטער

פארטרעטער. ער גייט צו צו דער וועלט מיט א געניץ און מיט א וואוילונגערישן פיה. וויפיל די קריטיק זאל אין אים נישט וועלן אריינטייטשן מצוות און מעשים טובים, סטארטשט אלץ ארויס פון זיין פאָעזיע לייכטזין און חזק. מעג מען חוזק'ן ווען דאָס דארף צו עפעס פירן. אָבער ביי האַלפערן פירט עס צו גאָרניט. ער שלוכצט אָן טרערן. ער זיפצט אָן ווייטיק. איך מוין נישט, אז ער האָט נישט געליטן, נאָר אז ער האָט זיינע לידן קיין אינהאַלט נישט גע- געבן. מיט אזא מאַטעריאַל און אזא באַציאונג, בויט מען נישט קיין בריק פון מאַססווע קיין ירושלים. מען ווערט נישט קיין נביא. מיט אזא באַציאונג רויכערט מען אַ ליוולקע, און מען קוקט אין רויך אריין און מען קוקט, און מען זעט אויסטערלישקייטן. האַלפערן האָט נישט געהאַט דעם עטישן כוח זיך אַרויסצורייסן פון דעם אמאָראַלישן הינערפלעט אין וועלכן ער האָט געלעבט, ער איז, אפשר, געווען דער בעסטער שפיגל פון אונדזער אַמעריקאַנער לעבן. און וואָלט ליטעראַטור געווען בלויז אַ שפיגל, וואָלט האַלפערן געדאַרפט קריגן דעם העכסטן פרייז און די בעסטע אויסצייכנונג. ער האָט נאָכגעזאָגט געטעם ווערטל: „ניכטס איזט פאַרבאָטן, אלעס איזט ערלאַבט“, און דערפון זיין אמאָראַלישקייט, זיין ניט איינגעבירגערט- קייט און דורכפאַל. דערפאַר שטייט ער אינגאַנצן אין דער זייט פון אונדזער דיכטערישן שטראָם.

18

די עטלעכע שרייבער, וואָס אויף זיי האָב איך זיך לענגער אָפֿ-
געשטעלט, זענען די בערג שפיצן פון אונדזער ליטעראַטור אין אַמע-
ריקע. אָפּאָטאָשו האָט געגעבן דער ליטעראַטור — שפּראַך, סטיל און
שוואַנג. ער האָט אונדזער ליטעראַרישע ערד באַזעצט מיט די
פיינסטע פּלאַנצן און גלייכצייטיק פאַרגרעסערט איר שטח. ער האָט
גאַנצע קהילות און גאַנצע עפּאָכעס פאַר אונדז געמאַלן. אין „די
פּוילישע וועלדער“ האָט ער אונדז אַן עפּאָכע געגעבן. פון דאָרט
האַט ער גענומען נישט דאָס סענסאַציאָנעלע, אָדער מעלאָדראַמאַטישע
נאָר דאָס איינגאַרטיקע און אייביקע. מען האָט אַליין געמוזט האָבן
עפעס אין זיך פונם קאַצקער רבי און פון ר' איטשע מקובל, כדי זיי
צו דערזען און זיי נאָכניין אויף זייערע פאַרדרייטע און משופּע-
דיקע וועגן. אין „די טענצערן“ האָט ער פאַקטיש אַ גאַנצע שטאָט
געגעבן. אַרום 60 מענטשן דרייען זיך אַרום אין דער שטאָט ניר-
יאָרק און זוכן זיך איינצובירגערן. זייערע וועגן קרייצן זיך, קומען
זיך צוזאַמען, לויפן אַוועק אויף זייטיקע אַלייען און ווערן ניט. אַ
גאַלעריע פון אַלערליי טיפן און מענטשן גייען אונדז פאַרביי. הענד-
לער, פּעדלערס, באַלמעלאַכות, אַלרייטניקעס, אַרבעטער, גאַטזוכער,
שפּינאַזעס, פאַרבלאָדזשעטע נשמות, באַליידיקטע און באַשפּיגענע,
אומרויאַקע נאַטורן, וואָס ראַנגלען זיך אין די לאַבירינטישע נעצן
פון דער שטאָט ניו-יאָרק. מענטשן מיט אידיען, וואָס געפינען
פאַר זיך קיין אָרט ניט צווישן די ריזיקע געביידעס און קאַרליקישע
פּילאָזאָפּיעס פון אונדזער מעטראָפּאָליס. ראַנגלענישן פון ליבע און
געשלעכט, בענקשאַפט צום שטעטל און דורכפאַל אין ניו-יאָרק. אַ
פּאָנאַראַמע פון בילדער, פון האַפּנונגען און חורבות. און פון אַלץ
שיינט אַרויס אָפּטמאַל אַביעקטיווע באַאָבאַכטונגען, און אַן אַנדערש
מאָל האַרציק טיפע ליבע צו די פאַרבלאָדזשעטע און פאַרלוירענע.
אין די קורצע דערציילונגען ניט אונדז אָפּאָטאָשו סקיצירטע בילדער
פון אַרבעטער קאַמף, קלאַסן קאַמף, אַדאַפּטיר פּראָבלעמען, סצענעס

פון ראסן און פעלקער שפיל אין דעם אינטערנאַציאָנאַל פון ניו-יאָרק. מיט אַ דורכדרינגלעך אויג סוקט ער אַרײַן אין יעטווערן ווינקעלע פון אונדזער ניו-יאָרקער לעבן און גיט אונדז דאָס סאַמע וויכטיקסטע, דאָס כאַראַקטעריסטישע. אָפּאַטאַשו האָט פאַרײַניקט און האַרמאָניזט אין זײַנע ווערק דאָס טראַדיציאָנעלע מיט דעם שעפּערישן. ער האָט אַ סטיל געגעבן דער ייִדישער ליטעראַטור, וואָס ער האָט געשאַפן אין אַמעריקע. האָט אַ וועג געווײַזן. ער איז געגאַנגען צו די טיפּערע קוואַלן פון ייִדישן לעבן און געזוכט די האַרמאָניע צווישן בלוט, אינסטינקט און אידײע. ער האָט געזוכט און געגעבן דעם סינטעז צווישן שפּראַך און אידײע, מענטש און סביבה. ער האָט אַ שפּראַך געגעבן אונדזער ליטעראַטור אין אַמע-ריקע. דאָס, וואָס מענדעלי האָט געטאָן פאַר אונדזער קלאַסישער ליטעראַטור אין רוסיאַנדי, האָט אָפּאַטאַשו געטאָן פאַר אונדזער מאָדערנער ליטעראַטור אין אַמעריקע. ער האָט איר אַן אידײאַם און אַ סאַציאַלע קאָנוע געגעבן. ער האָט זײַנע העלדן שפּראַך און טאָן געגעבן. זײַן ליבע צו ריטס און שפּראַך האָט אים אויף די וועגן פון רעגנסבורג און איטאַליע געפירט, און זײענדיק דאָרט, האָט ער די סינסטלערישע גלאַקסן דערהערט, און זיך געמוזט דאָרט אָפּשטעלן און מאַלן דאָס לעבן. און מאַלנדיק, דערזען די המשכ׳דיקייט און אינהאַלטלעכקייט פונם ייִדישן לעבן אין פאַרשידענע עפּאָכעס, ערטער און צײַטן. ער האָט אַזויערנאָך געשאַפן אַ ליטעראַרישן ריטואַל און טראַדיציע, וואָס זענען נויטיק צו טראַנספּאָרמירן מײַנונגען און אידײען אין קונסט ווערק. דער כוח פון באַשטימטע סענטיביליטעטן פון טראַדיציע און סאַציאַלע כוחות האָבן געגעבן סטרוקטור און פאַרמע אָפּאַטאַשוס שאַפונגען. ער האָט אַ טראַדיציע און אַ נוסח געשאַפן. ער האָט באַלאַנסירט שפּראַך און אידײע, אינהאַלט און פאַרמע. סאַציאַלער קאַמף און טראַדיציאָנעלע אידײען. אין דעם באַשטייט אײַגנטלעך דער הופּט אויפטו פון דעם נאָוועליסט. באַשאַפן אַ נייעם סטיל, ספּעציעל ווען דער מאַטעריאַל איז ניט קײן אויטאָביאָגראַפישער, נאָר אַן אָביעקטיוויזירטער אין לפנים אינגאַנצן אָביעקטיוויזירטע שאַפונגען. ס'איז שווער אַרױפּצולײַגן אַ פינגער אויף אַן אויטאָביאָגראַפישן אינצידענט. אַ פאַרבינדונג מיט דער

געזעשאפטלעכער סצענע איז אלעמאל געווען א צו טיפער טייל פון אים. אזוי, אז מען געפינט ווייניק אין זיינע ווערק פ סירטע אבער-גלויבנס אָדער מנהגים, אָדער נאַציאָנאַלע פאַראורטיילן, ווי מען גע-פינט עם אָפטמאַל אין די ווערק פון שלום אש, מען געפינט אפילו נישט ביי אים קיין הירארכיע פון סאָציאַלע ווערטן. אפילו די מאַטעריעלע כאַראַקטעריסטיקס פון זיין סביבה, זענען נישט סאָליד, אָדער סובסטאַנציעל, גענוג צו פאַרנעמען אַ וויכטיק פלאַץ אין זיין שרייבן. ער האָט געזען די פיזישע גרעניצן און צייכנס פון אַ געזעלשאַפט, וואָס ביים זיך צו שנעל. דערפאַר זענען די געביידעס, צימערן און מעבל, וואָס רינגלען אַרום זיינע כאַראַקטערס פון קליי-נער וויכטיקייט. מען געדענקט זיי גיכער ביי דער ליכט, אָדער קאָליד, וואָס אָפּאַטאַשו וואַרפט אויף זיי ווי אין זייער סובסטאַנץ. דער עמאָציאָנעלער צושטאַנד פון די כאַראַקטערס באַשטימט גיכער ווי ווערט באַווירקט פון די אויסערלעכע אָביעקטן. אפילו די פיזישע סימנים, וואָס אָפּאַטאַשו האָט ליב צו באַשרייבן, זענען גיכער אַ פּועל יוצא פון עמאָציאָנעלע צושטאַנדן, ווי פאַרלאַנג צו פאַרבן. אָפּאַטאַ-שום קונסט איז גיכער אַ סאָציאַלע און דינאַמישע ווי אַ היסטאָרישע. ער איז נישט פאַראַינטערעסירט אין פיקסירן היסטאָרישע דאָנמעס. ער איז דערפאַר דער טאָן-געבער אין אַ נייער רעוואָלוציאָנערער ליטע-ראַטור. מיט מענדעלים מעטאָד פון פעסטקייט און עפישקייט, דינט ער אַנדערע צוועקן. ער האָט דעם חן און שטאַרקייט פון דראַמאַטישן קאָמפּ. זיין סאָציאַלער באַוואוסטזין האָט אים געמאַכט אויסמירן פאַרטיקולאַרע מאָראַלישע סיסטעמען און ער אידענטיפיצירט זיינע כאַראַקטערס אלעמאל מיט דינאַמישע אידיען. און דערפאַר איז זיין שפראַך אלעמאל אַ באַנייטע און אַ שעפּערישע. ער האָט אַריינגע-וואַרפן אין לעבן כאַראַקטערס און אידיען, וואָס זענען ניט געווען אָפּגעשלאָסענע און פאַרמאַכטע. ער האָט געלאָזט טירן אָפּן פאַר אַנקומענדיקע שרייבער צו באַרייכערן און דעמאָלירן מענטשן און סיטואַציעס. אויף זיין קאָנווע האָבן זיך געקאָנט נערן און פּרוכ-פערן נאָוועליסטן. אָפּאַטאַשו האָט די שטיינער און ציגל געמאַכט און די געביידע פון דער יידיש-אַמעריקאַנער ליטעראַטור געבויט. ער האָט גענומען אַ ציוויליזאַציע, וואָס איז געווען אַ פּיאָנערן ציוויליזאַציע,

אן עמבריאָנישע, און האָט איר פאָרמע געגעבן. ער האָט גענומען אַ סביבה, וואָס איז געווען ברוטאַל, פיכעריש, אינסענסיטיוו און מאַ-טעריעל; אַ סביבה, וואָס האָט געמאַכט נישט נאָר די פענדראַמענטאַלע מעכאַניקס פון לעבן שווער און כמעט אוממעגלעך פאַרן קינסטלער, נאָר עס האָט ניט געגעבן קיין סאָציאַלע סצענע דעם קינסטלער, וואָס זאָל ווערט זיין באַהאַנדלט צו ווערן. עס האָט ניט געהאַט קיין פאַר-שידנאַרטיקייט, קיין טיפּקייט, קיין קאָליר, קיין קאָמפּלעקסיטעט. דער רעזולטאַט איז געווען, אַז די, וואָס האָבן געפּראוואוט באַשרייבן דאָס לעבן, האָבן פּלאַכע ווינקלעך פּאַטאַגראַפירט. אַפּאַטאַשו האָט מיט כוח, טאַלאַנט און ערודיציע אַריינגעוואָרפן אָרדנונג און אידיע, און האָט אַ לעבן באַשאַפן, אַ ליטעראַטור און אַ ליטעראַרישע טראַדיציע באַשאַפן. נישט קיין ליטעראַרישן צענטער, אָדער סלופּ, וואו אַ נייער אָדרעס איז פאַרצייכנט געוואָרן, נאָר אַ יידיש-אַמעריקאַנער ליטעראַטור געשאַפן. אַנדערע האָבן פאַרווכן געמאַכט, אָבער קיין כוח ניט געהאַט. זיי זענען דערדריקט געוואָרן פון דער ברוטאַלער סביבה. חיימאַוויטש האָט געפּראוואוט און געגעבן עטלעכע ביכער, ער האָט זיך אפילו געפּראוואוט ראַטעווען מיט געשיכטלעכע דערצייר-לונגען, אָבער ער האָט קיין וואָרצלען ניט געלאָזן. ער האָט אפילו שפּעטער זיך געפּראוואוט אַריינרייסן אין לעבן מיט אַ לינק שטעקעלע, אָבער ער איז דערדריקט געוואָרן פונם ברוטאַלן לעבן אַרום. ער איז באַזויטיקט געוואָרן צוליב דער אָפּטמאַל ווידערהאַלטער סיבה. אין אַמעריקע האָט מען געדאַרפט האָבן אַן אַ שיעור קינסטלערישן כוח, טיפּן גלויבן אין דער אייגענער מיסיע. מען האָט געדאַרפט זיין ענג פאַרבונדן מיטן יידיש-היסטאָרישן אימפּעראַטיוו, כדי בייצושטיין אַלע אויסערלעכע שטערונגען, חיימאַוויטש האָט בלויז טאַלאַנט געהאַט, און דערצו אַ גאַנץ קליינעם. ער האָט אים געוואַרעמט מיט אַ זיידן קינסטלעריש העמדל פון די פּראַנצויזישע סימבאָליסטן און סאַמע-טענע הויזן פון די רוסישע רעאַליסטן. ווען די ערשטע סאָציאַלע ווינטן האָבן אָנגעהויבן בלאָזן האָט ער זיך צוגעקליבט. אַ אידישע קאַפּאַטע האָט ער מורא געהאַט, אָדער זיך געשעמט אַנצוטאָן. נישט עלעגאַנט גענוג. ער האָט אַליץ געפּראַנטעוועט מיט זיין ציניש פּראַנ-צויזיש מיצקעלע. האָט ער זיך נוט פאַרקילט און אָנגעהויבן הוסטן.

איז הייזערדיק געוואָרן, און אפילו זיין „מאָן פון נצרת“ האָט אים נישט געקאָנט העלפן. זיין פאָרויך פאַר רעהאַביליטאַציע אויף די פרישע בערג פון לינקסזום האָט אים ווינציק געגעבן. ווייל אַזעלכע חולאים ווי ער האָבן אַ היים געדאַרפט. און פאַר דעם האָט ער זיך געשראַקן. ער איז בלויז אויפן שוועל געשטאַנען און אויפגעכאַפט אַלע ווינטן. און זיך נאָך ערגער פאַרקילט. ער איז געבליבן אַ קליין ריטשקעלע ביי דער זייט. אין דעם אַלגעמיינעם שטראָם פון דער יידישער ליטעראַטור איז זיין וואָרט נישט געפלאָסן. אין אַ גרויסן, רייכן גאַרטן וואָלט ער בלעטער און צווייגן אַרומגעשוירן און בייטן באַפּוצט. אין אונדזער ווילדן גאַרטן אין אַמעריקע האָט מען מער ווי דאָס געדאַרפט טאָן. ליגט ער טאַקע אויפן וועג ווי אַ זיכרון פון אַ נאָמען וואָס האָט געוואָלט, געפרוּאוּט, אַ פאַר שנעלע טריט גע- מאַכט און איז געבליבן שטיון. ווירקונגען סטיליסטישע האָבן מעגלעך די זיידענע העמדלעך זיינע איבערגעלאָזט, נאָר ס'איז אַ צו שווערער און אפשר אַ נוצלאָזער ענין עס צו זוכן. עס איז מעגלעך, אַז ער האָט אויך געליטן פון דער קונסט פאַר קונסט חולאות. ער האָט מאַנראַ סטריט אַ זון געוואָלט געבן, ווען זי האָט ברויט מיט זיף געדאַרפט. אין אַ צייט, ווען גלאָקן האָבן געקלונגען, אַנאַנסירנדיק אַ וועלט־שרפה, האָט ער זיך מיט די טראַלדן פון זיין שלאָף־ראַק געשפּילט. אַ פּינער זשעסט אין אַ נאַרמאַלער צייט, אין אַ נאַרמאַל־לער ליטעראַטור, אַבער ביי אונדז, ווען ליטעראַטור האָט געדאַרפט דאָס אָרט פון רעליגיע און ריטואַל פאַרנעמען, איז דאָס געווען אַ פאַרזען און אפשר לייכטזין.

5. שאַפירע איז געקומען דירעקט פון בית־המדרש מיט פּרוכט און אַרונ־קורש איינפלוסן. געבראַכט מיט זיך עקזאַטישן מאַטעריאַל, אַביסל גראַטעסקן. צוביסענע פּיס, צלמים אויף די שטערנס, ווייסע חלה און אַנדערע שרעקלעכע זשאַבע־שקאַטלען. געקומען מיט אַ רעפּוטאַציע פון אַ נאַציאָנאַלן בעל תּפּילה מיט אַן אונטערגעבעטער פּילאָזאָפּיע מצד דער קריטיק. געקומען אַהער און גלייך קראַנק גע- וואָרן און אָנגעהויבן אַזוי מיסטעריעז זיפּצן. דאָ ביי אונדז, וואו שוּט'ער כּוח האָט דאָמינירט דאָס לעבן, איז געווען שווער זיך אַרייַן צורייסן מיט פּסיכאָלאָגיע זיפּצן, מען האָט געדאַרפט באַצווינגן

דאָס לעבן. זען נישט מיט קיין קאסאָקע פסיכאלאָגיש אייגל, נאָר מיט בלוט און מוסקל. בייִדע, סיי בלוט און סיי מוסקל, זענען אויס-געטריקנט און אויסגעדאָרט געווען ביי שאַפירען. בלויז מיטן קלוגניקן קעפל האָט ער געפרוּאוּוט פאַרשטיין, און מיטן נאָז געדרייט און געצויגן אויף אונדזער לעבן און קעמפן. דערפאַר איז זיין „ניר-יאָרטיש“ טשיקאווע. אָט, אָט, און ס'וואָלט עפעס געקאָנט ווערן דערפון. ער סימולירט קאמפן, קאָנפליקטן, ער סימולירט אפילו איבערלעבונגען און אינערלעכע ראַנגלענישן. קיין לעבן, אָדער מענטשן ווערן אזויערנאָך נישט געשאַפן. אים האָט געשמערט זען אַמעריקע זיין דבקות און שאַקלען זיך, זיין „לאַמעד-וואָווישע“ באַ-ציאונג צו דער וועלט. ער קוקט אויף דער וועלט נישט ווי אַ מענטש מיט אַפעטיטן, נאָר ווי אַן אַסקעט. אַ קליין קרוש'ל, וואָס טונקט זיין פּעדער אין די בלאַטיקע וואַסערן פון די גאַנגעס. קומט זי אַרויס הייליג און שמוציק. טיה און בלאַטיק. דוקא זיין „אינערלעכע הייליקייט“ און אונטערן אויוון איזאָלירטקייט, פירט אים צו עק-זאטישן סעקסואַליזם, אויסטערלישע ליבעס-פאַרהעלטענישן, טשיקאַ-ווע געשעענישן. דעם געוויינליכסטן מאַטעריאַל שטעכט ער דורך פריער מיט שפילקעס, איידער ער דערזעט אים און לעבט אים קינסט-לעריש דורך. אפילו זיין לינקיזם האָט מער דראָטן ווי אָדערן מיט בלוט. ער איז אין עצם אַ מיטלאַלטערלעכער מאָנאָך מיט אַ האַנט, אפשר אויך אַן אויגל פאַר טיר הענטלעך, הענגערס און פאַטער-שטולן. אין דער ייִדיש-אַמעריקאַנער ליטעראַטור האָט ער בלויז אַ פּוילן געניץ אַריינגעוואָרפן. עס קאָן זיין, אז אַ פּסיכאָאַנאַליטיקער וואָלט געקאָנט דורך ל. שאַפיר'ס מעטאָרמאָפּאָרזעס פון „צלם“ ביזן „אוּטאַמאַט“ דערגרונטעווען אַלערליי פאַרקריפּלענישן אין אונדזער לעבן. אָבער איך בין פאַראינטערעסירט אינם הויפּט-שטראַם פון אונדזער לעבן און שאַפן. די הויפּט-כוואַליעס גייען מיך אָן. בלעז-לעך מעגן זיין שיין פאַרן אויג, אָדער קאָנען כעמיש דערקלערן דעם תּוך פונם מאַטעריאַל, אָבער דאָס איז לאַבאָראַטאָריע אַרבעט. אין אַ לאַבאָראַטאָריע וואָלט ל. שאַפיר אַ פאַרנומען אַ וויכטיק אָרט. מיקראַסקאָפּיש איז ער מעגלעך אַ וויכטיקער שרייבער, אָבער פאַרן אויפבויען אַן אַמעריקאַנער ליטעראַטור האָט ער גאָרניט געמאַן. ער

האַט אפשר אימעצן איינגערוימט אַ סוד וועגן אונדזער לעבן, מיט זייער געציטלטע וואַסאַלן. קיין לשון, אָדער בילד איז דערפון ניט געוואָרן. קיין אינסטרומענט אין אונדזער ליטעראַרישן אַרקעסטער איז ער ניט געוואָרן. אפשר אַ פינגער־קלאַפער, אַן אַפלאַדירער מיט פינגער און אַ קאַפּ־שאַקלער, „סוואַלט געקאַנט בעסער זיין“, ווען איך וואַלט די אַרבל פאַרקאַשערט, נאָר ס'איז נישט כדאי. קיין סטיל, אָדער כאַראַקטער געבן אַזעלכע שפּילער נישט קיין ליטעראַטור. דער פּאַר, ווען מען טראַכט וועגן דער אַמעריקאַנער ליטעראַטור אונדזערע, רייסט איר אַרויף דעם קאַפּ צו דער אַיבערשטער פּאַליצע און זאָגט „אַ, יע, דאָרט ליגט ל. שאַפּיראַ. ער האָט אַמאָל עפעס געטאַן.“ אַבער ?

יונה ראָזנפעלד איז אַ שרייבער, וואָס באַרייכערט אַ ליטעראַטור מיט גענוג געבונדענע ביכער. אין תּוך אַבער, באַרייכערט ער נישט די ליטעראַטור. ס'איז אייגנטלעך קיין אומגליק ניט. ווען ס'ליגן „די פּוילישע וועלדער“, „דער פּערד־גנב“, „די טענצערן“, מעגן אויך ליגן נאָך בענדער, כדי זיי צו געבן שטאַלץ און אימפעט, עס מעגן ליגן אַנדערע ביכער, גלאַט אַזוי ביכער. יונה ראָזנפעלד איז געשטראַפט געוואָרן דערמיט, וואָס אין אַ צייט, ווען די לאַבאָראַטאָריע האָט אָפּגעלייקנט די פּסיכאָלאָגיע, יעדנפאַלס די ליטעראַרישע פּסיכאָ־לאָגיע. ווען פּסיכאָלאָגזירן איז געוואָרן אַ מין קוקן אויף דער לבנה. ווען אמת'ע פּסיכאָלאָגיע איז געוואָרן פאַרבונדן מיט פיזיאָ־לאָגיע און אַנאַטאָמיע האָט זיך י. ראָזנפעלד ניט וויסנדיק געמאַכט, און נישט אויפּגעהערט שפינען זיינע שוידערלעכע טראַגעדיעס, אויפ־טרייסלנדיקע איבערקערענישן צוליב קרומע פינגער. די וועלט האָט זיך געראַנגלט מיט אַלערליי קאַמפּן פאַר קוילן און ברויט, איז ער זיך געזעסן און רואיק אויסגעפלאַכטן זיינע פאַרפלאַנטערטע רעטענישן. האָט ער זי ליב אָדער ער פּרעטענדירט בלויז. אין אַ צייט, ווען וועלט און מענטש, אַמעריקע און איראָפּע האָבן זייער אַל־בית געבויט, האָט ער זיך מיט די נקודות געצאַצקעט און הנאה געהאַט, וואָס דער חיריק אָדער מלופּס איז לענגער אָדער ברייטער געוואָרן. פאַר אים איז דער מענטש די אַייביקע מיסטעריע, און ער — דער אייביקער אונטערזוי־כער אָדער דאַלמעטשער. איר מענטשן, פאַרפלאַנטערט זיך אין

אלערליי נעצן און וועבן, און איך, אייביקער שערלאק האלמס, וועל איך ווייזן וואו ס'האט זיך אָנגעהויפן און וואו דער קנופ וועט לויז ווערן. נישט מער, ס'נייט אונדז מער ניט אָן. מיר ווייסן דעם פלאַנז טער און אונדז אַרט ניט די לייזונג. מיר האָבן אַנדערע, טיפערע און וויכטיקערע פלאַנטערס. עס זענען זיך צונויפגעקומען, — ראָסן, פעלקער, קלאָסן, און זיי קעמפן פאַר אַרט און הערשאַפט. דאָס איז וויכטיקער ווי דער אייביקער קאַמף צווישן דער „ער און דער זי“. די וועלט ראַנגלעט זיך צווישן פאַשיוס און קאָמוניזם, צווישן שקלאַ-פעררי און פרייהייט און דער קאַמף איז נישט קיין פראַגע וועגן דעם אַרטיקל „דער “ צי “ די“. אַ ליטעראַטור דאַרף אפשר אַזעלכע שריי-בער. קיין געוויכט אָדער אַ פאַספאַרט געבן זיי איר ניט. עס האָבן אויך אַנדערע שרייבער געגעבן דאָ און דאָרט אַ גוטע דערציילונג. אַ פסיכאָלאָגישע פאַרטיפונג, אַנאַליזירט אַ סיטואַציע. אָבער דאָס איז בלויז געווען רעטאָך אָדער כריין פאַר אונדזער ליטעראַרישן מאָלאַייט. די אמת'ע מאַכלים, און דעם טיש און די כלים האָט געגעבן אָפּא-טאָשו. ער האָט געשאַפן העלדן, וואָס זוכן עטישע שלמות. און זיינע מענטשן זענען גאַנצע, ווייל זיי קומען פון אַן אַלטער קולטוררייכער סביבה. אים איז אויך געלינגען קינסטלעריש פאַרייניקן סאָציאלע סביבה מיט אינדיווידועלע שטרעבונגען. פון דער האַרמאָניע איז געשאַפן געוואָרן אַן אייגנאַרטיקער סטיל — אַ מין לירישער רעאַליזם. אַ קאָמבינאַציע פון בלוט און געדאַנק. די צענטראַלע אידיע איז ביי אים אַלעמאַל סאָציאלע כוחות, וואָס פאַרמירען דעם מענטש. ר' מענדל קאַצקער, דער פערדרינגב, ר' איטשע מקובל, שבת, ר' אברהם'ס, די טענצערן' זענען העלדן וועמעס נשמות ווערן געהאַ-מערט אין אַ דעפיניטיווער, אייגנאַרטיקער סביבה מיט באַשטימטע אידיען, די סביבה העלפט גיכער אונטערשטרייכן זייער אינדיווידו-אַליטעט און באַרייכערט זייער אינערלעך לעבן און זייער אויסדרוק. זיינע הויפט-העלדן האָבן אַן אינווייניקסטע לויטערקייט און געליי-טערטקייט, וואָס איז אַ פועל יוצא פון אַ האַרמאָנישן צוזאַמענשפיל פון אינערלעכע און אויסערלעכע כוחות. זיינע העלדן נייען נישט אויף פשרות מיט דער סביבה, און בייגן זיך נישט פאַר מאַמענטאַלער נויטווענדיקייט. זיי פאַרקערפערן טיפערע כוחות. אַ דאַנק דער

טיפקייט און די געוואַרצלטקייט פון די העלדן זיינע, איז אַפּאַטאַשוס סטיל אַזאַ האַרמאָנישער, טיפּער און ערדישער. ער וואַרצלט אין אַלט יידיש, און אַלט העברעאיש און אין אַלע אַנדערע דויערענדע איינפלוסן אין אונדזער שפּראַכן־אוצר און שפּראַך ירושה. אַפּאַטאַש-שון איז געלונגען צו טאָן פאַר אונדזער אַמעריקאַנער ליטעראַטור, וואָס, געוויינטלעך, ווערט עס געטאָן פון אַ גרויסער צאָל שרייבער. ער האָט אונדז העלדן געגעבן, אידייען געשמידט אַ שפּראַך און ליטעראַרישע שול געשאפּן. ער האָט דאָס לעבן נישט פּאַטאַגראַפֿ פּירט, אָדער זיך געצאָצקעט מיט אַ שראַם אָדער אַ בראַדעווקע. ער האָט אַלעמאָל געזוכט די פּירנדיקע דערשיינונג, אָדער אידייע אין אַ באַשטימטער צייט און אין אַ באַשטימטער סביבה. ער האָט אַלעמאָל געזוכט און געגעבן דאָס וועזנטלעכע, סיי אינעם פּוילישן שטעטל, סיי אין קאָצק, אָדער פּאַריז, אָדער ניו־יאָרק האָט ער געגעבן דאָס וועזנטלעכע און ממילא דאָס ווירקנדיקע, פון די טיפענישן פון לעבן האָט ער זיינע קינסטלערישע בנינים געבויט, ער האָט פּאַריניקט דאָס טראַדיציאָנעלע מיטן דינאמישן. די גרויס פון דער ווירקונג איז אָפּהענגיק אין אונדז אַליין, אויף וויפיל מיר שאַצן בכלל אַפּ קינסטלערישע ווערטן און ווערן פון זיי גערעגט. ווען אונדזער לעבן וועט איבערגעבויט ווערן, וועט אַפּאַטאַשו האָבן גע־האַלפּן דורך דעם, וואָס ער האָט אַריינגעוואָרפּן אין לעבן העלדן, וואָס האָבן באַקעמפט דאָס וואַלגאַרע, דאָס אומגערעכטע און דאָס מיאוסע און געהאַלפּן שאַפּן פאַר אונדז קינסטלערישע טורעמס, וואָס מיר וועלן אַמאָל אין שלעסער איבערבויען. זיינע העלדן און בילדער זענען אַריין אין אונדזער באַוואוסטזיין, פּונקט ווי מענדעלס אַלעגאָר־דיע האָט דורכגעאַקערט דאָס יידישע לעבן און דאָן האָבן זיך אויף די בייטן באַזעצט, כדי זיי אַרומצופּוצן אַלערליי קלענערע טאַלאַנטן. אַזוי האָט אויך אַפּאַטאַשו אַן ערשטער דאָ און מייסטער דורכגעעק־בערט דאָס יידיש־אַמעריקאַנער לעבן און אַרום אים דרייען זיך שוין קלענערע, וואָס העלפּן ריין האַלטן דאָס פעלד, און עס באַרייכערן. אַפּאַטאַשו האָט געגעבן שעפּערישע פּאַנטאַזיע, געמאַלן סביבה. געגעבן ברייטע געזעלשאַפּטלעכע קאָנוועס. ער האָט אויך איינציקע טיפע פּסיכאָלאָגישע העלדן געמאַלן און הערלעכע ראמען פאַר זיינע בילדער

געמאכט. די נאָכקומענדע, וואָס האָבן זיין מעטאָדע גענומען, האָבן באַרייכערט אונדזער ליטעראַטור.

19

דאָס, וואָס אָפּאטאָשו האָט געטאָן אינם ראָמאַן, האָט לייוויק געטאָן אין ליד און אין דער דראַמע. ער האָט געזען אַמאָל מאַרס ראָזענפעלדס שטעקן. דאָן איז אים קלאָר געוואָרן, אז דער שטעקן איז אַ שלעכטער און ניט פּאַסיקער פּאַעטישער אינסטרומענט, מען מוז צו דער וועלט מיט עפעס אַנדערש קומען. מען מוז איר אַקצעפּטירן, איר טוליען און וואַרימען און ערשט דאָן איר שטראָפּן מיט בילדער און אימאַזשן. לייוויק, וואָס האָט אין דער אמת'ן אַליין אַ שטעקן געטראָגן צוליב זיין טיפּער עטישקייט, האָט אַ גאַנץ לעבן זיך גערייניקט, כדי צו ברענגען רחמים צו דער וועלט. זיין גאַנץ פּאַעטיש שאַפּן איז געווען אַ מין זעלבסט רייניקונג, כדי זיך און דורכדעם די וועלט באַפּרייען פּונם שטעקן. אָבער זיין טבילה איז געווען אין איינקלאַנג און אין האַרמאָניע מיט דער וועלטס ראַנגלען זיך און איר שטרעבן צו אַ ריין גליקלעך לעבן. מיט זיין רייניקן זיך האָט ער די וועלט געשטראָפּט. מיט זיין רייניקן זיך, האָט ער זיין פּאַעטישע מיסיע דערפילט. ער האָט עמאַציאָנעל באַפּאַרעכט אַלע דערשיינונגען און סאָציאַלע כוחות. ער האָט אַוועקגעשטעלט דעם יחיד אַלס קרבן און לייטער און פירער פון דעם לעבנס-פאַרפלאַנג-טערטע וועגן. אַ גוטער פּאַעט איז מער ווי אַן איבערזעצער פון טענדענצן, וואָס שוועבן אַרום אין דער לופט. זיין ווידערווילן און אַפּאָזיציע צו אַן אָפּגעלעבטן, אָדער נישט גערעכטן געדאַנקען-שטראָם דאַרף קינסטלעריש אויסגעדריקט ווערן. ער דאַרף זען די אַנטיטעזע און זען דורך איר. נישט מאַכנדיק פון איר קיין פּאָזיטיווע באַ-הויפטונגען. אין אַנדערע ווערטער, אַזוי ווייט ווי דער דיכטער גייט אָן מיט גענאַציעס איז זיין דיאַלעקט אַ פּערזענלעכער. דערקאָנפליקט פון היפּיכיים, קאָן זיך אויסאַרבעטן אין זיין אינטלעקט און אין זיין סענסיביליטעט, איידער ער געפינט אויסדרוק אין זיין דיכטונג. נאָך די אַלע ראַנגלענישן מיט זיך, ווערן די קאָנפליקטן געלייטערט

און געפינען אויסדרוק און ריכטונג. אין לייוויקס פּאָעזיע קאָן מען דערקאָנען סימנים פון פּרוערדיקע ראַנגלענישן. עס זענען דאָ אויף זיי בלוט־פּלעקן און שאַטנס פון זיפּצן און קרעכצן. געלייטערטע ראַנגלענישן מיט זיך. וואָלט ער בלוזי דאָס לעבן באַשריבן, אָדער זיך באַהאַלטן און ליריש געקרעכצט ווי די אַנדערע לירישע דיכטער פון זיין צייט, וואָלט ער געמוזט ראַזנפּעלדס שטעקן באַנוצן. האָט אים, אָבער, זיין פּאָעטישער און זיין עטישער חוש געשטופּט צו זוכן אַ בעסערע מעטאָדע ווי אזוי זיך און דאָס לעבן איבערצושאַפּן און אזויערנאָך באַשאַפּן די פּיינסטע און גרעסטע פּאָעזיע ביי יידן, אַ קאָמבינאַציע פון שיינקייט מיט אַ לעבנס ציל, מיט אַן אידעאַל פון אַ גערעכט לעבן מיט איר אינדיווידוואַליזם, איר יאָגן זיך צו פּער־זענלעכן ערפּאָל, פּאַר יעדן פּריזן האָט לייוויקס געשטויסן צו פּאַר־טיפּן אַלערליי פּראָבלעמען, מיט וועלכע ער האָט זיך געראַנגלעט. וואָס קאָמפּליצירטער די פּראָבלעמען זענען געוואָרן, אַלץ מער די ראַנגלענישן און אַלץ לויטערער דער פּאָעטישער אימאזש, דאָס דיכ־טערישע בילד. פון זיינע סיבירער לידער ביי דער גאולה־קאָמעדיע ציט זיך אַ גלייכער וועג פון ראַנגלענישן, כדי צו געפינען פּאָעטישע שלימות. דער גאַנצער וועג ווערט באַגלייט פון אַן אבליגאַטאָ פון געזעלשאַפּטלעכער אחריות. עס קומט נישט פּאַר קיין איבעררייסן. די מלחמה, וואָס האָט צעטרייסלט אזויפיל פּאָעטישע געמיטער, האָט אזויפיל דיכטער געשיקט בלאַנדזשען אויף די קריגס־חורבות, האָט לייוויקס ווייניק באַרירט, ווייל ער האָט זיך אַלעמאָל געראַנגלט מיט איינגעפונדעוועטע ווערטן. זי האָט בלוזי זיין אחריות־געפיל מער אונטערגעהייעט. ווייל די בעסטיאַלישע אינסטינקטן אין דער סביבה האָבן זיך מער צעהייעט, האָט ער געדאַרפט זיך מער ראַנגלען מיט זיך נישט צו שווייגן מיט אַ שטעקן און זוכן רחמים. ער האָט פונם טייוול, פונם טויט נישט געדאַרפט אַנטלויפּן, אָדער אים דערקאָנען און זיך אונטערגעבן. ער האָט אייביק מיט אים געקעמפּט. דאָס איז זיין זון און זיין געווען. די מלחמה האָט ביי אים קיין נייע ספיקות נישט געשאַפּן. ער האָט זיי אַלעמאָל געהאַט. לעבנדיק אין אַמעריקע מיט אַ סיבירער פּאַרגאַנגענהייט, האָט ער נישט געדאַרפט קיין נייע באַווייזן פּאַר ביליקייט פון מענטשלעך לעבן. סיבירער נאַ־

גייקעס און אמעריקאנער אינדוסטריאַליזם האָבן זיך זייער ווייניק געצאָקעט מיט מענטשלעך לעבן. ער האָט נאָך פריער געזען דעם מענטשן געשענדעט און באַליידיקט. ער האָט נאָך פריער געזען דאָס עכט־מענטשלעכע געטראָטן מיט די פיס פון ברוטאַליטעט, און פון דעם אמעריקאנער גאָט־פראָפּיט. די מלחמה האָט בלווי זיין פּאָעטישן חלף מער און בעסער אָנגעשאַרפט.

„ס'איז דאָ אזא געזאַנג, וואָס איך זינג אָן ווערטער
מיט פאַרמאַכטן מויל צוגעפאַלן צו דער ערד,
צו זיין אַ פאַרשטאַנענער, צו זיין אַ דערהערטער,
איז מיר ניט אַלעמאַל באַשערט.

און אז איך הער דיין קול; אַ ווי פּינגלעך, אוסופּיק —
נעם איך אויף זיך פאַר אַלע פּיינען די שולד;
און איך וויל איין זאָך; באַטש דערזינגען סטראַפּיק,
דאָס געזאַנג פון אונדזער לעצטן געדולד.

שוין, דאַכט זיך, צייט אַלץ פאַרשטיין און פאַרזיגלען,
און די אומגעדולד פאַרשפּאַרן אויף אַ קייט;
זענען נאָך פאַראַן אָבער אַזוינע פּליגלען,
וואָס וואַקסן אויס ערשט אויפן שוועל פון טויט.

עס קומען, רינגלען אונדז אַרום פון אַלע זייטן,
מענטשן דרייסטערע מיט אַן אַנדערן מוט,
זיי בייטן איבער אַלץ, וועלן אויך אונדז פאַרבייטן,
לאַמיר זינגען צו זיי: אַזוי איז גוט, גוט.

ווי ער זינגט אין דעם ליד, האָט ער פּליגלען געקראָגן אין אָנגע-
זיכט פון טויט. עס האָט אים געהאַלפּן טיפּער דערשפּירן און דער-
זען די מענטשלעכע שוואַכקייט און אינערלעכע ליידן. די מלחמה
האָט אין אים קיין אינווייניקסטע ווידערשפּרוכן נישט אַרויסגערופּן.
ער האָט אויך פריער קיין אידיליען פון היימען נישט געמאַלן. ער
האָט אויך פריער דאָס שטעטל נישט באַזונגען. זיין וועלט איז אויך
פריער נישט באַוואוינט געווען מיט מלאכים. אַן עכטיידישן דיכטער

ווי לייוויק איז, האָט די מלחמה נישט געקאָנט צעטרייסלען. לייוויק מיט זיין זיכרון האָט געדענקט פּאָגראַמען אינקוויזיציעס, אוי טאָ די פייען. טויט בכלל שרעקט אים ניט. לעבן און די אַמביציעס זענען געפערלעכער. דאָ זענען מענטשן וועלף. פון די וועלף איז אַ זייער נאָענטער וועג צו חלפּים שרעק, וויי און פיינוגונג. פון די אַלע עלע-מענטישע אינסטינקטן פירט אַ נאָטירלעכער ברייטער וועג צו פּסיכאָ-לאָגיע צו גריבלענישן אין דער מענטשלעכע נשמה. דערפאַר זענען אַלע זיינע דיכטערישע בילדער און אימאזשן פּסיכאָלאָגזירטע. זיי ווייזן אין זיכרון, און ניט אין בלוט, אָדער סענסיביליטעט, דער-פאַר זענען זיי אָבער שאַרף, בולט און ווירקזאַם. אימיתירן לייוויקן איז כמעט אומגעלעך, ווייל זיין לירישער „פעטרון“ איז דירעקט פאַרבונדען מיט זיין אייגנארטיקן טאָן אקאמפּאנימענט פון אַ באַ-שטימטער עראינערונג און אַסאָסיאַציע. דער הויפּטראַד אַרום וועלכען אַלע זענען אַסאָסיאַציעס דרייען זיך איז ניט לידן, נאָר דער טויט.

„דער אמת פון וואָרט,
פאַרנעם איך ווי דער אמת פון טויט,
איך זע זיי שטענדיק געפאַרט —
זיי באַגלייטן מיך מיט גרויס ליבשאַפט.
דער טויט האָט בלאַנדע האָר,
דאָס וואָרט — זילכער גרויע,
אַזא וואונדערלעכע פּאָר,
זיי האָבן זיך ליב מיט גרויס ליבשאַפט.

זיי נעמען מיך אַרום,
ווען דאָס לעבן טוט מיך אַ שלידער אַמאָל,
זיי רופן מיך: קום, קום,
זיי שטארקן מיך מיט גרויס ליבשאַפט.

זייער שמויכל — וואָס זאָל עס זיין?
זאָל עס זיין ס'גליק אליין?
זע וויפיל פייז, פייז, פייז,
זיי דערלייזן אין גרויס ליבשאַפט.

לויטערע סוף-זומערדיקע טעג,
 אָנהויב פון גאָלדענעם האַרבסט —
 צום ווייטן, צום ווינטערדיקן וועג,
 איך גיי מיט גרויס ליבשאַפט."

די פערזן ווייזן אונדז ניט נאָר דעם קוואַל פון לייוויקס אַסאַסאַ-
 ציעס און וואַרט-סימבאָלן און זיין מעטאָפאָר, נאָר זיי שטרייבן אויך
 אונטער זיין איינגעוואַרצלטקייט אין דער היינטיקער צייט. כאַטש
 ער האָט זיינע וואַרצלען אין זיכרון און אין טראַדיציע, איז ער מער
 ווי וועלכער אַנדערער יידישער דיכטער אַ צייט דיכטער. ער גיט
 מער איבער דעם אָטעם פון דער צייט מיט אירע ראַנגלענישן און
 אומרו, ווי אַלע ריין לירישע דיכטער. און ער וואַרצלט מער אין
 יידישער טראַדיציע, ווי ביאַליק און אַלע העברייאישע דיכטער פון
 מיטלאַלטער. לייוויקס פּאָעטישער אינסטרומענט, וואָס קאָמבינירט
 אויפן סינטעטיסטישן אופן דעם אַמאָל און היינט, איז דערפאַר
 אַמבעסטען צוגעפאַסט צו זינגען דאָס ליד פון אויפשטאַנד, רעוואַ-
 לוציע און איבערבו. ער איז אין תוך דער רעוואַלוציאָנערסטער
 דיכטער. ביי אים קומען זיך צונויף ווי אין אַ מאַנגעט אַלע איידל-
 סטע מעטאָלן, וואָס זאָלן דאָס ליד פון דער צוקונפט שאַפן. אַלע
 עלעמענטן פון דערפאַרונג, ליבע, דערוואַרטונג, און אפשר דערנריי-
 כונג וועלן ווי לעניטימע, נאַטירלעכע עלעמענטן זיך מעלדן אויף דער
 שמחה.

„מיין אמת'ע ליד צו דיר נאָך ליגט אין טראַכט,
 אין אינגעווייד פון פּאַפירענעם בויגן,
 עס וועט געבאָרן ווערן אין אַן אומשולדיקער נאַכט,
 און פּאַנאָדערעפענען נאָך אומשולדיקערע אויגן.

עס וועט דערזען אַ וועלט פון לויטערן באַנין,
 אַ וועלט, וואָס מיר חלומ'ען אויס אין פּאַרליבטן טרויער,
 ווען אַנטקעגן קומען אַן אונדזערע אויסגעוואַקסענע זין,
 און קוקן אונדז אַן מיט באַוואונדערונג און באַדויער.

זיי ווילען עפעס זאָגן, זיי שטעלן זיך אָפּ —
 און געבן זיך אַרים מיט אַמאָל צו אַלע זייטן —
 מיר באַגלייטן זיי מיט אַ טיפּן נויג פון קאַפּ,
 ביז עס שלינגען זיי איין די ווייטסטע ווייטן.

צווישן טאַטע און קינד איז דאָ אַ הייליקער בונד,
 ס'איז דאָ אויך אַזאַ בונד צווישן טאַטע און מאַמע;
 און פאַרברענט אונדז אַלעמען, אַלעמען אין פלאַמען.

אַ צייט אַזאַ, ווען אַלץ הענגט אויף אַ האָר,
 אַ צייט אַזאַ, פון קאַמף און פון נסיון,
 און פאַר מיר — אַ צייט פון דערקענטער וואַר,
 און פון דורכזיכטיקן אמת פון לעצטע שעה'ן."

אַט דער הייליקער פונק איז דער הויפט קול אין לייוויקס שאַפּן.
 און ס'איז דער פונק, וואָס איז צעבלאָזן געוואָרן אין אַ העלישן פּיער
 פון די אַמעריקאַנישע אַמאָראַלישע ווינטן. ס'איז דער פונק, וואָס איז
 צעפלאַקערט געוואָרן פון די אַמעריקאַנישע אַפּטימיסטישע ווינטן,
 פון די לייכטזיניקע פּריוואַליטעטן פון מאַמענטאַלע דערגרייכונגען.
 ס'איז דער פונק, וואָס האָט לייוויקס אַמעריקאַנער דערפאַרונגען פון
 עקספּלאַטאַציע און פּראָפּיטן איבערגעזעצט אין סימבאָלן פון מענטש'דיג
 לעכער ברומטאַליטעט, און אים געטריבן צום „גולם" און צו זיין
 חלום. ס'איז דער פונק, וואָס האָט אָנגעצונדן אונדזער אַמעריקאַנער
 לעבן און עס גערייניקט, און עקזיסטענץ-באַרעכטיקונג געגעבן. ס'איז
 דער פונק, וואָס האָט לייוויקס וועלט אָנגעצונדן, און מיט העלן פאַר
 עטיש געלייטערטן פּיער פאַר אונדז די וועלט אָנגעצונדן, מיר זאָלן
 איר אַנדערש דערזען. מיט דעם פונק, האָט לייוויקס אויך אָנגעצונדן
 דעם פּאַעטישן כוח פון אַלע אַנדערע יידישע דיכטער אין אַמעריקע,
 און זיי געצוואונגען צו דערזען די צייט פון קאַמף און נסיון. נישט
 אַלע האָבן דערזען דעם אמת פון לעצטע שעה'ן. דערצו דאַרף מען
 לייוויקס זיכרון און דערפאַרונג. אָבער ער האָט זיי געצוואונגען
 צו דערזען דאָס לעבן טיפּער. מער אַריינבליקן אין די טיפּע פונדאָ-
 מענטאַלע כוחות, וואָס פירן אָן מיטן געראַנגעל פון דער וועלט.

לייוויקס פונק איז געווען א פראווי שטיין פאר אלע יודישע דיכטער פון זיין דור, און אויך פאר די נאכקומענדיקע. א טייל האָבן דעם פייערדיקן אָפּשיין געזען און האָבן סאָציאלע לידער געשאפן. אנדערע האָבן בלויז קאלטע אש געזען, האָבן זיי גערעכצט און מיט די מיילער געבלאָזן. און אַשיקע מאַזאַאיקעס געצייכנט. עטלעכע פון די נאָכקומענדיקע דיכטער האָבן אויך סאָציאלע לידער געשריבן, אָבער אַן זיכרון, און אַן פערזענלעכן ווייטיק. זיי האָבן בלויז צייטווייליקע געטער געדינט. זיי האָבן נישט געדאַרפט קעמפן מיט קיין אינערלעכן אימפּולס און געמיטס צושטאַנד. לעיעלעס האָט געהאַט אַ סאָציאַלן געוויסן, אידיען. ער האָט עס געדאַרפט איבערזעצן אין פּאָעטישע אימאַזשן און אין דיכטערשע בילדער. מיט דעם האָט ער זיך טאַקע געראַנגלעט די ערשטע פּאַר יאָר. דערפאַר האָט ער זיך טאַקע געווארפן פון איין שאַפונגס־פאַרמע צו דער אנדערער. ער האָט זיך געראַנגלעט מיט דער פּראָבלעם, ווי אזוי איבערצוזעצן היינטיקע אָב־יעקטן און דערשיינונגען אין דיכטונג. ווי אזוי צו באַלייכטן אַ היינטיקן אָביעקט מיט טראַדיציאָנעלע פּאָעטישע בילדער, וואָס זאָלן זיין צוגענגלאַך. און ווי אזוי אַ טראַדיציאָנעל־פּאָעטישער אָביעקט קאָן אָפּגעפּרישט ווערן מיט מאָדערנע אימאַזשן. אזוי לאַנג ווי די סענט־מענטן און איינדרוקן ווערן איבערגעגעבן נישט דורך קיין ווערבאַליס־טישע קונצן און גימנאַסטיקס ווי ס'איז געווען דער פּאַל מיט די אינ־זיכטיקן און מיט לעיעלעסן אין אָנהויב, איז זייער שיכות געווען גיכער אַ פּאַל פון נאָענטקייט פון רוים. לעיעלעס האָט געליטן פון דעם, וואָס ער האָט געפּראַווט צופאַסן אַ טעכניק אין אַ זעלטן פון אימאַזשן, וואָס איז צייטיק געוואָרן און פּרוכטבאַר געווען אין אַן אנדערער וועלט. און האָט זיך נישט געוואָרצלט אין יודישער דער־פּאַרונג. מיט דעם אויסנאַם, אפּשר, פון מעטאַפּאַר האָט לעיעלעס אינסטרומענטירט מיט אַ פּרעמדער טראַדיציע. דורך צוויי וועגן האָט ער זיך געקאַנט ראַטעווען. אָדער דורך אַ שטרענגער זעלבסט־דיס־ציפּלין, אָדער דורך בייטן די סאָציאַלע סביבה. ער האָט ביידע גע־פּראַווט. ספּעציעל דאָס צווייטע, ווייל דאָ האָט זיך זיין געזעלשאַפּט־לעכער חוש בעסער אויסגעלעבט, און זיינע אימאַזשן און בילדער זענען געווען נאַטירלעכער אין איינקלאַנג ניט מיט אַ טעאָריע, נאָר

מיט אַן אינערלעכער באַציאונג. קיין פראַקטישער רעוואָלוציאָנער איז ער קיינמאָל נישט געווען. אין זיין עסטעטישער טעאָריע ציט ער אַ גענויע ליניע צווישן פּאָעזיע און פּראָפּאָגאַנדע. ער גלויבט, אַז אפילו אַ רעוואָלוציאָנערער דיכטער מוז נוצן בורזשאַז־פּאָעטישע פּאַרמען, כדי לידער צו שאַפן. אמת, אַ דאַנק זיין פּילזייטיקן גע־ראַנגל מיט טראַדיציע און מיט נייע פּאָעטישע פּאַרמען האָט זיין ליד נישט געקאָנט זיין לויטער און עמאַציאָנעל באַצווונגן זיין מאַטעריאַל. צופיל כוחות זענען פאַרנוצט געוואָרן אין דעם קאַמף פאַר פּאַרמע. ספּעציעל אין דער סביבה, וואָס איז אינגאַנצן געווען פּרעמד סיי דער פּאָעטיש ייִדישער טראַדיציע, און סיי דער מאָדערנער פּאָעטי־שער ווערבאליסטיק. און דערפאַר זענען די פּאָעטישע שאַפונגען פון לעיעלעס מיט די אינזיכיסטן געבליבן אין דער לופט. און דער־פאַר איז זי געוואָרן ווייטער און פּרעמדער פון לעבן. דאָס לעבן האָט זיי נישט געוואָרעמט, זענען זיי אַנטלאָפן. לעיעלעס, וואָס איז דורכאויס אַ סאָציאַלער און היינטיקער מענטש, האָט אָנגעהויבן זינגען וועגן אולטימאַטיווע און אייביקע אמת'ן:

„איך וויל דערטין צום קוואַל און דאָ מיין איך אַנטפּלעקן,
ווער ס'לײַטערט זיך—איז מודה זיך, און כ'וויל איצט וועקן
פון וויגל, און נאָך פריער. יאָר נאָך יאָר און טאָג,
ווי ס'טוט ביים גאַנעם טיך דער ליכט־באַרוישטער טאָג,
וויל איך די אויגן פון דעם עמעס נישט פאַרדעקן.

צוריק צום אָנהויב. ס'איז דאָס לעבן נישט קיין ראָג,
וואָס הינטער אים דער צופאַל שטייט מיט פולן בעקן,
און גיסט פון דאָרטן — דאָ מיט פרייד און דאָ מיט שרעקן
איך וויל דערגיין צום קוואַל“.

בלויז ווען מען קאָן זיך אין דעם עפעמערן נישט אויסלעבן,
בלויז ווען מען קאָן נישט האַרמאָנירן דעם אינערלעכן באַוואוסטזיין
מיט אויסערלעכע דערשיינונגען, גייט מען צו די אוראַלטע קוואַלן.
גייט מען צום אַבסאָלוטן. ס'איז אַ סימן פון פּאָעטישער שוואַכקייט
און אידייאישער צעריסנקייט. ווען איך זאָג פּאָעטישער שוואַכקייט,

מיין איך פשוט, ניט זיכערקייט מיט דער פּאָעטישער מעטאָדע. לעיעלעס שרייבט מיט אַ באַוואוסטזיניקער און דורכגעטראַכטער טע-אָריע פון סימבאָלן און אימאזשן. ער האָט אויך אין זינען בשעת'ן שרייבן אַלערליי פּסיכאָלאָגישע טעאָריעס, וואָס דערקלערן דעם ליינערס רעאַקציעס צו באַשטימטע אימאזשן. האָט ער דערפאַר שווער-רער געאַרבעט אויף זיין פּערז, ווי די אַנדערע אינטואיטיווע זינגער, פאַר וועמען אימאזשן און גראמען האָבן זיך געוואלנערט אין אַלע ביכער און אין אַלע שופּלאָדן. לעיעלעס האָט לאַנג געבלאָנדזשט. ער האָט געזוכט אַ באַשטימטע, דעפיניטיווע טעאָריע, זי פאַרטיפּן און אַנטוועקלען, כדי צו האָבן פּאָעטישע דערגרייכונגען פון דויערנדיג און ווענטלעכן ווערט. זייענדיק אָבער ערלעך און פּרוואונדיק האָר-מאַנירן פּאָעטישן מעטאָד מיט אַ סאַציאַלער אידעאָלאָגיע, האָט ער אַ סך כוחות פאַרשווענדט אויף אַלערליי עקספּערימענטן. זוכנדיק גאַנצקייט פאַר זיין ליד, האָט ער דערווייל פּאָעטישע אינטעליגענץ געשאפּן און באַרייכערט אונדזער טעאָרעטיש וויסן אויפן פּעלד פון דיכטונג און שאפּן בכלל. ער האָט אַ סך פּאָעטישע פּאָ-טענץ אויסגענוצט צו לערנען אונדזערע דיכטער פּראַסאדיע, און פּערז בוי. ער האָט אויך אַ סאַציאַלע פּילאָזאָפּיע געזוכט, וואָס זאָל אים פאַרבינדן מיט יידישער טראַדיציע און מיט די קעמפּענדיקע כוחות פון היינט. עס איז שווער צו באַשטימען צי דאַרף מען באַ-דויערן אָדער זיך פּרייען מיט לעיעלעס פאַרשווענדערשיקייט. ער האָט געמוזט אויספּאָלגן אַ שעפּערישן געבאָט, כדי זיינע לידער זאָלן אַרויסקומען אזוי מאָדנע און אזוי לויטער. אזוי מאָדנע, אָפּטמאָל, ווי זעלטענע הערבסט פּרוכטן, וואָס וואַקסן בלויז אויף באַשטימטע ערטער. די עקספּערימענטן זיינע האָבן צו עפעס געפירט, ווייל:

„און אז ער איז געקומען,
איז ליכטיק געוואָרן אין אים
מיט אַ געפרוידענער ליכטיקייט.
הימל און ערד
האָבן אויף אים געאַטעמט
מיט אַ פאַרגלייזטער קאַלטער שוין.“

די עקספּערימענטן האָבן זיך געלוינט, און זיינען נויטיק געווען כדי לעיעלעס זאָל שרייבן אזאָ גאַנצע, געלויטערטע פּאָעמע ווי „דער באַרג“. מען האָט געדאַרפט אַ סך עקספּערימענטן, כדי זיך צו באַפּרייען פון דעם איך, וואָס איז געווען אַן „עפעס“ און אַן „עמיץ“, און דאָס וויזועל דיכטערישע געשטאַלט, וואָס מיר זען אין „דער באַרג“ זאָל געשאַפּן ווערן. אַלע וויכטיקע טיילן פון דעם מענטש, ווערן בילדלעך געוווּזן און זיי ווערן פּאָעטיש אינטעגרירט. יעדער טייל קריגט זיין פּאָעטיש צוגעפּאַסטע פּאַרמע. די כאַרן פון גייסט און בלענדעניש, די כאַרן פון דוימעס און איך קריגן אויסדרוק אין גאַנצע אָדער אָפּגעהאַקטע שורות, לויט דער וויזיע, וואָס זיי שטעלן פאַר. לעיעלעסעס ערנסטע און פּאָעטישע מייסטערשאַפט קאָן מען אַמבעסטן אָפּשאַצן אין דער פּאַרמע. דאָ איז זיין אַחריות פאַר וואָרט און אידיע און דיכטעריש בילד. די דינאַמישע געשטאַלט פונם מענטש קריגט אויסדרוק און רעגונג צו בויען און שאַפּן. מען דאַרף גערענקן און זיך באַפּרייען, כדי איבערצושאַפּן.

„אומבאַקאַנט איז די האַנט, וואָס פאַרשפּרייט
איר נענאַד אויף אַ ווייל און פאַרגייט,
נאָר איך ווייס: ס'איז אין איר דער באַשייד,
אומבאַוואוסט איז די בסורע וואָס טאָגט
אויף דער אַנדערער זייט האַריוואָנט.
נאָר איך אַן ס'איז אַ נאַנטער וואָס מאַנט,

האַט געשילט זיך דאָס גוטס פון דער פּיין,
האַט געביטן זיך שאַטן מיט שייין,
זאָל איר קנעכט אָדער הערשער דאָ זיין?
ער איז געבליבן שטיין,
און איבער אים האָבן געהאַלט פּיילן שרעק,
שרעק פון שטעכעדיקן זען
פון קלאַרן שניידיקן וויסן“.

טרעפּ אויף טרעפּ, טיר אין טיר, שוועל אויף שוועל,

עס מוז פאלן די וואנט און די צעל,
ס'מוז זיך ווייזן מיין עמעס געמעל.

א רז האנט, ניט באהאלט זיך אין שויד,
וואך וואָס לענגער אויף מיר מיט דיין פרייד,
ברענג מיר ענטפער, גענארטן באַשויד."

אין זיין זוכן און אין זיין געפינען זענען דאָ די רעגונגען פון
א פאָעט מיט קאָפּ, וואָס איז ניט צופרידן מיט בליטן אין פּרילינג
און מיט פּרוכט אין האַרבסט. נאָר אַ פּאָעט, וואָס זוכט דאָס גאַנצע,
דאָס וועזנטלעכע, דאָס אייביקע. ער זוכט און געפינט. מעג מען ניט
באַלד געפינען די זיסקייט ווי אין די לייכטע, פּעדערדיקע שאַפונגען
פון די געפירלטע טענער. דאָ איז נויטיק מער וויסן און פאַרשטענדר-
ניש, כדי צו הערן די סימפּאָנישע קלאַנגען פון אַן אַרקעסטער. אויב
איך בין באַלעבאָם איבער זיך ראָדף איך מיין לעבן איינשאַפּאָנען אינם
וואָגן פון די, וואָס ווילן דאָס איבערמאַכן, איבערבויען און שאַפּן
אַ נייע וועלט, וואו מענטשן וועלן נישט פאַרקריפּלט און צעטראַטן
ווערן. אויף דעם שעפּערישן יחיד ליגט אַחריות. מען מעג צו אים
האַבן תּענות און תּביעות. ער איז פאַראַנטוואָרטלעך, ווייל ער
קלייבט אויס וועמען צו דינען.

בכלל מאַכט לעיעלעס דורך אַן אינטערעסאַנטן פּראָצעס פון די
ערשטע אינזיכטישע יאָרן ביז „צו מיר צו דיר“ אין די נאָך
מלחמה יאָרן, ווען דער אָפּטלאַנג פון קאַנאַנען האָבן נאָך אַלץ גע-
קלונגען אין אונדזערע אויערן, זענען מיר געלאָפּן זוכן רז אין די
טיפּענישן פון אונדזער אייגענער נשמה, מיר זענען געווען צו פיל
פּריטשמעליעט. מיר האָבן געהאַט אין זיך צו פיל קאַנאַנען-קראַכן,
צו זיין בכוח אין דער אמת'ן צו רעאַגירן אויף דעם. דערפאַר זענען
מיר אַנטלאָפּן צו אַן אילוזאָרישן איד, כדי זיך צו באַהאַלטן. און
ווען מיר האָבן זיך אויסגעטשוּכעט, זענען מיר געווען שפּילקאַסטנס
מיט אַלערליי טענער און קלאַנגען, אַ געמיש פון לייט-מאָטיוון. מיר
האַבן נישט געוואוסט וואו זיך צו ווענדן. געשעענישן און איבער-
לעבונגען האָבן זיך אין אונדז געראַנגלט. ספּעציעל זענען אויס-

געוואָרעלט געוואָרן די שרייבער מיט סאַציאַלן געוויסן און דיכטער-
רישער אחריות. לעיעלעס איז געווען איינער פון זיי. דערפאַר האָט
ער עטלעכע פאביום ליגדס. אָט ראַנגלט ער זיך מיט דער סביבה
אָט טויכן ביי אים אויף זכרונות פון וואַצלאַוועק און זיין באַכע.

„עס האָט מיין באַכע ניט פאַרמאָנט קיין צויבער-שפראַך,
און איך זוך אויך אומזיסט די מערע פון באַשיר,
עס האָבן זיך פאַרפלאַנטערט אַלע, אַלע רייד,
אַ הייל פון רוכעס ביזע איז דאָס ווערטערבוך.

מיין דאַר האָט פיל געזען, און מערער נאָך געהערט,
דול דורכגעפיבערט אַ יאָרהונדערט אין זיין שפּאַן,
צעקלעמט, באַגערט ער רויטן האָז, צי טויב, צי שוואַן
צעטמולט טויט ער אַלע דריי מיט בלינדער שווערד.“

דער דיכטער האָט זיך אין יענער צייט מער געראַנגלעט מיט די
שנעלע זיך בייטנדיקע סיטואַציעס אין אונדזער סאַציאַל לעבן. די
קאָמפּן האָבן אים צעטומלט, באַאומרוואַקט זיין געמיט. ער האָט גע-
זען בילד נאָך בילד, אַבער די בילדער האָבן זייער סאַציאַלע פאַרב
געביטן, איידער ער האָט זיי געלייטערט פאַרן פאַפיר. פאַר דעם
דיכטער, וואָס איז נאָכגעגאַנגען דאָס לעבן, זענען געווען אַן אַ שיעור
שטרויבלונגען. ער האָט זיך אַליין געקאָנט לייכט אויסגלייטשן. ער
האָט זיך אינטולעקטועל געמאַטערט, כדי זיינע קינסטלערישע בילדער
וויקזאַם צו מאַכן. אין „צו דיר צו מיר“ זענען טאַקע פאַראַן לע-
יעלעס קלאַרסטע דיכטירישע בילדער. לויטערע לידער. נאָר אינטור
לעקטועל און אידעאָלאָגיש נישט אויסגעהאַמערט. זיי ווייזן לעיעלעס
וועג אינם פלאַנטער.

„פון מיינע טיפענישן זינג איך זיכער; כ'גלויב
אין נייעם מענטש פון מונטער אויסגעלייזטער מי
אין אַרבעט, וואָס איז זין און פורעם, פרייד און פלי,
און איז צו וועלט דערזעאונג זוניק-קלאַרע שויב.

מער צערטלעך ווי ס'איז פאן געווען צו אנאבל לי,

בין איך צו הענט פון זעג און קנעט, פון בוי און הויב,
 מער האָס ווי שאולס רוישערדיקער גייסט אין נוב,
 האָב איך צו וועלט פון בייטש און פון געבייגטער קני.

אָ שלעכטס איז שלעכט. און שלעכט ווען שלעכטס זיצט
 אויבן אָן,
 אויך וואו די האָפנונג שלאַגט אַרויס פון עכסטן קוואַל,
 נאָר ווען דאָס בייז איז בייז און בלינד ווי אַ שאקאל.

און נישט קיין האָפנונג, נאָר מער בייזקייט זאָגט עס אָן—
 ווייס איך: די טויט־נויט שרייט אין פלאַס פון רויטער פאָן
 און כּגרים די בשורע פון דעם „אינטערנאַציאָנאַל“.

די ניט אויסגעהאַלטנקייט לעיעלעכעס, וואָס וואָלט געקאָנט אונ־
 טערן שפּאַקטיוו פון דיאַלעקטישן מאַטעריאַליזם צוגעשריבן ווערן צו
 קליינבירגערלעכקייט, אָדער אינטעליגענטישקייט, איז אין דער אמת'ן
 נישט מער ווי דיכטירישער אמת, וואָס איז געשריבן נישט אין דער
 אימפּעראַטיווער פאַרמע, נאָר אין דער רעפּלעקטיווער. עס איז נישט
 פאַרטיי פּראָגראַם, נאָר דיכטערישע זעאונג. אַ זעאונג, וואָס איז גע-
 וויקט אין ווייטיקן, אין ראַנגלענישן מיט זיך זעלבסט, מיט די איינ-
 וואוינער און באַזוכער פון קראַטאַנע פאַרק. די לידער זענען גע-
 ווייטיקט און טאַג־טעגלעכע געשעענישן, נאָר דיכטעריש אויפגענומען.
 לעיעלעם ליד אַזוי גוט ווי זיין אידעאָלאָגיע, וואָס איז צוזאַמענגע-
 וואָקסן און באַהאַפּטן מיט זיין ליד, זענען אַ דירעקטער פּועל יוצא
 פון שווערע ראַנגלענישן צו גאַנצקייט און פּאַלקאַמקייט, פון אָן אַ
 שיעור וואַנדלונגען און רייבונגען מיט סביבה, מיט טראַדיציע און
 אַלערליי איינפלוסן. און אַרויסגעקומען איז ער אַ לירישער דיכטער
 פון אַ נייעם שניט, מיט אַ נייער געהאַמערטער שפּראַך, קריסטאַל
 קלאַר ביַלד און אינטולעסטועלער לויטערקייט.

די אַנדערע דיכטער פון לעיעלעסעס דור, ווי מנחם, ז. וויינפער, גראם און אַנדערע האָבן גוטע און שלעכטע לידער געשריבן. זיי האָבן זיך אָפּטמאַל, פּיין געשפּילט מיטן פּערז און אַ סך מאָל זיך געראַנגלט מיט דער נייער וועלט, וואָס זייהאָבן פון צייט צו צייט געאנט און דערשפּירט. מנחם האָט געפרואווט אין זיין „זאָנוול רימער“ און אין „גלגול“ גאַנצע זאַכן געבן. אָבער זיי זענען ניקער פּאָעטישע עקס-קורסיעס ווי שאַפּונגען. וויינפער האָט אַ מאַסע לידער, אין וועלכע ער שטעלט זיך קעגן דער וועלט און פּרוואווט איר באַצווונגען. אָבער קיינער פון זיי, כאַטש זיי האָבן טאַלאַנט, האָט קיין פּערזענלעכע חותם אויפן ליר נישט אַרויפגעלייגט. זיי האָבן, לכתחילה, ווייניג וועקס-לען דער יידישער ליטעראַטור אַרויסגעגעבן. עס איז שווער זיי אַן אָרט צו באַשטימען אין אונדזער אַמעריקאַנער סביבה. זיי האַלטן אַלץ אין איין ווערן. אפשר וועלן זיי אויפגעטרייסלט ווערן עפעס וויכטיקס צו זאָגן. דערווייל הערט זיך זייער שטימע קוים, קוים אין דער אַרקעסטער פון אונדזער ליטעראַטור. אין אַ געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור אין אַמעריקע, וואַלטן זיי און דיכטער ווי י. י. סיגל ת. קרול, א. אלמי און אַנדערע, בלי ספּס פאַרנומען אַן אָנגעזען אָרט. איך בין אָבער בלוז פאַראינטערעסירט אין וויכטיקע כוחות. אין בערג קלעמערער, אָדער געפאַלענע קרבנות אין טאַל. און די אויבנ-דערמאָנטע געהערן צו ביידע לאַגערן ניט. וואַלטן דאָך סטאדאלסקי, אלקוויט, מינקאווי, ליכט און ענלעכע „וואָרט מייסטערס“ פאַרנומען אַן אָרט אין אַ ליטעראַטור געשיכטע. אָבער זיי האָבן אפילו קיין בלעזלעך מיט זייערע ווערטער ניט באַרירט. האָט דאָך לוי גאַלדבערג זואוילע לידער געשריבן, און ציליע דראַפּקין, טאַלאַנטפולע לידער גע-מייסטערט. און דאָך גיי איך זיי פאַרביי, ווייל זיי וואוינען ניט אויפן ברייטן שאַסיירועג פון אונדזער ליטעראַטור. מען דאַרף זיך אַריינ-דרייען אין אַן אַלייע.

מעיקא קאַץ, מ. בירנבוים, סול און אַנדערע דיכטער

פונם פראָלעטפען, זענען אפשר וויכטיקער, און ווערטפולער. ווייל זיי האָבן טאלאַנט און אַ ריכטונג און אידעאָלאָגיע, און זיי וועלן, אפשר דערגרייכן. כאָטש דערווייל האָבן זיי נאָך קיין שום פנים ניט. זיי האַלטן דערווייל קליינע בייטשלאַעך אין די הענט, מיט וועלכע זיי סווישטשן. אָבער זיי האָבן זיך נאָך נישט איינגעזונגען אין דעם אַלטן סטעראַטיפּן ריטס האָבן זיי מער האַפּנונג. האָט דאָך א. לוצקי וואוילע, אָפּטמאַל „נייע“ לידער געשריבן, לידער פול מיט צאַפּל פון אמת'ער דיכטונג, אָבער מיר דוכט, אז ער האָט זיך אַרײַנגעדיכטעט אין אַ סטעראַטיפּע ראַם, פון וועלכע ער קאָן זיך נישט באַפּרייען. און זיינע לידער האָבן זייער פּרישקייט פאַרלוירן. איך לאָז אים אַרויס פּשוט דערפאַר, וואָס ער פּאָדערט אַן אַנדערן צוגאַנג, אַן אַנדערע אַמעריקאַנער לאַנדשאַפּט אין וועלכער זיך אָנצוזען. לעבן אונדזערע בערג־קלעטערער וועט ער דאַרפן שטײן אַ פאַרשעמטער. ראָזנבלאַט, מילער און אַנדערע האָבן פּיינע לידער געשריבן. זיי גייען אַרײַן אין כּרעסאַמאַטיעס, ווערן דעקלאַמירט. אָבער זיי זענען פאַר פּרעמדע, מידע וואַנדערער. אויסגעהונגערטע, פאַר וועמען יעדע אַלייע איז אַ גן־עדן. יעדע סטעזשקע—אַ ברייטער טראַקט, אַ שטיקל ברויט איז אַ ריזיקער מאָלצײט. זיי האָבן אַלע בלוז גוטע שטימען. אָבער באַזונדער הערט איר זיי ניט, ניט קיין סאָלאָ שטימען. זיי גרילצן נישט גענוג אייך אויפצורעגן. נישט דין גענוג אייך איינ־צושלעפּערן. איך האָב אויסגעקליבן די סאָליסטן, וואָס מוזן דער־הערט ווערן אין דעם ווירוואַר פון אַמעריקע. די, וואָס געבן אַמבעסטן איבער דעם ריטם און קלאַנג פון די ווירקנדע און קעמפּנדע אידיען און כוחות פון אונדזער גרויסער, דור הפלגה'דיקער צײַט. זיי זענען די אָנזאַנער פונם נייעם און אָנקומנדיקן.

די אַלע דיכטער, נאָוועליסטן און גלאַט שרייבער, וואָס האָבן דעם „ארום“ נישט באַנומען, נאָר האָבן גלאַט אזוי געפלאַכטן אידי־ליעס פאַר דער פּרייער ליטעראַרישער רעפּובליק, זענען פאַר'משפּט צו פאַרגעסנקײט. זיי וועלן בלייבן בלאַסע זכרונות אין ליטעראַרישע כּרעסאַמאַטיעס, עס מײנט אָבער ניט, אז אַ באַוואוסטזײניקער צור־גאַנג צו דער סיבה אַליין איז גענוג. אייביקײט, אָדער ליטעראַרישע מײסטערשאַפּט ווערט נישט באַשטימט בלוז פון צײַט־עלעמענט.

וואָלט אָפּאַטאַשו בלוין פּיקסירט די סאַציאַלע סביבה, און וואָלט אונדז נישט באַרײכערט מיט אידייען, מיט אייגנאַרטיקן סטיל, מיט אַ פאַרשידנאַרטיקן טיפּאָזש, מיט אַ פאַרטיפונג פון דעם אַרומיקן לעבן אין געשטאַלטן און בילדער, וואָלט די בלויווע טעמאַטיק אים נישט אַוועקגעשטעלט אינם צענטער פון אונדזער פּראָזע אין אַמעריקע. אייגנאַטעוו פּראַוואוווט דאָך אויך געבן די סאַציאַלע סביבה. אָבער זיין סביבה איז אַן אויסגעטראַכטע, ניט קיין געזעענע. ער פילט אַן זייטן מיט אויטאָמאַטישע העראַגליפּן. ער האָט נישט קיין כוח צו קלייבן און פירן זיין מאַטעריאַל, אַזוי, אַז ער זאָל אונדז אין עפעס איבערציגן. מען זעט עס אַמבעסטן, ווען זיינע העלדן רירן זיך צו צו אַמת'ע, אַסטועלע פּראָבלעמען. ווען זיי נעמען שטעלונגען, פּילאָזאָפּירן און לאָזן זיך אַרײן אין אויפגעבלאָזענע העלדישקייטן, ווען זיי פאַרמעסטן זיך איבערצוזעצן דעם אַרום און טערמינען פון אייביקייט. זיי געבן זיך קיינמאָל נישט אָפּ מיט קיין קלענערע זאַכן ווי די אייביקע „די אייביקע ליבע“, די אייביקע בענקשאַפט, די אייביקע אַנטווישונג מאַניפּולירנדיק מיט אַזעלכע קאַטעגאָריעס, קאָנען זיינע העלדן ניט זיין מער ווי וואַססענע פיגורן אין אַן אַסטועלער סביבה. ראַבוי איז ערלעכער, ניט אַזוי רעטאַריש, און ניט אַזוי „אייביק“. זיינע העלדן זענען ערלעכער און ערדישער. אָבער ערלעכקייט אַליין איז נישט גענוג אָפּצושפּיגלען און טרייבן אַ ברױזנדיק און קאָכיק לעבן. זיינע ערלעכע מענטשן האָבן נישט קיין עמאַציעס, איבערצייגונגען, ווײזעס, וואָס זענען פאַרבונדען מיטן אַרומיקן לעבן, זיי זאָלן זיך אַרויפֿ-צווינגען אויפן לייענער. ער זאָל קאָנען מיטפילן און גערענט ווערן. זיינע ערלעכע מענטשן האָבן קליינשטעמלדיקע, זיסע סענטימענטאַל־ליטעטן, געפילן פון מעשה'לעך, פאַפּירענע געפילן. ראַבוי ווערט ווײך, סענטימענטאַל און צוגאַסן, ווען ער באַטראַכט זיין אויסגע-קליבענעם מאַטעריאַל. ער באַצײט זיך צו אים ווי אַ פּרומע אירענע צו איר תּחינה, ער צעפּיעשטשעט זיך מיט זיין מאַטעריאַל. און דער-פאַר זעט ער נישט דאָס גאַנצע, נאָר אַ ווינקעלע. און ער באַשרייבט עס ניט, נאָר ער צערטלט עס, ער ווערט איבערראַשט און פאַרלוירן. ער איז פּרום מיט זיין מאַטעריאַל. ער באַלייכט עס מיט אַ חלב'ן ליכטל אין אַ באַזונדער ווינקעלע. אין קעלער, אָדער אויפן בוידעם

פון אונדזער לעבן. ער ווערט נתפעל פון א גאנץ באנאלער פילאָזאָפֿיע אין עלען סטריט. אָפּאטאָשו אין זיינע אַמעריקאַנער דערציִי-לונגען און אין „די טענצערן“, ווייזט אונדז מיט דער גאַנצער די-נאַמישקייט און אַקטיוויטעט פון זיינע העלדן, די וועזענטלעכע גרוי-קייט פון אַמעריקאַנער לעבן. ער ווייזט אונדז אַמביציע, שרעק, פרעמדקייט, קאַמף, ראַנגלעניש, פּערזענלעכקייט. און איבער אַלץ, אַן עפעמערישע גאַלדענע ליכט פון האַנדלונג, אָבער פון הינטן לויערט אויף אַלץ און אַלעמען דאָס גרויע. מיט דער באַשטימטער קאָליר אין הינטערונט ווערן פּראָפּיל מעסיק באַלויכטן אַלע העלדן. פון אונטער דעם וואואל פון גרוי זען מיר כאַראַקטערס און העלדן, וואָס ווערן געשטערט און געענדערט, אָפטמאָל סטימולירט אין זייער קאַמף מיט דער שטענדיקער, אין תּוֹך סטאַטישער קאָליר. אין זייער באַ-וועגונג איז אָפטמאָל פּאַראַן אַנימאַלישע, אויטאָמאַטישע באַוועגונג. אויסערלעכע באַוועגלעכקייט און אינערלעכע פּוסטקייט. די העלדן ווערן לעבעדיק און אַרטיקולירנד אין אַ נעפּל פון גרוי. זיי זענען דירעקט באַאיינפלוסט פון אַמעריקאַנער אירעאָלאָגיעס און לעבנס-שטייגער, געוויסע אַקצעפּטירטע אמת'ן, נישט דורכגעלעבטע טרייבן און קאַנטראָלירן זייער לעבן. דאָס מאַכט אָפּאטאָשו אַזוי עכט אַמעריקאַניש. ברוך גלאַזמאַן האָט עס געפרואוּוט טאָן. ער האָט געפרואוּוט געבן אַמעריקע, געווען אויסערלעך כמעט ווי שיקזאַליש באַשטימט דערפאַר. ער האָט באַזוכט אַן אַמעריקאַנער אוניווערסיטעט, איינגעזאַפט דעם אַמעריקאַנער אידיאָם, צוזאַמען מיט אַ דיפֿ-לאַמע, באַגלייט פון אַ פּאַרטיפונג פון טאָמאַס האַרדיס ווערק. און דאָך האָט ער אַמעריקע בלויז באַרעדט און אַרומגערעדט, אָבער נישט געגעבן. ווייל אַלע זיינע אַרבעטן זענען באַגלייט געוואָרן פון אַ ספּיריטועלע אַרימקייט. פונדאַמענטאַלע אַרימקייט האָט באַגלייט זיי-נע ווערק און העלדן. זיי האָבן רעפּלעקטירט און זיך גע'חקירה'ט וועגן דער אוממעגלעכקייט צו האָבן דערפאַרונג אין אַמעריקע, זיינע העלדן האָבן איבערגענומען האַרדיס פּאַטאַליזם אָן זיין לאַנדשאַפט מיט זיין פעטע ערד. האַרדיס העלדן זענען פּאַטאַליסטן, לאָזן זיך פירן פון זון, ווינט און טוי פון די פעלדער, מיט אַ קאַסע אין האַנט, אָדער אַ זעג. זיי אַרבעטן און בויען אין אַן אומבאַוועגלעכער סביבה.

און זיי זענען א טייל פון א ריוזיקער אימפעריע. זיי זענען סאָלדאטן, מאַטראָסן, שמידן אָבער מיט אַן אימפעריע. גלאַזמאַנס פּאַטאָליסטן זיצן אויף סטעטן איילענד, טוען גאַרנישט, ליינען פאַרעלטערטע ביכער, גייען אין צוגרייטונגס שולן און פּאַטאָליזירן. אָדער זיי זיצן אין קאַפּע-הייזער און באַרעדן אונדזער אָרימקייט און פּאַסיוויטעט. און דער אופן ווי אזוי זיי טוען דאָס, איז אזא געדיכטער, אזא טאַפּטשנדיקער. זיי ראַנגלען זיך גיכער מיט די פּיס, ווי מיט די געמיטער. גלאַזמאַן מאַכט אזא טיפּע בלאָטע פון פאַרפּלאַנטערטע געפּילן און פּילאָזאָפּיעס, אַז זיינע העלדן קאָנען זיך צוליב דעם נישט באַוועגן. די בלאָטע באַציט ער מיט אַ טומאַן פון אינטעלעגענטיש-קייט און זייער איידעלע אומצופרידנקייט פאַרבּראַקטער מיט פּסיכאָ-אַנאַליטישע קאָמפּלעקסן. זיין שטעלונג צו פּראָבלעמען גיט דעם הויפּט-טאָן צו זיין אַרבעט. ביי אים איז דאָ אַ פּסיכישע און אפּשר אַן אַרגאַנישע אומצופרידנקייט מיט דער וועלט. דאָס שטערט אים צו זען די וועלט. בלוז אין זיין דערציילונג „אויף די פעלדער פון דושאַרדזשיע“ האָט ער די כּמורנע ברילן אויסגעטאָן, האָט ער דער-זען, אַז מענטשן האָבן פּשוט'ע אפּעטיטן און פאַרלאַנגען. דאָ און דאָרט איז אַמעריקע גובר זיין אַרגאַנישע אָנגעכמורעטקייט. דאָן רייסט זיך אַרײַן אַ שטיקעלע לעבן אין זיינע ווערס. בדרך כּלל אָבער, פירט אים זיין אָנגעבלאָזנקייט אויף זשורנאַליסטישע וועגן, ער מוסר'ט גיכער ווי ער מאַלט. דערפאַר איז זיין סטיל אַ זשורנאַליסטי-שער, מיט אַ הויך פון שײַן-שרייבעריי. זיין אומצופרידנקייט איז באַמת אַ בורזשואַזע, אַ פּיליסטרישע, אַן איידעלע, וואָס פּאַסט אַ זאַטן מענטשן, וואָס דאַרף אַביסל ספּיריטועלן הונגער, כּדי צו זיין אינטעליגענט. זיין סטיל האָט דיזעלבע קאָלירלאָזיקייט, ניט עמפּא-טישקייט אָדער וואריעטעט, וואָס זיינע כאַראַקטערס האָבן. אינצו-דענט פאַרנעמט ביי אים דאָס אָרט פון פּאַסירונגען. זיינע העלדן לעבן ניט זיי שטעקן בלוז אַרויס די קעפּ, אָדער בעסער, די נעזער. זיי זענען גערוועזן אַנשטאַט זיין ליידיג-שאַפּטלעך. זיי לעבן גיכער מיט סענסאַציעס ווי מיט עמאָ-ציעס. גלאַזמאַנס פּאַנטאַזיע איז אַ באַנקראַטירטע, און דערפאַר זענען זיינע העלדן-חובות געצאָלט לויט אַ באַשטימט רעדוצירטן פּראָ-

צענט. עפעס האָבן זיי יאָ צומאָן מיט סאָציאַלע סביבה, נאָר ווי איבערלייבעכצן פון באַנקראַט, זענען זיי עס בלויז 40 אָדער 30 פראָצענט. און דאָס איבעריקע פילט גלאַזמאַן אָן מיט ווערטער און מיט איידעלן ברונז. ער ליידיט פון דער חלאת, פון די אַמאָליקע אימיגראַנטישע שרייבער, וואָס האָבן דאָס לעבן נישט אַקצעפצירט, און דערפאַר דאָס אמת'ע לעבן נישט דערזען. דערפאַר זענען זיינע העלדן עסאטערישע. זיי דערקאָנען נישט זייער אייגן לעבן. זיינע „לינקע" העלדן זענען אויך טויטע באַשעפענישן. זיין פאַספאַרט אין דער לינקער באַוועגונג איז אינגאַנצן אַ נעגאַטיווער. זיי האָבן אַביסעלע אומצופרידנקייט, וואָס איבערזעצט אויף פאַרטיילישון הייסט דאָס — רעבעלירנדער פראָטעסט.

פון די יינגערע דערציילער, וואָס האָבן טאַלאַנט און זאָגן צו טיילן זיך אויס ש. מילער, ל. טרייסטער און ב. טייטלבוים. ש. מילער איז דער איינציקער פון די דריי, וואָס האָט בילדער געמאַלן פון אַ דעגענערירט פאַמיליען-לעבן אין אַן אַמעריקאַנער אַמאָראַלישער סביבה. ער האָט געוווּן דעם נעגאַטיוו פון אונדזער לעבן דאָ אין אַמעריקע און אויך דעם פאַנאַנט-דערפאַל פון איינגעפונדעוועטע ווערטן אין סאַוועטן-פאַרבאַנד. ער קאָן מאַלן און האָט אַ סאָציאַלן צוגאַנג צו דער וועלט. ער האָט אַ פיינעם סטיל. כאַטש, לפנים בערגלסאַניש, איז ער אָבער אין תוך באַאיינפלוסט פון אַפאַטאַשון. עס זעט זיך נאָך נישט קיין קלאַסן-געראַנגל און קאַמף אין זיינע דערציילונגען. אָבער ער גייט אויפן וועג. פון דער דעגענעראַציע, פונם איינגעפונדעוועטן און פון די פראָטעסט-שטימען, איז נישט קיין ווייטער מהלך צום נייעם, צום פראָלעטאַרישן. טרייסטער און טייטלבוים האָבן אויך אויף סאָציאַלע קאַנוועס געמאַלן פאַנאַנדערפאַל און קאַמף, זיי האָבן געזען קלאַסן-קעגנזאַצן אינם שטעטל. זיי האָבן געזען שלום-אַש'ס אידייליש שטעטל אויסהויכן איר אָטעם. זיי האָבן נייע טענער דאָרט דערהערט, און זיי באַשריבן מיט טאַלאַנט. פון זיי קאָן מען פיל דערוואַרטן.

21

די יידישע ליטעראַטור אין אמעריקע אין די לעצטע פינף-און-צוואַנציק יאָר, איז געבוירן געוואָרן פון אַ פאַרלאַנג, זיך צו באַפֿרײַען פֿונם קלײנעם שטעטל מיט אירע משיקאווע טיפֿן און פֿדוואוון געבן דאָס לעבן פֿון דעם נייעם ייִדישן ישובֿ. זי האָט זיך אויך אָפֿגעזאָגט פֿון דעם גלאַט אזוי געשריבענעם שטייגער בילד. זי האָט געזוכט דאָס סיפֿערע, דאָס פֿונדאַמענטאַלע הינטער די האַנדלונגען, שטיי-מונגען און קאָנפֿליקטן פֿונם מענטשן. זי האָט אַרומגעכאַפט אַלער-ליי פֿראַבלעמען — סאַציאַלע, אינדוסטריעלע, פֿסיכאָלאָגישע און מעטאָפֿיזישע. זי האָט געפרוואוּט ווערן די וועגווייזערן פֿון ייִדישן אידעאָליזם און סאַציאַלן קאַמף פֿאַר משיח, אָדער מענטשלעכער דער-לייזונג. איר אויפֿגאַבע איז געווען אַן איבערמענטשלעכע. זי האָט געדאַרפט פֿאַרנעמען דאָס אָרט פֿון וויסנשאַפט, פֿאָליטיק און שטאַט. זי האָט געדאַרפט אַ שפּראַך שאַפֿן און פֿאַרמירן אַן אידיאַם. זי האָט אָפֿילו אומבאַוואוסטזיניק געדאַרפט פֿאַרנעמען דאָס אָרט פֿון מוזיק און מאלעריי. דערפֿון פֿליסן אירע אַלע דערפֿאַלגן און אויך אירע דורכפֿאַלן. דער ליִרישער רעאַליזם פֿון אונדזער אמעריקאַנער ליטעראַטור, האָט געדאַרפט דורכמאַכן מוטאַציעס, וואָס אַנדערע ליי-טעראַטורן האָבן נישט געדאַרפט. זי האָט נישט געקאַנט פֿאַלסיפֿי-צירן אומשטענדן און סביבה. זי האָט געמוזט געבן די דינאַמישע אמעריקע פֿון די לעצטע פינף-און-צוואַנציק יאָר מיט אירע אַלע פֿאַלי-טישע, סאַציאַלע און עקאָנאָמישע ענדערונגען. זי האָט געמוזט געבן די געזעלשאַפטלעכע איבערגרופֿירונגען, פֿאַרטייען, סטרייקס און פֿאַרטייקאַמפֿן. אָבער זי האָט אַלץ געדאַרפט דורכפֿילטירן דורך מענטשן, טיפֿן און כאַראַקטערס. און די מענטשן זענען נישט איני-גאַנצן פֿאַרמירט געוואָרן פֿון בלוויז אמעריקאַנער כוחות און אמערי-קאַנער אומשטענדן. די מערסטע וואָרצלן האָבן אַרויסגעריסענע גע-סטאַרטשט אין דערלופֿט. זיי זענען נישט פֿאַרזעצט געוואָרן אין אמעריקאַנער באָדן. האָבן די שרייבער דערפֿאַר געדאַרפט אידעאָלי-

זירן די העלדן, כדי ברייטער צו מאכן זייער סביבה. זיי זענען אָפּט מאל געצוואונגען געווען צו אכסטראכירן, כדי צו פארקערפערן איר דייען און באוועגונגען. זיי זענען אָפּטמאל געצוואונגען געווען אָפּ-צוהאַסן אינדערמיט, ווייל דער העלד האָט זיך אָפּגעזאָגט צו פאָלגן דעם באַפעל פון שרייבער, ווייל ער איז נישט געווען אינגאנצן אַן איינוואוינער פון דער גרויסער אַמעריקאַנער שטאָט, און ער האָט גע-האַט צוויי פאַספּאָרטן — שטעטל און שטאָט. און אָפּטמאל אויך יידישע פאַספּאָרטלאַזיקייט, אָדער גאָר אינגאנצן אַ פרעמדן פאַספּאָרט. מען האָט אָפּטמאל זיך אָפּגעזאָגט פון אייגענער ירושה, כדי לייכטער צו פונקציאָנירן אין אַ פרעמדער, אָפּטמאל פיינטלעכער סביבה.

מיט דעם געמיש פון מענטשן, און תוהו ובוהו פון איינפלוסן איז געווען זייער שווער נאַנצע ווערק שאַפן, ווערק, וואָס זאָלן אָפּשפיגלען דאָס לעבן ערלעך און זאָלן דאָך זיין מער ווי שטייגער בילדער דערפאַר זענען אָפּטמאל שרייבער מיט טאַלאַנט געשטרויכלט געוואָרן, און פאַרבאָלאַנדזשעט אין סטילזיורטע מאַזאיקעס. געראַטעוועט האָבן זיך אָפּאַטאַשו אין דער פּראָזע, לייבויק, לעיעלעס, שוואַרץ, וויינפּער, האַל-פּערן און עטלעכע קלענערע אין דער ריכטונג. אָפּאַטאַשו באַהאַנדלט אייביקע פּראָבלעמען אין זיינע ווערק, אָבער זיי קריגן געשטאַלט און פאַרמע אין אַ באַשטימטער היינטיקער סיטואַציע. די פּראָבלעמען ווערן באַפאַרברט פון היינטיקע סאָציאַלע קאַמפּן און ענדערונגען אין יידישן לעבן. אַלע זיינע העלדן, סיי אין די ראַמאַנען, און סיי אין די קורצע דערציילונגען, שפּרודלען מיט לעבן און אַקטיוויטעט. ווייל אָפּאַטאַשו באַלעכט זיי און באַוועגט זיי מיט אַ לעבעדיקער דינאמישער פּראָזע. אַ צוויי, דריי דעטאַלן פּרעציז געמאַלן ווערן די ספרונדזשינעס, אויף וועלכע ס'באַוועגט זיך אַ מענטש אָדער סיטואַציע. זיין פּראָזע איז קלאָר און דינאמיש, דערפאַר ווערן זיי פאַר אונדז רעאַל, פול מיט לעבעדיקער, אַקטיווער ענערגיע. אפילו די מענטשן פון אַ טאָג אין רעגנסבורג, זען מיר אין אַ סיטואַציע און אין אַ קאַמף פאַר נויט, וואָס זענען אייביק. די לויטערע פּראָזע שאַפט אָפּ די גרעניצן פון צייט, און באַשאַפט סיטואַציעס אינם מענטשלעכן קאַמף. די מענטשן אין רעגנסבורג קעמפן קעגן דעמוזעלכן מענטשלעכן שונא פון היינט

— הונגער. זיי זוכן דאָס אייגענע, וואָס היינט-באַפרידיקונג פון פאַרלאַנגען און אַפּעטיטן.

אַפּאַטאָשו זעט דאָס לעבן אַלס אַ קאַמף פון דעם מענטש קעגן דער נאַטור און סאַציאַלע אינסטיטוציעס, וואָס פּרוּוון אים פאַרשקלאַפּן. ער זעט און דעם קאַמף פון אונז טעדרדיקטע פעלקער, דעם קאַמף פון קלאַסן, און ער שטעלט זיך אויף דער זייט פון די גערעכטע און אונטערדריקטע. ער איז אַן אָביעקט טיווער באאַבאַכטער, ווען עס האָט צו טאָן מיט סטאַטישע באַשרייבונגען פון אויסערלעכע אָביעקטן און נאַטור-באַשרייבונגען, אָבער ער ווערט אַ סוביעקטיווער שרייבער מיט אויסגעשפּראַכענע סימפּאַטיעס, ווען ס'האָט צו טאָן מיט האַנדלונג און טאַט. דערמיט אונז טערשיידט ער זיך פון די „יונגע“, וואָס האָבן זיך, לכתחילה, אַוועק געשטעלט מיט דער פלייצע צו דער געזעלשאַפּט, ווייל זי האָט נישט אַנערקענט דעם פּאָעטיס ראַליע אַלס אַ מעסיאַניסטישע. מיט דער פלייצע זענען זיי שוין געגאַנגען אַ פּאָר טריט ווייטער און אינגאַנצן ברוגז געוואָרן מיט דער וועלט, און האָבן איר נישט אַנערקענט. זיי האָבן אָנגעפירט אַ שטילע פּראָטעסט-באַוועגונג, זינגענדיק בלויז פאַר זיך „מיר וועלן זיין אַריגינעל“ האָבן זיי געזאָגט צו זיך. און די אַרגאַניאַליטעט האָט זיי דערווייטערט, און איז אַלירט פון לעבן. אַפּאַטאָשו איז נאָכגעגאַנגען דאָס לעבן און עס געמייסטערט. ער האָט אויפגענומען אַלע פּראָבלעמען מיט סימפּאַטיע און מיט ליבע, און דערפאַר קלאַריפּיצירט די לעבנס-פּראָבלעמען, און געוואָרן דער נביא און וועגווייזער פאַר די שרייבער פון דער צוקונפּט. אַפּאַטאָשו צווישן די פּראַזאַאיקער, און לייוויק צווישן די דיכטער, האָבן איבער גענומען די ראַליע פון קריטיקער און וועגווייזער. אין „שאַפּ“, „שמאַטעס“, „באַנקראַט“, האָט לייוויק אָנגעוויזן אויף אַלערליי פּראָבלעמען, וואָס דאָס אַמעריקאַנישע לעבן רופט אַרויס ביים ערשטן דור אימיגראַנטן. אַלערליי קאָנפּליקטן סאַציאַלע, עקאָנאָמישע, און פּסיכאָלאָגישע. אין זיינע לידער און אין זיינע צוויי סימבאָלישע דראַמעס, האָט ער זיך געראַנגלעט מיט נאַציאָנאַלע און עטישע פּראָבלעמען. די אַלע ראַנגלענישן מיט איינגעוואָרצלטע ווערטן און מיט האַרט-געקליבענע כוחות וועלן אָננעמען אַנדערע פּאַרמען, וועלן

ווערן אינטענסיווער ביים איצטיקן דור. אזוי, אז דער היינטיגער שרייבער וועט זיין גאנצע קרעאטיווע ענערגיע דארפן אָנווענדן אויפֿ- צונעמען און פארטיפען די פראָבלעמען און ראַנגלענישען. באַשרייבן איז נישטאָ וואָס. אַלעס איז שוין גענוג באַשריבן געוואָרן. באַשרייבן בונג צוליב פארטיפונג, אָנווייזן די שיכות'ן פון סאָציאלע און קלאַסן- כוחות. דאָס וועט מוזן זיין דער וועג. אָפּאַטאָשו אין זיינע ביכער „קלאַסן-קאָמף“, „לינטשעריי“, „די טענצערן“ און „אין די פּוילישע וועלדער“, האָט געוויזן דורך העלדן און אינצידענטן די קאָמפּליצירט- קייט און די אידיאָישע פאַרפלאַנטערטקייט אין פאַרשידענע אַטמאָספּערעס און קלימאַטן, עפּאָכעס און צייטן אין יידישן לעבן. סיי אין „די טענצערן“, וואו די רויטע פאַרפירערן ראַדף זיין די הויפט- אַדרעס, נאָר מען גייט זעלטן אַהיים שלאָפן, און סיי אין „די פּוילישע וועלדער“, וואו מרדכי איז דער הויפט העלד (און נישט ווי אַטייל קרי- טיקער האָבן געוואָלט מאַכן פון מרדכי'ן אַ טעכנישן דעוויוז — צו- זאַמענצוהאַלטן דעם ראַמאַן), ווערט אַרויסגעבראַכט אונדזער גאַנצע היינטיגטיקע פראָבלעמאַטיק אזוי גוט ווי אונדזער גאַנץ טראַגישע גלאַרריכע גסיסה פונם חסידיוּם. אין זיינע ווערק באַהאַנדלט אָפּאַ- טאָשו דעם גאַנצן קאָמפּלעקס היינטיגטיקע פראָבלעמען, באַגלייט מיטן אָפּשיין פון די פראָבלעמען פון פּיריקן דור. אַלע ראַנגלענישן פונם היינטיקן מענטשן אין אַ זיך בייטנדיקער געזעלטשאַפטלעכער אָרדנונג מיט די באַגלייטנדע רייחות פון דעגענעראַציע און אויפבלי- ווערן אויף אַלערליי אופנים און אין פאַרשידענע סיטואַציעס באַ- האַנדלט פון אָפּאַטאָשו. אין אַלע זיינע ווערק פליסט אַ שטראָם פון סאָציאַלע און נאַציאָנאַלע באַוועגונגען. אָפּטמאַל זענען זיי קאָביקע און טיילמאַל זענען זיי שטייע פאַרגליווערטע געמויאַכצן, וואו קוים, קוים רירן זיך זשוקלעך, און פּרוואַוון זיך רייסן, אַ הויב טאָן. דער וועג פון אונדזער ליטעראַטור אין אַמעריקע, וועט מוזן זיין אויפן שלאַך פון סאָציאַלע און קלאַסן-קאָמפּן. מיר טרעטן אַרײַן אין אַן עפּאָכע פון קאָפיטאַליסטישן פאַנאַדערפאַל. מיר יידן וועלן מוזן שפּילן אַ דאמינירנדע ראָליע אינם קאָמף צווישן די צוויי הויפט- קרעפטן, וואָס וועלן קעמפן פאַר העגעמאָניע נישט נאָר אויפן עקאָ- נאָמישן און פּאָליטישן געביט, נאָר אויך אויפן גייסטיקן און עמאַציע-

אַנעלן פּעלד. פּאַשיזם און סאָציאַליזם וועלן קעמפן פאַרן כּוח צו פּאַרמירן אַ נייע וועלט. דער שרייבער וועט שפּילן אַ וויכטיקע ראָלע אין צונגרייטן דעם היינטיקן מענטש צום ענדגילטיקן קאַמף. דער שרייבער וועט נוצן טאַלאַנט צו מאַלן בילדער, וואָס וועלן באַלייכטן אונדזער פּאַרגאַנגענהייט, און ווייזן אַ וועג פאַר דער צוקונפּט. דער שרייבער וועט דאַרפן מוטיקן און וועקן. נישט ווי מאַני לייב, וואָס האָט אין זיין צייט אָפּגעשפּיגלט די פּאַרלוידנקייט, היפּלאָזויקייט, און פרעמדקייט פון זיין צייט. ער האָט איר ניט געקאַנט באַקעמפן. ער האָט קיין אייגענעם כּוח נישט געהאַט. ווי זאָגט ב. ריווקין: „ווען מאַני לייב זאָל ניט געווען לייענען רוסיש, און ניט האָבן זיך אַריינגעליענעט אין פּושיקענען, טיוטשעוון און סאַלאַנוב, וואָלט קיין מאַני לייב ניט געווען.“ מאַני לייב און זיינע סאַטעליטן, דינע ליריקער האָבן פון זייער שוואַכקייט, וואָס איז אַ חלאת געווען, געמאַכט אַ טונגט און קונסט פּילאָזאָפּיע. ב. ריווקין זאָגט אַפּראַפּ די ליריקער „די פּאַעטן ליטעראַטור, וואָס שרייבן לידער אין פאַרקאַמערטער יחיד'ישאַפּט, אויף פּאַעטיש געלינירטן פּאַפּיר, לויט זייער ליטעראַר-רישן זיכרון, אָדער לויט מוסטערן אפּירן. — זיי מיט זייערע לידער וועלן קיינמאַל אין תּוך פון לעבן ניט אַריינדריינגען. עס קאַנען ביי זיי אַרויסקומען גאַנץ פּיינע צו שפּילן, זייט שפּילן, אויבער שפּילן — אָבער ניט קיין לעבנס שפּילן. זיי קאַנען אַרויסגעבן לידער, וואָס זענען געצאַצקעטע צירונגען אויף פאַרפּוצן דאָס טעגלעכע ביי אַ ספּעציעלן קלאַס לייענער, וואָס האָבן זיך געהאָדעוועט אויף פּאַפּיר געשריפּט; עס וועט אַלעמאַל זיין אַ קאַסטע נעזער פאַררייסער, וואָס רופן זיך פּיינשמעקער, וואָס וועלן קלייבן נחת פון אַזעלכע לידער. ווען מען איז באַפּרידיקט מיט אַלע נויטיקע זאַכן, קאָן מען זיך פאַר-גינען אַזאַ שיינן שפּילעריי פאַר אַ צייט פאַרטרייבן, אַנשטאַט באַשרייבן די אומעטיקע טריט פון דעם מענטשן אויף ניוער ערד, און אים העלפן דעם נייעם וועג באַטרעטן, אים מונטערן. איז די לירישע מדבר באַשרייבונג געוואָרן ווי דאָס ברעט ביים הינדן, וואָס האָט אים געהאַלפּן דעם טייך אַריבערשווימען, האָט ער עס דערפאַר אויף דער פּלייצע צוגעבונדען און עס פאַרהייליקט. און זיך צוליב דעם, נישט געקאַנט אַוועקזעצן. מאַני לייב שרייבט נאָך היינט „עמיץ" לידער.

ס'איז ביי אים אן עקשנות געוואָרן. היינט קרעכצן זיי שוין ניט אפילו מער. זיי שלוכצן און טרערן. א פארעלטערטער אינסטרומענט פארן איצטיקן שרייבער.

דער היינטיקער שרייבער און דער שרייבער פון דער צוקונפט, וועלן דארפן ווייזן און וועקן. און כדי צו זיין ווירקזאם, וועלן זיי מוזן זיין ערלעך. הערן די טריט פון דעם קלאסן באוואוסטן ארבעד טער, און אויך זיין באהאוונט אין טראדיציאנעלער סימבאליק און אידיאם.

אין אלגעמיין איז אונדזער ליטעראטור אין אמעריקע די לעצטע פאָר יאָר אַ שטייענדיקער טייך. בלויז פון צייט צו צייט ווויזט זיך אַ קליין בלעזל, וואָס פּלאַצט גלייך. אפילו נישט איבערלאָזנדיק קיין רעדלעך און רינגעלעך אויפן וואַסער. אונדזערע איצטיקע שרייבער, להיפוך, צו די פרייריקע פאָעטן און נאָוועליסטן האָבן מער ווילן און כוח ווי טאלאָנט. זיי האָבן נאָך דעם נייעם גייסט און דעם נייעם כאַראַקטער און ראַליע פון דער היינטיקייטיקער ליטעראַטור נישט אויפגענומען. און אפשר שאַפן זיי נישט קיין ערשט־קלאַסיקע ווערק דערפאַר, וואָס דאָס לעבן איז צו קאָמפּליצירט, און זיי האָבן מורא זיך צו באַרעניצן. זיי ווילן זיין וועלטלעך, ברייט און אלץ אַרומ כאַפּנד. זיי ווילן זען אלץ און אינגאַנצן לויט דער אַלטער פּאַרמולע. און דאָס אויג עסט זיי אינגאַנצן אויף. דאָס אויג שלינגט איין דעם קאַפּ, דעם זיכרון און די פּאַנטאַזיע, און ווערט נישט פעטער און פולער. אויף די שפּאַלטן פון זשורנאַלן, ווייזן זיך פון צייט צו צייט פיינע לידער, גוטע דערציילונגען, וואוילע עסיען. אָבער קיין אָנווייז אויף אַ שטאַרקן, פערמאַנענטן שאַפונגס־שטראַם זענען זיי ניט. עס ווייזן זיך נישט קיין יורשים פון לייוויק'ס עטישן מיסטיציזם, היינט־ צייטיקייט און סימבאָליק. מען זעט נישט קיין נאָכפּאָלגער פון סאַציאַלן יושר און נביא'ישן נאַציאָנאַליזם פון לעיעלעס. עס זען זעך נישט קיין נאָכגייער פון אַפּאַטאַש'ס מעסיאניש לעבעדיקן פּלאַַ קער, ברייטע קאנוועס פון קדיש לעבן און פרעזיוזן שילדערונגס כוח. בכלל דוכט מיר, פעלט די יונגע יידישע שרייבער געזעלשאַפטלעכע אַחריות און אָרגאַנישע פּאַרבינדונג צווישן זייער וואָרט און דעם לעבן אַרום. אויב זיי ווערן אויף אַ ווייל פאַרכאַפט פון אַ סאַציאַלן

אידעאל, ווי וויינפער אשטייגער, איז דאָס עפעמעראל, און זיי קאָנען אים ניט אינקאָרפּאָרירן אין סײַן קינסטלעריש ווערק. זיי רײסן זיך אַרױפּצולײגן זײער חותם אויף דער צײט. זיי װילן דערהערט װערן, נאָר װײסן נײט װי אַזױ, און האָבן מורא שטעלן אין געפאַר זײער קײנ סטלערישע מלוכה מיט איר פײערווערק. זיי רײסן זיך צו סאַציאלער טעמאַטיק און פּלירטעווען מיט לײנקיזם און רעװאָלוציע. און דאָך — זענען זיי אסאַציאַלע דיכטער. די װיכטיקע װערק פון דער לעצטער צײט בלײבן אַפּאַטאָשוס, „טאַג אין רעגנסבורג“, לעיעלעסעס „צו דיר, צו מיר“ און לײװיסס לידער.

די נאַציאָנאַלע טראַדיציע פון אונדזער ליטעראַטור איז אַ סאָך ציאַלע. אין אונדזער ליטעראַטור זענען אַלעמאָל קריטיקירט געװאָרן די איבלען פון דער צײט. יעדע היסטאָרישע געמויזאכץ האָט געפונען איר דיאָנאַנעס. גלײכצײטיק איז אַלעמאָל אונטערגעשטראַכן געװאָרן מיט גלױבן און פײער דער אידעאַל פון אַ פאַרבּרידערטער מענטש־הײט. יושר, אינטעלעקטועלע ערלעכקײט, און אינדױוידועלע אינטענדי ריטעט. אָט די טראַדיציע מוז אין דער הײנטיקער צײט אָננעמען די װעגן און מעטאָדן, דעם איריאָם און אויסדרײקס פאַרמען, װאָס זאָלן אונטערשטרייכן דעם הײנטיקן קאַמף — דעם קלאַסן־קאַמף. דער הײנטיקער שרײבער מוז זיך שטעלן אויף דער זײט פון די אַרבע־טער און העלפן זיי אויסקעמפן די קלאַסנלאָזע געזעלשאַפט. זיי דאַרפן האַלטן אין אײן איבערזײנגען דעם װײה באַהרײת הימים. זיי דאַרפן מאַלן און דורך מאַלן, װעקן דעם דראַנג און שטרעבן צו אַ געזעל־שאַפט, װאוּ דער אַרבעטער און דער יחיד װעלן באַפּרײט װערן. דער שרײבער דאַרף נביא און פּריסטער װערן. דאָס איז זײן ראָליע אין אונדזער הײנטיקער צײט. דערוױל לײנט די גאַנצע אַחרײות אויף די, װאָס האָבן געװיזן כּוח און טאַלאַנט עס דורכצופירן.

אַלע שרײבער, סײ די מיט טאַלאַנט ווי מאני לײב און סײ ראלניק און ענלעכע, און סײ די עפּיגאָנן, האָבן אומבאַװאָסט פאַר זיך אַלײן אָפּגעשפּיגלט אַן אַלטע אָפּשטאַרבנדע קולטור. מיט זײער טאַ־לאַנט און חוש פאַרן בילדלעכן װאָרט און פּאַעטישער פּראַזע האָבן זיי געהאַלפן שאַרפּער, פּרעציזער און פּײנער מאַכן דעם דיכטערישן אײנ־סטרומענט. שפּראַכלעך און פּראַסאַדיש האָבן זיי אונדזער פּאַעזיע

באָריכערט. אָבער טעמאַטיש און אידיאָיש האָבן זיי דאָס אַלטע און סטעריאָטיפּטע באַזונגען. מאַטיוון מיינסטנס סלאָווישע און דייטשע. סלאָווישע לבנות און דייטשע אונטערנייענדיקע זונען באַגלייט פון עלעניעס פון טויט. אַפּטמאַל זענען די לידער געווען פאַרביק און קאָלירפול. די סאווע פון מינערווא, האָט העגל געזאָגט, פליט אַפּט-מאַל אין אָונט. די פאַרנאַכטיקע קאָלירן פון אַ ציוויליזאַציע, זענען אַפּטמאַל די סובטילסטע און שענסטע. מאַני לייב'ס שטאַרבנדיקע געזאַנגען זענען צאָרט און אידל. אָבער מיט אונדזער היינטיצייטיק לעבן זענען זיי ברוגז. זיי זענען פיינע שניי פלאַכטעס, וואָס פאַרדעקן געדיכטע בלאָטעס. מיט אונדזער לעבן און זיינע וועזנטלעכע כוחות קומען זיי ניט אין באַרירונג. אין בעסטן פאַל זענען זיי פלאַסטערס אויף פאַרוואַנדערטע סענסיוויטעטן. זיינע נאַכפאַלגער האָבן זיך נישט אַקלימאַטויזירט צו אַ ניי לעבן און צו אַ נייעם בליק אויף לעבן און ליטעראַטור. און היינט זינגען וועגן קליינעם שטעטל, און זינגען מיט אַ שופּר אין מויל ווי דאָס טוט י. י. סיגל, אָדער שרייבן וועגן אבסטראַקציעס, וועגן לעבן און טויט, בענקשאַפט און אַנטווישונג מיינט אַפּלייקענען אונדזער דערפאַרונג און אויך אומדירעקט דינען און העלפּן אַלערליי רעאַקציאָנערע כוחות אין אונדזער לעבן.

די פּראָזע שרייבער נאָך מער ווי די פּאָעטן, דאַרפן זיך קאָנ-צענטרירן אויפן וועזנטלעכן אין אונדזער לעבן. אין אונדזער היינטיק לעבן. ביו איצט האָבן אפילו די ראַדיקאַליזירטע שרייבער פאַרצייכנט אויבערפּלעכלעכע בילדער, אָדער סקיצירטע עפּיזאָדן פון מאַסן-לעבן. כאַטש זיי האָבן מיט איין אויג באַטראַכט די וועלט ווי אַ שלאַכט-פעלד צווישן צוויי קלאַסן, האָבן זיי מיטן אַנדערן אויג געקוקט אויף דער זון, וואָס שיינט אויף אונדזערע טראַטואַרן. זיי האָבן געגלויבט, אַז דעם מענטשנס פיזישע און מאַטעריעלע נויטן קאָנען באַפּרידיקט ווערן אין די ראַמען פון דער היינטיקער געזעלשאַפטלעכער אָרדנונג. אָבער דער גלויבן האָט זיי נישט געמאַכט פאַר סיין אונטערשטיצער פון דער היינטיקער אָרדנונג. פאַרקערט, זיי האָבן זיך באַטראַכט ווי רעבעלן קעגן איר. זייער רעוואָלט איז געווען זייער אַ קליינער און אַ באַגרעניצטער. זיי זענען געווען אַגרעסיבן פאַראינטערעסירט אין סאָציאַלע ענדערונגען, וואָס האָט זייערע פאַרלויפּער יאָ אינטע-

רעסירט. באוושאָווער, עדעלשטאָט, ליעסין, לובין האָבן געהאָט אַ סאַציאַלן חוש. אינגאָטעוו, מאני לייב און ראלניק זענען געווען ראַדיקאַל מיטן מויל, אָבער האָבן די ראַדיקאַלע קאַמפּן פון אַרום ניט אָנגערירט. זיי זענען געווען קעמפּער פאַרן יחיד, וועמען די געזעלשאַפט האָט געסטראַשעט איינצושלינגען. אזוי האָבן זיי געדענקט. די אָרדנונג האָבן זיי געדענקט טויג נישט פאַרן יחיד, ספּעציעל פאַרן שעפּערישן יחיד. זייער רעוואָלט קעגן דער מאָדערנער געזעלשאַפט האָט אָנגענומען פּאַנטאַסטישע פּאַרמען. אָפּטמאָל נאַרישע. עס איז געווען אַן אַנטשולדיקונג פאַר אַ היבש ביסל זעלבסט דראַמאַ, זינד און דערדריקנדיקע שכרות. די רעגנדע עמאָציע איז פּונדעסטוועגן געווען אַן ערלעכע. געזעלשאַפטלעכע כוחות האָבן זיי געשטערט צו שאַפּן דאָס, וואָס זייער טאַלאַנט האָט מעגלעך געמאַכט. זיי האָבן די שטערנדע כוחות אין לעבן ווייניק פאַרשטאַנען און נאָך ווייניקער באַנומען. אינטואַיציע האָט דאָ ווייניק וואָס געהאַלפּן. האָבן זיי דערפאַר די כוחות פאַלשע נעמען געגעבן און זיי באַקעמפּט. עס איז געווען די נאַרישקייט פון דער מאַסע, עס איז געווען „דער געיענע נאָך געלט“, און עס איז געווען „קאָנווענציאָנעלע לינגס“. די מאַשין, די באַסוועמלעכקייטן האָבן ענג געמאַכט דעם גייסט. דער פיזישער קאַמפּאַרט האָט פאַרהונגערט און פאַרענקט דעם גייסט. ספּעציעל דעם שעפּערישן גייסט, און פאַרשטאַפט די קוואַלן פון זעלבסט אויסדרוק. אַלערליי אינדיווידועלע טעאַרעס און פּילאָזאָפּיעס פּיעס זענען געשאַפּן געוואָרן, מיט ווייניקער אָדער מער טאַלאַנט, נישט דירעקט צו שטיצן די היינטיקע אָרדנונג. אָבער אומדירעקט און אומבאַוואוסטזיניק האָבן זיי מיט זייערע געזאַנגען און דערצייר לונגען געשטיצט די היינטיקע אונגערעכטע אָרדנונג. מיט די היינטיקע שרייבער איז דאָס מער נישט דער פאַל. אויב איז דער היינטיקער צייט וועט זיך אַ שרייבער שפּילן מיט זונשטראַלן גלאַט אזוי אָדער באַשרייבן רביים פון מיטלאַטער, איז ער אַבזיכטלעך און די רעקט אַן אונטערשטיצער פון דער פאַרפּוילטער קאַפיטאַליסטישער אָרדנונג. אויב אַ שרייבער וויל באַמת שאַפּן און געהערט ווערן, מוז ער אינטעלעקטועל און עמאָציאָנעל וואַרצלען אין דעם אַרבעטער קלאַס. ער מוז זיין עפּיק באַזינגען און זיין קאַמף דערציילן. בלויז

אין דעם אַרבעטערס קאַמף אין אַלע זיינע שאַטירונגען וועט ער זיין אמת'דיק און זיין קרעאטיוון כוח אויסלעבן. בלוז אויף פּראָלעטאַרישע וועגן וועט דער קינסטלער זיין נשמה און זיין אמת געפינען. בלוז דאָן וועט ער זיך ערלעך אויסדרוקן און אויך באַפרידיקונג געפינען אין זיין שאַפן. דער אויסוואַל איז אַ פשוט'ער און קלאַרער; אָדער ווי אַלטע לייט זיך פאַרמאָכן אין צעלן און פאַרהאַקן די פענצטער מיט לאַדנעס קעגן די אַטאַקעס פון לעבן און צייט, זאָלן אַנדערע, וואָס פילן גאָטס רוה, קלינגען אין זייערע הערצער, זיך ניין שלאָגן, בעת איר וועט בלייבן שטיל און רואיק אין זיכערקייט ווייט פון שלאַכט־פעלד, און זיך איינשמעלן פאַרן אמת אין דער ספּערע פון קונסט און ליטעראַטור. אָדער ווי וואָרט־זאָגער און מייסטערס פון מענטשלעכע עמאָציעס, מייסטער פון פּאַטאַס וועט איר פאַריי־ניקן אייער גורל מיטן קאַמף פון די גערעכטע און אונטערדריקטע. אין דעם אויסוואַל ליגט פאַר'חתמ'ט די צוקונפט פון אונדזער ליטעראַטור אין אַמעריקע, ווייל דאָס, וואָס דאָס געמיט און די פּאַנטאַזיע זענען בכוח צו דערהויבן פון דעם ענגן קרויז פון דעם יחיד'ישן, און דאָס פאַרבינדן מיטן אוניווערסאַל מענטשלעכן, דאָס אַליין איז אומשטאַנד צו שאַפן אַ וועלט, וואו דער אמת'ער קרעאטיב ווער יחיד זאָל זיך קאָנען אויסלעבן, בלוז אויפן וועג פון דעם סאָציאַלן און אייביק מענטשלעכן ליגט די צוקונפט פון אונדזער ליטעראַטור. צוזאַמען מיטן אַלגעמיינעם שטראָם פון דער אַמערי־קאַנער ליטעראַטור דאַרף אויך אונדזער שטראָם פליסן. די ליטע־ראַטור דאַרף ווערן דער הויפּט־כוח אין דעם קאַמף פאַר אַ באַ־פרייטער מנטשהייט.

וואָס ווייזט די רעאַליטעט? פון די עלטערע שרייבער בלייבט אַלץ אַפּאַטאָזש דער איינציקער, וואָס גראַבט זיך אין אונדזער סאָציאַלן לעבן און קאַמף, און ברענגט פון דאָרט אַרויס סיי די קאָלירטע ווערימלעך, און סיי די בלאַטיקע, קריבערישע באַשעפענישן. זיין טאָן און אומפּעט איז באַהויבט מיט פליגל פון ערד ליכט, לופט, מאַטערי־עלע זאַכן. ער זעט קלאַר און גרינטלעך די נאַטירלעכע, וועזנטלעכע מענטשלעכע אַפּעטיטן — הונגער און געשלעכט. אפילו די ישיבה־בחורים פון רעגנסבורג ווילן עסן און ווערן אויפגעלעכט פון אַ פרויס

באַוועגונגען. פון די צוויי גרונטאוונע אַפעטיטן, וואַססן אַרויס
 אַלערליי ראַנגלענישן און באַוועגונגען אַלס אויבערשטיבלעך. פאַרן
 געוויינטלעכן אויג ווערט פאַרלוירן די שנור וואָס פאַרבינדט. דער
 קינסטלער זעט אַפילו מער ווי איין שנור. ער זעט אַלערליי פעדים,
 וואָס ציען זיך אין אַלע ריכטונגען אַרויף און אַראָפּ. אונדזערע
 פרימיטיווע, אָדער פּאַלקס־שרייבער האָבן געזען די אומגערעכטיקייט
 פון לידיקע מאַגנס, דערפאַר האָבן זיי פּאַטאַגראַפיעס פון די אַרגאַנען
 געגעבן. אַפּאַטאַשו האָט דאָס גאַנצע געזען אין אַלע זיינע שיכות'ן און
 קאָנסעקווענצן, דערבליקט און דערפאַר זען מיר זיינע העלדן אין אַלערליי
 סיטואַציעס, אין אַלערליי קלימאַטן, אין אַלערליי סאַציאַלע סביבות.
 און אומעטום ראַמינירט דירעקט, אָדער אונדירעקט דער סאַציאַלער
 און מאַטעריעלער עלעמענט. אזוי, אז ער איז אַמבעסטן מסוגל צו
 באַשרייבן דאָס היינטיקע אַמעריקאַנער לעבן, וואו אַלץ איז פאַרפלאַנט
 טערט, וואו ערלעכע מאַסקעס דעקן צו גאַנץ פּראַזאַאישיע, פאַרקרימטע
 מאַטיוון און אַפעטיטן. פון די יונגערע פּראַזאַאיכער זענען דאָ
 עטלעכע, וואָס נייען אין די פּוס־טריט פון אַפּאַטאַשו און מ'קאָן פון
 זיי עפעס דערוואַרטן. זייערע געדרוקטע דערציילונגען ווייזן אַ ליניע
 און אַ וועג. דאָס זענען ב. טייטלבוים, ש. מילער און ל. טרייסטער.
 אין זייער שרייבן איז דאָ אַ ווילן און אַ פאַרלאַנג צו מאַלן און צו
 פאַרשטייען דאָס אַרומיקע לעבן. דער סאַציאַלער מאַמענט דאמינירט
 זייער שרייבן. זייערע בילדער פון שטעטל זענען נישט קיין סטעראַ-
 טיפּטע און פּלאַמבירטע. זיי זען סאַציאַלע כוחות, וועלכע יורן אינם
 שטעטל. זייערע גרויסשטאַטישע מענטשן געהערן צו דער היינטיקער צייט
 זיי זענען דורכגעזאַפט מיטן עפעמעראַלן און מיטן היינטיקייטיקן. די
 שרייבער האָבן באַוווּזן אויפצוכאַפן העלדן און פאַסירונגען אין
 פּראַצעס פון ווערן. זיי זענען רעאַליסטן מיט אַ געפיל פאַרן וואַרט.
 זייער פּראָזע איז געדיכט און פינקטלעך. זיי זענען אונטער דעם
 איינפלוס פון די רעאַליסטן אין אונדזער ליטעראַטור. ספּעציעל
 פילט זיך אין זיי דער איינפלוס פון י. אַפּאַטאַשו. איינפלוס נישט
 נאָר פון סאַציאַלן צוגאַנג און קוקווינקל פון באַטראַכטן מענטשן און
 פאַסירונגען, נאָר אויך איינפלוסן פון סטיל. סיי שפּראַכלעך און סיי
 קאָמפּאָזיציאַנעל.

דער סטיל פון א שרייבער ווערט באשטימט פון דעם מאטעריאל, וואָס א שרייבער באַנוצט. דער, וואָס האָט א פּאָזיטיוון צוגאַנג צו א באשטימטער ציוויליזאַציע, דאָס הייסט, ווען ער באַשרייבט נישט דאָס לעבן גלאַט אין דער וועלט אַרײַן, אָדער ער שרייבט נישט וועגן א צעפּוילטער געזעלשאַפט גלאַט אזוי זיך. נאָר ער שרייבט מיט א באשטימטער אידיע און מיט א באשטימטער געזעלשאַפטלעכער אידיע־אַלאָגיע אין אױג, וואָס האָט אַלע שאַנסן צו ווערן די הערשנדע, דאָן איז זײַן סטיל א קלאָרער, זײַן מאַטעריאַל גוט אראַנזשירט, און די העלדן, און אינצירנטן האָבן סימעטריע און ציל. זײ פירן צו עפעס, און ווערן גלייכצײטיק געפירט פון א פאַרשטענדעניש פאַר סאָציאַלע כוחות. אַפּאַטאָשו און די נאָכפּאָלגער זײנע, האָבן א באשטימטע סאָציאַלע פּילאָזאָפּיע — די פּילאָזאָפּיע פון רעוואָלוציע קעגן פאַרגאַלי-ווערטקײט און פּאַסיוויטעט. דינאַמיק איז זײַן הױפּט מאָטיוו. פונם „פּערדגנב“ ביז א „טאָג אין רעגנסבורג“, צײַט זיך דערזעלבער דינאַמישער שטראָם און באאיינפלוסט, און לײנט אַרױף זײַן חותם אױף דער פּראָזע. אפילו אין די היסטאָרישע נאָוועלן, וועט די פּראָזע זײַן א דינאַמישע. ווערטער פּולע מיט ענערגיע. גרײט אויפצורײסן די סביבה, וואו זײ געפּינען לעבן און אויסדרוק. די דינאַמישקײט וועט באשטימען דעם אויסוואַל פון דער היסטאָרישער עפּאָכע און די קאָנפּליקטן וואָס באַגלייטן זי. אין אַלע זײנע ווערק איז דאָ א נאַטירלעכער אמאַלנאַם צווישן אינהאַלט און פּאַרמע, צווישן אידיע און מאַטעריאַל. קײן אײנע פון די צוויי דאַמינירן נישט. אינהאַלט און פּאַרמע באאיינפלוסן אײנס דאָס אַנדערע אין א גלייכער מאָס. אין די זאַכן, וואו א שטאַנדפונקט פעלט, קומען אַרױס א „לעבנס-בילד“ — א גאָרנישט זאָגנדיקע זאַך. בײ אַפּאַטאָשון אַרבעטן נאָך אין דער פּאַרמירונג פון זײנע ווערק א חוץ שטאַנדפונקט און דינאַ-מישקײט, אויך קולטור און דערפאַרונג. נישט אַקטועלע, נאָר אימאַ-ניטיווע, אַלע זײנע זאַכן האָבן אין זיך קולטור עשירות, אפילו ווען לפנים זעט עס זיך נישט אָן. דערפילט מען עס דורך א פאַרגלייך, אידיאם, אָדער וואָרט. מען דאַרף אויך דערקענען, אַז דער שרייבער האָט אַן אײגענע, אינטימע פאַרבינדונג מיטן וואָרט, אָדער דערפאַ-רונג, אַלע זײנע דערפאַרונגען ווערן סטימולירט און קאָנטראָלירט

פון אן אינערלעכן קוואַל. ביישפילן זענען צעוואָרפן איבער אלע זיינע ווערק. מען קאָן ציטירן ביישפילן פון סטיל, פונקט ווי די עשירות פון זיינע מעטאפארן און פאָרגלייכן. זיי וואָרצלען אין פאָלקס-אוצרות.

אין יעדן ווערק, וועלן די ווערטער און סימבאָלן זיין צוגעפאסט צו דער באַשטימטער אידיע און צו דער פאָרמע, וואָס די אידיע דאַרף אָננעמען. און צו די העלדן, וואָס דאַרפן זי אויסטראַגן. די אימאזשן, מעטאָפאָרן און פאָרגלייכן, וועלן זיין אין איינקלאַנג, נישט נאָר מיט די הערפאָרונגען פון דער צייט אין וועלכע די ווערק ווערן געשריבן, נאָר זיי וועלן אויך אָפּשפּיגלען די פאָראַרטיילן, גלויבנס און געפילן פון דער צייט, וואָס ווערן באַשריבן אין דעם גענעבענעם ווערק. אויף וויפיל אַ שרייבער וועט זיין בכוח האַרמאָנירן די אידיע מיט די סימבאָלן, מיט די מעטאָפאָרן, כדי אַרויסצוברענגען אַ גאַנצע זאַך, וואו דער איינדרוק אין אַן אַרויפגעצוואונגענער, אַ מוז, אויף אַזויפיל וועט ער זיין אַ סטיליסט, וועט ער האָבן פיינעם סטיל.

דער אונטערשיד צווישן איין ראָמאַן און אַ צווייטן קען ניט רעדוצירט ווערן צו אַנדערשקייט בלויז פון פאבולע, אָדער כאַראַקטערס, דיאָלאָג, הינטערגרונט, אָדער אפילו טעמע. ווי וויכטיק די אלע זאַכן זאָלן נישט זיין, ווען מען אַנאַליזירט אַ ראָמאַן, כדי צו זען וויאָזוי ער איז צוזאַמענגעשטעלט געוואָרן, און ווי ווערטפול אַזאַ אַנאַליז זאָל נישט זיין, כדי צו זען, ווי ניי אָדער ווידערהאַלנדיק אַ שרייבער איז, פונדעסטוועגן באַווייזן זיי נישט די וואָרצלן פונם ספּעציפישן קינסטלערישן שאַפן. די הויפט-זאַך אין אַ נאָוועלע אָדער ראָמאַן, איז אַ טיפע פאַרשטענדניש פאַר סאַציאַלע כוחות, און אַ פּיאַיקייט צו דערקאַנען און דערגרונטעווען די וואָרצלען פון דער-שיינונגען. און נאָך עפעס. די עסענץ אין דער טעכניק פון אַ קונסט, וואָס אַרבעט מיט ווערטער איז אויך דער וועג ווי אַזוי ווער-טער ווערן באַנוצט. און אַ מעטאָדע וועט זיין באַרעכטיקט לויט דעם אופן, ווי זי וועט באַנוצן ווערטער אַרויסצוברענגען דעם געוויינטשן עפעקט. אַ שלעכטער ראָמאַן פאַלט דורך ניט צוליב זיין מעטאָדע, נאָר בלויז אַ פאַטאַלער אינפּיראַריטעט אין דעם גייסטיקן צוזאַמענ-שמעל פונם שרייבער. דעם טאַלאַנט אויפצונעמען פאַסירונגען מיט

אינטערפּרעטאַציעס צוזאַמען מיט געפינען פאַר זיי דאָס ריכטיקע וואָרט אָדער ווערטער, שטעלן צוזאַמען דעם קינסטלערישן באַגאַזש פון אַ קונסט ווערק.

אַפּאַטאָשום גרויסקייט באַשטייט ניט בלויז אין דעם, וואָס ער האָט ריכטיק אויפגעכאַפט דעם ריטם, און ריכטיק געמאַסטן דעם פּולס פונם יידישן ניו־יאָרקער לעבן, נאָר אויך אין דעם, וואָס ער האָט געפונען די פּאַסיקע ווערטער צו געבן זיינע בילדער פולן עמאַציאָנעלן אויסדרוק. נישט נאָר אין די אַמעריקאַנער בילדער, נאָר אויף זיין גאַנצן ליטעראַרישן וועג האָט ער געמייסטערט דאָס וואָרט. ער האָט געזונגען דעם אָפּשטאַם פון ווערטער, זייער גלות און ווידערגעבורט. ער האָט זיך באַצויגן צום וואָרט מיט דערזעלבער אַהריות ווי צו זיינע העלדן און צו זייער סאָציאַלער סביבה. זיינע ווערטער, פונקט ווי זיינע העלדן וואָרצלען טיף. פונקט ווי ער האָט אויסגעלייזט די ניו־יאָרקער געטאָ, די פּאַרשעמטע, דאָס ראַנדיקע לעבן, אזוי האָט ער אויך אויסגעלייזט פּאַרשידענע באַלידיקטע ווערטער, וואָס זענען אַרויסגעוואָרפן. איך וואָלט געקאָנט ברענגען אַן אַ שיעור ביישפּילן עס צו באַווייזן. מיט דער אויסנאַם פון בערגלסאַנען, וואָס מייסטערט און באַרט זיינע ווערטער, און צוואַנגט זיי, ביז זיי ווערן זויבער און מאַגער, איז אַפּאַטאָשע דער רייכסטער מייסטער פון אונדזער יידישער פּראָזע. זיין וואָרט איז ריין און פּריש, בלוטיק און דינאמיש, זיין וואָרט ווערט באַרייכערט פון זיין ליבע צו עקספּערימענט, זיין דורשט און בענקשאַפט צו נייע, ניט אויסגעטראַטענע וועגן. זיין בענקשאַפט און ליבע צום פּרישן וואָרט, צום סימבאָל, האָט אים געפירט צו משה העם, צו שלמה מולכו, קיין רוים, נאָך קאַצק, צו דער פּונדקא רטיבתא, קיין רעננסבורג און צו דער ניו־יאָרקער געטאָ און צום „קלאַסן־קאַמף“. שעפּערישער ווילן און אַ פּאַרלאַנג איבערצושאַפן, איבערצו־מאַכן, שאַפן אַ ניי־לעבן, האָט אים געפירט איבער אַלע וועגן און שטעגן, וואו ס'וואָרצלט יידיש לעבן, יידישע האַפּנונג, יידישער ווילן איבערצומאַכן די וועלט. דאָס מאַכט אים פאַר דעם כוהן גדול פון אונדזער יידישער ליטעראַטור אין אַמעריקא. אַפּאַטאָשע איז דער כוהן גדול פון דער פּראָזע. נישט נאָר דערמיט, וואָס ער האָט דאָס פּולע רייפּע וואָרט געבראַכט, און דערמיט אַמעריקע געמאַלן און איר געשטאַלטונג געגעבן. נאָר אויך, און אפּשר טאַקע דערפאַר, וואָס

ער האָט די גרויסע אידייע אַריינגעבראַכט אין אונדזער ייִדישער לײַטעראַטור אין אַמעריקע. און דערמיט איר אַ תּיקון און אַ תּוך געגעבן. ער האָט געבראַכט שבת'י'ן-משיח פיגור קיין אַמעריקע. זיין אויפגאַבע איז געווען אַ שווערערע ווי די פון אונדזערע אַנדערע שריפטשטעלער, וואָס האָבן זיך געראַנגלעט מיט דער גאולה-אידיע. פּרץ, א. צייטלין, קולבאַק האָבן די משיח-אידיע איינגעפאַסט אין אַ טראַדיציאָנעל ראַם. אַפּאַטאַשן האָט שבת'י'ן מיט כּוּחַ, קעגן דער קוואַטע (די נאָרס איז געווען גראַבער רעאַליזם) אַריינגעבראַכט קיין אַמעריקע. דאָס האָט ניסט געגעבן זיינע אַלע פּראָבלעמען און אידיען און בילדער פון אַמעריקאַנער לעבן. שבת'ים אַפּגעהאַקטער קאַפּ וועט הערצער צינדן, מוחות אויפּטרייסלען, געמיטער וואַרימען, און נייע כּוחות אויפּברויזן צו ברענגען דערלייוונג. ווייל דער וועג צו אמת'ער גאולה ליגט דורך קאַמף, יסורים, און היסטאָרישע פּאַר-בינדונג מיטן אַמאָל. אַמאָל איז געווען און שפּעטער וועט מוזן זיין. אַפּאַטאַשן האָט אונדזער אַמעריקאַנער ישובּ פּאַרבונדן מיטן ייִדישן עבר. געגעבן אַ היינט און אַ צוקונפּט.

שבתים אַפּגעהאַקטער קאַפּ דאַרף דינען ווי אַ סימבאָל; אַז אין באַשטימטע צייטן האָבן פּאַרשידענע אידיען געהאַלפּן מייסטערן אונדזער לעבן. דער קאַפּ איז אָבער אויך אַ גראַנדיעזער אַפּשלוס פון אַן עפּאַכע. נייע נביאים און כּוהנים דאַרפן פירן און בויען די וועלט. היינט דאַרף מען הענט, מוסקול און ווילן. הענט מיט מאַי-זאָליעס — זיי דאַרפן אויסלייזן די וועלט. שלמה און פּישל מוזן די נייע העלדן און וועגרווייזער ווערן. אויף פּנחסן קאָן מען זיך נישט פאַרלאָזן. פּנחס, שבתים זון ענדיקט אַ סעמינאַר און ווערט אַ דאָקט-טאָר מאַנגעס. ער אַנטלויפט קיין ארץ-ישראל, וואו ער היט די אַלט העברעאישע קולטור אויפן הר הצופים. ער האָט בלוז דעם אַפּגעהאַקטן קאַפּ פון זיין פּאַטער געזען. ער האָט אָבער נישט גע-הערט דעם געשריי פונם קאַפּ. ער האָט נישט געזען די באו, די מאַשין, דעם נייעם כּוּחַ, לויפט ער זוכן טרייסט אין ספרים, אין אַלטע שטויבן. שלמה און פּישל האָבן נישט נאָר שבת'ים געשריי גע-הערט, נאָר זיי האָבן אויך דעם געשריי פון דורות-מאַרטירער פאַר אַן אידיע געהערט. זיי האָבן אים איבערגעזעצט אין היינטי-צייטיקע

טערמינען. אן שלמה מולכו'ן וואָלטן מיר נישט געהאט קיין נפתלי באטוויזן. אן אשור לעמלען וואָלט נישט געווען קיין הירש לעקערט. אן ר' אברהם'לען און דעם גרויסן משה וואָלטן שלמה און פישל נישט געווען. אן דעם קאצקער וואָלט קיין מרדכי ניט געווען. אָבער היינט איז געקומען די צייט פון די הענט. פאר זיי דארף מען האָבן דרך-אריז און אָפגעבן כבוד.

אין א געשפרעך זאָגט פנחס: „גלויבט מיר, אז אי ר' אברהם'ל אי דער גרויסער משה זענען אזעלכע שיינע מענטשן ווי דו פישל, ווי שלמה, ווי אייערע חברים די „אי דאָבל יא, דאָבל יא" — מעגלעך שענערע, — האָט שלמה צענומען די הענט. און צען פינגער אויסגע-ארבעטע, אויסגעבויגענע, וואָס האָבן אַרויסגערופן דרך-אריז, זענען געבליבן הענגען אין חלל. — ניין-און-ניינציק פראָצענט מענטשן אַרבעטן פאַרן פרעס. אַלץ איז ביי זיי דער פרעס, און ווען נישט דער פרעס, וואָלט שוין היינט איין מענטש דעם צווייטן נישט עקספלאַז-טירט. ר' אברהם'ל, מיין טאַטע, דיינער, פנחס — האָט שלמה גע-ציילט אויף די פינגער — און נאָך אזעלכע יידן האָבן זיך אויסגע-טאָן פונם פרעס, אים בייגעקומען. דאָס זעט איר איז אַ מדרגה, אַ הויכע מדרגה. און איך האָב גרויס דרך-אריז פאַר אזעלכע יידן. איך קוק אויף יעדן פון זיי ווי אויף אַ כוהן גדול, וואָס באַדינט שוין טויזנטער יאָר דאָס קדשי-קדשים, איז זיכער, אז ער היט נאָטס וואָרט, ווען אינווייניק אין קדשי-קדשים איז שוין לאַנג אַלץ אויסגעפרוירן. די כוהנים דארף מען נאָר איבערטאָן, קריגן פאַר זיי אַנדערע קליידער, מער צוגעפאַסטע צום צוואַנציקסטן יאָרהונדערט און אין ליידיקן קדשי-קדשים ברויכן מיר אַריינשטעלן נייע לוחות, די לוחות פון דעם מענטש, וואָס אַרבעט.“

אַט די נייע לוחות שרייבן פאַרן אַרבעטנדיקן מענטש איז די אויפ-גאַבע פונם היינטיקן שריפטשמעלער. קלאַסן קאַמף איז דער נייער קדשי-קדשים. און די שרייבער דאַרפן ווערן די משה-רבינ'ים — די לוחות שרייבער. די הענט דאַרפן זיין די נייע לוחות. זיי דאַרף מען באַזינגען.

די הענט שטאַמלען נאָך. אָבער ווי זאָגט שלמה: „דאָס איז דאָס געשריי פון דורות הונגער. די שנאה צו די זאַטע, פישל האָט נאָר-

נישט וואָס אָנצואווערן און געווינען קען ער אַ גאַנצע וועלט. פון אייביק אָן טיילן זיך מענטשן אויף זאַטע און אויף הונגערדיקע. די הונגערדיקע קלעפן אָן דער ערד. מיסטעווען זי מיט זייער בלוט און ביינער. גלייבן און דינען דער פּראַצע. די זאַטע דייסן זיך פון דער ערד צום הימל, צו די „כרובים“, צום אין סוף. וואָס האָט געבראַכט דעם מענטש מער שאַרפן ווי אַלע מלחמות, מגפות צוזאַמענגענומען. פויערים בונטן, דרוקערייען, פולווער, ביז דער נייסטער מאַשין, וואָס באַפרייט יעדן טאָג טויזנטער מענטשן פון פיזישער אַרבעט, האָבן מער צו פאַרדאַנקען אין דעם ברייטערן זין ווייסטו וועמען? דעם הונגער. אַפּשאַפן הונגער. געבן יעדן מענטש דעם צלם אלהים, דאָס איז די נייע תורה. דאָס באַשעפטיקט יידישע שרייבער אין אַלע וועלט־טיילן. די וויכטיקע שרייבער פון סאָוועטן־פאַרבאַנד, ווי מאַרקיזש, כאַרזיק, סעפער, ווינער, קולבאַק און פיל אַנדערע זיינען ווי לייוויק, ווי אַפּאַט טאַשו, ווי לעיעלעס פאַרנומען מיט צונויפבינדן דעם אַמאַל מיטן היינט. זיי שרייבן די לוחות פאַר די אַרבעטנדיקע הענט.

פונקט ווי דאָ אין אַמעריקע האָבן אַפּאַטאַשו און לייוויק און לעיער־לעם און אַנדערע געמוזט אַפלייקענען, כדי צו באַשאַפן אַ נייעם טאָג, אַ נייעם צוגאַנג, אַ נייעם מענטש. אזוי האָבן אויך די וויכטיקע שרייבער פון סאָוועטן־לאַנד געמוזט טאָגן דאָסזעלבע. מאַרקיזש האָט אַפּגעלייקנט דאָס אַלטע, כדי עס בעסער צו זען. בערגלאַסן האָט אַפּגעלייקנט דאָס שטעטל, כדי עס בעסער צו באַשרייבן. „די פּוילישע וועלדער“ און די „טענצערן“ און „אַ טאָג אין דעגנסבורג“ האָבן באַלויכטן דעם וועג פאַר מ. ווינער צו שרייבן. „ביים מיטלענדישן ים“ לייוויק'ס „גולם“ האָט מעגלעך געמאַכט בייניש שטיימאַנס „משיח בן יוסף“ און „דאָס דויטע קינד“ גאדינער וואָלט אָן פּרעז' נישט מעגלעך געווען.

די ליטעראַרישע עסקורסיעס צום עבר האָבן געגעבן אונזער ליטע־ראַטור אַ טראַדיציע, אַן אידיע און אַ נייעם גלויבן, נייע לוחות. דאָס זעלבע, וואָס שלמה זאָגט אין „די טענצערן“, זאָגט יאַסעלע אין „די נאָלדע קאַמעדיע“, איבער מיין געזיכט גייט אויף אַ ניי ליכטיקייט; ווייל איצט באַגרייף איך ערשט דעם זינען פון געשעענעס. דעם זינען פון מיין יאַמער; און ווי געשריי פון לייב. — דעם זינען פון

גאולה. דורך הונגער און דורך נוים, דורך שנאה און דורך בלוט, דורך אָפּגעהאַקטע קעפּ. — ערשט איצט גייט אויף פאַר מיר דער זינען פון מיין פרייד. די פרייד פון מיינע פיס, וואָס טרעטן אויף דער ערד דער וואַרימער פון בלוט. — אַ ברידער, ברידער זעט, דאָס מעשה-לע איז אמת. געקומען איז די ליכטיקייט צו רוען אויף אונדז אַלע-מען. — און ווערטער וואָס איך רעד, זיינען ווערטער פון בן דוד. אַ ניי ליכט, אַ נייע תורה געבן דעם מענטש. אַ תורה, וואָס זאָל העלפן דעם מענטשן באַפרייען, — דאָס דאַרף זיין דער וועג פון דער ליטעראַטור.

אַמעריקע און סאָוועטן-פאַרבאַנד זיינען די צוויי גרויסע ליטעראַ-רישע שטראָמען. פון אַרגענטינע, רומעניע, פּוילן גיסן זיך שטראַמען אַריין און העלפן געבן אַ ניי פנים אונדזער ליטעראַטור.

אַפּאַטאַשו'ס וועג אין דער פּראָזע, און לייוויק'ס וועג אין דער דיכטונג, דאַרף ווערן דער שאַסיי אויף וועלכן אונדזערע פאַר-שפּרעכנדיקע שרייבער דאַרפן גיין. נישט דאָס בילד בלויז איז וויכטיק, נאָר דער חלום. נישט בלויז סטאַטיש, פּלאַסטיש בילד, נאָר דינאָ-מישער איבערבוי פון דעם לעבן, דאַרף זיין דער ציל און צוועק פון דער ליטעראַטור. די דערציילונג, ראַמאַן, אַדער ליד, דאַרף ניט זיין בלויז פּאַסט, נאָר אויסגעקליבענע פּאַסטן אראַנזשירט מיט אַ באַ-וואוסטזיניקן ציל.

דער וועג פון אונדזער ליטעראַטור דאַרף זיין באַפרייען דורכן לערישן וואָרט די ערד פון טרערן, אָנפילן מיט פרייד די וועלט. דער ציל דאַרף זיין — די נייע וועלט מיטן אַרבעטער אַלס מייסטער און באַלעבאָס. אַלע קינסטלערישע כוחות דאַרפן דינען דעם ציל.

זוכעמל

זייט

59 ,12	ארערשלענער	
107	אויערבאך, א.	
188	אלמי, א.	
188	אלקוויט	
143	אניעל	
45 ,39 ,6 ,35 34 ,32 ,31 ,29 ,26 ,16	אפאטאשו, י. —	
83 ,81 ,60 ,59 ,55 ,53 ,51 ,50	ת, 8	
1ת1 ,113 ,106 ,105 ,99 ,95 ,92 ,86		
175 ,172 ,171 ,169 ,168 ,167 ,166		
205 ,204 ,199 ,197 ,196 ,195 ,191		
.211 ,210 ,209 ,208 ,207 ,206		
110 ,105 ,45 ,36 ,31 ,22 ,20	אינגאטעוו, ד.	
193 ,168 ,83 ,63 ,54 ,53 ,36 ,15 ,12	אש, ש.	
159 ,6	באושאווער	
59 ,12	באטוויניק, ב.	
67	באלזאק	
6	ביראן	
188	בירנבוים, מ.	
6	בעל-מחשבות	
210 ,105 ,72 ,30 ,29	בערגלסאן, ד.	
30	ברוקס, וואן וויק	
210	גאדינער	
188 ,107	גאלדבערג, ל.	
192 ,124	גלאומאן, ב.	
95 ,93	גלאטשטיין	
188	גראס, נפתלי	

107	גרינבערג, ע.
51	דאָסטאָיעווסקי
29	דינענזאָן, י.
188, 15	דראַפּקין, צ.
158, 83, 58, 53, 51, 31, 28, 26, 16	האַלפּערן, מ. 5. —
195, 165	
190	האַרדי, ט.
30	האַראַנטשיק, ש.
201	העגעל
51	וואַנגער
51	וואַלף, טאַמאַם
6	וויטיער
11	וויטמאַן
210, 195, 188, 107	ווינפּער, ז.
210	ווינער, מ.
30, 14	זינגער, י. י.
90	זשיטלאָווסקי, דר. ח.
170, 169, 84, 83, 50, 31, 26	זיימאָוויטש, מ. י.
52	טאַלסטאָי, א.
67, 51	טאַלסטאָי, 5.
204, 193	טייטלבוים, ב.
204, 193	טרייסטער, 5.
104, 31, 28, 26, 16, 11	יהואש
210	כאַריק, מ.
105, 56, 45, 26, 16, 15, 14, 13	לאַנדוי, ז.
	לאַנדוי — אולראַנאָוו
6	האָעל
189	לוצקי
34, 11	ליבין, ז.

לייוויק — 80 ,58 ,57 ,55 ,53 ,51 ,31 ,28 ,27 ,26 ,16
 129 ,122 ,108 ,106 ,105 ,98 ,95 ,92 ,85
 200 ,199 ,197 ,195 ,181 ,175 ,150 ,141
 211 ,210 ,209

ליכט, מ. 188.....
 לינעצקי, ל. 63.....
 ליעסין, א. 83 ,31 ,26 ,16 ,11.....
 לעווין, ז. 59 ,12.....
 לעיעלעס, א. — 104 ,92 ,83 ,53 ,51 ,31 ,28 ,26 ,16
 210 ,201 ,195 ,187 ,181 ,126 ,122 ,107
 מאני לייב — 200 ,198 ,105 ,56 ,45 ,26 ,20 ,16
 202 ,201

טאן, טאמאס 105.....
 מארקיש, פרץ 210.....
 מארק טווין 29.....
 מילטאן, דוש. 6.....
 מילער, ל. 26.....
 מילער, ש. 204 ,193.....
 מינסקאוו, נ. ב. 188.....
 מענדעלע מוכר ספרים 168 ,63 ,29.....
 מנחם 188.....
 נאדיר, משה 126 ,56.....
 נינער, ש. 48 ,6.....
 ניטשע 51.....
 סול, א. 188.....
 סטאדאלסקי, י. 188.....
 סמענדאל.....
 סיגל, י. י. 188.....
 סעקלער, ה. 201 ,110 ,104 ,50.....

150, 6	עדעלשטאט, ד.
49	על, גרעקא
54, 53	עליאט, ט. ס.
6	פאן, ע. ע.
30, 14	פוקס, א. מ.
31, 26, 9	פינסקי, ד.
127, 105, 67, 63, 48, 36, 32, 28	פריז, י. ל.
105	פיקאסא
210	פעפער, י.
34, 11	קאברין, ל.
15, 12	קאהן, אייב.
188	קאז, מעינסקע
210	קולבאק, מ.
188	קרול, ח.
113, 110, 105, 45, 31, 23, 22, 20, 16	ראבאן, א. —
	126
10, 6	ראזענפעלד, מ.
171, 72	ראזענפעלד, י.
26	ראזענבלאט
202, 200, 26, 20, 16	ראלניק, י.
12	ראק, י.
198, 64	ריווקין, ב.
9	ריזען, א.
172, 171, 110	שאפירא, ל.
195, 157, 151, 13	שווארץ, י. י.
210	שטימאן, ב.
17	שטיינבערג, נ.
29	שלום עליכם
12	שניאור